



УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ  
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ  
ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ-ЈАВНО ПРАВО

**ЧРЕЗВИЧАЈНИ СУД НАД  
БУНТОВНИЦИМА (1839) И ПРЕКИ  
СУД ФОРМИРАН ПОВОДОМ  
КАТАНСКЕ БУНЕ (1844)**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор: Проф. др Срђан Шаркић      Кандидат: Урош Станковић

Нови Сад, 2016. године

**образац 5a****УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ****НАЗИВ ФАКУЛТЕТА** \_\_Правни факултет\_\_\_\_\_**KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA**

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Докторска дисертација
Ime i prezime autora: AU	Урош Станковић
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Проф. др Срђан Шаркић, редовни професор

Naslov rada: NR	Чрезвичайни суд над бунтовницима (1839) и Преки суд формиран поводом Катанске буне (1844)
Jezik publikacije: JP	српски
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Србија
Uže geografsko područje: UGP	Нови Сад
Godina: GO	2016.
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Нови Сад, Булевар Слободана Јовановића 37

Fizički opis rada: FO	(broj poglavlja / stranica / slika / grafikona / referenci / priloga)  7 поглавља, 274 странице, 991 референца
Naučna oblast: NO	историјскоправна
Naučna disciplina:	Историја државе и права

ND	
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Ванредни судови, преки судови, Јованова буна, Катанска буна, Тома Вучић Перишић
UDK	
Čuva se: ČU	
Važna napomena: VN	нема
Izvod: IZ	<p>Предмет докторске дисертације је рад два ванредна суда – Чрезвичайног суда над бунтовницима (1839) и Преког суда формираног поводом Катанске буне (1844). Први је формиран пошто је пропала Јованова буна, коју је подстакао кнез Милош Обреновић (1815–1839, 1858–1860) с циљем да ослаби утицај својих противника у Државном савету и васпостави своју апсолутну власт. Формирању Чрезвичайног суда претходила је истрага против осумњичених за учешће у буни, коју су водиле чак четири истражне комисије. Оне су током свог рада користила следећа доказна средства: признања окривљених, суочења окривљених, сведоке, суочења окривљених и сведока и писане исправе. Чрезвичайни суд почео је са радом 25. јула 1839. И он је спровео доказни поступак, у којем су коришћена мање-више иста доказна средства. Пошто су изведени докази, Чрезвичайни суд је приступио доношењу пресуда. Мање важни окривљени су или ослобођени кривице или осуђени на благе казне, док су они за које је Чрезвичайни суд устанио да су били покретачи и организатори буне осуђени на вишегодишње казне лишења слободе. Мање важни осуђени помиловани су још за време рада Чрезвичайног суда, да би недуго након тога</p>

	<p>уследило и помиловање важнијих осуђеника.</p> <p>Катанска буна, догађај који је представљао повод за формирање другог ванредног суда, представља неуспели покушај присталица династије Обреновић да оборе устваобранитељски режим, одиграо се између 22. и 25. септембра 1844. Против неких од заробљених бунтовника истрагу су водили Тома Вучић Перишић, командант војске упућене да угуши побуну, и Стеван Новаковић, судија шабачког окружног суда. Истражни поступак, и то против свих окривљених водио је и сам Преки суд. Сем доказних средстава наведених у излагању о Чрезвичажном суду, у истрази коју је водио Преки суд употребљавано је и јемство представника власти за окривљене. Организатори и предводници буне осуђени су на смрт, они који су знали за буну пре њеног избијања, а то нису пријавили властима, на доживотну робију, лица која су се придружила бунтовницима на казне лишења слободе у различитом трајању, а они који су искористили метеж настао побуном за крађе на телесне казне или затвор од две године. У току 1845. и 1846. један број осуђених ослобођен је даљег издржавања казне, а неким осуђеницима казне су ублажене. Међутим, већина осуђених наставила је да издржава казне по слову пресуда Преког суда.</p> <p>Разлог због којег је Преки суд био строжи него Чрезвичажни суд лежи у политичким околностима у којима су они деловали. Противници кнеза Милоша 1839. нису имали подршку у народу и због тога нису смели строгим кажњавањем да одвраћају потенцијалне присталице од себе. С друге стране, 1844. није постојала реална опасност</p>
--	---

	од повратка Обреновића на српски престо. То је омогућило уставобранитељској власти да много строже казни покушај обреновићевске реакције.
Datum prihvatanja teme od strane Senata: DP	28. септембар 2015.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: проф. др Драган Николић, редовни професор члан: проф. др Срђан Шаркић, редовни професор проф. др Зоран Мирковић, редовни професор члан: проф. др Гордана Дракић, ванредни професор

University of Novi Sad  
Faculty  
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	
Author: AU	Uroš Stanković
Mentor: MN	Srđan Šarkić Ph.d., Full Professor
Title: TI	Irregular Court for Rebels (1839) and Martial Court established on the occasion of Katane (Hussars)'s Rebellion (1844)
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract:	eng. / srp.

LA	
Country of publication: CP	Serbian
Locality of publication: LP	Novi Sad
Publication year: PY	2016
Publisher: PU	author's reprint
Publication place: PP	Novi Sad

Physical description: PD	7 chapters, 274 pages, 991 references
Scientific field SF	Legal history
Scientific discipline SD	National legal history
Subject, Key words SKW	Irregular courts, Martial Courts, Jovan's Rebellion, Katane (Hussars)'s Rebellion, Toma Vučić Perišić
UC	
Holding data: HD	
Note: N	none



Abstract:

AB

The subject of this doctoral dissertation are two irregular courts – Irregular Court for Rebels (1839) and Martial Court formed on the occasion of Katanska Rebellion (1844). The first of these two courts was formed after Jovan's rebellion, incited by Prince Miloš Obrenović (1815–1839, 1858–1860) with the goal of weakening the authority of his opponents in State Council and renewal of the ruler's absolute power, had been quenched. Antecedent of the Irregular Court's establishment, four investigation boards had undertaken the investigation against the persons suspected of participation in Jovan's Rebellion. In the course of the inquiry the boards produced following evidence: suspects' confessions, confrontations of suspects, witnesses, confrontations of suspects with witnesses and documentary evidence. Irregular Court commenced its work on July 25<sup>th</sup> 1839. This institution also performed production of evidence, during which more or less above-cited sorts of evidence were produced. After the evidence had been shown, Irregular Court turned to deliberation. Less important suspects were either acquitted or sentenced to mild punishments, as those who Irregular Court found organizers and instigators of Jovan's Rebellion are condemned to multiyear prison sentences. The convicts of less significance were pardoned while Irregular Court's activity was still in progress. Not long after, more important convicts were granted pardon as well.

Katane (Hussars)'s Rebellion, the event that occasioned the formation of the second irregular court, represents an unsuccessful attempt of Obrenović dynasty's followers to overthrow Constitution-Defenders' regime. The inquiry against some of the suspects was conducted by Toma Vučić Perišić, the commander of the troops sent to put down Katane's Rebellion, and Stevan Novaković, a judge of Šabac District Court. Martial Court also carried out investigations, of which all suspects were subjects. Besides evidence mentioned in previous paragraph, vouchments for a suspects' moral integrity and rightful political attitude, given by the representatives of local authorities, were also used in the proceedings led by Martial Court. The organizers and instigators of Katane's Rebellion were sentenced to death, the persons who knew that the rebellion would break out and did not report it to the authorities were condemned to perpetual forced labor, the individuals who joined the rebels were sentenced to prison whose duration varied. The people who used Rebellion-provoked tumultation to commit thefts and burglaries were, according to verdicts of Court Martial, to undertake corporal punishments or two-year prison. In 1845 and 1846 a certain number of convicts was pardoned, as some sentences were mitigated. Nevertheless, most of them were not granted pardon.

The reason of Martial Court's greater harshness in comparison with Irregular Court

	<p>lies in political circumstances in which the two institutions worked. Prince Miloš'opponents were not favorite among the people. Therefore they did not want to even more deteriorate their low popularity by admitting Irregular Court to pronounce severe punishments. On the other hand, in 1844 Obrenovićs' partisans were not serious threat to Constitution-Defenders regime. It enabled power-holders to punish an attempt of Obrenović's reaction more severely.</p>
<p>Accepted on Senate on: AS</p>	<p>September 16 th, 2015</p>
<p>Defended: DE</p>	
<p>Thesis Defend Board: DB</p>	<p>president: Dragan Nikolić Ph. d., Full Professor</p> <p>member: Srđan Šarkić Ph.d., Full Professor Zoran Mirković Ph.d., Full Professor</p> <p>member: Gordana Drakić Ph.d., Associate Professor</p>

## **ЧРЕЗВИЧАЈНИ СУД НАД БУНТОВНИЦИМА (1839) И ПРЕКИ СУД ФОРМИРАН ПОВОДОМ КАТАНСКЕ БУНЕ (1844)**

### **РЕЗИМЕ**

Предмет докторске дисертације је рад два ванредна суда – Чрезвичајног суда над бунтовницима (1839) и Преког суда формираног поводом Катанске буне (1844). Први је формиран пошто је пропала Јованова буна, коју је подстакао кнез Милош Обреновић (1815–1839, 1858–1860) с циљем да ослаби утицај својих противника у Државном савету и васпостави своју апсолутну власт. Формирању Чрезвичајног суда претходила је истрага против осумњичених за учешће у буни, коју су водиле чак четири истражне комисије. Оне су током свог рада користила следећа доказна средства: признања окривљених, суочења окривљених, сведоке, суочења окривљених и сведока и писане исправе. Чрезвичајни суд почео је са радом 25. јула 1839. И он је спровео доказни поступак, у којем су коришћена мање-више иста доказна средства. Пошто су изведени докази, Чрезвичајни суд је приступио доношењу пресуда. Мање важни окривљени су или ослобођени кривице или осуђени на благе казне, док су они за које је Чрезвичајни суд устанио да су били покретачи и организатори буне осуђени на вишегодишње казне лишења слободе. Мање важни осуђени помиловани су још за време рада Чрезвичајног суда, да би недуго након тога уследило и помиловање важнијих осуђеника.

Катанска буна, догађај који је представљао повод за формирање другог ванредног суда, представља неуспели покушај присталица династије Обреновић да оборе устваобранитељски режим, одиграо се између 22. и 25. септембра 1844. Против неких од заробљених бунтовника истрагу су водили Тома Вучић Перишић, командант војске упућене да угуши побуну, и Стеван Новаковић, судија шабачког окружног суда. Истражни поступак, и то против свих окривљених водио је и сам Преки суд. Сем доказних средстава наведених у излагању о Чрезвичајном суду, у истрази коју је водио Преки суд употребљавано је и јемство представника власти за окривљене. Организатори и предводници буне осуђени су на смрт, они који су знали за буну пре њеног избијања, а то нису пријавили властима, на доживотну робију, лица која су се придружила бунтовницима на казне лишења слободе у различитом трајању, а они који су искористили метеж настао побуном за крађе на телесне казне или затвор од две године. У току 1845. и 1846.

један број осуђених ослобођен је даљег издржавања казне, а неким осуђеницима казне су ублажене. Међутим, већина осуђених наставила је да издржава казне по слову пресуда Преког суда.

Разлог због којег је Преки суд био строжи него Чрезвичайни суд лежи у политичким околностима у којима су они деловали. Противници кнеза Милоша 1839. нису имали подршку у народу и због тога нису смели строгим кажњавањем да одвраћају потенцијалне присталице од себе. С друге стране, 1844. није постојала реална опасност од повратка Обреновића на српски престо. То је омогућило уставобранитељској власти да много строже казни покушај обреновићевске реакције.

## **IRREGULAR COURT FOR REBELS (1839) AND MARTIAL COURT FORMED ON THE OCCASION OF KATANSKA REBELLION (1844)**

### **RESUME**

The subject of this doctoral dissertation are two irregular courts – Irregular Court for Rebels (1839) and Martial Court formed on the occasion of Katanska Rebellion (1844). The first of these two courts was formed after Jovan's rebellion, incited by Prince Miloš Obrenović (1815–1839, 1858–1860) with the goal of weakening the authority of his opponents in State Council and renewal of the ruler's absolute power, had been quenched. Antecedent of the Irregular Court's establishment, four investigation boards had undertaken the investigation against the persons suspected of participation in Jovan's Rebellion. In the course of the inquiry the boards produced following evidence: suspects' confessions, confrontations of suspects, witnesses, confrontations of suspects with witnesses and documentary evidence. Irregular Court commenced its work on July 25<sup>th</sup> 1839. This institution also performed production of evidence, during which more or less above-cited sorts of evidence were produced. After the evidence had been shown, Irregular Court turned to deliberation. Less important suspects were either acquitted or sentenced to mild punishments, as those who Irregular Court found organizers and instigators of Jovan's Rebellion are condemned to multiyear prison sentences. The convicts of less significance were pardoned while Irregular Court's activity was still in progress. Not long after, more important convicts were granted pardon as well.

Katane (Hussars)'s Rebellion, the event that occasioned the formation of the second irregular court, represents an unsuccessful attempt of Obrenović dynasty's followers to overthrow Constitution-Defenders' regime. The inquiry against some of the suspects was conducted by Toma Vučić Perišić, the commander of the troops sent to put down Katane's Rebellion, and Stevan Novaković, a judge of Šabac District Court. Martial Court also carried out investigations, of which all suspects were subjects. Besides evidence mentioned in previous paragraph, vouchments for a suspects' moral integrity and rightful political attitude,

given by the representatives of local authorities, were also used in the proceedings led by Martial Court. The organizers and instigators of Katane's Rebellion were sentenced to death, the persons who knew that the rebellion would break out and did not report it to the authorities were condemned to perpetual forced labor, the individuals who joined the rebels were sentenced to prison whose duration varied. The people who used Rebellion-provoked tumultation to commit thefts and burglaries were, according to verdicts of Court Martial, to undertake corporal punishments or two-year prison. In 1845 and 1846 a certain number of convicts was pardoned, as some sentences were mitigated. Nevertheless, most of them were not granted pardon.

The reason of Martial Court's greater harshness in comparison with Irregular Court lies in political circumstances in which the two institutions worked. Prince Miloš'opponents were not favorite among the people. Therefore they did not want to even more deteriorate their low popularity by admitting Irregular Court to pronounce severe punishments. On the other hand, in 1844 Obrenovićs' partisans were not serious threat to Constitution-Defenders regime. It enabled power-holders to punish an attempt of Obrenović's reaction more severely.

## САДРЖАЈ

I УВОД .....	1
II ПРЕТЕЧЕ ВАНРЕДНОГ СУДСТВА У СРБИЈИ.....	13
III ЈОВАНОВА БУНА.....	2279
IV ЧРЕЗВИЧАЈНИ СУД НАД БУНТОВНИЦИМА .....	33
1. РАД ПРВЕ ИСТРАЖНЕ КОМИСИЈЕ .....	33
2. ДРУГА ИСТРАЖНА КОМИСИЈА – ПОТПУНА ЕНИГМА.....	44
3. РАД ТРЕЋЕ ИСТРАЖНЕ КОМИСИЈЕ.....	44
4. РАД ЧЕТВРТЕ ИСТРАЖНЕ КОМИСИЈЕ .....	53
5. РАД ЧРЕЗВИЧАЈНОГ СУДА НАД БУНТОВНИЦИМА .....	100
5.1. Оснивање Чрезвичайног суда .....	100
5.2. Надлежност Чрезвичайног суда .....	10279
5.3. Доказни поступак.....	106
5.4. Доношење пресуда и изречене казне .....	116
6. ЕПИЛОГ .....	125
V КАТАНСКА БУНА.....	127
VI ПРЕКИ СУД ФОРМИРАН ПОВОДОМ КАТАНСКЕ БУНЕ .....	138
1. ОСНИВАЊЕ ПРЕКОГ СУДА.....	138
2. „ПРЕТКРИВИЧНИ ПОСТУПАК” .....	140
2.1. Вучић – сито за осумњичене.....	141
2.2. Поступак пред Стеваном Новаковићем .....	148
3. РАД ПРЕКОГ СУДА.....	279
3.1. Увод.....	151
3.2. За шта је Преки суд судио? .....	151
3.3. Извођење доказа.....	170
3.3.1.Искази окривљених.....	171
3.3.2. Суочења окривљених.....	192
3.3.3. Искази сведока.....	199



3.3.4. Суочења окривљених и сведока.....	207
3.3.5. Исправе.....	214
3.3.6. Јемства представника власти за окривљене .....	217
4. РАЗЛОЗИ ЗА ПРЕКИД ИСТРАГЕ ПРОТИВ НЕКИХ ОКРИВЉЕНИХ .....	218
5. ДОНОШЕЊЕ ПРЕСУДЕ, ВРСТЕ ПРЕСУДА И ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНИ.....	280
5.1. Доношење пресуда.....	280
5.2. Врсте пресуда .....	280
5.3. Одмеравање казни.....	280
6. ЕПИЛОГ .....	280
VII ЗАКЉУЧАК .....	280
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА .....	280

## I УВОД

Од израза „ванредни суд” и „преки суд” готово свима се увуче страх у кости. Ти појмови буде асоцијације на самовољу, неправу, неправду и пуко испуњење форме за изрицање пресуде која је унапред позната. Знатижељни дух одмах ће се запитати због чега је тако? Зашто ванредни и преки суд изазивају толики страх? Да бисмо то установили, потребно је да одговоримо на питање каква се садржина крије иза тих појмова.

Помоћ у проналажењу одговора покушаћемо најпре да потражимо у историјату онога што се у различитим правним системима сматрало за ванредно у судовању. Најстарији нама познат помен ванредности у суђењу среће се у римском праву. Тамо је постојао **cognitio extra ordinem** (или **extraordinaria**), из којег се види да су Римљани познавали ванредност поступка, али не и ванредност суда. Тако нешто је разумљиво, будући да у том времену још увек не постоји свест о потреби безизузетног везивања судске надлежности за одређене места и материју.<sup>1</sup>

С појавом те свести, у каснијим правним системима јавља се и термин „ванредни суд”. Таман кад смо помислили да то решава све проблеме, уверили смо се у супротно. Упустивши се у покушај да утврдимо значење израза „ванредни суд”, увидели смо са коликим је тешкоћама повезан тај подухват.

У појединим старијим енглеским текстовима могу се пронаћи термини **extraordinary court** и **extraordinary tribunal**, уз које је понегде стајало објашњење да се установљавају у ванредним случајевима, али нигде не пише да ли их ванредним чине околности настанка или нешто друго. У савременом енглеском језику се, међутим, користи израз „**kangaroo court**”, чије је значење објашњено. Ради се о незаконитом, самоуспостављеном суду у коме се не поштују принципи права и правде и чији поступак одступа од редовног, или пак законитом суду који води нередован поступак.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Види G. Kleinfeller, *Cognitio* in: *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, VII Halbband, Stuttgart 1900, col. 218; A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1991, pp. 393–394; 218; N. Moјović, *Sudski postupak u rimskom pravu*, Banja Luka 2008, str. 124. Уп. I. Jaramaz Reskušić, *Osnovna obilježja kaznenog postupka u sustavu cognitio extra ordinem*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* XLIII/3–4 (2006), str. 441 са прегледом литературе о схватањима шта се у *cognitio extra ordinem* сматра ванредним.

<sup>2</sup> *Merriam Webster's Collegiate Dictionary*, s.l., 2004, p. 681; *Webster's New World Law Dictionary*, Hoboken 2006, p. 107.

И у старијој и у новијој немачкој процесној теорији присутан је израз „**außerordentliches Gericht**“ (ванредни суд). У првој половини XIX века његово значење било је двојако. С једне стране, за ванредни се сматрао онај суд који је надлежан за суђење одређеним лицима или за одређене ствари, што одговара савременом појму специјализованог суда.<sup>3</sup> Постојало је, међутим, и одређење ванредног суда као комисије посебно именоване за вођење поступка у једном случају.<sup>4</sup>

Појам „**außerordentliches Gericht**“ у новије време се, изгледа, скоро изобичајио. Пронашли смо га само у аустријској литератури, у којој је објашњено да је критеријум за поделу на редовне и ванредне судове њихова надлежност. На основу врста ванредних судова набројаних у *Аустрији лексикону (Österreich Lexikon)* дало би се закључити да је реч о судовима који воде поступак у стварима које не улазе у сферу кривичног и грађанског права (изузев трговачких судова, који се убрајају у редовне).<sup>5</sup> Данас се често употребљава израз „**Ausnahmegesicht**“ (дословно „изузетни суд“, термин који смо приметили и у домаћим текстовима<sup>6</sup>), под којим се подразумева суд установљен мимо постојећих прописа о судској надлежности ради вођења поступка у конкретном или индивидуално одређеном случају.<sup>7</sup>

Француско право XVIII и прве половине XIX века зна за појам „**tribunal extraordinaire**“ (ванредни суд). Тај израз означавао је судове који могу да суде само у материји која им је изричито законом поверена.<sup>8</sup> Упоредо се у истом значењу, тада а и

---

<sup>3</sup> Види J. L. Klüber, *Oeffentliches Recht des teutschen Bundes und der Bundesstaaten*, Frankfurt am Main 1817, p. 465; G. H. Oesterley dem Jüngeren, *Handbuch des bürgerlichen und peinlichen Processes für das Königreich Hannover I*, Göttingen 1819, p. 180.

<sup>4</sup> F. J. Perrot, *Verfassung, Zuständigkeit und Verfahren der Gerichte der preuß. Rheinprovinzen in bürgerlichen Rechtssachen I*, Trier 1842, p. 38.

<sup>5</sup> *Österreich Lexikon I*, Wien-München (1966), p. 387.

<sup>6</sup> Ђ. С. Симић, *По Швајцарској: путничка писма из год. 1863, Србадија I/8 (1881)*, стр. 341; А. Д. Боди, *Министарска одговорност под Уставом од 1869., Архив за правне и друштвене науке XI/1 (1911)*, стр. 65. У другом чланку изузетни суд је, очигледно под утицајем немачке теорије, дефинисан као онај који је надлежан за извесне личности или дела.

<sup>7</sup> O. Bachof, *Verfassungsrecht, Verwaltungsrecht und Verfahrensrecht in der Rechtsprechung des Bundesverwaltungsgericht II*, Tübingen 1997, p. 134; G. Pfennig, M. Neumann, *Verfassung von Berlin*, Berlin – New York 2000, p. 70; U. Battis, C. Gusy, *Einführung in das Staatsrecht*, Berlin–Boston 2011, p. 287; P. Schade, *Grundgesetz mit Kommentierung*, s. I., 2012, p. 258.

<sup>8</sup> J. B. Denisart, *Collection de décisions nouvelles et de notions relatives a la jurisprudence actuelle*, Paris 1771, p. 59; ; G. J. Favard de Langlade, *Répertoire de la nouvelle législation civile, commerciale et administrative*, Paris 1823, p. 188. P. P. N. Henrion de Pansey, *De l'autorité judiciaire en France, suivie de le compétence des juges de paix*, Bruxelles 1830, pp. 253, 325; P. J. Thomine-Desmazures, *Commentaire sur le Code de procédure civile I*, Bruxelles 1838, p. 23. Као куриозитет треба навести да је одређење ванредног суда у аустријској теорији с краја XVIII века много ближе француској него немачкој дефиницији. J. H. Hojhold је, наиме, објаснио ванредни суд као онај као којем је посебном дозволом дато да суди у одређеној материји или случајевима. Види J. N. Neuhold, *Practische Einleitung zum allgemeinen in allen k.k. österreichischen*

знатно касније, користио израз „**tribunal d’exception**” (изузетни суд).<sup>9</sup> Збрку уноси то што су се наведена два термина у Француској користила и за политички суд, суд настао у ванредним приликама, који уопште не нуди институционалне гаранције за нормално вршење правосуђа и представља оруђе насиља и тираније.<sup>10</sup>

Савремена руска теорија назива ванредни суд „**чрезвычайный суд**” и види га као суд који се установљава у изузетним случајевима, као што су буна, револуција, преврат и ванредно стање. Као његова главна обележја наводи репресивни карактер и одступање од редовног судског поступка, а често чак и основних принципа правосуђа (право окривљеног на одбрану, презумпција невиности итд.).<sup>11</sup>

Из овог прегледа страних схватања института ванредног суда може се запазити да се значење тог појма разликовало од земље до земље, па чак и унутар истог правног система. Због тога страни правни системи не могу да буду од велике помоћи у изналажењу одговарајуће дефиниције ванредног суда. Може ли у томе више помоћи да пружи досадашња домаћа литература о истом питању? То ћемо сазнати ако се укратко осврнемо на оно што је код нас до сада написано о ванредним судовима.

Прво какво-такво објашњење института ванредног суда проналазимо у брошури *Критически изпословано осветленѢ найновиѢ приключенія Сербіе с юридическо публичне стране* из 1841, анонимном полемичком спису против проуставобранитељског писања пештанских *Сербских народних новина*. Аутор тог текста навео је да владалац може да уведе ванредни суд када постојећи прописи не дају одговор на питање који је суд надлежан за суђење у конкретном случају, али ни на једном месту није објаснио шта је „изванредни суд”.<sup>12</sup>

Занимљиво је да се савремени термин „ванредни суд” у законским текстовима први пут не помиње у кривичноправном, већ грађанскоправном акту. У *Законику о судејском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију* (1853) судови који деле

---

*Erblanden, im Königreich Hungarn und den damit vereinten Provinzen bestehenden Verfahren in Rechtssachen* I, Grätz 1787, p. 53.

<sup>9</sup> G. L. J. Carré, *Les lois de la procédure civile*, Bruxelles 1833, p. XXII; Y. F. Jaffré, *Les tribunaux d’exception 1940–1962*, Paris 1962, p. 9.

<sup>10</sup> E. M. P. M. A. Courtin, *Encyclopédie moderne, ou dictionnaire abrégé des sciences, des lettres et des arts* XXIX, Paris 1830, p. 131; [http://data.bnf.fr/12307786/tribunaux\\_d\\_exception/](http://data.bnf.fr/12307786/tribunaux_d_exception/) (приступљено 18. VII 2014).

<sup>11</sup> <http://www.mosadvokat.org/chrezvychaynij-sud> (приступљено 24. VI 2014); <http://lawmos.ru/dict/44/95/> (приступљено 24. VI 2014); [http://pravo-slovo.com/entsiklopedicheskiy-slovar-ekonomiki\\_i\\_prava/page/chrezvychaynij-sud.16871/](http://pravo-slovo.com/entsiklopedicheskiy-slovar-ekonomiki_i_prava/page/chrezvychaynij-sud.16871/) (приступљено 24. VI 2014).

<sup>12</sup> *Критически изпословано осветленѢ найновиѢ приключенія Сербіе с юридическо публичне стране*, Пешта 1841, стр. 41.

правду у грађанском поступку подељени су на редовне и ванредне. У прве су сврстани примирителни и окружни судови, Суд вароши Београда, Апелациони и Врховни суд, а другој групи припадају арбитраже (чл. 2–3 Законика).<sup>13</sup> Из овог податка може се закључити да је за ванредни суд сматран онај који не суди по редовном току ствари.

Објашњење тог појма проналазимо тек средином двадесетих година XX века. Но и тада оно је било узгредно, овлаш поменуто приликом разматрања друге материје. Наиме, С. Троицки се, у расправи о (не)потреби увођења обавезног грађанског брака у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, дотакао и ванредних судова, наводећи да се за њих обично сматрају „привремени судови које власт уводи за изванредне преступе”.<sup>14</sup> У то време из штампе је изашао и један чланак чија су тема ванредни судови. Но његов аутор С. Цуља, свакако свестан компликованости питања, избегао је да дефинише ванредни суд и ограничио се на набрајање судова које би тај појам обухватио.<sup>15</sup>

На следеће одређење ванредног суда наишли смо тек средином 50-их година XX века. Оно се налази у уџбенику уставног права Ј. Стефановића, где пише да ванредни суд постоји „...kad je po pravilu za određene slučajeve nadležan određeni sud za sve građane, ali je izuzetno za te slučajeve, kad su u pitanju neki drugi građani nadležan neki specijalni sud”.<sup>16</sup>

Од почетка осамдесетих година XX века па на даље, дефиниције ванредних судова појављују се тамо где им по материји место и припада – у уџбеницима кривичног процесног права. Т. Васиљевић дао је најранију, а рекли бисмо и до сада најбољу дефиницију, према којој су „vanredni (neredovni) sudovi sudovi koji se osnivaju nekad kao privremeni, a nekad kao permanentni za određene krivične predmete koji se tako izuzimaju od redovnog suda”. Аутор је као кључне разлике ванредних у односу на редовне судове издвојио својства организације и поступка, посебно састав суда, одбрану, право на жалбу и др.<sup>17</sup>

---

<sup>13</sup> Законник о судейском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију., Београд 1853, стр. 2–3.

<sup>14</sup> С. Троицки, *Обавезни или факултативни грађански брак, Летопис Матице српске*, година С, књига 307, свеска 1–2 (1926), стр. 89.

<sup>15</sup> S. Zuglia, *Ustav i izvanredni sudovi, Slovenski pravnik XXXIX/7–8* (1925), str. 168–170.

<sup>16</sup> J. Stefanović, *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno II*, Zagreb 1956, str. 67. Та дефиниција, чини нам се, више збуњује него што разјашњава: из њене стилизације не може да се закључи да ли је суд ванредни зато што суди у одређеним случајевима или само неким грађанима или и због једног и због другог.

<sup>17</sup> T. Vasiljević, *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Beograd 1981, str. 72.

Најсавременија одређења ванредних судова плод су аутора уџбеника кривичног процесног права објављених после 2000. Најновијим дефиницијама заједничко је то да се ослањају на Васиљевићево писање о ванредним судовима, али разликују се по томе што из уџбеника – узора преузимају и у одређења укључују различите елементе. М. Грубач пошао је од Васиљевићевог описа обележја ванредних судова и, допунивши га у извесној мери, дошао до своје дефиниције, у којој се за ванредне судове каже да „... u pogledu organizacije ili postupka koji se pred njima sprovodi odstupaju od nekog opšteprihvaćenog pravnog standarda”.<sup>18</sup> М. Симовић је узео по део из Васиљевићевих дефиниције и описа ванредних судова и спојио их у сопствено одређење ове појаве, које гласи да „vanredni sudovi (koji se osnivaju kao privremeni ili stalni), u suđenju za određene krivične predmete ili u pogledu organizacije odstupaju od redovnih sudova”.<sup>19</sup>

Разноликост одређења ванредног суда показује да садржина тог израза још увек није сасвим утврђена. То, наравно, никако не значи да досадашње дефиниције треба просто занемарити. Оне представљају путоказ који нас усмерава ка елементима у којима треба да постоји одступање од уобичајеног тока ствари да бисмо неки суд могли да назовемо ванредним. На основу до сада изложеног намеће се закључак да се издвајају три одступања довољне тежине, подобна да буду саставни део појма ванредног суда: ванредне прилике које представљају повод његовог настанка, појединачна (изузетна) надлежност и поступак који одступа од редовног.

Ова одступања међусобно су испреплетена и најчешће се јављају заједно: у ванредним приликама образују се судови појединачне надлежности, а такви судови по правилу не суде по редовном судском поступку. Али дешавало се да суд појединачне надлежности буде установљен у редовним приликама или да се пред њим води редован поступак, а није било неуобичајено ни да се већ постојећем суду да овлашћење да суди по ванредном поступку.<sup>20</sup> Да ли би у тим случајевима могло да се говори о постојању ванредног суда? Да бисмо разрешили ту недоумицу, потребно је да утврдимо које (или која) од три одступања представља довољан услов да би неки суд добио епитет ванредног.

---

<sup>18</sup> М. Grubač, *Krivično procesno pravo*, Београд 2006, стр. 76.

<sup>19</sup> М. N. Simović, *Krivično procesno pravo*, Банјалука 2007, стр. 53.

<sup>20</sup> Види нпр. Архив Србије (даље: АС), Државни савет (даље: ДС) 558/1842, Кнежевско представништво Савету бр. 61, Београд 18. III 1842; Савет кнезу Михаилу бр. 314, Београд 26. III 1842; *Србске новине*, бр. 65 од 7. VI 1862, стр. 256; Т. Живановић, *Кривични (казнени) законик и Законик о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије*, Београд 1925, стр. 133–153.

Мишљења смо да ванредне прилике то никако не могу да буду, јер чиниоци који доприносе настанку неког суда не говоре ништа о његовим својствима. Околности које су проузроковале установљење ванредног суда нуде само одговор на питање зашто тај суд настаје, али не и шта је он, а управо на то питање дефиниција мора да одговори.

Насупрот томе, појединачна надлежност може много ближе да укаже на обележја неког суда. Апстрактно одређена надлежност суда, да пресуђује у свим случајевима који се на основу територијалне или предметне везе, пружа претпоставку да ће процес пред њим бити правичан. То се за конкретно одређену надлежност не може рећи. Установљење суда надлежаног за вођење поступка у једном или више поименично наведених случајева, одмах буди помисао да у тим предметима власт има неки посебан интерес, због којег не жели да се суђење одвија пред редовним судом. Из тог разлога мислимо да појам ванредног суда покрива суд појединачне надлежности.

Карактеристике неког суда најбоље осликава поступак који се пред њим води. Вођење судског поступка је сврха формирања суда, његова основна делатност и особена разлика која га одваја од других установа. Стога не треба трошити простор на објашњавање да испред суда који не испуњава суштину свог постојања онако како то редовно чини, већ се измеће у своју негацију, мора да стоји придев „ванредни”. Међутим, није на одмет неколико речи о томе која својства чине поступак ванредним.

Поступак другачији од редовног услед особености неких кривичних дела или окривљених не спада у ванредни. Он је само прилагођен специфичностима случаја и не нарушава каквоћу судског поступка.<sup>21</sup> Но ако је разлика од редовног тока ствари таква да неки судски поступак не задовољава основне претпоставке правичности (нпр. уколико окривљени нема право да ангажује браниоца, не постоји могућност улагања правних лекова, суди се ретроактивно по закону строжем по извршиоца кривичног дела), онда он може да се окарактерише као ванредни.

Полазећи од анализе три могућа одступања од редовног тока ствари, можемо да кажемо да у појам ванредног суда улазе судови формиран ради суђења у једном или више конкретних случајева и редовни судови који спроводе ванредни поступак.

---

<sup>21</sup> У теорији кривичног процесног права такав кривични поступак назива се **посебним**. Види Grubač, nav. delo, str. 32.

Међутим, две подврсте ванредног суда никако нису једнако ванредне. Упориште за ту тезу налазимо у обиму измена које судство трпи њиховим постојањем. Суд појединачне надлежности попут уљеза се умеће у постојећу организацију судова и из ње излази кад обави свој задатак. Дакле, његовим увођењем уређење судске мреже мења се двапут – када нови суд у њега уђе и у тренутку када га „новајлија” напусти. Ако редовни суд добије овлашћење да суди по ванредном поступку у организацију судства не уводи се никаква новина. Сви судови су и даље део те организације, само неки од њих не раде на редован начин. Када се опет врате редовном поступању, судови се опет нигде не померају, тако да уређење судства све време остаје непромењено.<sup>22</sup>

Пошто је суд појединачне надлежности ванреднији, тј. представља веће одступање од редовног судства, одговарао би му назив **ванредни суд у ужем смислу**. За блаже скретање од редовног тока ствари, оличено у редовном суду који води ванредни поступак, одговарајући назив био би **ванредни суд у ширем смислу**.

Најчешћи појавни облик ванредног суда у ширем смислу је **преки суд**. Прилике чији је он пратилац – буне, револуције, нереди већих размера, упућују на погрешан закључак да се придев „прек” испред именице „суд” јавља у значењу „строг”, „суров”, „немилосрдан”. Преки суд, истина, често изриче строже казне него редовни, али то не може да буде критеријум за њихово разликовање јер кажњавање улази у сферу материјалног права, а судови се разграничавају по одликама које спадају у процесно право. Најважнија таква одлика је судски поступак. Према томе, „прек“ испред „суда” не описује казне, него поступак. Он не може да буде строг, али зато може да буде кратак, тако да би „преки суд” упрошћено речено био „кратки суд”.<sup>23</sup>

У објашњењу термина „преки суд“ у домаћој теорији има много мање разилажења него што је то случај са ванредним судом. Пронашли смо три дефиниције преког суда,

---

<sup>22</sup> Да ли ће се власт определити за увођење једног или другог облика ванредног суда зависи од прилика које доводе до њиховог настанка. Примера за то има много, али ми ћемо навести само два из правне историје Србије: када би у неким окружним размерама хајдучије постајале веће, власт је давала неком од већ постојећих окружних судова овлашћење да хајдучима суди по преком поступку. Насупрот томе, када је 24. јуна 1899. био извршен неуспели атентат на краља Милана, био је уведен *ad hoc* преки суд, који претходно није постојао у организацији судова у Србији. Види Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века* IV, Београд 1925, стр. 111; С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића II*, Београд 1931, стр. 100; Д. Николић, *Законодавство против хајдучије у Кнежевини Србији Гласник права IV* (1995), стр. 76, 78; О. Милосављевић, *Хајдучија у чачанском округу средином 19. века, Зборник радова народног музеја XXXIX* (2009), стр. 125, 129.

<sup>23</sup> У *Србским новинама* за 1848. наишли смо на занимљив термин „суд с ногу”. *Србске новине* бр. 33, 23. IV 1848, стр. 207; М. Шипка, *Зашто се каже?*, Нови Сад 2007, стр. 258–259; И. Јанковић, *На белом хлебу: смртна казна у Србији 1804–2002.*, Београд 2012, стр. 115.



од којих су две настале у време када је овај институт био жива установа, а једна онда када га више није било.

Најстарије одређење преког суђења потиче од Д. Радовића, који је овај правни институт описао као „најкраће поступање при извиђају кривичних дела“. Опис Б. Марковића био је нешто потпунији: према овом аутору преко суђење разликује се од редовног по брзини и краткоћи поступка, као и брзим извршењем пресуде, против које се не могу улагати редовни правни лекови.<sup>24</sup>

*Pravni leksikon*, настао у тренутку када је преки суд био историјска категорија, нуди прегломазну дефиницију, у којој карактеристике тог правног института не стоје на правим местима. Одређење преког суда саздано је од мање битних елемената те појаве; они су објашњени као „izvanredni sudovi koji se u izuzetnim prilikama (npr. rat, pobuna ili neredi druge vrste u zemlji) obrazuju u izvesnim državama radi suđenja u osnovi za političke i slične krivice prema nahođenju date vlasti koja ih obrazuje (ali isto tako uvode i za druga nepolitička dela, npr. krivična dela protiv ličnosti ili imovine koja bi bila izvršena korišćenjem izuzetne prilike)“. Тек у наставку текста, који представља његово даље објашњење, наводи се оно што је заправо најуже везано за преке судове: да суде по преком поступку и да њихове пресуде не могу да се нападају жалбом.<sup>25</sup>

Како је време одмицало, дефиниције преког суда бивале су све опширније и компликованије. Таква законитост је погубна; што су одређења преког суда сложенија, то се све више удаљавамо од суштине ове установе. Свесни да такав развој догађаја може да се предупреди једном једноставнијом дефиницијом, преки суд објаснили бисмо као **кривични суд који суди по скраћеном поступку, на чије пресуде се не могу улагати правни лекови.**

Историја Србије обиловала је ванредним судовима. Та тврдња посебно важи за период између 1839. и 1844. За тих шест година на престолу су се променила три владара, избило седам буна и сковано неколико нереализованих завера. Србија је

<sup>24</sup> Д. Радовић, *Теорија казног поступка. С погледом на Законик о поступку судском у крив. делима за Књажество Србију, од 10. априла 1865.*, Београд 1870, стр. 354; Б. В. Марковић, *Расправе из кривичног поступка*, Београд 1914, стр. 76.

<sup>25</sup> *Pravni leksikon*, Београд 1970, стр. 875–876. Правилан распоред обележја преког суда није извршила ни хрватска процесна теорија с краја XIX века, чији представник Н. Огорелица је сматрао да тај институт „...obuhvata zbir zakonskih propisa, koji idu za tijem, da se u prilikama, kad prijeti opasnost uzdrmanja javnog reda i poretka te sigurnosti najvažnijih građanskih pravnih dobara, kazneni postupak radi izvjesnih teških zločina što brže provede i izrečene presude **odmah** (bold autorov) i izvrše, a da se ne mogu napadati pravnim lijekovima“. Види Н. Огорелица, *Kazneno procesualno pravo s osobitim obzirom na judikaturu kralj. Stola sedmorice i kasacionoga suda bečkoga*, Zagreb 1899, стр. 746–747.

добила изграђен систем судова, али прописи којима је он био уређен били су далеко од тога да судску надлежност свеобухватно регулишу.<sup>26</sup> Политичка нестабилност, „детињство” организације судова, али и низак степен друштвеног развоја и правне свести, довели су до настанка осам ванредних судова и још три или четири неостварене идеје о њиховом оснивању.

Међу осам установљених ванредних судова налазе се обе подврсте овог инстиута, при чему ванредни судови у ужем смислу имају благу бројчану предност. Формирано их је пет – после Јованове буне (1839), Пекетине буне (1840), Колубарске буне (1841), Рајовићеве завере (1844), као и за суђење за неке злоупотребе које су вршили официри гарнизоне војске (1842)<sup>27</sup>. Ванредни судови у ширем смислу (сваки пут је била реч о преким судовима) установљени су трипут: након Мачванске буне (1840), Катанске буне (1844) и за неке случајеве кршења прописâ о кордону (1841).<sup>28</sup>

Међу поуздано утврђеним неоствареним идејама за формирање ванредних судова, бројчану надмоћ има њихова блажа подврста. Установљење ванредног суда у ширем смислу предлагано је два пута – 1840, када је Министарство унутрашњих дела тражило да се убицама брезовачког кмета и шумара Среза јасеничког Радована Пантелића суди „штандрехтом” (немачки *Standrecht* = преки суд) и 1842, када је од истог министарства потекао предлог да се за хајдуке заведе преки суд.<sup>29</sup>

До сада смо пронашли само једну представку за коју се засигурно може казати да је нереализовани предлог за образовање ванредног суда у ужем смислу. Када су сукоби

---

<sup>26</sup> О организацији редовних судова у Србији после 1839. види: С. Шаркић, Д. Поповић, Д. Николић, *Историја српског правосуђа (XII–XX век)*, Београд 1997, стр. 53–60; Н. Жутић, *160 година владавине права: Врховни суд Србије: 1846–2006*, Београд 2006, стр. 24–28; М. Поповић, *Организација судства у Кнежевини Србији 1838–1846.*, *Српске студије* I/1 (2010), стр. 162–174.

<sup>27</sup> Када је 1840. извршило ревизију у крагујевачкој војсци, Министарство унутрашњих дела открило је да су официри гарнизоне војске између 1838. и 1840. „закидали” војнике приликом исплате зарада и вршили неке малверзације везане за сакупљање „војинства”. Ради обављања истраге против официра формирана је ванредна истражна комисија. Пошто је она завршила са радом, образован је ванредни суд за суђење официрима. Види АС, Министарство иностраних дела – Внутрено одељење (даље: МИД-В) 1840, ф. III, р. 58; ДС 558/1842.

<sup>28</sup> Види А. С. Јовановић, *Пекетина буна, Коло* I/8 (1901), стр. 472–485; Ј. Милићевић, *Историја Катанске буне (Србија 1844 г.)*, *Зборник Филозофског факултета* V–1 (1960), стр. 277–279; С. Милутиновић, *Буна у Мачви, Мусеит – Годишњак народног музеја у Шапцу* III (2000), стр. 57–82; У. Станковић, *Разлози честог формирања ванредних судова у Србији 1839–1844.*, у: *Зборник радова „Владавина права и правна држава у региону”*, међународни научни скуп одржан 26. октобра 2013. год. на Палама, Источно Сарајево 2014, стр. 830–832.

<sup>29</sup> Види АС, МИД-В 1840, ф. III, р. 69, Министарство унутрашњих дела кнезу Михаилу бр. 3201, Крагујевац 29. VI 1840; Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење (даље: МУД-П), деловодни протокол за 1840, бр. 3201; МИД-В 1842, ф. III, р. 180, Министарство унутрашњих дела кнезу Михаилу без броја, Београд 16. V 1842; Кнез Михаило Министарству унутрашњих дела бр. 599, Београд 5. VI 1842.

између кнеза Михаила и уставобранитеља у јулу 1840 дошли до тачке усијања, Министарство правде предложило је да се уставобранитељски прваци изведу пред суд појединачне надлежности, али су они осујетили тај план бекством у београдску тврђаву.<sup>30</sup>

У раду се нећемо бавити свим ванредним судовима и неоствареним замислима о њиховом формирању, него само ванредним судом установљеним после Јованове буне (који се званично звао „Чрезвичайни суд над бунтовницима“) и Преким судом формираним након Катанске буне. За такав избор постоје два разлога. Први представља то што су жестоке политичке борбе између 1839. и 1844. омеђене абдикацијом кнеза Милоша и угушењем Катанске буне. Други разлог надовезује се на први – од свих догађаја који су имали за последицу формирање ванредних судова, Јованова и Катанска буна имале су највећи одјек међу савременицима и највише су обрађене у историографији. Стога је сасвим логично да се и судовима формираним поводом тих „бунтова“ посвети највише простора.

Приказ деловања два ванредна суда био би од великог значаја како за правну тако и за политичку историју. Откриће нових података о Чрезвичайном и Преком суду мало би осветлело институт ванредног судства у Србији, који се сада налази у потпуној помрчини. Два примера били би полазна тачка за даља истраживања која би још више расветлела историјат и природу овог у пракси честог, али у домаћој науци потпуно запостављеног правног института. Ако ванредно судство буде и даље у запећку, неће бити ни заокружене слике ондашњег судства као целине, јер тако нешто није могуће све док је његов битан део тамни вилајет.

Докази изведени пред Чрезвичайним и Преким судом могли би да обелодане нове детаље о догађајима који су изазвали њихов настанак – Јовановој и Катанској буни. Од посебног значаја били би нови подаци о почетним замислима о подизању ове две буне и припремама за њихово извођење, који су до сада измицали истраживачима. Наравно,

---

<sup>30</sup> Види Д. Страњаковић, *Вучићева буна 1842 г.*, Београд 1936, стр. 38; АС, МИД-В 1840, ф. III, р. 69, Министарство правде кнезу Михаилу бр. 2973, Београд 25. VII 1840. Након успеха уставобранитељског преврата Вучићеве буне (1842), један од најистакнутијих припадника те политичке групације Стеван Книћанин обавестио је непознато лице да ће тројица притворених политичких противника бити предати ванредном суду. Остаје нејасно да ли је то била Книћанинова жеља или раније договорени план уставобранитеља, али ванредни суд свакако није био формиран. Архив Српске академије наука и уметности у Београду (даље: АСАНУ), Заоставштина Јована Ристића 24/124, XXIV/4, Стеван Книћанин непознатом, Пожаревац, 30. VIII 1842.

имала би вредност и нове чињенице о току две буне, пошто би допринеле бољем разумевању њихових исхода и употпуниле слику политичких прилика у Србији тога времена.

О Јовановој и Катанској буни је релативно много написано, али се то ни изблиза не може рећи за ванредне судове установљене после њих. О Чрезвичайном суду постоји свега неколико података, од којих су неки уопштени, а неки само дотичу поједине делове поступака вођених пред тим судом. У. Станковић покушао је да докучи који су чиниоци допринели настанку Чрезвичайног суда. У појединим делима Р. Љушића и М. Поповића проналазимо основне податке о оснивању те установе, броју окривљених и изреченим казнама. Успомене Стефана Стевче Михаиловића, верног присталице кнеза Милоша, пружају драгоцене податке о форми исказа сведока и суочења окривљених и сведока. М. Урошевић објавио је неколико пресуда окривљенима за учешће у Јовановој буни из Рудничког округа.<sup>31</sup>

Сва дела која за предмет имају Преки суд фомриран након Катанске буне могу се поделити у три групе. Првој припадају сумарни прегледи његовог рада, у другу спадају радови у којима се узгред говори о појединим деловима поступка пред Преки судом, а трећу чине његове објављене пресуде.

Ј. Милићевић, П. Милосављевић, С. Богојевић, М. Поповић и С. Вукићевић писали су о установљењу Преког суда, обелоданили колико је лица пред њим било окривљено, а колики је број осуђених, те какве казне је та установа изрекла.<sup>32</sup>

Казивања о поступку Преког суда заступљенија су у мемоарима савременика него у литератури. Пошто је време деловања Преког суда поодмакло, белешке о његовом раду оставили су тројица мемоариста: Н. Христић, Ј. Димитријевић и Ј. Милинковић Алавантић. Христић је у својим сећањима писао о утицајима Томе Вучића Перишића и

---

<sup>31</sup> *Мемоари Стефана Стевче Михаиловића: у два дела: од 1813 до 1842 и од 1858 до 1867* (приредио Живан Живановић), Београд 1928, стр. 143–145; М. Урошевић, *Борбе Милошевих присталица и противника од 1839. до 1844. године у рудничко-чачанском крају, Зборник радова Народног музеја у Чачку VII* (1976), стр. 105–107; Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 2004, стр. 472; М. Поповић, нав. дело, стр. 174; Исти, *Ванредни судови и политичка суђења у Кнежевини Србији 1838–1869. године, Наш траг XII/1–2* (2015), стр. 363; Станковић, нав. дело, стр. 833, 837.

<sup>32</sup> Милићевић, *Катанска buna*, стр. 302, 304–305; П. Милосављевић, *Шабац од 1835. до 1914*, у: *Шабац у прошлости II*, Шабац 1980, стр. 202; исти, *Политички живот у Јадру до 1914*, у: *Јадар у прошлости*, Нови Сад 1985, стр. 268–269; С. Богојевић, *Правосуђе у Подрињу у XIX веку*, у: *Право, правда и правосуђе у Подрињу*, Шабац 2000, стр. 179; Поповић, *Ванредни судови*, стр. 364–365; исти, *Организација судства*, стр. 175; S. Vukićević, *Građa Prekog suda osnovanog za vođenje sudskog postupka protiv učesnika u Katanskoj buni*, *Arhivski almanah* 2–3 (1960), str. 116–117.

других чинилаца на процесу Преког суда и оставио податак о доношењу једне пресуде. Предмети излагања Ј. Димитријевића су Вучићева саслушања окривљених и мучење којем је он приликом испитивања прибегавао. О томе је писао и Ј. Милинковић Алавантић, чији су редови богатији од Димитријевићевих за цртице о примени тортуре пред Преким судом и неке податке о исказима окривљених и сведока.<sup>33</sup>

Што се литературе тиче, помена су вредни радови З. Мирковића и М. Јевтића. Први аутор побројао је окривљене осуђене на смрт, цитирајући наслове смртних пресуда, одакле се види због којих дела се долазило пред Преки суд и како је требало извршити смртне казне. М. Јевтић извадио је сажетке из исказа окривљених Ненада Васића (члана Суда округа подринског), Филимона Гргуревића (игумана Троноше) и Стојадина Миливојевића (пензионисаног цариника) и приказао диспозитиве пресуда изречених њима тројици.<sup>34</sup>

Досад су објављене три пресуде Преког суда. Ј. Димитријевић и Л. Лазаревић изнели су на светлост дана пресуду шураку Јеврема Обреновића Милошу Богићевићу. С. Живојиновић упознао је читалачку публику са пресудом Филимону Гргуревићу. У другом тому едиције *Живети у Београду* нашла се заједничка пресуда групи мање важним окривљенима – Николи Ђириловићу, Војину Ненадовићу, Андрији Марковићу, Миловану Глигоријевићу, Николи Димитријевићу и Стевану Богићевићу.<sup>35</sup>

У тексту који следи биће речи о догађајима који су предствљали поводе за увођење Ванредног и Преког суда и раду те две установе. Разуме се, о Јовановој и Катанској буни говорићемо само у оној мери у којој је нужно да би се могло схватити деловање два суда. Много више простора биће посвећено поступцима које су водили

---

<sup>33</sup> Ј. Димитријевић, *Катанска буна у Шапцу, 22. септембра 1844. год.*, Нови Сад 1886, стр. 64–68; Ј. Милинковић Алавантић, *Књижевна крађа: Катанска буна у Шапцу 22. септембра 1844. године*, Нови Сад 1889, стр. 97–104; Н. Христић, *Мемоари 1840–1862*, Београд 2006, стр. 98–105. Дело Милинковића Алавантића настало је као реакција на Димитријевићево писање; први аутор оптужио је другог за плагијат свог необјављеног рада. Код Димитријевића се наилази на грешке које се могу приписати погрешном читању туђег рукописа – село Лешница преименовано је у „Свешницу”, а начелник Подринског округа Чворић прекрштен је у „Уварића”, тако да у Милинковићевој оптужби неспорно има истине. Плагијат, међутим, није дослован, јер је Димитријевић својим делом обухватио припремаме за Катанску буну на аустријском тлу и прогонима помагача катана из Аустрије, што Милинковић није урадио. Види Димитријевић, нав. дело, стр. 8–28, 47, 57, 91–94, 96–98, 100–101; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 7, 12–20, 30, 95, 119–130.

<sup>34</sup> М. Јевтић, *Споменици из времена Катанске буне у Подрињу, Уствари IV/17* (1961), стр. 68, 70, 73, 74; З. Мирковић, *Смртна казна и казна трчања кроз шибе у Србији 1804–1860*, Београд 2013, стр. 75–79;

<sup>35</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 75–83; Л. Лазаревић, *Катанска буна. Једна пресуда., Записи I/3* (1927), стр. 166–167; С. Живојиновић, *Манастир Троноша*, Београд 1969, стр. 88–89; *Живети у Београду 1842–1850: документа Управе града Београда II*, Београд 2004 (приредили Мирослав Јовановић, Предраг Марковић, Мирослав Перишић, Дубравка Стојановић, Милан Ристовић), стр. 204–205.

Чрезвичайни и Преки суд. Кривични поступак је у време њиховог постојања имао две фазе – истрагу и доношење пресуде, па ће се због тога и наша излагања о раду сваког од судова састојати од подцелина са истим називима.

У оквиру поглавља о истрагама предмет анализе биће доказна средства која су током њих извођена. Анализираћемо начин извођења доказа, посебно његову усклађеност са тадашњим позитивним правом. Нарочито ћемо истаћи не увек коректне поступке којима су истражиоци покушали да извуку признање из окривљених. Што се пресуда тиче, пажња ће бити посвећена утицајима на њихово доношење, одмеравању казни и (не)строгости изречених санкција. Закључна разматрања садржаће поређење главних обележја Чрезвичайног и Преког суда и општа оцена њиховог деловања.

## II ПРЕТЕЧЕ ВАНРЕДНОГ СУДСТВА У СРБИЈИ

Првим српским устанком (1804) отпочела је борба за обнову српске државности. Већ на почетку Устанка постојала је свест о потреби установљења судова, без којих не може да функционише ниједна држава. За десет година Устанка у изградњи судства постигнут је завидан успех. Пред пропаст устаничке државе постојала су три суда: магистрати, Велики суд и Совјет. Међутим, народ и старешине били су далеко од схватања да једино судови могу да деле правду. Они то јесу радили, али није било неуобичајено (нити незаконито) да тај посао обавља и неко други. Тај неко у првом реду је био вођа Устанка Карађорђе.<sup>36</sup>

По паду устаничке државе у Србији је васпостављена турска организација судства из времена пре Устанка. Други српски устанак, подигнут када су турска насиља над српским народом постала неподношљива, завршио се успешно – усменим договором између вође устаника Милоша Обреновића и београдског везира Марашли Али-паше, којим је Србија је добила унутрашњу самоуправу. Такав статус Србије пружао је

---

<sup>36</sup> Приказ судства у време Првог српског устанка види у: В. Petrić, *Neka pitanja razvoja pravosuđa u Prvom srpskom ustanku*, у: *Zbornik radova o sudstvu i zakonitosti u Prvom srpskom ustanku*, Београд 1979, стр. 38–41; Д. Janković, *Srpska država Prvog ustanka*, Београд 1984, стр. 210–216; *Криминалистика у Србији (Ковчежић за историју) 1793–1914* (приредио Живојин Ј. Алексић), Београд 1996, стр. 182–187, 191–200; М. Поповић, *Организација судства у Првом српском устанку*, *Митолошки зборник XXVII* (2012), стр. 219–235. Детаљније о Карађорђу као судији видети у *Дѣловодный протоколъ одъ 1812. Маія 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића, вър'овног вождѣ и господара народа србскогъ*, Београд 1848, passim.

основу за изградњу њених сопствених институција, међу којима једно од најважнијих места заузимају судови.

Први нахијски суд установљен је 1821, а до 1833. свој суд добила је свака нахија. Донети су прописи (истина оскудног садржаја) о судском поступку и функционалној надлежности судова.<sup>37</sup> Али на судове се ни сада није гледало као на искључиве делиоце правде; сматрано је за природно и нормално да се у тој улози нађе и владалац. Кнез Милош често се уплитао у судовање. У неким случајевима налагао је судовима спровођење одређених радњи у поступку, а понекад је и сам судио. Штавише, због схватања да је владар врховни извор правде, судови су неретко и сами слали кнезу Милошу своје предмете на пресуђење.<sup>38</sup>

Такво стање у судству није погодно појави ванредних судова. Предуслов њиховог постојања је до краја изграђено редовно судство, а њега ни у Првом српском устанку ни за прве владе кнеза Милоша није било. Но уобличавање редовног судства ипак је доста одмакло, па су почели да се назире и обриси ванредног судства. Они се јављају у виду ванредних комисија.

У Првом устанку је, према нашим сазнањима, формирано пет ванредних комисија. На прву наилазимо у септембру 1808. Чинили су је чланови Правитељствујушег совјета Павле Поповић и Јефта Савић Чотрић, који су добили задатак да спроведу истрагу о наводима да се у Шабачкој, Ваљевској, Зворничкој и Ужичкој нахији спречава слободна продаја хлеба, меса, вина и ракије. Житељима тих нахија поручено је да се Павлу Поповићу могу потужити и на било коју другу старешинску злоупотребу.<sup>39</sup>

Терајући људе на кулук и показујући претерану наклоност према нежнијем полу, ресавски војвода Стеван Синђелић навукао је 1809. на себе гнев подређене му војске.

---

<sup>37</sup> Више о судству у време прве владавине кнеза Милоша види у М. Гавриловић, *Милош Обреновић II*, Београд 1909, стр. 313–327; V. Petrić, *Razvitak pravosuđa u Srbiji 1815–1839. godine*, *Arhiv za pravne i društvene nauke* god. LII, knj. XXVII novog (III) kola, br. 1–2 (1966), стр. 84–94; М. Поповић, *Организација судства у Србији 1815–1838*, *Расински анали X* (2012), стр. 40–48.

<sup>38</sup> Види М. Ђ. Милићевић, *Кнез Милош у причама*, Београд 1891, стр. 207–208, 227–228; Б. Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964, стр. 582, 678–679; О. Гавриловић, *Ваљевски окружни суд 1815–1865. године*, Београд 1973, стр. 64, 66, 67; исти, *Ђупријски окружни суд 1815–1865.*, Београд 1991, стр. 39, 41, 42; *Рудничка нахија 1816–1839: документа Књажевске канцеларије* (приредили Радош Љушић и Ана Самарцић), Горњи Милановац 1995, стр. 273, 279, 288, 294;

<sup>39</sup> С. Новаковић, *Уставно питање и закони Карађорђева времена: студија о постанку и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907, стр. 122; Д. Папазоглу, *Кривично право и правосуђе у Србији 1804–1813*, Београд 1954, стр. 47; Р. Перовић, *Први српски устанак: акта и писма на српском језику I: 1804–1808*, Београд 1977, стр. 381.

Поручник Поповић и стражмештер Гаврило, двојица аутријских официра који су Синђелићеве војнике обучавали егзерциру, написали су оптужбу против самовољног војводе. Карађорђе је примио то писмено и на њега реаговао слањем председника Совјета Младена Миловановића у Ресаву. Комесар Миловановић желео је да заштити свог побратима Синђелића, па је упркос недвосмисленим доказима његове кривике упорно убеђивао тужиоце да се измире са војводом, све док у томе није успео. Уместо Синђелића, дебљи крај извукли су аутори оптужбе: Миловановић је наредио да се двојица официра пречана убију.<sup>40</sup>

Буљубаша Васиљ Павловић трпео је шиканирање од јадарског војводе Антонија Богићевића. Не могавши даље да подноси војводину самовољу, Павловић се жалио врховном војводи. Карађорђе је 28. јула 1811.<sup>41</sup> писао проти Матеји Ненадовићу да оде у Лозницу и спроведе истрагу о Богићевићевом понашању. Комесар је од војводе добио питања која треба да постави јадарском војводи, али је имао овлашћење да саслуша Богићевића и у вези са свиме на шта му се Павловић пожали.<sup>42</sup>

Још пре одласка у поверену мисију, 30. јула, прота Матеја је из Ваљева пренео Богићевићу војдову заповест да Павловића врати на положај буљубаше, а потом се састао са „осталим војводама”, од којих поименично спомиње само посавско-тамнавског Луку Лазаревића. Тај скуп старешина извршио је суочење између Павловића и Богићевића, које је изнело на видело војводину самовољу – Богићевић је, наиме, три године самовољно узимао из Павловићеве механе вино, ракију и друге кућне потрепштине. Војводи је наложено да плати 204 гроша као накнаду штете и поново прими Павловића за буљубашу.<sup>43</sup>

Четврта комисија деловала је у Шабачкој нахији 1811. или 1812.<sup>44</sup> Становници Поцерине жалили су се на свог војводу Јанка Стојићевића, брата чувеног устанничког јунака Милоша Стојићевића Поцерца. Карађорђе није остао глув на жалбе. Послао је

---

<sup>40</sup> Л. Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка I*, Београд 1898, стр. 455–460; М. Ристић, *Младен Миловановић*, Београд 1962, стр. 113–114.

<sup>41</sup> Сви датуми у раду, сем оних за које смо поменули да су датирани другачије, наведени су по јулијанском календару.

<sup>42</sup> *Смјџице (Прилози за Историју Србску.)*, Голубица V (1844), стр. 174–175; В. Б. Савић, *Прота Матеја Ненадовић: акта и писма*, Горњи Милановац 1984, стр. 135; исти, *Карађорђе – документи II*, Горњи Милановац 1988, стр. 995–996, 1002.

<sup>43</sup> *Протокол писма проте Матеје Ненадовића о ратовану крај Дрине 1811. 1812. и 1813. год.* (приредио Љ. П. Ненадовић), Београд 1861, стр. 19–20.

<sup>44</sup> Према В. Карацићу 1811, док М. Милићевић смешта њено деловање у 1812. Види В. Стеф. Карацић, *Историјски списи II*, Београд 1969, стр. 83; М. Ђ. Милићевић, *Карађорђе у говору и у твору*, Београд 2002, стр. 76.



министра иностраних дела Миљка Радоњића и великог вилајетског судију (министра правде) Илију Марковића (према подацима руског агента у Србији Федора Ивановича Недобе, у комисији је био и члан београдског магистрата Николајевић), да провере истинитост оптужби.<sup>45</sup>

Комесари нису пошли на пут без задњих намера – желели су да уклоне Стојићевића с положаја и на место војводе поставе Ђуку Марковића, сина министра правде. Да би у томе успели, дражили су народ против Стојићевића заједно са Луком Лазаревићем, као пашеногом Ђуке Марковића такође заинтересованим за његово постављење на место војводе. Напоследку им је пошло за руком да збаце Стојићевића са војводства, али он није дигао руке од борбе. Отишао је код врховног војводе и представио му прави разлог свог збацивања. Ствари су се тада обрнуле наопако по комисију: Карађорђе је позвао к себи двојицу министара и тукао их столицом све док се она није сломила (!).<sup>46</sup>

У пролеће 1813. члан Великог суда Велисав Станојловић, буљубаша Петар Јокић и Карађорђев секретар Панта Радовановић били су послати да „разсмотре” границу према Босни (вероватно да виде да ли је добро утврђена, за случај турског напада), издају неке заповести на граници (без сумње у вези са утврђивањем границе и одбраном од Турака) и у народу. Том приликом њих тројица вршили су истрагу против већ смењеног рачанског војводе Карамарка Васића.<sup>47</sup> Премда саслушања сведока нису указивала на

---

<sup>45</sup> Караџић, *Историјски списи* II, стр. 83; Милићевић, *Карађорђе*, стр. 76. Међу члановима београдског магистрата у време Устанка нисмо пронашли никаквог Николајевића. Могуће је да се ради о Гаврилу Николајевићу, секретару Великог суда, чију службу Недоба није добро навео. Види К. Н. Ненадовић, *Живот и дела великог Кара-Ђорђа Петровића, Врховног Војводе, Ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака* II, Беч 1884, стр. XII; А. С. Јовановић, *Судови и власти Кђорђево доба, Архив за правне и друштвене науке* V/1 (1908), стр. 11–12; *Криминалистика у Србији*, стр. 194; Д. Гавриловић, *Београдски магистрат у време Првог устанка, Годишњак града Београда XIX* (1972), стр. 15–19.

<sup>46</sup> М. Ристић, *Михаило – Миљко Радоњић: Први министар иностраних дела у обновљеној Србији, Историјски гласник* 1–2 (1954), стр. 241; исти, *Илија Марковић – sovjetnik, veliki knez, sudija i ober-knez Šabačke nahije, Историјски гласник* 2 (1956), стр. 40; Караџић, *Историјски списи* II, стр. 83; Милићевић, *Карађорђе*, стр. 77.

<sup>47</sup> Није сасвим јасно чиме је Карамарко изазвао истрагу против себе. Карађорђе је 9. априла писао рачанском војводи да дође у Београд и са собом поведе неке бунтовнике. Да ли су се они можда жалили на његове злоупотребе, па су се њихови наводи показали истинитим? То, засад, због недостатка извора остаје само претпоставка, али засигурно се зна да је војвода 5. маја сменио Карамарка и на његово место поставио Благоја Петровића (Маринковића). Карамарко, изгледа, није био задовољан таквом одлуком и на њу се жалио војводи. Томе у прилог говори запис из Карађорђевог деловодног протокола према коме је војвода 7. маја одговорио Васићу да је разумео све што му је Карамарко изложио и поручио бившем војводи да преда „ствари народње” Благоју Маринковићу. *Карађорђев деловодни протокол*, стр. 128–129, 151, 154; Папазоглу, нав. дело, стр. 50, 99; М. Р. Ђорђевић, *Србија у Устанку 1804–1813*, Београд 1979, стр. 332.

Васићеву кривицу, комисија је на положају војводе потврдила раније постављеног Благоја Маринковића.<sup>48</sup>

Према садашњим сазнањима у време прве владавине кнеза Милоша образовано је десет ванредних комисија. Повод формирања прве била је самовоља рујанског сердара Јована Мићића и кнеза Црногорске кнежине Јована Митровића Демира. Оптужбе народа против двојице кнезова навеле су владоца да у марту 1820. пошаље члана Народне канцеларије Илију Марковића и кнеза Пожешке кнежине Васу Поповића да се на лицу места увере има ли народ заиста разлога за негодовање.<sup>49</sup>

Комисија је утврдила да је понашање Мићића и Демира било још горе од онога каквим га је народ представио. Врхунац њихове самовоље било је повишење пореза ради личног богаћења. Добивши извештај двојице комесара, кнез је у Ужичку нахију у мају 1820. упутио другу комисију, коју су сачињавали кнез Смедеревске нахије Вујица Вулићевић и прота Радојица Жујовић. Комесари су саслушали двојицу окривљених кнезова и установили да су двојица кнезова глобили народ до те мере да накнада штете из њихових имања није могућа. Кнез је ипак изнашао какав-такав начин да се оглобљенима да задовољење: двојица самовољника морали су да врате онолико колико могу, а кнез Милош ослободио је народ плаћања једног дела пореза.<sup>50</sup>

Мићић се ни после тога није смирио. Строго поступање према народу поново га је, у мају 1822, начинило предметом истраге. Комесар је овог пута био владаочев брат Јован Обреновић. Није познато шта је он утврдио у вези с Мићићевим понашањем.<sup>51</sup>

Злостављајући народ повереног му подручја, кнез Јадранске кнежине Јован Бобовац дао је кнезу Милошу разлог да формира комисију за спровођење истраге против њега.<sup>52</sup> Члан комисије био је кнежев брат Јеврем Обреновић. Окончавши истрагу против Бобовца, комесар се запрепастио сазнањима до којих је дошао.<sup>53</sup>

---

<sup>48</sup> *Карађорђево деловодни* протокол, стр. 169–170; Папазоглу, нав. дело, стр. 99; Ђорђевић, нав. дело, стр. 332.

<sup>49</sup> М. Гавриловић, *Милош Обреновић II*, стр. 466. Уп. Р. Љушић, *Србија 19. века II*, Београд 1998, стр. 152, где се као члан комисије уз Илију Марковића наводи прота Матеја Ненадовић.

<sup>50</sup> Гавриловић, *Милош Обреновић II*, стр. 467; Љушић, *Србија*, стр. 152.

<sup>51</sup> Гавриловић, *Милош Обреновић II*, стр. 467–468.

<sup>52</sup> Нешто конкретније податке о томе шта се Бобовцу приписивало у грех можда би могло да пружи његово писмо кнезу Милошу од 8. октобра 1823, у којем јадрански кнез признаје да је извршиоце кривичних дела не само кажњавао, већ им је уз то узимао новац. Види АС, Књажевска канцеларија (даље: КК) XV/377, Јован Бобовац кнезу Милошу, Крагујевац 8. X 1823.

<sup>53</sup> Гавриловић, *Милош Обреновић II*, стр. 468. Бобовац се у горе наведеном писму жалио кнезу Милошу на то што га је Милоје Теодоровић, члан комисије образоване ради истраге против јадранског кнеза,

Именовање наредне комисије било је, вели Вук Караџић, производ мрзости кнеза Милоша спрам кнеза Темнићке кнежине Милете Радојковића. Рад комисије, у којој се нашао и сам кнез Милош, имао је тачно одређену сврху – да се Радојковић што више оцрни. Ако је веровати Вуку, владачеви секретари су чак преправљали народне тужбе против темнићког кнеза и његових љубавница. Сам Милош подстицао је Радојковићеве милоснице да кривицу за своје понашање сваљују на темнићког кнеза. Пошто је комисија завршила свој рад, кнез је, насупрот очекивањима, донео пресуду којом Радојковићу опрашта све грешке под условом да се исели из Јагодине.<sup>54</sup>

Ревносно се трудећи да у свом крају искорене хајдучију, члан ужичког нахијског суда Јеремија Дешић и старешина Моравичког среза Ђоко Јованчевић претерали су са строгоћом. Против Јованчевића је сачињена тужба, која је, изгледа, дошла до кнеза Милоша, јер су почетком фебруара 1834. поврмени судија Општенородног суда Милосав Перуничичић и писар Народног суда Николић<sup>55</sup> послати да испитају поступке двојице старешина. Комисија је требало да саслуша жалиоце против двојице старешина. Њен рад трајао је до 23. фебруара, када је кнез Милош писао Перуничичићу и Јаковићу да престану са „комесарством”.<sup>56</sup>

Претпоставља се да је временски оквир рада наредне комисије прва половина 1836. Предисторија њеног формирања везана је за неправилности у раду београдске општине. Први кмет Београда<sup>57</sup> Петар Милојковић Белопољац избегавао је да подноси извештаје о раду, није желео да се подвргне новом избору након истека трогодишњег мандата, а сумњало се и у исправност кметовог руковања новцем београдске митрополије. Све то

---

оглобио иако нема никаквих потраживања према њему. Из тога произлазе два могућа закључка: да је Теодоровић био у комисији заједно са Јевремом Обреновићем и да је после Јевремовог рада била именована нова комисија у чијем саставу је био и Теодоровић. За време рада комисије чији је члан био Теодоровић сазвани су сви којима је Бобовац било шта отео и самовољни јадрански кнез био је дужан да врати све што је присвојио. Види АС, КК XV/377, Јован Бобовац кнезу Милошу, Крагујевац 8. X 1823.

<sup>54</sup> В. Стеф. Караџић, *Историјски списи*, Београд 1987, стр. 175.

<sup>55</sup> Међу досад познатим писарима Народног суда не помиње се ниједан с презименом Николић. Међутим, наишли смо на писара Гају Николајевића, који се у до данас објављеним документима Народног суда последњи пут спомиње 1826. У питању је исти онај Гаврило Николајевић којег је Недоба својим претпостављенима представио као члана београдског магистрата. Види М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842.* I, Београд 1897, стр. 553; Перуничичић, *Београдски суд*, стр. 247.

<sup>56</sup> У комисији су били и моравички капетан Симо Јаковић, и поп Мијаило Џамбас. Види Н. Живковић, *Ужички немири (1828–1838)*, Титово Ужице 1979, стр. 217–218; АС, Поклони и откупи (даље: ПО) 55/94, Милосав Перуничичић Сими Јаковићу, Слатине 9. II 1834; АС, ПО 55/103, Кнез Милош Сими Јаковићу, дел. број 677, Крагујевац 22. II 1834.

<sup>57</sup> Београд је од 1822. имао три кмета. У време прве владавине кнеза Милоша у варошима су постојале две врсте кметова: главни кметови и кметови – угледни грађани. Прве је постављао кнез и они су били орган државне власти. Види М. С. Петровић, *Београд пре сто година*, Београд 1930, стр. 58; R. Guzina, *Opština u Kneževini i Kraljevini Srbiji I: 1804–1839*, Београд 1966, стр. 108.

приморало је групу угледнијих Београђана да са Белопољчевим понашањем упознају кнеза Милоша.<sup>58</sup>

Владар је дао за право њиховој жалби. Наредио је да се сазове *лонца* (скуп старешина свих еснафа), те да Милојковић пред њом и председником београдског окружног суда Ђорђе Протићем положи рачун о свом раду.<sup>59</sup> Али састав *лонце* скројен је тако да она није могла да утврди ништа друго до да у кметовом раду нема никаквих неправилности. Милојковићеви тужиоци нису седели скрштених руку. Молили су кнеза Милоша да пошаље комисију која ће испитати Белопољчев рад, али и Протићево држање у целој ствари. Кнежев одговор било је образовање комисије у саставу Милета Радојковић, Ђорђе Парезан и Лазар Зубан (прва двојица били су државни саветници, а трећи секретар Савета). Комесари су установили да је оптужба против Протића основана, али он није изведен пред суд, јер је претходно побегао у Панчево.<sup>60</sup>

Мада је након укидања феудалних дажбина Хатишерифом из 1833. став власти био да земља припада ономе ко је обрађује, никако се не би могло рећи да је постојала неприкосновеност приватне својине над земљиштем. Кнез Милош, али и поједине старешине, често су приграбљивали комаде земље који им се допадне чак и ако их неко већ има у државини. Управо за то је оптуживан подринско-савски војни командант Лазар Теодоровић.<sup>61</sup> Неким среским старешинама са његовог подручја стављано је на терет да су на неправилно купљене земље издавали тапије, које је Теодоровић потврђивао.<sup>62</sup>

Кнез Милош именовao је 9. новембра свог ађутанта Петра Радојковића за члана комисије задужене за спровођење истраге против Теодоровића и среских старешина. Поред Радојковића, у комисију је ушао члан Управног савета<sup>63</sup> Јанићије Ђурић.

---

<sup>58</sup> Б. Куниберт, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*. (превео Миленко Р. Веснић), стр. 470; Н. Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине*. I–IV (са руског превели Панта Срећковић, Живојин Жујовић, Андрија Марјановић и Алимпије Васиљевић); I–III, Београд 1870, стр. 311.

<sup>59</sup> Н. Попов износи нешто другачије податке – да је био сазван скуп који је одлучивао о Милојковићевом реизбору, којем је кмет морао да реферише о руковању новцем београдске митрополије. Попов, нав. дело I–III, стр. 311.

<sup>60</sup> М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888, стр. 577; Куниберт, нав. дело, стр. 471–472; М. С. Петровић, нав. дело, стр. 80.

<sup>61</sup> Кнез Милош је 1835. поделио територију Србије на четири војне команде: Средоточну или Шумадијску, Моравско-подрињску, Дунавско-тимочку и Подринско-савску. Види Р. Љушић, *Историја српске државности II: Србија и Црна Гора – нововековне српске државе*, Нови Сад 2001, стр. 33.

<sup>62</sup> АС, КК XXXVII/1535, Кнез Милош Лазару Теодоровићу бр. 4485, Крагујевац 9. XI 1836; КК XXXVII/1536, Кнез Милош Лазару Теодоровићу бр. 4620, Пожаревац 20. XI 1836.

<sup>63</sup> Државном савету је 19. јула 1835. име промењено у Управни савет. Види Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 2004, стр. 227.

Комисији је стављено у задатак да саслуша оштећене и окривљене и, уколико им се искази не подударају, спроведе суочења. По упутству кнеза Милоша од 24. новембра, комесари су истрагу вршили тако што су у сваком срезу на једном, а понегде и на два места, сазивали народ из целог среза и испитивали га.<sup>64</sup>

Радојковић и Ђурић известили су 28. новембра кнеза Милоша да у три среза Подринског (Јадарском, Рађевском и Азбуковачком) и два среза Ваљевског округа (Колубарском и Подгорском) нису открили готово никакве злоупотребе са земљом, али су зато у Мачванском срезу због великог броја тужилаца морали да се задрже девет дана. Кнез је 8. децембра издао налог комисији да тројицу среских старешина из Шабачког округа – Марка Лазаревића, Живана Гератовића и Ђуку Марковића, пошаље у Крагујевац. Комисија је налог испунила 13. децембра, а на крају свог рада требало је да изврши суочење између Теодоровића и његових тужилаца.<sup>65</sup>

Година 1838. донела је тзв. Турски устав, али и две ванредне комисије. Прва је деловала на истоку земље. Формирана је да би спровела истрагу против игумана Манасије Исаије Стојшића, којег је начелник Ресавског среза Петар Ђорђевић 8. јануара оптужио кнезу Милошу за доношење многобројних тешких увреда. Комисију су чинили члан Државног савета Милосав Здравковић Ресавац, члан ћупријског магистрата Стефан Илић и кладуровачки прота Димитрије Илић.<sup>66</sup>

Тројица комесара су за један дан (3. фебруара) саслушали сведоке и окривљеног и спровели суочење између њих. Записнике саслушања послали су кнезу Милошу. Списи истраге ћуте о Стојшићевој даљој судбини.<sup>67</sup>

Друга комисија обавијена је велом тајне. Зна се само то да се пред крај новембра сместила у згради рудничког магистрата у Брусници и да је свакоме било дозвољено да се појави пред њом и изнесе тужбе против било кога. Досад истражени извори не нуде

---

<sup>64</sup> АС, КК XXXVII/1536, Кнез Милош Петру Радојковићу бр. 4487, Крагујевац 9. XI 1836; КК XXXVII/1555, Јанићије Ђурић и Петар Радојковић кнезу Милошу, Дубље 28. XI 1836.

<sup>65</sup> АС, КК XXXVII/1555, Јанићије Ђурић и Петар Радојковић кнезу Милошу, Дубље 28. XI 1836; КК XXXVII/1566, Јанићије Ђурић и Петар Радојковић кнезу Милошу, Дубље 12. XII 1836; КК XXXVII/1567, Кнез Милош Лазару Теодоровићу бр. 4495, Крагујевац 13. XII 1836.

<sup>66</sup> АС, КК XXXI/1073, Петар Ђорђевић кнезу Милошу, Свилајнац 8. I 1838; Милосав Здравковић, Стефан Илић и Димитрије Илић кнезу Милошу, Ћуприја 3. II 1838.

<sup>67</sup> АС, КК XXXI/1073, Испытъ: Надъ лисама, предъ коима е Игуменъ Исаия Стойшић Господина Мајора Петра Ђорђевића безчестіо, Свилајнац 3. II 1838; Суоченъ Игумена Исаие Стойшића, са назначеннымъ у Испыту лицама, Свилајнац 3. II 1838; Испытъ надъ Игумномъ Исаиомъ Стойшићемъ, Свилајнац 3. II 1838; Милосав Здравковић, Стефан Илић и Димитрије Илић кнезу Милошу, Ћуприја 3. II 1838.

одговоре на питања шта је био разлог формирања те комисије, ко су били њени чланови и како је текао њен рад.<sup>68</sup>

Судије јагодинског окружног суда Мита Тирић, Аранђел Милосављевић, Сима Вукићевић и Мојсило Јанковић, као и начелник Левачког среза Риста Бабовић пријавили су 19. априла 1839. Министарству правде начелника Јагодинског округа Живка Шокорца због тога што је наводно говорио како ће се одметнути на Јастребац и самовољно збацио са положаја кмета Пољне Николу Марковићу. Министарство правде и Министарство унутрашњих дела су ради провере навода из пријаве образовали трочлану комисију, у чији састав су увршћени наченик Крагујевачког округа Милутин Ђурђевић, председник крагујевачког окружног суда Дмитар Милојевић и столоначелник Министарства унутрашњих дела Јован Вујић.<sup>69</sup>

Комисији је 27. априла издато упутство за рад. Према том упутству, она је требало прво да узме исказе јагодинских судија, а потом саслуша Шокорца. Ако начелник не буде хтео да призна дела која му се стављају на терет, комисија је требало да му скрене пажњу на сазнања која о његовом „неваљаном” политичком деловању поседује. Уколико ни тада не добије Шокорчево признање, комисија ће суочити начелника са сведоцима који га оптужују.<sup>70</sup>

Комесари су, сагласно Упутству, 1. маја испитали најпре четворицу јагодинских судија и левачког среског начелника, а потом Шокорца. Потоњи је порицао наводе сведока који су га теретили. Остао је при свом исказу чак и када је комисија запитала њега и сведоке да ли своје изјаве могу да оснаже заклетвама. Сматрајући да је спремност окривљеног да положи заклетву довољан доказ његове невиности, комесари су обуставили истрагу.<sup>71</sup>

---

<sup>68</sup> Рудничка нахија, стр. 294–295.

<sup>69</sup> АС, МУД-П 1839, ф. II, р. 34, л. 5, Суд Јагодинског округа Министарству правде бр. 484, Јагодина 19. IV 1839; л. 8, Наставленіе за Комиссію састојећу се изъ Г.Г. Началника Окружія Крагуѣвачкогъ Подполковника Милутина Ђурђевића Председателя Суда Окружія Крагуѣвачкогъ Цкапетана Димитрія Милоѣвића и Столоначалника Попечителства Внутренѣ Дѣла Јована Вуића (даље: Упуство за комисију формирану ради истраге против Живка Шокорца) бр. 892, Крагујевац 27. IV 1839.

<sup>70</sup> АС, МУД-П 1839, ф. II, р. 34, л. 8, Упуство за комисију формирану ради истраге против Живка Шокорца.

<sup>71</sup> АС, МУД-П 1839, ф. II, р. 34, л. 19, Испытъ учинѣны надъ Предсѣдателѣмъ Суда Окружія Ягодинскогъ, Г. Митом Тирићемъ, надъ ГГ. Членовима истога Суда: Цкапетаномъ Аранђелом Милосавлѣвићемъ, Симомъ Вукићевићемъ и Мойсиломъ Янковићемъ, и надъ Началникомъ Среза Левачкогъ, Окружія Ягодинскогъ Г. Ристомъ Бабовићемъ, Кои е надъ истима Высокославномъ Попечителствомъ внутренѣи Дѣла изаслана Коммісія састојећа се изъ ГГ. Началника Окружія Крагуѣвачкогъ, Цкапетана Димитрія Милоѣвића и Столоначалника Попечителства внутренѣи Дѣла Јована Вуића, касателно извиѣненія тужбе

У Првом српском устанку ванредне комисије бавиле су се искључиво старешинском самовољом. Водиле су цео кривични поступак – спроводиле истрагу и доносиле пресуду. Фомирању комисија из времена кнеза Милоша нису кумовале само злоупотребе у вршењу дужности, већ и друга кривична дела. Самим тим, ни рад Милошевих комисија није био уперен само против старешина, него и државних службеника, па и свештенства. Но комисије кнеза Милоша, за разлику од Карађорђевићевих, нису могле да суде него само да врше истраге.<sup>72</sup>

Дакле, ванредне комисије направиле су прво корак напред, а затим се вратиле корак уназад. Напредак у развоју једног сегмента установе ванредних комисија поништен је на затком на другом. Ванредно судство за време двојице оснивача српских нововековних династија није се развијало, већ стајало у месту.

### III ЈОВАНОВА БУНА

Апсолутистичка владавина кнеза Милоша изазивала је велико незадовољство код једног дела старешина. Након издавања Хатишерифа из 1830. дижу се гласови против кнежевог апсолутизма. У почетку стидљива, опозиција ће добити крила после доношења Сретењског устава (1835). Његово издавање показало је да кнез није нерањив, да га је могуће натерати на уступке. Премда је Устав врло брзо укинут, кнежево „противборство” није напуштао елан.<sup>73</sup>

---

противу Началника Окр. Ягодинскогъ, Полковника Г. Живка Шокорца, што е у присуствію гореименованы Судейскій лица, неке подозрителне и саданѣму поредку противне рѣчи говоріо, учинила.; л. 25, Испытъ Учинѣнный надъ Началникомъ Окружія Ягодинскогъ, Полковникомъ Господиномъ Живкомъ Шокорцемъ, Кои е нѣке саданѣму поредку противне рѣчи предъ Г.Г. Членовима Суда Окръ: Ягодинскогъ и Началникомъ Среза Левачкогъ, истогъ Окружія Г. Ристомъ Бабовиѣмъ говоріо и кои е надъ нѣимъ высокославнымъ Попечительствомъ внутрены дѣла, къ извиѣнію истогъ дѣла, изаслана у Ягодину Коммиссія состоѣћа се изъ Г.Г. Началника Окружія Крагуѣвачкогъ ЦКапетана Г. Димитрія Милоѣвића и Столоначалника Попечительства внутрены дѣла Г. Јована Вуића, учинила, као што слѣдує:; л. 14, Истражна комисија Министарству унутрашњих дела, Крагујевац 1. V 1839.

<sup>72</sup> Постоје подаци да је кнез Милош после мисије руског дипломате Василија Андрејевича Долгоруког у Србији (октобар 1837) хтео свог противника Тому Вучића Перишића да подвргне суђењу ванредне комисије. Чак и да је та тврдња тачна, кнежева жеља остала је само замисао. Види Попов, нав. дело I-III, стр. 344; Ј. Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, Београд 1947, стр. 85.

<sup>73</sup> О чиниоцима који су условили доношење Сретењског устава види: Lj. Kandić, *Ustav od 1835 godine i njegov značaj za dalji razvoj ustavnosti u Srbiji*, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, god. XLVII, knj. XVI novog (III) kola, br. 1–2 (1960), str. 142–145; Д. Јанковић, *Предисторија Сретењског устава и неке напомене у вези с њим*, у: *150 година од доношења Сретењског устава: реферати и дискусија са Научног скупа одржаног у Крагујевцу 7. маја 1985. године*, Крагујевац 1985, стр. 12–16; Д. Николић, *Начин и околности доношења српских устава*, *Анали Правног факултета у Београду* XXXVIII/4 (1989), стр. 397; С.

Између 1835. и 1838. пламтела је борба између кнеза и његових противника. На владаочеву несрећу, велике силе су, са изузетком Енглеске, стале на страну опозиције. Уставно питање решено је 10. децембра 1838, када је у Цариграду, у виду султановог хатишерифа, издат устав за Србију (популарно назван „Турски“). Ако је Сретењски устав био само подстрек за даљу борбу против кнежевог самодржавља, Турски је био остварење политичког програма опозиције. Кнежева свемоћ ограничена је претварањем Државног савета у једног од носилаца законодавне и извршне власти.<sup>74</sup>

Кнез, наравно, није желео да се одрекне апсолутне власти. Али да би је повратио, морао је претходно да се обрачуна са својим душманима. Није му дуго требало да пронађе начин на који ће то да уради. За време боравка у Крагујевцу, између 1. марта и 2. априла 1839, дошао је на идеју да подигне буне, која би избила у кнезу лојалној војсци и неколико округа чији су начелници били одани владару.<sup>75</sup>

Према казивању присталице опозиције Јована Хацића, кнез је хтео да се нађе ван земље у тренутку избијања буне, па је зато, под изговором да иде у посету болесном сину Милану, 17. априла отишао у Земун.<sup>76</sup> Кнежеви приврженици су, с друге стране, сејали бунтовно расположење у народу. Начелник Јагодинског округа Живко Шокорац претио је одметањем у хајдуке. По Трнавском срезу (Чачански округ) интригирали су

---

Аврамовић, *Сретењски устав – 175 година после, Анали Правног факултета у Београду* LVIII/1 (2010), стр. 40–45, 53–56; Н. Ранђеловић, *Доношење Сретењског устава: Околности, људи, догађаји, Пешчаник* VIII (2010), стр. 24–27.

<sup>74</sup> Наводимо основну литературу о изradi Турског устава: *Дѣла њѢ окољ постанка устава србскогъ, њѢгов постанакъ, и отуда проистекавшѢ невољѢ* (чланак потписан неодређеном конструкцијом „од једног бившегъ чиновника србскогъ“, аутор је Матија Бан, види АСАНУ, Грађа Историјског института [даље: ИИ], *Заоставштина Матије Бана I*, 1/7), *Словенка* I/3 (1860), 224–230; I/4, стр. 313–320; I/5, стр. 408–418; К. Богдановић, *Исторія србскогъ устава*, Нови Сад 1861, стр. 34–69; Ј. Продановић, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд [1936], стр. 80–85; S. K. Pavlowich, *British Diplomacy and the Serbian Constitution of 1838*, *The Slavonic and East European Review* XXXVIII/90 (1959), pp. 150–152, 155–161; V. Stojančević, *Jedno pismo Avrama Petronijevića knezu Milošu pred donošenje Ustava 1838. godine*, *Arhivski almanah* II–III (1960), str. 322–325; О. Пређа, *О почецима рада уставне депутације у Цариграду 1838. године*, *Историјски часопис* XXI (1974), стр. 113–123.

<sup>75</sup> Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 2004, стр. 465. Код М. Петровића среће се податак да је мисао о буни зачета у главама начелника Подунавског и Пожаревачког среза Милије Станојевића и Петра Илића Пекете. Петровић, *Финансије I*, Београд 1897, стр. 669.

<sup>76</sup> Ј. Хацић, *Спомени из мојега дневника, Огледало србско* I/10 (1864), стр. 293; Р. Љушић, *Народне скупштине у Србији за време првог намесништва 1839–1840. године*, *Зборник за историју Матице српске* 22 (1980), стр. 17; исти, *Прво намесништво (1839–1840)*, Београд [1995], стр. 11. Постоји једна индиција која даје аргумент више за Хацићево тврђење. Кнежев лекар Бартоломео Куниберт објаснио је енглеском конзулу Џорџу Хоџесу да кнез не жели да се врати јер „...ако би остао у Београду, и ако би се и најмањи народни покрет десно у коме ма и у најудаљенијем крају земље, он би био осумњичен као подстрекач покрета...“ (подвукао У. С.). Види М. Гавриловић, *Из нове српске историје*, Београд 1926, стр. 184.



кнежев брат Јован Обреновић, његов доктор Николић и начелник Моравског среза Радоје Бинићанин.<sup>77</sup>

Потези кнеза и његових приврженика привукли су пажњу владаревих противника. Предосећали су да је кнежев изненадни одлазак у Аустрију наговештај остварења неког његовог пакленог плана. Стога су настојали да га врате у земљу, где би га лакше држали под контролом. У Земун је упућена осмочлана депутација, која је кнеза принудила на повратак претњом да ће у противном остати без престола. Радило се и на сузбијању активности кнежевих људи. Министарство унутрашњих дела предложило је 21. априла Савету да се Јован Обреновић позове у Београд и тамо задржи. То се ипак није догодило, вероватно зато што је кнежевим повратком постигнут најважнији циљ, па су они мање важни остављени по страни.<sup>78</sup>

Иако се изјаловила замисао да побуна плане у кнежевом одсуству, владалац није дигао руке од свог наума. Кнез је, изгледа, замислио да буна избије у више округа (Рудничком, Јагодинском, а можда и Крагујевачком) и у војсци.

Јован Обреновић тврдио је у трећем од своја четири исказа у истрази спроведеној поводом буне да га је кнез после повратка из Београда позвао код себе и казао му да диже народ на буну, с тим да не помиње да то чини у кнежево име. Брат га је послушао. Након повратка у свој крај обавио је разговоре с Радојем Бинићанином и његовим писаром Јованом Илићем, којима је пренео им кнежеву поруку. Илић и Бинићанин одмах су се латили посла. Народу свог среза говорили су да буде спреман да устане на следећу заповест.<sup>79</sup>

---

<sup>77</sup> R. Marković, *Poslednji dani kneza Miloša u Kragujevcu 1839 g.*, Дом и школа I/5 (1938–1939), str. 17; Б. Перуничкић, *Чачак и Горњи Милановац 1815–1865*, Чачак 1968, стр. 425; М. Урошевић, *Борба Милошевих присталица и противника од 1839. до 1844. године у рудничко-чачанском крају*, Зборник радова Народног музеја у Чачку VII (1976), стр. 98; Д. Јовановић, *Јованова буна у Јагодинском округу*, Корени I (2003), стр. 31; Љушић, *Кнежевина*, стр. 463.

<sup>78</sup> Хацић, *Спомени*, стр. 293–294; Попов, нав. дело I–III, стр. 405–406; К. Н. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа врховног војводе, ослободиоца и владара Србије и живот његови војвода и јунака II*, Беч 1884, стр. 228–229; Б. Куниберт, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850* (превео Миленко Р. Веснић), Београд 1901, стр. 707–708; Љушић, *Кнежевина*, стр. 464.

<sup>79</sup> АС, Чрезвичайни суд над бунтовница (даље: ЧС) 53/6, Изясненіе (Јована Обреновића, примедба У. С.) (даље: Изјасњеније Јована Обреновића); АС, ЧС 56/58, Истога 7. Юніа продуженъ е испитъ с Бинићаниномъ. (даље: Први исказ Радоја Бинићанина); АС, ЧС 64/1–2, Данасъ 6. Юніа испитанъ е предъ Коммиссіомъ Писаръ Бинићанина Јованъ Илић. (даље: Први исказ Јована Илића).

Свом телохранитељу Матији Шокорцу, сину јагодинског окружног начелника Живка Шокорца, кнез је 5. маја<sup>80</sup> рекао да оде у Јагодину и каже оцу да ступи у коло бунтовника кад ћупријска коњица пође из Јагодине у Крагујевац. Ова порука доказ је да је кнез војну побуну претходно већ испланирао. Млађи Шокорац поступио је по налогу. Његов отац изразио је спремност да се прикључи бунтовницима.<sup>81</sup>

Према исказу који је у истрази дао кнежев телохранитељ Марко Обрадовић (Гаваз), кнез је смерао да запали и Крагујевачки округ. Тамо је рачунао на окружног начелника Милутина Ђурђевића и начелника Лепеничког среза Јовицу Николајевића. Кнез је, наводно, 23. или 24. априла<sup>82</sup> заповедио Марку Гавазу да оде у Крагујевац и поручи Ђурђевићу и Николајевићу да притекну владару у помоћ кад их буде позвао.<sup>83</sup>

Готово све до избијања буне био је у преписци са артиљеријским капетаном Илијом Марковићем из крагујевачког гарнизона. Пред саму буну кнез је писао овом официру да са својим трупама буде спреман за покрет у Београд. Писмо, међутим, није доспело до Марковића, већ је пало у руке његовог писара Мите Петровића.<sup>84</sup> Из догађаја који су се затим одиграли чини се да је писар тада намерио да преотме славу свом претпостављеном.

Петровић и артиљеријски фелдвобел Иван Николић потпаљивали су 9. маја војнике причама да је господар Јован дигао своје округе<sup>85</sup> и да је у Пожаревачком округу народ

---

<sup>80</sup> До овог датума дошли смо на посредан начин. Кнежев телохранитељ навео је да му је кнез издао ту заповест „у петак” после четвртка који је био десет дана пре Духова. Из других извора види се да је петак пред Свете Тројице био 12. мај. Према томе, Матија Шокорац је од кнеза добио заповест недељу дана раније. Види Р. Марковић, *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд 1938, стр. 70; Д. Јовановић, нав. дело, стр. 32; АС, ЧС 55/191, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 56/149, Истога 24. Јунија 1839. Испитанъ є предъ Коммиссиомъ Писаръ Мита Петровићъ (даље: Први исказ Мите Петровића).

<sup>81</sup> Д. Јовановић, нав. дело, стр. 32; АС, ЧС 67/4, Белешка о суочењу Матије Шокорца и Милутина Чоле; ЧС 68/3, Данасъ 20. Јунија 1839. Испитанъ є предъ Коммиссиомъ Началникъ Окружја Ягодинскогъ, Живко Шокораць. (даље: Исказ Живка Шокорца); ЧС 55/211, Обясненіе Гаваза Матіе Шокорца (Објасњеније Матије Шокорца).

<sup>82</sup> Гаваз тврди да је то било два, три дана по кнежевом повратку из Аустрије; владалац се у Србију вратио 21. априла. Види Љушић, *Кнежевина*, стр. 464; АС, ЧС 55/188, Марка Обрадовића /Гаваза/ по причини догодивше се побуне Обясненіе. (даље: Објасњеније Марка Гаваза).

<sup>83</sup> АС, ЧС 55/188, 189, Објасњеније Марка Гаваза. Оба начелника у истрази су порицали да су од кнеза добили поруку да буду спремни за буну. Види ЧС 55/198 Истога (30. јуна, примедба У. С.) испитанъ Милутињъ Ђурђевићъ Началникъ. (даље: Први исказ Милутина Ђурђевића); ЧС 55/198, 199, Истога (3. јула, примедба У. С.) испитанъ Г. Капетанъ Јовица Николаевићъ Началникъ среза Лепеничкогъ у Окружјю Крагујевачкомъ. (даље: Исказ Јовице Николајевића).

<sup>84</sup> АС, ЧС 56/158, Данасъ 1. Јулија 1839. Продуженъ испытъ надъ писаромъ Артилерійскимъ Митомъ Петровићемъ.

<sup>85</sup> Јован Обреновић је између 1835. и 1839. био на челу Моравско-подрињске војне команде, која је између осталих обухватала и Руднички округ. Многима вероватно није било познато да господар Јован више не обавља ту службу. О томе сведоче искази неких окривљених из Рудничког округа да у време буне нису знали да им Јован Обреновић није никакав старешина. Види В. Стојанчевић, *Милош*

устао да тражи кнеза. Писар је тада извадио раније написано писмо кнезу, којим се владоцу поручује да се војска никако не жели да се потчини Савету, већ само њему и да ће војници за три дана бити у Београду.<sup>86</sup> Истог дана саставио је писмо у којем се ђупријски гарнизон позива да се придружи крагујевачким друговима у бунтовничком подухвату. Крушевачким војницима иста порука упућена је дан касније. *Новине србске* објавиле су после буне акт којим Савет благодари београдском гарнизону што је одолео наговарању побуњених јединица да им се придружи. Међутим, нигде другде нисмо нашли податак да је тог убеђивања заиста било.<sup>87</sup>

Крагујевачки војници два дана ишчекивали су одговор друга два гарнизона. Од чекања су дигли руке пошто их је буљубаша кнежевог двора Милић Тодоровић запалио прекорима да не чувају кнеза, без којег им не гине пропаст, а уместо којег сад влада 17 господара (саветника, примедба У. С.). Расрђени, војници су 11. маја долазили код капетана Марковића, викали да хоће једног господара, а не седамнаест и захтевали од њега да им каже где је кнез. Марковић им је одговорио да и сада имају једног владара, који је безбедан у Београду, у шта се могу уверити ако оду да га виде. Војници су баш то и желели. Самог Марковића присилили су да их води владоцу, али је официру пошло за руком да се искраде и обавести судије Апелационог суда о догађајима у касарни.<sup>88</sup>

Капетан и судије већали су шта да предузму да би се ситуација смирила. Рачунајући да један од чланова Суда, Јован Вељковић, који је раније обављао дужност војног комесара, ужива углед међу војницима, послали су га да стиша страсти.

---

*Обреновић и његово доба*, Београд 1966, стр. 292; П. Г. Илић, *Средоточна војна команда у Крагујевцу 1835–1839. године*, Крагујевац престоница Србије 1818–1841, зборник радова са научног скупа одржаног 20. септембра 2006. године у Крагујевцу, Крагујевац 2006, стр. 114; ЧС 56/64, Истога 7. Јунија 1839. испитанъ є предъ Комиссиомъ Симо Радовановић Сарачъ, Кметъ Лютовничкій (даље: Саслушање Симе Радовановића Сарача); ЧС 56/69, Данасъ 8. Јунија 1839. испитанъ є предъ Комиссиомъ Ђорђе Јаковлѣвићъ изъ Бруснице. (даље: Исказ Ђорђа Јаковлѣвића).

<sup>86</sup> Марковић, *Питање престонице*, стр. 69; Петровић, *Финансије* I, стр. 669; АС, ЧС 56, 141, 142, Истога 23. Јунија 1839. Испитанъ Анђелко Пантић Кавалѣристъ (даље: Исказ Анђелка Пантића); ЧС 56/143, Белешка о исказу каплара Милоша Митровића пред трећом истражном комисијом, датом 24. VI 1839; ЧС 56/143, Белешка о исказу Петра Степановића Ђемѣије пред четвртом истражном комисијом, датом 24. VI 1839; ЧС 56/157, Данасъ 1. Јулија 1839. продуженъ испитъ надъ Писаромъ Артилерійскимъ Митомъ Петровићемъ.

<sup>87</sup> *Новине србске*, 3. VI 1839, стр. 171; Марковић, *Питање престонице*, стр. 70; Љушић, *Кнежевина*, стр. 467. АС, ЧС 56/138, 139, Данасъ 23. Јунија 839. Испитанъ є предъ Комиссиомъ Радованъ Ђурићъ изъ Страгара (даље: Исказ Радована Ђурића); АСАНУ, ИИ, Заоставштина Радослава Марковића, И VI, 278/23, Писмо крагујевачких војника ђупријским, Крагујевац 9. V 1839. Писмо упућено кнезу дошло је 11. маја до Вучића. АС, ЧС 56/49–51, 53, Истога 5. Јунија 1839. испитанъ є кавалѣристъ Илія Павловићъ. (даље: Исказ Илије Павловића).

<sup>88</sup> Ј. Хацић, *Прилогъ за повѣстницу. Извѣстие Апелл. Суда о побунѣ войника ’ у Крагуевцу 1839.*, стр. 22–23; Попов, нав. дело I–III, стр. 408; Марковић, *Питање престонице*, стр. 69.

Вељковићева мисија завршила се потпуним неуспехом. Војска је изасланика свезала и притворила. Сазнавши да су се духови ускомешали, саветник Петар Туцаковић, тада задужен за очување мира у Крагујевцу, изашао је пред војску и покушао да је уразуми. Пошто се пронео глас да ће Туцаковић подићи Гружу против војника, они су покушали да га ухвате. Саветник је успео да умакне на неко време, али је касније поделио Вељковићеву судбину.<sup>89</sup>

У исто време, почело је комешање у ћупријском и крушевачком гарнизону. Примивши писмо из Крагујевца, ћупријска војска се без официра запутила ка престоници, где је стигла 12. маја. Крушевачки војници напредовали су спорије. Курири који су им из Крагујевца донели обавештење о побуни били су притворени, због чега је почетак акције каснио. И на путу за престоницу чекала их је препрека. Крушевачки окружни начелник Петар Лазаревић Цукић докопао се скеле на Морави, намеравајући да спречи даље напредовање војника. Крушевљани су успели да се пробију тек 13. маја, да би наредног дана стигли у престоницу.<sup>90</sup>

Тамо нису затекли саборце из Крагујевца и Ћуприје. Свесни да кључ успеха бутовничких подухвата лежи у брзини, они су под вођством подофицира Милисаву Кулашевића<sup>91</sup> већ 12. маја пошли пут Београда.<sup>92</sup>

Вест о војничкој буни стигла је у Београд већ у ноћи 11. маја. Донео ју је гласник којег је послао Јован Миленковић, помоћник Министарства унутрашњих дела. У Београду је завладала паника; страховало се да су размере покрета много веће него што јесу. Колале су гласине да је Милошу у помоћ кренуло 5000 сељака. Андре Дикло, француски вицеконзул у Београду, препоручио је министру спољних послова Авраму

---

<sup>89</sup> Хаџић, *Прилог*, стр. 23–25; Попов, нав. дело I–III, стр. 409; Марковић, *Питање престонице*, стр. 72; исти, *Војска*, стр. 149; АС, ЧС, 133/32, Исказ артиљеријског подофицира Петра Митровића од 27. маја; ЧС 133/42, Данасъ 27. Маја Испытанъ е простый Артилеріиста Милошъ Міяиловић (даље: Исказ Милоша Мијаиловића).

<sup>90</sup> Петровић, *Финансије* I, стр. 670; Марковић, *Војска*, стр. 149–150; Д. Н. Бакић, *Пет векова Крагујевца: чланци и успомене, преводи и преписка*, Крагујевац 1972, стр. 110; Љушић, *Кнежевина*, стр. 466.

<sup>91</sup> Код С. Робера и у списима истражних комисија вође буње презива се Тадић. С. Robert, *Les Slaves de Turquie: Serbes, Monténégrins, Bosniaques, Albanais et Bulgares. Leur Ressources, leur tendances et leur progrès politiques* I, Paris 1844, p. 330; АС, ЧС 103/5, Испытъ Данасъ т. е. 31 Маја 839 год испытанъ е Милојко Петковић, вахтмајсторъ од Кавалѣріе у Ескадрону ћупријскомъ, кои е предъ одређеномъ за испытъ бунтовника Коммисіомъ, на предложена му pytania, одговоріо слѣдуюће: (даље: Исказ Милојка Петковића); ЧС 110/4, Испытъ Данасъ т. е. 31 Маја 839 год испытанъ е Вукъ Петровић простый Кавалѣріста, изъ ћупријскогъ Ескадрона, кои е предъ одређеномъ за испытъ бунтовника Коммисіомъ, на предложена му pytania, одговоріо слѣдуюће: (даље: Исказ Вука Петровића); ЧС 56/165, Данасъ 8гъ Юлія 1839. Испытанъ Милосавъ Таддйић Артилерійскій Фетвеблъ (даље: Исказ Милисаву Тадића).

<sup>92</sup> Хаџић, *Прилог*, стр. 26; Попов, нав. дело, I–III, стр. 410; Љушић, *Кнежевина*, стр. 467.

Петронијевићу да се пред енглески конзулат постави стража.<sup>93</sup> Аустријски конзул плашио се избијања грађанског рата, па је поручио својим држављанима да не излазе из домова, те да ће им стално бити на располагању брод којим ће моћи да се превезу у отаџбину.<sup>94</sup>

Пошто се сазнало за буну, руски конзул Герасим Вашченко и београдски везир Јусуф Мухлис-паша тражили су објашњење од кнеза. Руски конзул наводно је оптужио кнеза да ради против Устава. Кнез је на то одговорио како не зна ко је подбунио војнике. Владалац је покушао да скрене сумњу са себе ревносим радом на стишавању немира. Војсци је 12. маја упутио два писма: крагујевачкој да се не помера из престонице, а ћупријској да се одатле врати у своју касарну.<sup>95</sup> Али на седници Савета од 13. маја, владалац и саветници нису могли да се усагласе око мера за угушење буне. Саветници су код паше оптужили кнеза као виновника нереда, па је владар добио позив да дође у београдску тврђаву да се правда.<sup>96</sup>

Кнеза су код везира дочекали његови противници, спремни за напад. Разговор је протекао у врло затегнутој атмосфери. Саветници су се обрушили на владара тврдећи да је буна његово дело. Најгрлатији је био Стојан Симић, који је од владоца захтевао или да сам стиша побуну или да се не миче из тврђаве док је саветници не угуше. Опозиција је од везира затражила чак и да затвори кнеза у тврђаву, али Јусуф-паша на то није пристао.<sup>97</sup>

---

<sup>93</sup> Препорука је свакако била мотивисана тиме што је у Београду владало уверење да је буна заједничко дело кнеза и Хоџеса, са којим је владалац од 1837. одржавао врло блиске односе. Види S. K. Pawlowitch, *Anglo-Russian Rivalry in Serbia 1837–1839: the Mission of Colonel Hodges*, Paris 1961, p. 154.

<sup>94</sup> Ч. Мијатовић, *Кнез Милош и пуковник Хоџес, Споменик Српске краљевске академије XVII* (1892), стр. 114; А. Ивић, *Абдикација кнеза Милоша Обреновића (13. јуна 1839.)*, *Политика*, бр. 6381, 29. I 1926, стр. 2; *Мемоари Стефана-Стевче Михаиловића: у два дела: од 1813 до 1842 и од 1858 до 1867* (приредио Живан Живановић), Београд 1928, стр. 125; Марковић, *Питање престонице*, стр. 77; АС, ДС 630/1839, Министарство унутрашњих дела Савету бр. 3593, Београд 10. IX 1839; АСАНУ, ИИ, Исписи – Заоставштина Гргура Јакшића (даље: ЗГЈ), И IV, 36/6, Андре Дикло Молеу (можда Луј Маџје Моле, француски министар иностраних послова 1836–1839), Београд 29. V 1839.

<sup>95</sup> Колико је кнез предано радио на зауздавању побуњеника најбоље говори то што се већ 13. маја тобоже уверио да војници нису примили његова писма и стога их поново послао. АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Кнез Милош пешадији, артиљерији и коњици бр. 1223, Београд 13. V 1839.

<sup>96</sup> *Српске народне новине*, бр. 40, 23. V 1839, стр. 155–156; Ђ. Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie (Souvenirs de voyage et notices historiques)*, Paris 1840, p. 128; Ђ. Гроздановић, *Животоописаніе нѢгове светлости Милоша Т. Обреновића, КнѢза србскогѢ II*, Земун 1860, стр. 32–33; Петровић, *Финансије I*, стр. 669–670; М. Ђ. Милићевић, *Кнез Милош прича о себи*, Београд 2001, стр. 59; АС, Varia 24, Један састав из Гургусовачке куле о догађајима у Србији од 1839–1842 године. С. Робер изнео је твдњу да су саветници натерали кнеза на одлазак код паше. Види Robert, op. cit., p. 330.

<sup>97</sup> Ненадовић, нав. дело, стр. 229; В. Стефановић Караџић, *Скупљени историјски и етнографски списи. Књ. I, Грађа за српску историју новијега времена и животи најзнатнијих поглавица*, Београд 1898, стр. 217; Љушић, *Кнежевина*, стр. 469.

После жучне расправе, ипак је постигнута сагласност о неопходним мерама: војницима ће бити упућено наређење да се смире и врате у места службе; митрополит Петар Јовановић, ужички епископ Никифор Максимовић и кнежев ађутант Арсеније Андрејевић ће бити послати пред побуњенике да би покушали да их приволе на покорност. У случају да у томе не успеју, против бунтовника ће дејствовати војска. За команданта те, „народне војске”, одређен је Тома Вучић Перишић.<sup>98</sup>

У спровођење договореног кренуло се без одлагања. Кнез је 14. маја обавестио побуњенике о слању тројице изасланика које треба да послушају и запретио да ће се у супротном суочити са многобројном војском. Изасланство је наишло на војнике код Раље. Митрополит је молио војску да се врати у касарне и слуша кнеза, обећавајући јој опроштај ако тако поступи. Кнежев ађутант Андрејевић наводно је казао војсци да ће невраћањем на положаје увредити силу покровитељку – Русију. На Андрејевићев наговор, војници су пристали да пошаљу делегацију која ће проверити у каквом је положају кнез. Међутим, остали су истрајни у намери да наставе поход.<sup>99</sup>

Како мировна мисија није уродила плодом, наметало се војно решење проблема. Вучић је 14. маја кренуо из Београда са батаљоном регуларне војске и придодатим помоћницима – саветником Вулом Глигоријевићем и шефом гарнизоне војске Илијом Гарашанином. Успут му је придлазило мобилисано људство из Београдског, Ваљевског и Шабачког округа, тако да се број бораца знатно повећао. Заповедник народне војске желео је да избегне приливање крви. Из Рипња је поручио побуњеницима, који су се тада налазили на Трешњи, да му пошаљу преговараче. Пред Вучића је изашла једанаесточлана депутација, којој је предочен ултиматум: ако се бунтовничке трупе добровољно не покоре, биће на то приморане силом.<sup>100</sup>

---

<sup>98</sup> Бан, нав. дело, стр. 490–491; Р. Ј. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003, стр. 98; Љушић, *Кнежевина*, стр. 469; Д. Страњакловић, *Илија Гарашанин*, Крагујевац 2005, стр. 26.

<sup>99</sup> А. Boué, *La Turquie d'Europe ou observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements diversés, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire* IV, Paris 1840, p. 357; Петровић, *Финансије* I, стр. 671–672; *Белешке Младена Жујовића државног саветника*, Београд 1902, стр. 42; А. Илић, *Петар Јовановић, митрополит београдски, његов живот и рад*, Београд 1911, стр. 379; J. Mousset, *La Serbie et son église: 1830–1904*, Paris 1938, pp. 145–146; В. Рихтер, *Прилике у Србији под кнезом Милошем до његове абдикације 1839. године: приказ најновијих догађаја, карактеристика српског народа и топографска скица кнежевине* (превео Душан Николић), Крагујевац 1984, стр. 21; АС, *Varia* 24, Један састав из Гургусовачке куле о догађајима у Србији од 1839–1842 године.

<sup>100</sup> Бан, нав. дело, стр. 491; *Белешке Младена Жујовића*, стр. 43; Марковић, *Војска*, стр. 151; Поповић, *Вучић*, стр. 100. Према запису једног каснијег сужња Гургусовачке куле, Вучић је уверавао изасланство да је кнез жив и здрав и да га он чува од сваког зла. Види АС, *Varia*, 24, Један састав из Гургусовачке куле о догађајима у Србији од 1839–1842 године.

Бунтовници су, према једном запису, хтели да заобиђу Вучићеве трупе и дођу до Београда другим путем, али је заповедник народне војске то предупредио поставивши стражу на том путу. Изнурени глађу и кишом, одраније пољуљани вишеструким кнежевим позивима да остану у миру, војници су почели да се премишљају. Неки су предлагали предају, али они одлучнији за то нису хтели ни да чују.<sup>101</sup>

Вучићева војска је 15. маја опколила бунтовничку. Поједини припадници Вучићевих трупа довикивали су побуњеницима да не гину улудо. Увидевши да се бројно надмоћнијем непријатељу не могу одупрети, бунтовници су покушавали да се изборе за часну предају. Ако им је то и обећао, Вучић није намеравао да одржи задату реч. Када су после целодневног убеђивања положили оружје, побуњени војници су искусили срамотну казну. Вучић је наредио да им се поскидају униформе како би отишли кући голи. Њихов барјак присвојио је као трофеј.<sup>102</sup>

Тиме је било сатврено језгро буне, али не и њени рукавци. Крушевачки војници и бунтовници у Рудничком округу још увек се нису потчинили властима. Крушевачка војска је 16. маја кренула за својим друговима према Београду. Када је стигла до Чумића, неколицина окружних и среских начелника потиснула их је натраг у Крагујевац. Решени да се боре, побуњеници су се утврдили у кнежевом конаку. Одатле су 17. маја обавестили владара да не могу оставити садашњи положај ако им он то не нареди. Како је 18. маја од владара стигло такво наређење<sup>103</sup>, војници су предали оружје крагујевачком окружном начелнику Милутину Ђорђевићу.<sup>104</sup>

Од цивила најраније се ставио у покрет начелник Подунавског среза (у Смедеревском округу) Милија Станојевић, за којег нисмо успели да сазнамо да ли га је кнез уопште звао у помоћ. До тада притворен, Станојевић је на вест о буни да утекне из притвора, прикупи 200 људи и пође према Београду. Саветнику Анти Протићу

---

<sup>101</sup> *Белешке Младена Жујовића*, стр. 43; АСАНУ 9288, Мемоари Косте Магазиновића, стр. 7.

<sup>102</sup> *Белешке Младена Жујовића*, стр. 43–44; Д. Страњаковић, *Пад кнеза Милоша*, *Српски књижевни гласник*, нова серија XLVII/5 (1936), стр. 377; Поповић, *Вучић*, стр. 100–101; *Живети у Београду I: 1837–1841* (приредили Мирослав Јовановић, Предраг Марковић, Мирослав Перишић, Дубравка Стојановић, Милан Ристовић), Београд 2003, стр. 113. У загребачком *Agramer politische Zeitung*-у осванула је вест да су трупе из Алексинца кренуле према Крагујевцу, али су, чувши за несрећан крај својих другова, одустале од пута. Ту информацију преузео је баварски лист *Allgemeine Zeitung*. Види *Allgemeine Zeitung*, Nr. 174, 20. VI 1839, p. 1390.

<sup>103</sup> Кнез се и овог пута расписао; свега дан раније наложио је преосталим побуњеницима да се врате у Крушевац, да се не би провели као саборци. АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Кнез Милош крушевачкој војсци бр. 1258, Београд 17. V 1839.

<sup>104</sup> Петровић, *Финансије I*, стр. 674–675; Марковић, *Војска*, стр. 152–153; М. М. Николић, нав. дело, стр. 32–33.

стављено је 13. маја у задатак да у Смедеревском округу сакупи војску за борбу против бунтовника. Станојевић је, међутим, већ одмакао. Кнез му је 16. маја писао да распусти своју војску и предстане Министарству унутрашњих дела. Начелник Подунавског среза је, насупрот томе, тражио сусрет с владоцем пре него што се појави у Министарству. Станојевић је дошао надомак Београда, у Гроцку, али је тамо 17. маја ухапшен.<sup>105</sup>

Живко Шокорац лоше је припремио терен за буну у свом округу. Никома није казао за кнежеву поруку све док ћупријска војска није стигла у Јагодину. За Крагујевац није хтео да пође док не добије вести о акцији Јована Обреновића. Одлучио је да крене пут престонице тек пошто је 13. маја обавештен да се у Крагујевцу очекује долазак господара Јована са крушевачким војницима у кнежевски конак. У путу га је пратило свега нешто мало на брзу руку сакупљених бораца.<sup>106</sup>

Дошавши у Крагујевац затекао је метеж и није знао шта даље да ради. Разговарао је с члановима Апелационог суда, који су га саветовали да се врати у Јагодину. Уместо кући, Шокорац је пошао за Београд. Шеснаестог маја био је у Вучићевом логору. Заповедник народне војске казао је Шокорцу да се врати у Јагодину. Начелник је послушао „повелитеља”; 17. маја поново је био у седишту свог округа.<sup>107</sup>

Јован Обреновић недопустиво дуго је оклевао с подизањем буне. Пошто се у Рудничком округу почели да круже гласови о бунтовничком походу војника, Павле Срдановић из Клатичева и Глиша Степановић из Калиманића су 14. маја отишли да питају господара Јована да ли је војска заиста кренула код кнеза. Вођа буне одговорио је потврдно и наложио им да поруче начелнику Црногорског среза Атанацку Михаиловићу, председнику Суда Рудничког округа Марку Ракићу и кметовима да дижу народ на буну.<sup>108</sup>

---

<sup>105</sup> Љушић, *Кнежевина*, стр. 468; АСАНУ, ИИ, Заоставштина Косте Николајевића III/11, 3/195, *Објављеније*, бр. 1155, Београд 13. V 1839; АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Кнез Милош Милији Станојевићу бр. 1249, Београд 16. V 1839; Милија Станојевић кнезу Милошу бр. 195, Гроцка 16. V 1839.

<sup>106</sup> Д. Јовановић, нав. дело, стр. 33; ЧС 56/125, Данась 10. Юнія 1839. испитань є у Канцеларији Суда Окр: (sic!) Ягодинскогъ Јованъ Радошевићъ изъ Ратковића Окр. Овогъ, Кой є Началнику. (sic!) Окр. Овогъ Полковнику Живку Шокорцу о прошлой побуни од Ђуђе из Трмбаса Окр. Крагуѣвачкогъ касателно побуне гласове доносио, и по налогу реченогъ Началника у неколико села Среза Левачкогъ Окр. овог ишо, и Кметовима заказивао, да Народъ на буну подижу; ЧС 68/1–2, Исказ Живка Шокорца.

<sup>107</sup> Д. Јовановић, нав. дело, *Корени I* (2003), стр. 33.

<sup>108</sup> Р. Љушић, *Атанаско Михаиловић: црногорски кнез, судија и депутат*, Горњи Милановац 2000, стр. 56; АС, ЧС 65/1–2, Данась 6. Юнія 1839. Испитань є предъ Коммисиомъ Павле Срдановићъ изъ Клатичева. (даље: Исказ Павла Срдановића); ЧС 66/1, Данась 7. Юнія 1839. испитань є предъ Коммисиомъ Глиша Степановићъ из Калиманића. (даље: Исказ Глише Степановића); ЧС 56/86, Истога 10. Юнія испитань є предъ Коммисиомъ Президентъ Суда Округија Рудничкогъ Марку Ракићъ. (даље: Исказ



Срдановић и Степановић извршили су издату им заповест. Захваљујући њиховом раду скупљено је много бораца, који су 16. маја, у Брусници заузели зграду окружног суда и начелства и везали помоћника Начелства Рудничког округа Николу Радојловића. Почетни успех бунтовника био је знак за узбуну. Из различитих разлога, на гашењу немира почели су да раде кнез и начелник Чачанског округа Милосав Перуничић.<sup>109</sup>

Владалац је 16. маја апеловао на свог брата да држи народ чачанског краја у покорности.<sup>110</sup>

Сазнавши за буну у Рудничком округу, Перуничић је најпре поставио страже на Морави да би пресекао везу између побуњеника и господара Јована, који је био у Чачку. Начелник је плашио господара Јована говорећи му да је Вучићу поверена команда над војском послатом на бунтовнике и да ће противници Устава бити строго кажњени. Вођу буне озбиљно су пољуљале Перуничићеве речи. Изгубио је веру у успех бунтовничког подухвата и већ 16. маја отишао у Брусницу да смири побуњенике. Господару Јовану поштло је за руком да одговори побуњену гомилу од пута у Београд. Казао им је да своја захтевања ставе написмено и пошаљу их кнезу. Бунтовници су га послушали. Саставили су писмо у којем се од кнеза тражили да им Јован Обреновић буде старешина. Писма су однели у Београд извесни чича Милутин, Обрад из Грабовице и Радоје Петровић из Калиманића. Тиме је на побуну у Рудничком округу стављена тачка. Кнез се 18. маја захвалио господару Јовану што је умирио побуњенике.<sup>111</sup>

Владаочеви противници описали су буну као кнежев покушај да издејствује обарање Устава и побије саветнике.<sup>112</sup> Њихово виђење ствари некритички су усвојили

---

Марка Ракића пред четвртном истражном комисијом); ЧС 56/96, Истога 14. Јунија 1839. Предъ Коммиссиомъ долеподписаномъ, којой є придать и Г. Прота Бѣоградскій Јосифъ Стефановићъ, испытанъ є Довникъ М. Савинца Гедеонъ Јуришићъ. (даље: Исказ Гедеона Јуришића).

<sup>109</sup> Марковић, *Питање престонице*, стр. 76; Урошевић, нав. дело, стр. 101; Љушић, *Атанаско Михаиловић*, стр. 57.

<sup>110</sup> Љушић, *Атанаско Михаиловић*, стр. 58–59, исти, *Кнежевина*, стр. 471.

<sup>111</sup> Петровић, *Финансије I*, стр. 677–678; Урошевић, нав. дело, стр. 102; Љушић, *Атанаско Михаиловић*, 58; АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Кнез Милош Јовану Обреновићу бр. 1267, Београд 18. V 1839; ЧС 56/70, Истога 8. Јунија 1839. испытанъ є предъ Коммиссиомъ Радое Петровићъ изъ Калиманића. (даље: Исказ Радоја Петровића).

<sup>112</sup> *Gedrängte Uebersicht der Ereignisse in Serbien von 1839 bis 1844: Von einem Augezeugen*, Leipzig 1845, р. 13; Р. Љушић, *Сећања Алексе Симића на кнеза Милоша*, Крагујевац 1997, стр. 64; П. Јанковић Баћа, *Мемоари и стихотворенија* (приредио Драган Бискуповић), Београд 1998, стр. 21; Р. Ј. Поповић, *Исповест Стефана Стефановића Тенке, Мешовита грађа XXI* (2003), стр. 23–24.

неки домаћи, али и страни аутори.<sup>113</sup> Према суду дописника пештанског *Vereinigte Ofner Pester Zeitung-a*, циљ буне било је уништење Савета.<sup>114</sup> Таква гледишта чине нам се као претеривања. Владалац није смео да се одважи на исувише крупне подухвате јер би њихово спровођење изазвало жестоку реакцију страних сила, нарочито Русије – заштитнице опозиције. Кнез је, сматрамо, имао много скромније планове. Желео је да застраши и ослаби своје противнике како би однос снага променио у своју корист.

Но како је овај, последњи трзај кнежевог отпора пао у воду, опозиција је стекла још већу предност. Сада је без устезања могла да покрене тему која би у другачијим околностима сигурно још причекала – кнежев опстанак на престолу. Поражен у земљи и без икакве подршке из иностранства, кнез није могао да се одржи на трону. Првог јуна је препустио кнежевско достојанство старијем сину Милану, а два дана касније отпутовао у Влашку. Жалосна судбина задесила је и његову верну војску. На Вучићев предлог, Савет је донео одлуку о њеном распуштању.<sup>115</sup>

#### IV ЧРЕЗВИЧАЈНИ СУД НАД БУНТОВНИЦИМА

Раду ванредног суда формираног после Јованове буне претходио је рад чак четири истражне комисије. Оне су формиране у различитим временским тренуцима и имале су различиту надлежност.

##### 1. РАД ПРВЕ ИСТРАЖНЕ КОМИСИЈЕ

Не можемо са сигурношћу да кажемо када је почео рад прве истражне комисије. Министарство правде послало је 17. маја Суду Београдског округа допис којим од њега тражи да пошаље једног од својих судија у београдску полицију да би обавио

---

<sup>113</sup> Robert, op. cit, p. 335; E. A. Quitzmann, *Reisebriefe aus Ungarn, dem Banat, Siebenbürgen, den Donaufürstenthümern, der Europäischen Türkei und Griechenland*, Stuttgart 1850, p. 118; Ј. Ранке, *Србија и Турска у XIX веку* (превео Стојан Новаковић), Београд 1892, стр. 252; Д. Страњаковић, *Кнез Милош напушта Србију и прилази Великој Британији*, *Српски књижевни гласник* нова серија L/3 (1937), стр. 226; Марковић, *Путовање престонице*, стр. 68.

<sup>114</sup> *Vereinigte Ofner Pester Zeitung*, Nro 49, 20. VI 1839, p. 528.

<sup>115</sup> Д. Страњаковић, *Стогодишњица абдикације кнеза Милоша*, *Политика* бр. 11181, 19. VII 1939, стр. 8; Р. Љушић, *Законодавни рад првог намесништва (1839–1840)*, *Историјски гласник* 1–2 (1981), стр. 123.

саслушање неких лица на која се сумња да су учествовали у побуни. Милисав Тадић дао је исказ истог дана, али не знамо пред ким. Најраније саслушање за које се поуздано може рећи да га је извршила комисија датирано је на 18. мај. Према томе, формирање комисије треба сместити у неки од поменутих датума.<sup>116</sup>

Комисија се састојала од два члана: судије београдског окружног суда Максима Ранковића и секретара и привременог начелника Министарства правде Јована Туцаковића.<sup>117</sup>

Пред комисију су стизале две групе окривљених: они чија кривица није ближе одређена и они код којих су радње које им се стављају на терет биле ближе утврђене. У прву групу спадају сва војна лица осим Ивана Николића. За ове окривљене комисија је знала само да су учествовали у буни, али није имала сазнања шта су они у њој конкретно радили. О томе нам најбоље говори често питање које је комисија често постављала окривљенима – зашто су их послали пред комисију ако о буни не знају готово ништа.<sup>118</sup>

Окривљени су на саслушања чекали притворени у београдском окружном суду и београдској полицији. Београдски окружни суд послужио је као притворска установа за 26 окривљених: 22 припадника гарнизоне војске, Јефту Вукићевића из Светлића, Стефана Гавриловића из Орашца, Николу Урошевића из Кушиљева и капелмајстора кнежевске банде (оркестра) Јозефа Шлезингера. *Terminus ante quem* њиховог притварања је 16. мај.<sup>119</sup>

---

<sup>116</sup> АС, ЧС 56/163, Исказ Милисав Тадића; АС, Суд округа београдског (даље: СОБ), грађа из 1839, кутија 11, Министарство правде Суду Београдског округа бр. 917, Београд 19. V 1839; СОБ 1839, кутија 6, Испытъ Надъ Маркомъ Ресничаниномъ Гавазомъ 18. Маія 1839. г. предъ Членомъ Суда Окружія Бѣоградскогъ Г. Максимомъ Ранковићемъ, и Секретаромъ и Привр. Началникомъ Попечителства Правосудія, Г. Атанасіомъ Теодоровићемъ учинѣнъ (даље: Исказ Марка Гаваза пред првом истражном комисијом).

<sup>117</sup> Види нпр. АС, ЧС 78/7, Данасъ, т. е. 25. Маія 839 год. Испытанъ е Иван Николићъ, Унтерофиціръ Артилерійскій, кои е предъ одређеномъ за испытъ бунтовника Коммиссіомъ на предложена му пытания, одговоріо слѣдуюће: (даље: Исказ Ивана Николића пред првом истражном комисијом); АС, ЧС 58/5, Испытъ Над Міяйломъ Вукичевићемъ изъ Светлића, Окружія Крагуевачкогъ, среза Ясеничкогъ, 22. Маія 839. Предъ Членомъ Суда Окружія Београдскогъ, Маіоромъ Максимомъ Ранковићемъ, и Секретаромъ и Приврем. Началникомъ Оддѣленія Попеч. Правосудія, Атанасіомъ Теодоривићемъ чинѣнъ (даље: Исказ Михајла Вукићевића).

<sup>118</sup> Види нпр. АС, ЧС 133/45, Исказ Милоша Мијаиловића; ЧС 103/5, Исказ Милојка Петковића; ЧС 110/4, Исказ Вука Петровића.

<sup>119</sup> АС, СОБ 1839, кутија 7, Списакъ. Воиника у Суда Бѣоградскогъ Апсу 16. Маія 1839. Зато Уапшени, што су Участвовали у саданѣмъ возмущенію.

У београдској полицији били су притворени Михајло Вукићевић из Светлића и кнежев телохранитељ Марко Обрадовић Гаваз. Вукићевић је стављен у притвор 11. маја, а Гаваз дан касније.<sup>120</sup>

О здрављу притвореника није се водило рачуна. Тај закључак извели смо из чињенице да је претучени Јозеф Шлезингер<sup>121</sup> морао сам да моли да му се у притвору омогући лечење пуштањем крви. Министарство правде одобрило је да се Шлезингеру пусти крв и дају лекови. Лечење Шлезингера поверено је чувеном лекару кнеза Милоша Карлу Пацеку.<sup>122</sup>

Било је покушаја издејствује ослобађање неких од окривљених из привора, што би аутоматски значило и прекид истраге против њих. Кнез Милош је тражио да се из притвора пусте његови телохранитељи, изјавивши да ће у супротном самог себе сматрати заточеником и жалити се београдском везиру Јусуф-паши и руском конзулу Герасиму Вашченку.<sup>123</sup>

Тиме је успео да постигне да Гаваз, после саслушања 18. маја буде пуштен.<sup>124</sup> Међутим, Гаваз неће дуго уживати на слободи: пошто је по изласку са осталим телохранитељима отишао код кнеза, владалац им је говорио како ће их саветници све побити и наложио им да оду да одвраћају побуњенике, те после с њима дођу до владара. Кнежеви противници, који су се тих дана претварали у уво када он било шта изговори, свакако су сазнали за овај састанак. Стога је Гаваз надомак поласка у народ ухваћен и поново притворен.<sup>125</sup>

---

<sup>120</sup> АС, ЧС 12/6, Списак Бунтовника кои се при Полицији Београдској у апсу налазе. (даље: Списак притвореника у београдској полицији).

<sup>121</sup> Након што је буна угушена Вучић је бацио Шлезингера у блато и истукао га. Поповић, *Вучић*, стр. 101.

<sup>122</sup> АС, СОБ 1839, кутија 15, Министарство правде Суду Београдског округа бр. 942, Београд 19. V 1839; МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 198, Министарство унутрашњих дела Министарству правде бр. 1296, Београд 22. V 1839.

<sup>123</sup> Љушић, *Прво намесништво*, стр. 15.

<sup>124</sup> Потпредседник Савета Стојан Симић 18. маја обавестио је Вучића да су кнежеви телохранитељи пуштени из притвора пошто је против њих спроведена истрага. С обзиром на то да је Гаваз саслушан 18. маја, једино тај дан може да буде датум његовог пуштања. Такав закључак се, међутим, коси са подацима самог Гаваза, који у свом „објасњенију” (један од назива за потпуно спонтан исказ окривљеног, без иједног питања која би му комисија поставила) наводи да је био у притвору 2, 3 дана. Види АС, ЧС 12/6, Списак притвореника у београдској полицији; АС, СОБ 1839, кутија 6, Исказ Марка Гаваза; Љушић, *Народне скупштине*, стр. 21; ЧС 55/191, Објасњеније Марка Гаваза.

<sup>125</sup> ЧС 55/191–192, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 55/215, Објасњеније Матије Шокорца.

Ни после другог Гавазовог притварања кнез није одустао од наума да своје телохранитеље извуче из притвора. Храбрио је Гаваза да истраје и поручивао му да ће бити ослобођен.<sup>126</sup>

Свестан положаја у којем се налази, кнез је своју замисао покушао да оствари службеним путем. Писао је министру правде Стефану Стефановићу Тенки да се његов телохранитељ Марко Гаваз пусти из притвора јер ни за шта није крив. Одговор који је уследио најбоље показује колико је кнежев ауторитет опао. Министарство правде дрзнуло се да одговори владоцу како Марко Гаваз јесте кривац, јер остали побуњеници тврде да је присуствовао подели муниције узете из крагујевачког арсенала<sup>127</sup> и подстрекавао на побуну, али ће ипак бити пуштен ако кнез на томе инсистира.<sup>128</sup>

Од окривљених за војничку побуну само за Марка Гаваза смемо да тврдимо да је оба пута у притвору био окован<sup>129</sup>, што наравно не искључује да је тако поступљено и са осталим окривљенима.

Истражни поступак комисије није био једнообразан; разликовао се у зависности од облика учешћа окривљеног у буни и његових личних својстава. Можемо рећи да је комисија водила два облика поступка – један према војним лицима, а други према цивилима.

У поступку против војних лица као доказна средства коришћени су само искази окривљених. Питања постављана окривљенима добрим делом су се подударала. Свима је на почетку саслушања постављано опште питање: одакле су родом и колико година служе у војсци. После тога питани су како је започела војничка побуна, на шта су окривљени давали исказ у форми приповедања.<sup>130</sup>

---

<sup>126</sup> АС, ЧС 55/192, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 56/39, Данасъ 1. Юнія 1839. испытанъ њ у Коммисіи у Бѣограду Сеизъ Момачкій Лаза Зуровацъ изъ Мостара (даље: Исказ Лазе Зуровца); ЧС 56/42, Истога 1. Юнія наставлѣнъ њ испить съ бывшимъ момкомъ Господарскимъ Лазомъ Остојиѣмъ (даље: Исказ Лазе Остојиѣа).

<sup>127</sup> Пошто су се крушевачки војници затворили у кнежевски конак, обијени су арсенал и барутана у Крагујевцу и из њих извађени пушке и муниција, који су затим дељени окупљеној маси. ЧС 56/17, 23. Маја испытанъ њ асталціа Никола Ћировићъ. (даље: Исказ Николе Ћировиѣа); АС, СОБ, кутија 6, Исказ Марка Гаваза.

<sup>128</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Кнез Милош Стефану Стефановићу Тенки бр. 1300, Београд 24. V 1839; Министарство правде кнезу Милошу бр. 1049, Београд 28. V 1839.

<sup>129</sup> АС, ЧС 55/192, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 55/214, Објасњеније Матије Шокорца.

<sup>130</sup> Види нпр. АС, ЧС 61/1, Данасъ, т. њ. 29 Маја 839. год. испытанъ њ Димитріѣ Танацковићъ, простый Кавалѣриста изъ ѣупрійскогъ Ескадрона, кой њ предъ одређеномъ за испить бунтовника Коммисіом, на

Остатак саслушања одвијао се у форми испитивања – комисија је постављала питање по питање, а окривљени су на њих давали кратке одговоре. Питања постављана на саслушањима могла би се поделити у две велике групе: питања постављана припадницима оба гарнизона и она постављана само крагујевачким војницима.

Питања постављана војницима оба гарнизона могла би да се поделе на питања у вези са припремама војничке буне и питања везана за држање војника за време побуне. Нека питања истоветно су формулисана за припаднике оба гарнизона. Окривљени из оба гарнизона испитивани су јесу ли се око подизања буне договарали са другим војним јединицама или неким од цивилних старешина.<sup>131</sup>

Остала питања варирали су у зависности од тога којем гарнизону је окривљени припадао. Окривљени из крагујевачког гарнизона питани су од када је војска почела да се договара да подигне буну, док је окривљеним припадницима војске из Ћуприје постављано питање да ли су питали крагујевачке војнике због чега је међу њима избила буна.<sup>132</sup> Комисија је само неке од окривљених из крагујевачког гарнизона питала да ли су по избијању буне слали своје људе у друге војне јединице (у Пожаревцу, Алексинцу, Крушевцу и Ћуприји) да их подстичу на побуну.<sup>133</sup>

У другу групу питања спадала би она посвећена понашању војника за време побуне. Окривљенима из оба гарнизона постављена су питања како су замислили да траже кнеза и шта би радили у случају да га не нађу, зашто су узели коње из мензулане и на путу ка Београду хватали и распечаћавали писма, зашто су и по чијем налогу везали Туцаковића и своје офицере, ко им је казао да из арсенала извуку топове, а из магацина муницију и остале војне потрепштине, зашто нису уважили кнежев налог да се врате у место службовања, који су примили у Кораћици. Окривљенима из ћупријског

---

предложена му питања, одговорио слѣдујуће: (даље: Исказ Димитрија Танацковића); ЧС 110/2, Исказ Вука Петровића; ЧС 103/2, Исказ Милојка Петковића.

<sup>131</sup> ЧС 78/3, 6, Исказ Ивана Николића пред првом истражном комисијом; ЧС 59/2–4, Исказ Алексе Марковића; ЧС 61/2, 4, Исказ Димитрија Танацковића; ЧС 110/3, 5, Исказ Вука Петровића.

<sup>132</sup> АС, ЧС 59/1–4, Испытъ Данасъ, т. е. 26 Маія 839 год. испитанъ е Алекса Марковићъ, простый Артилериста, кои е предъ одреѣномъ за испытъ бунтовника Коммиссиомъ, на предложена му пытаня одговоріо слѣдујуће: (даље: Исказ Алексе Марковића); ЧС 60/1, 2, Испытъ Данасъ, т. е. 26 Маія 839 год. испитанъ е Лазаръ Міяиловићъ простый Артилериста, кои е предъ одреѣномъ за испытъ бунтовника Коммиссиомъ, на предложена му пытаня, одговоріо слѣдујуће (даље: Исказ Лазара Мијаиловића); ЧС 133/21, Испытъ. Данасъ, т. е. 30 Маія 839 годъ испитанъ е Анђелко Васић, унтерофицѣрь Кавалѣрійскій изъ ѣупрійскогъ Ескадрона, Кои е предъ одреѣномъ за испытъ бунтовника Коммиссиомъ на предложена му питања одговоріо слѣдујуће (даље: Исказ Анђелка Васића); ЧС 56/179–181, Данасъ 29. Маія 1839. испитанъ е предъ Коммиссиомъ простый Кавалѣриста ѣупрійскій Милошъ Спасоевићъ (даље: Исказ Милоша Спасоевића).

<sup>133</sup> АС, ЧС 60/2, Исказ Лазара Мијаиловића; АС, ЧС 78/3, Исказ Ивана Николића пред првом истражном комисијом.

гарнизона је поред ових постављано и питање зашто су, да би тражили кнеза, дошли из Ћуприје у Крагујевац, кад су то могли да ураде и на други начин.<sup>134</sup>

С обзиром на то да је пламен побуне букнуо у Крагујевцу, само појединим окривљенима из тамошњег гарнизона (Ивану Николићу и Алекси Марковићу) постављено је питање ко је војнике први подговарао на буну.<sup>135</sup>

Комисија је понекад прибегавала покушајима да од окривљених извуче признање. Ти притисци вршени су на различите начине и у различитим тренуцима саслушања.

На почетку неких саслушања комисија је окривљенима стављала у изглед наступање теже последице ако у исказу не буду говорили истину. Вуку Петровићу, припаднику ћупријске коњице, комисија је наложила да у исказу говори истину и ништа не затаји „ако је своме добру рад”.<sup>136</sup>

Знатно чешћа пракса била је да се окривљеном предочи да ће се суочити са тежим последицама ако исказ не буде истинит уз истовремено обећање погодности ако буде говорио истину. Тако је, на пример, ћупријским коњаницима Милошу Спасојевићу, Милојку Петковићу и Димитрију Танацковићу комисија казала да ће се казивањем истине оправдати, а у супротном на себе навући зло.<sup>137</sup>

На крају неких саслушања комисија је питала окривљене да ли имају још нешто да кажу, уз опомену да ће се суочити са лошим последицама ако пропусте ту, последњу прилику да кажу истину. Испитујући неке окривљене, комисија се задржала на томе да им припрети да ће лоше проћи ако им каивање не буде истинито. Тако је поступила са коњичким подофициром Анђелком Васићем и Милојком Петковићем. Петра Митровића комисија је упознала и са конкретном штетном последицом неказивања истине: он и његово друштво остаће у притвору све док не одлуче да кажу истину.<sup>138</sup>

Понекад је комисија до признања покушавала да дође комбиновањем дугог испитивањем окривљеног и претњом тежим последицама ако признање изостане. Иван

---

<sup>134</sup> АС, ЧС 133/21–23, Исказ Анђелка Васића; ЧС 133/31–33, Данась 27. Маія 1839 испытань є Петарь Митровићь Унтер-Оффицерь Артилерійскій (даље: Исказ Петра Митровића); ЧС 56/180–181, Исказ Милоша Спасојевића.

<sup>135</sup> АС, ЧС 78/2, Исказ Ивана Николића пред првом истражном комисијом; ЧС 59/2, Исказ Алексе Марковића.

<sup>136</sup> АС, ЧС 110/2, Исказ Вука Петровића.

<sup>137</sup> АС, ЧС 61/1, Исказ Димитрија Танацковића; ЧС 56/179, Исказ Милоша Спасојевића; ЧС 103/2, Исказ Милојка Петковића.

<sup>138</sup> АС, ЧС 133/23, Исказ Анђелка Васића; ЧС 103/5, Исказ Милојка Петковића; ЧС 133/33, Исказ Петра Митровића.

Николић је у свом исказу навео да се пред побуну договорио са својим оцем да он оде код кнеза да издејствује његов отпуст из војне службе и касније га на то подсетио једним писмом. Пошто је комисија сумњала да се у писму окривљеног налазило само оно што је он у исказу навео, успела је дугим испитивањем да га натера да призна да је написао оцу да буде веран владоцу као и до сада. Чланови комисије су те речи довели у везу са побуном, па су од окривљеног тражили да каже шта значе те речи, претећи му да ће у супротном лоше проћи.<sup>139</sup>

Обављајући саслушања неких окривљених из крагујевачког гарнизона, комисија се упуштала у оцену вероватности њиховог исказа. Пошто су артиљеријски подофицири Петар Митровић и Иван Николић, као и артиљерци Алекса Марковић и Милош Мијаиловић за избијање војничке побуне окривили буљубашу кнежевог двора Павла Бабамилића, кнежевог телохранитеља Марка Гаваза, крагујевачког механцију Милутина Чолу и припадника крагујевачког гарнизона Радована Ђурића<sup>140</sup>, комисија их је питала да ли је могуће да су се војници побунили само због речи горе поменуте четворице.<sup>141</sup>

Док су окривљени из крагујевачког гарнизона избијање побуне приписивали Бабамилићу, Гавазу, Чоли и Ђурићу, припадници ћупријске коњице су као повод за буну представили писмо крагујевачке војске да иду да траже кнеза.<sup>142</sup> У свему осталом искази окривљених били су за комисију скроман извор сазнања. Ниједан од окривљених, истина, није порицао учешће у буни, али је њихова улога у тим збивањима била безначајна, тако да комисија није успела да похвата конце побуне. Окривљени су листом говорили да је циљ њиховог похода у Београд био да оду да се јаве кнезу, а уколико тамо не би затекли владоца, повиновали би се другој власти која је уместо њега установљена.<sup>143</sup>

Окривљени из ћупријског гарнизона навели су да правих предводника нису имали, али је за старање о храни и трошковима био одређен Милојко Петковић. Казивање крагујевачких војника унеколико се разликовало. Такође поричући да је војска имала

---

<sup>139</sup> АС, ЧС 78/7, Исказ Ивана Николића пред првом истражном комисијом.

<sup>140</sup> Радован Ђурић био је синовац тадашњег судије Апелационог суда Јанићија Ђурића, познатог кнежевог приврженика. Види АС, ЧС 55/125, Исказ Радована Ђурића.

<sup>141</sup> АС, ЧС 133/31, Исказ Петра Митровића; ЧС 59/2, Исказ Алексе Марковића; ЧС 133/43, Исказ Милоша Мијаиловића.

<sup>142</sup> АС, ЧС 61/1, Исказ Димитрија Танацковића; АС, ЧС 133/20, Исказ Анђелка Васића; АС, ЧС 56/179, Исказ Милоша Спасојевића.

<sup>143</sup> Види нпр. АС, ЧС 59/2, Исказ Алексе Марковића; АС, ЧС 56/180, Исказ Милоша Спасојевића; АС, ЧС 133/21, Исказ Анђелка Васића.



праве вође, навели су да је брига о храни била поверена тројици – Милојку Петковићу у коњици, Милисаву Тадићу у артиљерији и Васи Лукићу у пешадији.<sup>144</sup> Из тога би се могао извући закључак да је Петковић предводио ћупријску војску на путу до Крагујевца, а да су у престоници као још двојица предводника на путу за Београд изабрани Тадић и Лукић.

Сва ова сазнања за комисију нису била ни издалека довољна. Стога не чуди што је готово сваког окривљеног питала да ли зна неког ко би могао да јој каже више о војничкој побуни.<sup>145</sup>

Цивили окривљени за учешће у војничкој побуни били су капелник кнежевског оркестра Јозеф Шлезингер, кнежев телохранитељ Марко Обрадовић (Гаваз), Михајло Вукићевић из Светлића и Никола Урошевић, трговац из Кушиљева. У поступку против њих као доказна средства коришћени су искази окривљених и суочења међу окривљенима. За разлику од истраге против војника, саслушања цивила су се по структури међусобно сасвим разликовала<sup>146</sup>, што је и разумљиво, с обзиром на то да се радило о лицима окривљеним за различита кривична дела.

Испитивање Шлезингера ишло је доста тешко. Окривљени је истицао како неће да говори док његовим испитима не буде присуствовао аустријски конзул. Међутим, Шлезингер ипак није био тако „ригидан”. На питања комесара јесте одговарао, али су ти одговори били заобилазни. Ради разрешења ове тешкоће, Министарство правде се за помоћ обратило Савету. Он је 26. маја решио да се дипломатски представник северног суседа обавести о поступку против Шлезингера.<sup>147</sup>

Окривљени су испитивани на два начина. Јозеф Шлезингер, окривљен да је подстицао војнике на побуну и придружио им се на путу за Београд, и Марко Гаваз,

---

<sup>144</sup> АС, ЧС 103/5, Исказ Милојка Петковића; ЧС 56/181, Исказ Милоша Спасојевића; ЧС 110/4, Исказ Вука Петровића; ЧС 59/4, Исказ Алексе Марковића; ЧС 133/32, Исказ Петра Митровића; ЧС 133/45, Исказ Милоша Мијаиловића.

<sup>145</sup> Види нпр. АС, ЧС 61/3, Исказ Димитрија Танацковића; ЧС 110/4, Исказ Вука Петровића; ЧС 103/5, Исказ Милојка Петковића.

<sup>146</sup> АС, ЧС 95/2–4, Данасъ, т. е. 22. Маја 839 испытанъ е Јосифъ Шлезингеръ, Капелмайсторъ банде Княжества Србског пред одређеном на то високосл. Совѣтом К. С. Комиссіом, кои е на предлагана му нижеставлѣна питаня, одговарао слѣдуюћа: (даље: Исказ Јозефа Шлезингера пред првом истражном комисијом); ЧС 58/1–5, Исказ Михајла Вукићевића; ЧС 62/1–3, Испытъ Надъ Николомъ Урошевићемъ, трговцемъ, изъ Села Кушилѣва Окр. Пожаревачког збогъ подозрѣнїя, да е и онъ у побунѣ овой участвовао, 29 Маја 839 год. предъ одређеномъ за испыт бунтовника Комиссіом учинѣный. (даље: Исказ Николе Урошевића); АС, СОБ 1839, кутија 6, Исказ Марка Гаваза.

<sup>147</sup> Рихтер, нав. дело, стр. 24; АС, ЧС 95/2–4, Исказ Јозефа Шлезингера пред првом истражном комисијом; Министарство иностраних дела – Инострано одељење (даље: МИД-И) 1839, ф. I, р. 78, Министарство правде Министарству иностраних дела бр. 1079, Београд 28. V 1839.

који је био под сумњом да је подизао села око Крагујевца да иду у помоћ војницима и присуствовао подели оружја и муниције након обијања крагујевачког арсенала, дали су иасказе у форми саслушања. Комисија им је прво наложила да исприповедају шта знају о буни, а затим постављала допунска питања.<sup>148</sup>

Миленко Вукићевић, подвргнут истрази због тога што се придружио побуњеним војницима на путу за Београд и Никола Урошевић, за чији боравак у Крагујевцу пред буну се сумњало да има везе са покретом војника, одговарали су на питања комисије у облику испита. Комисија би постављала питање по питање, а они на њих давали кратке одговоре.<sup>149</sup> Дакле, исказ у форми саслушања давали су окривљени који су од почетка били део побуне и били у њу више умешани. Они који су јој се касније прикључили и чији је удео био мањи, износили су своју одбрану у форми испита.

Комисија је према цивилима била строжа него према војницима. Покушавала је да дође до признања окривљених разним средствима: указивањем на нелогичности у исказима окривљених, капциозним питањима, предочавањем доказа који постоје против окривљеног и претњама да ће окривљеног подвргнути суочењу ако не буде признао радњу која му се ставља на терет.

Чланови комисије упозорили су Михајла Вукићевића и Николу Урошевића на нелогичности у њиховим исказима. Вукићевић је казао да је дошавши на Трешњу међу побуњене војнике слободно разговарао са везаним Ристом Туцаковићем<sup>150</sup>, па му је комисија скренула пажњу да тако нешто није могуће, јер су војници свакога ко би им дошао хватали, везивали и затварали. На питање зашто није отишао до Вучића Вукићевић је одговорио да то није учинио јер га је од тога одвратио Матија Шокорац, који је с њим путовао. Комисија је тада окривљеном одговорила да то указује на њихову кривицу, пошто не се не би бојали одласка код предводника народне војске да су невини.<sup>151</sup>

Никола Урошевић негирао је своју умешаност у побуну војника. Казао је да му је син послао писмо, које је начелник Пожаревачког округа запленио. Саслушавши

---

<sup>148</sup> АС, ЧС 95/2–4, Исказ Јозефа Шлезингера; АС, СОБ 1839, кутија 6, Исказ Марка Гаваза.

<sup>149</sup> АС, ЧС 58/1–5, Исказ Михајла Вукићевића; ЧС 62/1–3, Исказ Николе Урошевића.

<sup>150</sup> Риста Туцаковић је синовац Петра Туцаковића, којег су војници, као и његовог стрица, у време побуне у Крагујевцу ухватили и везали. Марковић, *Питање престонице*, стр. 72.

<sup>151</sup> АС, ЧС 58/1, 2, 4, 5, Исказ Михајла Вукићевића.

Урошевићево казивање, комисија га је питала како то да му је начелник узео синовљево писмо, кад ни у шта није умешан.<sup>152</sup>

Капциозна питања постављена су Михајлу Вукићевићу и Јозефу Шлезингеру. Комисија је питала Вукићевића ко га је наговорио да иде за побуњеним војницима, али га претходно није питала да ли га је неко наговорио. Јозеф Шлезингер био је упитан шта је говорио побуњеним војницима када су били постројени пред одлазак у Београд. Међутим, на записнику нема питања да ли је капелник тада уопште био присутан и да ли је нешто говорио.<sup>153</sup>

Комисија је упознала Јозефа Шлезингера са доказима које је имала против њега. Када је Шлезингер порекао да је било шта говорио војсци постројеној пред одлазак у Београд, комисија му је казала да војници Ђока Радосављевић и Коста Антоновић тврде да је он окупљеним војницима да ће ићи с њима, а не с официрима. Претња суочењем није уродила плодом. Шлезингер, додуше, јесте признао да је то изјавио, али не приликом поласка војника за Београд, већ у два наврата: када је мајор Вељковић дошао у касарну да смирује војнике и када су му двојица војника дошли у стан да га воде да иде с војском. Не добивши признање комисија је суочила Шлезингера са Радосављевићем и Антоновићем. И после суочења остала је кратких рукава.<sup>154</sup>

Претње суочењем биле су начелне или конкретне. У оба случаја комисија је упозоравала окривљеног да каже истину претећи му да ће у противном бити подвргнут суочењу. Критеријум за разликовање два облика претње је (не)навођење лица с којим ће се окривљени суочити. Ако се оно не помене, реч је о начелној претњи. Уколико би га пак комисија навела, ради се о конкретној претњи.

Јозефу Шлезингеру изречена је конкретна претња суочењем, а Марку Гавазу и начелна и конкретна. Шлезингер је на питање да ли је нешто говорио војницима када је мајор Вељковић дошао међу њих да их одвраћа од побуне одговорио да се тога не сећа, па му је комисија је рекла да ће му Мита Петровић у очи казати шта је говорио. Комисија је спровела претњу у дело. Петровић је Шлезингеру на суочењу казао да је

---

<sup>152</sup> АС, ЧС 62/2, Исказ Николе Урошевића.

<sup>153</sup> АС, ЧС 95/1–3, Исказ Јозефа Шлезингера; ЧС 58/1–4, Исказ Михајла Вукићевића.

<sup>154</sup> АС, ЧС 95/3–4, Исказ Јозефа Шлезингера.

војницима које је Вељковић саветовао да се окану буне говорио да вичу да неће, него да хоће господара, што је окривљени признао.<sup>155</sup>

У случају Марка Гаваза начелна претња претходила је конкретној. Незадовољна Гавазовим исказом о његовим сазнањима о буни, комисија га је упозорила да говори истину, јер има људи који ће му посведочити да његова верзија догађаја није истинита и да он о буни више зна. Пошто та опомена није дала резултате, комисија је казала Гавазу да ће му Мита Петровић, Алекса Марковић, Лазар Мијаиловић, Милојко Петковић и пешадијски фелдвел (наредник, старији водник) Мијушко Јовановић у очи казати да је војнике окупљене пред полазак у Београд подстицао да се тамо запуте. Пошто је Гаваз истрајао у порицању, комисија је спровела суочења. Окривљени је прво суочен са сваким од војника појединачно, а после тога и свом петорицом заједно. На суочењима је остао при свом казивању.<sup>156</sup>

Постоји једна индиција да су на исказе окривљених утицали и неправосудни чиниоци. Марко Гаваз је у свом објасњенију навео да му је док се налазио у притвору кнез Милош слао поруке да ништа не одаје.<sup>157</sup> Мада о томе нема потврде ни у једном другом извору, сматрамо да Гавазовом исказу треба веровати, јер је кнез Милош имао разлога да се боји онога што је његов телохранитељ могао да каже.

Било је, изгледа, планирано да комесари обаве и суочења. Такав закључак може да се извуче из податка да је Министарство правде писало Суду Крагујевачког округа да Милутина Чолу пошаље у Београд ради суочења. Крагујевачке судије питале су свемоћног Вучића да ли то могу да учине. Он им је одговорио да Чолу задрже у Крагујевцу док не буде дао исказ у вези с буном.<sup>158</sup>

Строгост коју је комисија показала према окривљеним цивилима може се објаснити двама разлозима. Први је то су за сваког цивила постојали подаци у чему се састоји његово учешће у буни. Та сазнања комисији су омогућила да напада ову групу окривљених, што с војницима у одсуству података о конкретном чињењу које им се ставља на терет, није могла да ради. Други разлог представља чињеница да су цивили у

---

<sup>155</sup> АС, ЧС 95/2, Исказ Јозефа Шлезингера.

<sup>156</sup> АС, СОБ 1839, кутија 6, Исказ Марка Гаваза.

<sup>157</sup> АС, ЧС 55/192, Објасњеније Марка Гаваза.

<sup>158</sup> АС, СОК 690/1839, л. 9, Министарство правде Суду Крагујевачког округа бр. 953, Београд 19. V 1839; л. 14, Суд Крагујевачког округа Вучићу бр. 717, Крагујевац 21. V 1839; л. 15, Вучић Суду Крагујевачког округа, Крагујевац 22. V 1839.

организацији буне имали већег удела него војници, за које се сматрало да су пиони у туђим рукама.

## **2. ДРУГА ИСТРАЖНА КОМИСИЈА – ПОТПУНА ЕНИГМА**

Друга истражна комисија формирана је 20. маја. Формирао ју је Савет ради вођења истраге против тројице представника власти из Рудничког округа – Марка Ракића, Атанаска Михаиловића и Радоја Бинићанина. Комисију су сачињавали председници тројице окружних судова: ваљевског (Бошко Тадић), чачанског (Милош Тајсић) и јагодинског (Мита Тирић). Министарство правде затражило је 21. маја од Министарства унутрашњих дела да му за потребе рада те комисије пошаље све извештаје који се односе на буну. Адресат захтева је то дан касније урадио. На записнику исказа Марка Ракића пред последњом, четвртом истражном комисијом, налази се и препис Ракићеве изјаве дате 26. маја у Крагујевцу неком другом истражном органу. Можда би то могло да буде казивање судије Рудничког окружног суда другој истражној комисији. Осим ове претпоставке, о саставу и раду те комисије не знамо ништа.<sup>159</sup>

## **3. РАД ТРЕЋЕ ИСТРАЖНЕ КОМИСИЈЕ**

Трећу истражну комисију формирао је Вучић. То сазнајемо из писма којим крагујевачки окружни суд обавештава Министарство правде да је предао Милутина Чолу тој комисији. Датум њеног формирања је датум са тог писма – 22. мај. За ту тврдњу имамо два доказа. Први је записник саслушања Милутина Чоле пред Судом Крагујевачког округа. На том записнику стоји да је 22. маја испитивање окривљеног

---

<sup>159</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Савет кнезу Милошу, Београд 20. V 1839; МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 225, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 973, Београд 21. V 1839; л. 227, Министарство унутрашњих дела Министарству правде бр. 1338, Београд 22. V 1839; ЧС 56/86–89, Исказ Марка Ракића пред непознатим истражним органом.

наставила за то одређена комисија. Други доказ су први документи у којима се говори о комисији, јер су они датирани на 22. мај.<sup>160</sup>

Комисију су првобитно сачињавали члан Апелационог суда Лазар Зубан и судија крагујевачког окружног суда, којима је Вучић 22. маја придодао поручника Јована Лукачевића.<sup>161</sup> Такав састав комисије био је логичан. Зубан и Милојевић су као актери дешавања свакако имали добра сазнања о предмету истраге. Поставља се, међутим, питање колико су као представници установа погођених деловањем побуњеника могли да буду објективни.<sup>162</sup>

Председник Савета Јеврем Обреновић је тек дан касније известио владоца да је против окривљених покренута истрага, што најбоље говори о томе колико се кнезу Милошу у овим тренуцима придавао мали значај.<sup>163</sup>

Записници саслушања вођених пред комисијом сведоче да је она спровела истрагу у вези са запоседањем кнежевог конака у Крагујевцу и немирима који су у престоници након тога уследили.<sup>164</sup>

Из неколико података можемо да закључимо да је комисија водила истрагу и против сељака који су побегли из борбе против побуњених војника.<sup>165</sup> Наиме, комисији

---

<sup>160</sup> АС, ЧС 56/1, 6, Данасъ 21. Маја 1839. год: Испитанъ ε у Суду Округа Крагуевачкогъ Милутињ Чола, Кои ε у побуны войника, приε неколико дана родившойсе участвовао.; Продужено 22. Маја 1839. Комиссиом за то одређеном. (даље: Исказ Милутина Чоле); ЧС 55/188–192; ЧС 3/1, Начелник Крагујевачког округа трећој истражној комисији бр. 8, логор код Крагујевца 22. V 1839; ЧС 2/3, Трећа истражна комисија Начелству крагујевачког округа, бр. 5, Крагујевац 22. V 1839; АС, Суд Округа крагујевачког (даље: СОК) 690/1839, л. 19, Суд Крагујевачког округа Министарству правде бр. 722, Крагујевац 22. V 1839.

<sup>161</sup> Види АС, ЧС 1/1, Вучић Лазару Зубану и Дмитру Милојевићу, бр. 238, логор код Крагујевца 22. V 1839; АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Јеврем Обреновић кнезу Милошу бр. 542, Београд 23. V 1839.

<sup>162</sup> Зубан је на дан избијања буне војницима казао да су паралисали рад Апелационог суда одвођењем Јована Велковића, а од Крагујевчана тражио да похватају оне који су пресретали писма Суда Крагујевачког округа. Види Хаџић, *Прилог*, стр. 26; АС, ЧС 47/1–3, Лазар Зубан четвртој истражној комисији, Београд 13. VII 1839; ЧС 56/204–206, Данасъ 13. Јулія 1839. Испитанъ ε предъ Комиссиом меанця и житель Крагуевачкїй Митаръ Срећковић (даље: Исказ Митра Срећковића); ЧС 56/206, Истога дана испитанъ ε Петко Прокићъ названїй Турчинъ=Петко. (даље: Исказ Петка Прокића).

<sup>163</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Јеврем Обреновић кнезу Милошу бр. 542, Београд 23. V 1839.

<sup>164</sup> Саслушања комисије види у АС, ЧС 56/6–35.

<sup>165</sup> По избијању буне начелник Крагујевачког округа Милутин Ђурђевић сакупио је у селима око Крагујевца изван број сељака ради борбе против побуњених војника. Када је маса сељака–војника стигла на Дивље поље код Крагујевца, начелник јој је казао због чега их је сакупио. Тада је, према исказима неких окривљених, извесни Стојан из Баточине почео да одвраћа окупљене од сукоба с бунтовницима. У одвраћању је био прилично успешан, јер је начелника напустио велики број људи. Види АС, ЧС 55/165–167, Истога 15. Јулія 1839. Испитанъ ε Мяило (sic!) Матеић изъ Раче.; ЧС 55/163–164, Данасъ 15га Јулія Испитанъ Иванъ Новаковић изъ Раче Округ. Крагуевачкогъ.

је 22. маја предат Павле Радојевић из Јовановца, за којег се из његовог „Изъ говора”<sup>166</sup> види да је био учесник у тим догађајима. Постоји једна индиција да је комисија спровела поступак против тог окривљеног. На Радојевићевом исказу није забележено пред ким је изнео одбрану, али комисија је 24. маја од Министарства правде затражила да јој се предају Стојан из Баточине, Миливоје из Жировнице, неки поп из Јарушица и Петар Бојацић из Крагујевца, које је окривљени у својој изјави теретио.<sup>167</sup> Стога је врло мало вероватно да је Радојевић дао „изъ говоръ” пред неким другим органом.

На захтев комисије крагујевачки окружни суд послао јој је 24. маја списак лица која су у време доласка крушевачких војника у Крагујевац пресретали и отпечаћивали писма Суда Крагујевачког округа. То нам говори да је комисија имала намеру да спроведе истрагу и против те групе окривљених. Судаћи по изворима које смо пронашли, та замисао није спроведена у дело.<sup>168</sup>

Комисија је до сазнања долазила помоћу исказа окривљених, суочења међу окривљенима, исказа сведока и суочења окривљених и сведока. Комисији је до руку дошла и једна јавна исправа. Из постојећих извора не види се да ли је она била искоришћена.

Искази окривљених пред овом комисијом могу да се поделе у три групе: испите, саслушања и писане исказе.

Први облик исказа био је најчешћи. У форми саслушања испитани су окривљени из Јагодинског округа – кнежев приврженик Стеван Пироћанац и Јагодинац Анђелко Петровић.<sup>169</sup> Да ли ће окривљени дати исказ у форми саслушања или испита, зависило

---

<sup>166</sup> У питању је писана изјава у којој окривљени износи своју одбрану. Термин је највероватније преузет из немачког правног жаргона. у Горњој Немачкој „изговор” (*Ausrede*) је био синоним за „исказ” (*Aussage*). Види J. C. Adelung, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart* I, Wien 1808, col. 624; C. L. Bauer, *Deutsch=Lateinisches (sic!) Lexicon*, Breslau 1814, col. 300; G. F. Grotefend, *Solche wir uns Deutsche oder Teutsche nennen?*, *Abhandlung des frankfurtischen Gelehrtenvereins für deutsche Sprache.*, II (1818), p. 132. У *Правном приручнику (Juristisches Hand-Buch)* Георга Стефана Визанда (Georg Stephan Wiesand), члана Дуисбуршког и Јенског латинског друштва, *Ausrede* је објашњено као приговор (*Ausnahme, Widerrede, Gegenrede*). G. S. Wiesand, *Juristisches Hand-Buch*, Hildburghausen 1762, p. 86.

<sup>167</sup> АС, ЧС 55/222–223, Изъ говоръ. (sic!) Павла, (sic!) Радоевића изъ Јовановца (даље: Писани исказ Павла Радојевића); ЧС 2/3, Трећа истражна комисија Начелству Крагујевачког округа бр. 5, Крагујевац 22. V 1839; ЧС 7/1, Трећа истражна комисија Начелству Крагујевачког округа бр. 12, Крагујевац 24. V 1839.

<sup>168</sup> АС, СОК 690/1839, л. 28, Суд Крагујевачког округа трећој истражној комисији бр. 730, Крагујевац 24. V 1839.

<sup>169</sup> АС, ЧС 56/6–10, Саслушање Милутина Чоле; ЧС 56/12–16, Истога 22. Маја испитанъ е Ратко Илић изъ Белошевца (даље: Исказ Ратка Илића); ЧС 56/16, Истога 22. Маја 1839. испитанъ е Васа Кочијашъ.; (даље: Исказ кочијаша Васа); ЧС 56/17–18, Исказ Николе Ћировића; ЧС 56/19–21, Истога 23. Маја 1839.

је, према нашем мишљењу, од тога да ли је окривљени раније већ саслушаван или не. Ако јесте, исказ је давао у форми испита. Уколико то није био случај, онда је саслушаван.<sup>170</sup>

Осим Павла Радојевића, писани исказ је вероватно дао и Ратко Илић из Белошевца. На тај закључак наводе нас две чињенице. Прва је то што саслушање Ратка Илића налазимо само у актима друге, али не и треће истражне комисије. Друга је то што је Илићев писани исказ по форми исти као Радојевићев: писан незграпним рукописом (вероватно самог окривљеног), без датума, потписа и навођења чланова комисије пред којима је дат.<sup>171</sup>

Сви окривљени окривљени саслушани су једанпут осим Павла магационера и Анђелка Петровића. Та двојица окривљених саслушани су два пута. Постојећи извори дају основа за тврдњу да је комисија тако поступила зато што је после првог саслушања њих двојице из исказа неких окривљених дошла до нових сазнања у вези са делима за која се терете.<sup>172</sup>

Окривљени су своје исказе давали усмено изузев Анђелка Петровића, који је на питање комисије како му је Живко Шокорац образложио потребу да иду по кнеза Милоша, по сопственој молби одговорио у писаној форми.<sup>173</sup>

Друга комисија често је притискала окривљене да признају радње које им се стављају на терет. То је чинила користећи се указивањем на нелогичности у исказу

---

испитањ е Стеванъ Пироћанинъ (даље: Исказ Стевана Пироћанца); ЧС 56/22–25, Истога 23. испитањ е Анђелко Петровић. (даље: Исказ Анђелка Петровића).

<sup>170</sup> Види горе наведену забелешку на саслушању Милутина Чоле пред крагујевачким окружним судом, као и наслов на записнику саслушања магационера Павла, у којем се каже да је он „наново” испитан. АС, ЧС 55/17, Истога 22 Маја наново испитањ е Павле Магационер (даље: Други исказ магационера Павла).

<sup>171</sup> АС, ЧС 55/222–223, Писани исказ Павла Радојевића; ЧС 71/1, Саслушање Ратка Илића из Белошевца. Записници исказа окривљених које комисија уопште није прекидала својим питањима – „објасњенија” или „изјасњенија” (израз је очигледно превод немачког термина *Erklärung*, чије примарно значење је „изјава”, али може да значи и „објашњење”) по облику су врло слични писаним изјавама Илића и Радојевића. Такође садрже потпун исказ окривљеног о кривичном делу које им се ставља на терет. Разлика се огледа у томе што „објасњенија” или „изјасњенија” на себи имају три горе поменута елемента. Види АС, ЧС 55/192, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 55/215, Објасњеније Матије Шокорца; ЧС 53/5, Изјасњеније Јована Обреновића. *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Policey-Uebertretungen.*, Wien 1803, pp. 122, 173, 175, 179; J. Wesseln, *Füger's gerichtlichen Verfahren in Streitsachen in österr. allgem. Gerichts- und Konkursordnung vom 1. Mai 1781*. I, Wien 1846, passim; Franz Xaver Nippel, *Erläuterung der allgemeinen Gerichts-Ordnung vom 1. Mai 1781* II, Wien 1847, passim.

<sup>172</sup> АС, ЧС 55/17–18, Други исказ магационера Павла; ЧС 56/33–34, Истога 24. Маја 1839. испитањ е наново Павле Баба–Милић магационеръ (даље: Други исказ магационера Павла); ЧС 56/31–33, Истога 24. Маја испитањ е Солдат Боянић. Павле.; ЧС 56/22–25, Први исказ Анђелка Петровића; ЧС 56/25, 24. Маја 1839 продуженъ испитъ съ Анђелкомъ Петровићемъ. (даље: Други исказ Анђелка Петровића)

<sup>173</sup> АС, ЧС 56/25, Други исказ Анђелка Петровића.



окривљених, обећањима погодности или пак тежих последица у зависности од садржине исказа, претњама суочењем и капциозним питањима.

Комисија се толико често користила указивањем на нелогичности у исказима окривљених да су се нека саслушања била готово сасвим саздана од овог вида притиска. Такав је случај био са Милутином Чолом. Пошто је на питање зашто се затворио са војницима у кнежевски конак и мутио око топова, окривљени одговорио да су га војници тамо држали под стражом, комисија га је упитала како је онда могао да мути по чаршији и одлази у Апелациони суд све док војници нису извукли топове на врата. Осим тога, комисија му је предочила да је нелогично да затвореник излази на разговор са начелником, другим чиновницима и грађанима на разговор са сабљом и чибуком у руци. Када је Чола казао да су војници оптужили њега и Павла Бабамилића да су примили дукате од Савета и да ће их издати, комисија је изразила сумњу у тај исказ, јер војници не би крај топова држали некога у кога сумњају.<sup>174</sup>

Обећања бољег или горег третмана у зависности од (не)признања није била честа пракса комисије. Том методу за изнуђивање признања пробегла је свега четири пута – саслушавајући кнежевог приврженика Стевана Пироћанца, Јагодинца Анђелка Петровића, Павла магационера и Ратка Илића из Белошевца. Предочавање позитивних, односно негативних последица у случају (не)признања вршено је на три начин – обећањем олакшица у случају признања, предочавањем окривљеном да ће бити третиран у зависности од тога какав исказ да и претњом да ће се у случају непризнања суочити са тежим последицама.

Почињући саслушање Анђелка Петровића, комисија му је казала да право каже све што зна о буни јер ће тако себи олакшати.<sup>175</sup>

Комисија је затражила од Ратка Илића да искрено одговори на питања ко га је послао пред крушевачке војнике, где га је нашао, шта му је наложио да каже војницима, где је нашао војнике и ко му је у путу правио друштво, напомињући окривљеном да од његовог казивања зависи хоће ли му кривица бити лакша или тежа.<sup>176</sup>

---

<sup>174</sup> Види АС, ЧС 56/9–11, Исказ Милутина Чоле. Примера указивања на нелогичности у исказима окривљених има и у другим саслушањима. Види нпр. АС, ЧС 56/18, Исказ Веселина Илића; ЧС 56/21, Истога 23. Маја испитань е Стевань Пироћанинь. (даље: Исказ Стевана Пироћанца).

<sup>175</sup> АС, ЧС 56/22, Исказ Анђелка Петровића.

<sup>176</sup> АС, ЧС 56/12, Исказ Ратка Илића.

Претња тешким последицама у случају непризнања јављала се увек заједно са претњом суочењем. На саслушању Стевана Пироћанца комисија је казала окривљеном да није логично да је по избијању побуне цео дан путовао са Живком Шокорцем из Јагодине у Крагујевац, а да му Шокорац није казао шта је циљ тог пута. Окривљеном је забрањено да ће горе проћи ако пред њега буду изведени људи који ће му у очи казати шта је са Шокорцем разговарао.<sup>177</sup> У изворима до којих смо дошли не налазе се подаци о евентуалним суочењима Пироћанца с другим окривљенима.

Комесари су предочили Павлу магационеру да нема сврхе да и даље замеће трагове свог деловања, пошто је доказано да је слао људе по сељаке<sup>178</sup> и код Јована<sup>179</sup> и апеловала на њега да призна без суочења, јер ће му касније признање бити отежавајућа околност. Пошто окривљени није хтео да призна оно што је комисија од њега тражила, на суочење с њим изведени су Милутин Чола, Ратко Илић и Васа кочијаш. Магационер је после суочења признао скоро све што му се стављало на терет, а и за оно што није изричито признао казао је да је могуће да се догодило.<sup>180</sup>

Претња суочењем у једном случају појавила се независно од претње окривљеном. То се догодило на другом саслушању Анђелка Петровића. Будући да овај Јагодинац није желео да призна да је некима од крушевачких војника пре њиховог поласка у Београд разговарао да ухвате начелника Алексиначког округа Перу Радојковића, комисија је питала окривљеног шта ће се догодити ако му многи људи кажу да јесте водио такве разговоре.<sup>181</sup>

Капциозна питања толико су честа појава на записницима саслушања комисије, да ћемо бити принуђени да се ограничимо на изношење само неких примера тако постављених питања. Комисија је питала кочијаша Васу ко га је слао код господара Јована, а томе није претходило питање да ли је он уопште тамо ишао.<sup>182</sup> Веселина Илића чланови комисије питали су одакле му сврдло којим су обијени џебана (вероватно се мисли на магацин с оружјем) и арсенал и ко је наредио њихово обијање, а на записнику комисије не проналазимо питање шта је коришћено за обијање. Стевану

<sup>177</sup> АС, ЧС 56/20, Исказ Стевана Пироћанца.

<sup>178</sup> Мисли се на сакупљање људи који ће бранити кнежевски конак након што су га запосели крушевачки војници.

<sup>179</sup> Реч је о Јовану Обреновићу.

<sup>180</sup> ЧС 55/17–18, Други исказ магационера Павла.

<sup>181</sup> АС, ЧС 56/25, Исказ Анђелка Петровића.

<sup>182</sup> Павле магационер и Милутин Чола су, према исказу окривљеног, у време док су крушевачки војници боравили у кнежевском конаку звали господара Јована да притекне конаку у помоћ, јер крагујевачки грађани хоће да га опљачкају. Види АС, ЧС 56/16, Исказ кочијаша Васе.

Пироћанцу предочено је да је позван пред комисију да каже шта је мутио у Крагујевцу у данима буне, а да на саслушању није разјашњено да ли се он претходно сумњиво понашао.<sup>183</sup>

Министарство правде занимало се за саслушања окривљених. Доказ за то је допис комисије Министарству од 24. маја којим га обавештава да следећући неком његовом раније издатом налогу шаље саслушање Милутина Чоле и још неких окривљених, уз напомену да ће касније послати све што заврши.<sup>184</sup>

Суочења међу окривљенима спровођена су када су се њихови искази о истој ствари разилазили. Ако је веровати записницима саслушања, суочења су најчешће била спровођена на крају саслушања окривљеног чије се саслушање управо завршило. Али у изворима се среће и на један случај где је суочење између двојице окривљених спроведено након саслушања трећег, зато што је тај трећи испитиван о неким радњама које су у вези са неком ствари око којих се искази прве двојице не поклапају.

После саслушања Веселина Илића, на којем је главна тема било обијање кнежевог конака, суочени су Никола Ћировић и магационер Павле, ком приликом је Павле признао да је Ћировићу рекао да разбије врата на складишту муниције и арсеналу.<sup>185</sup>

Окривљени су суочавани или са једним другим окривљеним или са више њих истовремено.

Милутин Чола суочен је са магационером Павлом у вези са својом тврдњом да је магационер слао људе у села да прикупљају људство за одбрану кнежевог конака, што магационер није признао. На суочењу са Анђелком Петровићем Милутин Чола казао му је у очи да је рекао како ће отићи у Алексиначки округ, свезати „оног пса, начелника Перу” (Радојковића, примедба У. С.), па ће за њим поћи цео Алексиначки и Бањски округ, те да је слао свог брата Белог Стеву из Избенице да каже кметовима и њиховој родбини да буду на страни кнеза Милоша, што Петровић није признао. Признао је, међутим, Чолину тврдњу да је Бели Степа ширио глас како је начелник Темнићког среза Миленко Радојковић скупио 3000 људи, који су се разишли када им је начелник казао да хоће да иде против побуњених војника. Пошто магационер Павле није признао

---

<sup>183</sup> АС, ЧС 56/16, Исказ кочијаша Васе; ЧС 56/18, Исказ Веселина Илића; ЧС 56/19, Исказ Стевана Пироћанца.

<sup>184</sup> АС, ЧС 4/1, Истражна комисија Министарству правде бр. 8, Крагујевац 24. V 1839.

<sup>185</sup> АС, ЧС 56/19, Исказ Веселина Илића.

да је пред крушевачке војнике који су се са Чумића враћали према Крагујевцу двапут слао војника Марка Милојевића – прво да им каже да је начелник<sup>186</sup> наредио да се они не пуштају у касарну, а затим да им каже како је та наредба преиначена – да ће их пустити у касарну, војник Павле Бојанић то му је казао у очи, али је Павле остао при првобитном исказу.<sup>187</sup>

Будући да је негирао своју умешаност у обијање складишта оружја и арсенала, Веселин Илић суочен је са Николом Ћировићем, Ратком Илићем и Крагујевчанином Здравком Костићем, који су му казали да је и он учествовао у обијању складишта оружја и одатле узео једну пушку шоцу. Веселин Илић ни после суочења није променио исказ. Анђелко Петровић није признао да је Матија Шокорац дошавши из Београда у Крагујевац поручио њему и Стевану Пироћанцу да иду у Левач да подигну народ да иде за побуњеним војницима, због чега је комисија суочила Петровића и Пироћанца са Милутином Чолом. Чола је изјавио да је само Пироћанац присуствовао разговору са Матијом Шокорцем, али Пироћанац то није признао.<sup>188</sup>

Дешавало се да на суочењу неко од окривљених изнесе тврдњу коју на саслушању није изнео. Тако су Крагујевчани Здравко Костић и Исаило Станковић на суочењу оптужили магационера Павла да им је читао писмо у којем се наводи да се крагујевачка чаршија побунила против војника, што је магационер признао. Међутим, није признао да је поменутој тројници говорио да ће Бог избавити кнеза чак и ако је затворен.<sup>189</sup>

Сведоци су позивани пред комисију ако окривљени ни после два захтева комисије да призна дело то не учини, односно ако из уста окривљеног признање не изађе ни након претње суочењем. Када је магационер Павле и после два питања комисије порекао да је знао да су издата наређења шта да се у Крагујевцу учини са крушевачким војницима након повратка са Чумића, комисија је закључила да се као сведоци позову Марко Милојевић и каплар Никола Димитријевић Ница.<sup>190</sup> С обзиром на то да Анђелко Петровић није желео да призна да је са крушевачким војницима разговарао о везивању

---

<sup>186</sup> Вероватно је у питању начелник Крагујевачког округа Милутин Ђорђевић.

<sup>187</sup> АС, ЧС 56/11–12, Истога 22. Маја призвати Милутињ Чола испитанъ є следуюће; ЧС 56/24–25, Први исказ Анђелка Петровића; ЧС 56/33–35, Други исказ магационера Павла.

<sup>188</sup> АС, ЧС 56/19, Исказ Веселина Илића; ЧС 56/25, Први исказ Анђелка Петровића.

<sup>189</sup> Види АС, ЧС 56/29, Продуженіе испита надъ бунтовницима.

<sup>190</sup> Ова двојица сведока саслушани су тек 19. јула, дакле тек пред наредном комисијом. Види АС, ЧС 56/34–35, Други исказ магационера Павла.

Пере Радојковића, комисија је позвала артиљеријског потпоручника Јанаћка Димитријевића, од кога се сазнало да је Петровић то чинио.<sup>191</sup>

Јанаћко Димитријевић уједно је и једини сведок који је саслушан пред овом комисијом. Сведоку је постављено само једно питање: шта му је Анђелко Петровић говорио када је у време доласка побуњених крушевачких војника дошао код њега. Димитријевић је казао да су магационер Павле, Анђелко Петровић, каплар Ница (вероватно Никола Димитријевић), Павле Бојанић и многи војници оне ноћи када је крушевачка војска дошла у Крагујевац разговарали о томе на који начин би се могло помоћи бунтовницима.<sup>192</sup>

Истог дана када је саслушан Јанаћко Димитријевић, вероватно по обављеном саслушању, сведок је суочен са Анђелком Петровићем, али окривљени је остао доследан свом казивању са другог саслушања.<sup>193</sup>

Комисија је од крагујевачког окружног суда тражила да јој пошаље списак лица која су у време доласка крушевачких војника у Крагујевац пресретала и отпечаћивала писма тог суда. Тој молби Суд Крагујевачког округа удовољио је 24. маја. На списку окривљених налазили су се Крагујевчани Митар Срећковић, Јован Стојановић, Јанаћко Анђелковић, Дина Стефановић, Никола Вујић, Петко Прокић, Филимон Матић, Ристо Јањић, Милан Крстић, Аксентије Аћимовић и Милан Атанасковић, са прецизним описима кривичних дела за која су се теретили.<sup>194</sup>

Не може се с апсолутном тачношћу казати када је ова комисија престала са радом. То се вероватно догодило 24. маја. За то постоје три индиције. Прва је најкаснији сачувани допис те комисије, који на себи има горе наведени датум. Друга индиција је то што у великом свежењу преписа саслушања пред трећом и четвртом истражном комисијом<sup>195</sup> нема ниједног саслушања обављеног између 24. маја и 1. јуна. Трећу представља чињеница да се у записницима саслушања вођених од 1. јуна па надаље среће битно другачији стил испитивања окривљених него у онима обављеним до 24.

<sup>191</sup> АС, ЧС 56/34, Други исказ магационера Павла; ЧС 56/25, Други исказ Анђелка Петровића.

<sup>192</sup> АС, ЧС 56/30–31, 24. Маја 1839. испитанъ е Артилеріе Подпоручикъ г. Јанаћко Димитријевић.

<sup>193</sup> АС, ЧС 56/34–35, Други исказ магационера Павла.

<sup>194</sup> АС, ЧС 6/1, Суд Крагујевачког округа трећој истражној комисији бр. 730, 24. V 1839; ЧС 6/3, Списакъ люди кои су у согласію были и писма суда овогъ од суруціе по коме су постала била одузели и воинству буну подигавшемъ предали бр. 730, Крагујевац 24. V 1839.

<sup>195</sup> Завршивши свој рад, четврта истражна комисија сачинила је преписе свих исказа које су узеле она и њена претходница, трећа комисија, и 23. јула 1839. их послала Министарству правде. У фонду *Чрезвичайни суд над бунтовницима* налазе се два таква (додуше непотпуна) преписа, под сигнатурама ЧС 55 и 56. АС, ЧС 54/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 98, Београд 23. VII 1839.

маја. Из тога произлази да је саслушања до 24. маја вршио један, а од 1. јуна други орган. Окривљени су 26. маја заједно са записницима својих исказа послати у Београд.<sup>196</sup>

Трећа комисија користила је више доказних средстава него прва. Третман према окривљенима из ове групе био је много строжи од онога који су имали окривљени за војничку буну. Притисци на окривљене да признају дела били су разноврснији и учесталији него пред првом комисијом, што је и разумљиво, будући да су кривична дела која су им стављана на терет била тежа.

#### 4. РАД ЧЕТВРТЕ ИСТРАЖНЕ КОМИСИЈЕ

Предисторија формирања четврте истражне комисије започела је још пре формирања треће. Кнез Милош уплашио се да ће освете жељни Вучић почети на своју руку да врши истрагу против ухваћених бунтовника и тако врло брзо засигурно установити ко је организатор побуне. Тај страх навео га је да 20. маја пише Државном савету да поручи заповеднику народне војске да то не чини, него да окривљене преда надлежним окружним судовима. Савет је истог дана пренео Вучићу кнежеву поруку, са којом се „повелитељ” сложио уз примедбу да сматра да није добро да истрага против бунтовника буде поверена окружним судовима, јер су окривљени са територије различитих округа, а међу њима ће често морати да се спроводе суочења. Уместо окружних судова, истрагу би требало да води за то установљена комисија, сматрао је Вучић. Савет је 24. маја обавестио кнеза о Вучићевом одговором, с напоменом да се слаже с „повелитељевим” мишљењем о формирању комисије.<sup>197</sup>

---

<sup>196</sup> АС, ЧС 7/1, Трећа истражна комисија Начелству Крагујевачког округа бр. 12, Крагујевац 24. V 1839; ЧС 56/33, Истога 24. Маја 1839. испитанъ е наново Павле Баба–Милић Магазионеръ (даље: Други исказ магационера Павла); ЧС 56/35, Исказ Лазе Зуровца; СОК 690/1839, л. 40, Суд Крагујевачког округа Министарству правде бр. 747, Крагујевац 26. V 1839.

<sup>197</sup> Петровић, *Финансије* I, стр. 676; Поповић, *Вучић*, стр. 102; АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Савет кнезу Милошу, бр. 534, Београд 20. V 1839; Вучић Савету, бр. 282, логор код Крагујевца, 22. V 1839; Савет кнезу бр. 552–553, Београд 24. V 1839. Кнежев страх од Вучићеве самовоље није био безразложан; извори показују да је заповедник народне војске заиста саслушавао окривљене. У деловодном протоколу Савета за 1839. проналазимо податак да је Вучић писао Савету да је Јован Обреновић **на његово питање** (подвукао У. С.) казао да иза буне стоји кнез Милош. На записнику саслушања Луке Ђолнића, бећара из Богатића, који је прослеђен четвртој комисији, налази се само потпис заповедника народне војске. Јефта Вукићевић, један од окривљених испитан пред четвртом комисијом, наводи у свом саслушању да га је раније Вучић испитивао. Види АС, ДС, деловодни протокол за 1839, бр. 573; Поповић, *Вучић*, 103; АС,

Рад прве и треће истражне комисије имао је, с обзиром на велик број окривљених врло ограничене резултате. Редовни војници и неколицина Крагујевчана који су учествовали у запоседању кнежевог конака били су тек део побуњеника, и то мањи. Предстојала је истрага против бројчано највеће бунтовничке групе: окривљених из Рудничког и Јагодинског округа. Сем тога, истрага против војника и неких окривљених за догађаје у вези са запоседањем конака није дала задовољавајуће резултате. Из та два разлога било је потребно формирати четврту истражну комисију.<sup>198</sup>

Четврта истражна комисија формирана је 31. маја. Тог дана Савет је на својој седници одлучио да за чланове комисије из својих редова именује Вучића и Лазара Теодоровића, уз напомену да би у њен састав требало да уђу по један судија Апелационог и београдског окружног суда. Из Апелације је у комисију ушао Лазар Зубан, који је тако учествовао у раду две комисије, а из Суда Београдског округа Лазар Арсенијевић Баталака.<sup>199</sup>

Првобитни састав комисије чинили су Лазар Теодоровић, Лазар Зубан, Лазар Арсенијевић Баталака и начелник Подгорског среза Антоније Јовановић.<sup>200</sup> Таква постава наговештавала је да истрага неће бити објективна. Теодоровић, Баталака и Поповић били су противници кнеза Милоша. Као такви свакако су желели да истрагу усмере тако да се улога бившег владоаца у буни покаже што већом.<sup>201</sup>

---

ЧС 19/3, Испытъ Надъ Лукомъ Ђолнѣемъ беѣаромъ; АС, ЧС 55/179, Истога (19. јула, примедба У. С.) Испитанъ и Ефта Вукићевићъ изъ Светлића Окруж. Крагоевачкогъ. (даље: Исказ Јефте Вукићевића).

<sup>198</sup> Докази у прилог овој тези су чињенице да су из прве групе окривљених пред трећом комисијом поново саслушани Лазар Мијаиловић, Алекса Марковић, Петар Митровић, Милош Мијаиловић, Димитрије Атанацковић, Милош Спасојевић, Анђелко Васић, Вук Петровић и Милојко Петковић, а Анђелко Петровић. Саслушања војника види у АС, ЧС 56/168–198, док се белешка о саслушању Анђелка Петровића налази под сигнатуром ЧС 56/118.

<sup>199</sup> АС, Државни савет, деловодни протокол за 1839, бр. 606; АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, лист 316, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 1130, Београд 31. V 1839; ЧС 56/100, Истога 14. Јуниа испытанъ е предъ горенаведеномъ Коммиссиомъ Попъ Павле. Вучић није узео учешћа у раду комисије, јер је у време њеног именовања био врло активан у скупштини одржаној почетком јуна, а после је био постављен за једног од тројице намесника кнежевског достојанства. Види Љушић, *Народне скупштине*, стр. 19–20; исти, *Политичке струје у Кнежевини Србији у време првог намесништва (1839–1840) са посебним освртом на прилике у Ваљево* (сепарат), Ваљево 1982, стр. 12.

<sup>200</sup> АС, ЧС 56/1, 6, Данасъ 21. Маја 1839. год: испытанъ е у Суду Окружя Крагуевачкогъ Милутин Чола, Кои е у побуны войника, пріе неколико дана родившойсе участвовао.; Продужено 22. Маја 1839. Коммиссиомъ зато одреѣенномъ. (даље: Исказ Милутина Чоле); ЧС 55/188–192, Објасњење Марка Гаваза.

<sup>201</sup> О политичком опредељењу поменуте тројице у ово време види Р. Љушић, *О раду комисије за тумачење Устава из 1838. године, Историјски часопис XXVII* (1980), 130–131; Поповић, *Вучић*, стр. 103; Л. Арсенијевић Баталака, *Живот и прикљученија Карађорђа* (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2004, стр. 6.

У току њеног двомесечног деловања састав комисије мењао се неколико пута. На молбу митрополита Петра Јовановића, у комисију је, како би присуствовао саслушањима свештених лица, 13. или 14. јуна увршћен београдски протојереј Јосиф Стефановић. Антоније Јовановић био је у комисији до средине јуна, када се вратио кући. На његово место постављен је трнавски кмет Срећко Поповић.<sup>202</sup> Министарство правде је 24. јуна предложило Министарству унутрашњих дела, у чији је ресор између осталог спадало и старање над војском, да пошаље у комисију мајоре Гају Јеремића и Константина Хранисављевића, који би тамо остали док трају саслушања војника. Следујући овој молби, начелник гарнизоне војске Илија Гарашанин је у комисију упутио Јеремића и капетана Милију Драгићевића, пошто је Хранисављевић био заузет обављањем званичних дужности у Главном војном штабу. Пошто се у току рада комисије Лазар Зубан разболео, а његов имењак Теодоровић добио задатак да оде у Шабац да присуствује инсталацији новог шабачког владике Максима Савића, Министарство правде предложило је 7. јула Савету да именује два комесара који би заменили поменуто двојицу. Савет је 8. јула за нове чланове комисије именовao своје чланове Ранка Мајсторовића и Анту Протића.<sup>203</sup>

Из дописа истражне комисије Министарству правде од 19. јула, којим тражи да јој се Обрад и Тома Станојевић из Смрдљиковца и извесни Грујица из Кука упуте ради сведочења, види се да је комисија планирала да ради и крајем јула. Међутим, морала је раније да заврши са радом, јер се власти журило да Чрезвичайни суд што пре почне са радом.<sup>204</sup>

Комисији није била прописана надлежност, али се на основу постојећих извора може посредно закључити за која кривична дела је вршила истрагу. Комисија је имала

---

<sup>202</sup> На записнику Гавазовог објасњенија видимо и потпис трнавског кмета Срећка Поповића, што би значило да је он био члан комисије од почетка њеног рада. Међутим, у деловодном протоколу Савета за 1839. под бројем 801 налази се молба Министарства правде од 17. јуна да се у комисију уместо начелника Подгорског среза Анте Јовановића, који је отишао кући, уврсти Срећко Поповић. Из тога следи да је трнавски кмет тек након поменутог датума ушао у састав комисије. Његов потпис можда се налази на Гавазовом објасњенију због тога што је оно сачињено касније, када је Поповић већ био у комисији, али је антидатирано. Види АС, ЧС 55/192, Објасњеније Марка Гаваза; ДС, деловодни протокол за 1839, бр. 801.

<sup>203</sup> АС, ЧС 9/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1136, Београд 1. VI 1839; ЧС 9/3, Четврта истражна комисија Јосифу Стефановићу бр. 14, Београд 12. VI 1839; ЧС 56/99–100, Истога 14. Јуни 1839. испитанъ е предъ горенаведеномъ Коммиссиомъ Попъ Марко Поповићъ Удовацъ (даље: Исказ Марка Поповића); АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 388, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 1582, Београд 24. VI 1839; л. 405, Илија Гарашанин Ђорђу Протићу бр. 445, Београд 26. VI 1839; АС, ДС, деловодни протокол за 1839, бр. 976; АС, ЧС 55/187, Истога (22. јула, примедба У. С.) испитанъ и Петаръ Анђелковићъ Татаринъ.

<sup>204</sup> АС, ЧС 51/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 86, 19. VII 1839. О формирању Чрезвичайног суда види наредно поглавље.



две надлежности: изворну и касније придодату. Надлежност комисије проширена је у кривичноправној сфери, а постоји индиција да је добила овлашћење да води поступак и поводом грађанскоправних захтева.

Чини се да јој је изворна надлежност била вођење истраге против учесника буне – цивила из Рудничког, Јагодинског, Смедеревског и Пожаревачког округа, као и оних који су се прикључили војничкој побуни (Михајла Вукићевића и Јозефа Шлезингера). Министарство правде је касније наложило комисији да поведе истрагу и против окривљених за учешће у војничкој побуни.<sup>205</sup>

Постоји траг да је комисија водила истрагу чак и против оних који су за учешће у буни првостепено осуђени у поступку пред неким од окружних судова. Јагодински окружни суд поднео је Апелационом суду на разматрање пресуде изречене Белом Стевану и Кара Стевану Петровићу, браћи од стрица Анђелка Петровића, Маринку Ђорђевићу, бившем пандуру Начелства Јагодинског округа, Стевану Радосављевићу из Јагодине, Јовану Ђорђевићу из Пољне и Јовану Радошевићу из Ратковића. Пошто је из записника саслушања осуђених стекао уверење да су они деловали у договору са бунтовницима из Јагодинског округа против којих комисија води истрагу, Апелациони суд их јој је све послао. Међу актима комисије могу се пронаћи саслушања горе наведених окривљених, као и Милића Николића из Јагодине, али у изворима нисмо пронашли ниједан податак који говори да је комисија спровела истрагу против њих. Апелациони суд упутио је комисији и тада већ бившег судију Суда Јагодинског округа Давида Милосављевића, којем је јагодински окружни суд у првом степену изрекао

---

<sup>205</sup> Види саслушања Комисије под АС, ЧС 55/32 и даље и ЧС 56/35 и даље; ЧС 36/1, Министарство правде трећој истражној комисији бр. 1582, Београд 24. VI 1839. Да је комисија саслушавала Јозефа Шлезингера сазнали смо посредним путем. Наиме, постоји само један записник његовог исказа, на којем се налази датум који пада у време деловања прве истражне комисије. Међутим, почев од шестог питања записник је писало друго лице, чији рукопис видимо на бројним записницима исказа вођеним пред четвртој комисијом. Када се томе дода да је Министарство правде 7. јуна тражило од четврте комисије да је обавести којег дана планира да саслуша Шлезингера да би могло о датуму саслушања да обавести аустријског конзула, да је комисија одговорила да ће Шлезингера саслушати 12. јуна, да је сведок против Шлезингера инжењер Франц Јанке дао свој исказ у писаном облику, који садржи оптужбе из дела записника писаног руком онога који је бележио одговоре од шестог питања па надаље, 20. јуна по грегоријанском календару (дакле, 8. јуна) као и да на крају записника постоји белешка да је окривљени у присуству секретара аустријског конзулата Уроша Боришева изјавио да је његов исказ веродостојно забележен, онда нема дилеме да је четврта комисија саслушала капелника кнежевског оркестра. АС, ЧС 17/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1287, Београд 7. VI 1839; ЧС 17/3, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 77, Београд 10. VII (sic!) 1839; ЧС 95/4–7, Исказ Јозефа Шлезингера; АС, СОБ 1839, Франц Јанке четвртој истражној комисији, Београд 20. VI 1839 (по грегоријанском календару).

пресуду. Из списка комисије се, међутим, не види да ли је она водила истрагу против Милосављевића.<sup>206</sup>

Иако је комисија формирана ради вођења истраге о Јовановој буни, комисија је саслушавала окривљене и у вези са другим кривичним делима. То је чинила или самоиницијативно или на подстицај неког другог.

Само у истрагама против Јозефа Шлезингера и Јована Обреновића комисија се на своју руку бавила наводним кривичним делима окривљених извршеним пре буне. Но чак и у том случају питања су се односила на радње којима се, у неку руку, наговештава избијање бунта.

Комисија је најпре питала Шлезингера да ли је у априлу 1839. писао свом пријатељу Шреплу неко писмо. Окривљени је одговорио да јесте; у писму је, према сопственим речима, навео да је стање у Крагујевцу као 2. фебруара 1835.<sup>207</sup> Тада га је комисија питала зашто је писао писмо и на основу чега је предвидео да ће у Крагујевцу бити као горе поменутог датума. Након тога, комисија је предочила Шлезингеру да има сазнања да је он зимус, по повратку са београдске скупштине<sup>208</sup>, у Крагујевцу говорио да се Чачански, Ужички и Руднички округ буне, да ће се по новом (Турском, примедба У. С.) уставу у Србији слушати крадљивци и хајдуци, да човек ни у подне неће бити безбедан на јавном друму, те да такво стање неће дуго опстати и упитала га на основу чега је закључио да ће бити тако.<sup>209</sup>

Комисија је спровела истрагу и о тврдњама игумана манастира Вујин<sup>210</sup> Хације Јосифа да је Петроније Андрејевић после окончања скупштине на којој је проглашен Турски устав предлагао да се сви калуђери и попови скупе на једно место и затворе да не би у народу хвалили Турски устав. Предмет истраге била је и тврдња драгачевског проте Јанка Михаиловића да је Јован Обреновић повраћао због похвала које је настојатељ Вујина изрекао на рачун Устава.<sup>211</sup>

---

<sup>206</sup> Види Д. Јовановић, нав. дело, стр. 36; АС, ЧС 29/1, Апелациони суд четвртој истражној комисији бр. 556, 15. VI 1839; ЧС 40/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 609, Београд 1. VII 1839; Исказе поменутих осуђених из Јагодинског округа види под сигнатурама АС, ЧС 56/118–126.

<sup>207</sup> Мисли се на одржавање Сретењске скупштине (2–4. фебруара 1835), на којој је проглашен Сретењски устав.

<sup>208</sup> Ради се о скупштини на којој је проглашен Турски устав (10–16. фебруар 1839).

<sup>209</sup> АС, ЧС 95/4–5, Исказ Јозефа Шлезингера пред четвртом истражном комисијом.

<sup>210</sup> Данас Вујан, манастир на истоименој планини, између Горњег Милановца и Чачка.

<sup>211</sup> Према исказу Хације Јосифа, Јован Обреновић питао га је о чему се говорило на скупштини на којој је проглашен Турски устав (игуман је учествовао у њеном раду). Хација Јосиф одговорио му је да је сада

Комесари су добили два налога за спровођење истраге поводом дела која нису извршена у току буне. Један је стигао од Вучића, а други од Министарства правде. Кривично дело због којег је Вучић захтевао истрагу имало је додирних тачака са буном. До заповедника народне војске стигао је глас да се бећар из Богатића Лука Ђолнић негативно изражавао о поступку према бунтовницима, па га је послао комисији.<sup>212</sup>

Наводно кривично дело о којем је Министарство правде добило податке није било повезано са буном. Реч је о тобожњем плану кнеза Милоша да побије саветнике у време одржавања Спасовске скупштине.<sup>213</sup> О тој Милошевој наводној намери његов брат Јован је 19. јула обавестио Министарство правде, желећи да тим чином прибави себи повољнији третман на суду. Министарство правде упознало је комисију 22. јула са изјавом господара Јована и наложило јој да поводом те тврдње спроведе истрагу.<sup>214</sup>

Извесни Стеван, механција из Ропчева, поднео је Министарству финансија молбу да му се накнади 436 гроша трошка, који су му проузроковали бунтовни војници. Молба је прослеђена Савету, који је заузео став да Министарство треба да се договори са истражном комисијом да испита војнике колико су потрошили. Намесништво кнежевског достојанства сложило се са предлогом Савета. Не знамо, међутим, да ли је комисија извршила таква саслушања.<sup>215</sup>

---

сваки Србин гоподар свог имања, да су му гарантовани неприковеност живота и имања, да је укинут кулук, да се никоме не може судити нити изрећи казна без суда, да кнез мора да управља државом у договору са седамнаест саветника и три министра итд. (види чл. 11, 27, 28, 46, 49, 66 Турског устава); АС, ЧС 53/14, Објасненіє (Хације Јосифа, примедба У. С.) (даље: Објасњеније Хације Јосифа); ЧС 55/179, Истога 21. Јуліа 839. Испитанъ е Г: Јованъ Обреновићъ, пошто му е најпре прочитано објасненіє Ацие Јосифа, Настоятеля М. Вуина.; Истога 21. Јуліа 839. Пошто му се прочита објасненіє Проте Драгачевскога Јанка Михаиловића, буде му учинѣно слѣдуюће питанѣ (за оба испита даље: Четрвти исказ Јована Обреновића); *Сборникъ законѣ и уредбѣ и уредбены' указѣ, изданы' у Књажеству Србскомъ* (даље: *Зборник закона*) I, Београд 1840, стр. 4, 7–8, 10–11, 14.

<sup>212</sup> ЧС 19/1, Вучић четвртој истражној комисији бр. 467, Београд 10. VI 1839; ЧС 19/3, Испытъ Надѣ Луком Ђолнићемъ бећаромъ.

<sup>213</sup> О раду ове скупштине види Љ. Кандић, *Делатност скупштина за време прве владе Милоша Обреновића*, АПФ IX/1–3 (1961), 63–64; Љушић, *Кнежевина*, стр. 222–223.

<sup>214</sup> Према изјави Јована Обреновића, кнез Милош је пред Спасовску скупштину издао заповест да се на скупштини народ подбуну да саветнике утуче камењем. Господар Јован је, како сам каже, са планом да се саветници ликвидирају био упознат на вечери код кнежевог ађутанта Арсенија Андрејевића, којој су присуствовали Милошеви приврженици Лазар Ивановић Брка, Стеван Пироћанац, Петар Лазаревић Цукић, Јован Мићић, Живојин Јоксимовић и Арсеније Андрејевић. Кнежев брат одбио је да учествује у том подухвату. Љ. Кандић, *Prilog proučavanju ustavnog razvitka Srbije 1835–1842, Arhiv za pravne i društvene nauke* LX/1–2 (1960), str. 133; АС, ЧС 53/13, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 97, Београд 22. VII 1839; СОБ, кутија 17, Јован Обреновић Министарству правде, Београд 19. VII 1839.

<sup>215</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Савет Намесништву бр. 1010, Београд 12. VII 1839; Намесништво Савету бр. 455, Београд 17. VII 1839. Питање накнаде трошкова које су побуњени војници направили код механција још једном је избило на површину. Конте механција из Чумића, Белосавца, Кораћице, Ропчева и Трешње показивале су знатно веће бројеве од оних које су бунтовници признавали, па је

Министарство правде је одмах по формирању комисије, 31. маја, упутило допис Савету и Министарству унутрашњих дела допис у којем је тражило да се комисији пошаљу сви акти у вези с побуном. Министарство унутрашњих дела послало је 3. јуна документе о буни у Крагујевачком, Ћупријском, Смедеревском, Пожаревачком, Чачанском, Рудничком и Јагодинском округу. Два дана касније Министарство је послало још аката, који су се односили на деловање бунтовника у Смедеревском и Рудничком округу.<sup>216</sup>

Осим Министарства, комисију је доказима снабдевао и Вучић. Он јој је 14. јуна послао препис писма непознатог адресанта непознатом адресату у којем се говори како је Јован Обреновић пред крај марта у Книћу нападао Савет и начелника Смедеревског округа Стевана Книћанина, те подстицао окупљене кметове да пођу у Крагујевац код кнеза. Следећег дана Вучић је комесарима упутио писмо војника крагујевачког гарнизона Павла Милојевића извесном Ници, припаднику крушевачког гарнизона.<sup>217</sup>

Време оснивања комисије је доба узавреле политичке ситуације. Народна војска коју је Вучић окупио ради угушења буне није хтела да се разиђе све док се не утврди ко је извор побуне. Вучић је писао начелницима Рудничког, Ужичког, Чачанског, Крушевачког, Јагодинског и Пожаревачког округа да дођу код њега са по 100 до 300 људи. Када је та маса пристигла у његов логор, тамо је одржана скупштина. Вероватно знајући за ранији захтев Вучићевих војника, комисија је 31. маја молила Министарство правде да Вучић одреди неког од посланика да присуствује њеном раду.<sup>218</sup>

Четврта истражна комисија стизала је до сазнања о побуни помоћу исказа окривљених, суочења међу окривљенима, саслушања сведока, суочења сведока и окривљених и писаних исправа.

---

Министарство финансија предложило да механција покрену парнице код београдског окружног суда или истражне комисије. Намесништво је пресудило да одлуку о захтевима механција донесе суд. Види АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Министарство финансија Намесништву бр. 873, Београд 18. VII 1839; Намесништво Министарству финансија бр. 475, Београд 18. VII 1839.

<sup>216</sup> АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 316, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 1130, Београд 31. V 1839; л. 318, Министарство унутрашњих дела Министарству правде бр. 1483, Београд 3. VI 1839; Министарство унутрашњих дела Министарству правде бр. 1483, Београд 5. VI 1839.

<sup>217</sup> АС, ЧС 27/1, Вучић четвртој истражној комисији, Београд 14. VI 1839; Непознати непознатом, без места 31. III 1839; ЧС 28/1, Вучић четвртој истражној комисији, Београд 15. VI 1839; ЧС 28/3, Павле Милојевић Ници; ЧС 28/4, Вучић четвртој истражној комисији, Београд 18. VI 1839. Треба напоменути да извори које смо имали у рукама показују да је поред Министарства правде само Вучић с комисијом општио непосредно, што говори о његовом утицају у то време.

<sup>218</sup> Љушић, *Прво намесништво*, стр. 12–13; исти, *Кнежевина*, стр. 474; АС, ЧС 8/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 13, без места 31. V 1839. На новој скупштини, одржаној недуго затим у Београду, посланици су изразили жељу да буду упознати са резултатима истраге против бунтовника. Види Ј. Милићевић, *Народне скупштине*, стр. 160.

Министарство правде имало је знатан утицај на обављање саслушања окривљених. Његово мешање у рад комисије испољило се у два вида: давањем комисији налога да саслуша неког окривљеног или пак захтевима да му се достављају обављена саслушања. Било је две врсте налога за саслушање окривљених. Први бисмо могли да назовемо простим, а други сложеним.

Прости се састојао у томе да се комисији наложи да саслуша неког окривљеног, без упутстава о чему би га требало саслушати. Министарство правде послало је комисији катану Илију Павловића из Београда, Матију Шокорца, коњаника Петра Степановића из Бајевца и Милутина Радовановића из Смрдљиковца са налогом да се од њих узме исказ, али није прецизирало шта би их требало питати.<sup>219</sup>

Сложени налог постојао је онда када Министарство наведе која питања окривљеном треба поставити приликом узимања исказа. Први пример за то проналазимо у истрази против Милутина Чоле, где је комисија тражила да се окривљени испита зашто је ишао у Пожаревачки округ, шта је и где радио, куда је ишао, а посебно какав разговор је водио са писаром Млавског среза. Министарство је издало налог комисији да саслуша Милију Станојевића о томе шта је разговарао са Петром Илићем Пекетом.<sup>220</sup> Матијас Хаусман, Немац настањен у Београду, писао је у време побуне својим сународницима Шмиду и Вагнеру у Крагујевац како му је начелник Полицијско-економског одељења у Министарству унутрашњих дела Стефан Радичевић казао да не би било добро да се Немци сада досељавају у Србију јер ће ту избити прави рат, па је Министарство наложило комисији да Хаусмана, Шмида и Вагнера испита о садржини тог писма. Пошто је било од суштинске важности да се похватају конци побуне у војсци, Министарство је тражило од комисије да од регуларних војника извуче податак ко их је подстакао на буну.<sup>221</sup>

---

<sup>219</sup> АС, 10/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1145, Београд 1. VI 1839; ЧС 13/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1229, Београд 6. VI 1839; ЧС 22/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1314, Београд 11. VI 1839; ЧС 37/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1645, Београд 29. VI 1839.

<sup>220</sup> Милија Станојевић је након избијања буне код скеле на Морави безуспешно наговарао Пекету да му се прикључи у тражењу кнеза. Види Љушић, *Кнежевина*, стр. 468; АС, ЧС 45–47, Данасъ 6. Юніа 1839. испитанъ њ предъ Комисіомъ Г. Милія Станоѳвићемъ; ЧС 100–102, Данасъ 15. Юніа 1839. продуженъ њ испитъ надъ Капетаномъ Миліом Станоѳвићемъ; АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 283, Разговоръ Изъ међу мене долеподписаногъ (Пекете, примедба У. С.) и Миліѳ Станоѳвића Началника Среза Подунавскогъ Окръ. Смедеревскогъ на овой странѳи Мораве вођенъ (даље: Пекетина писана изјава о сусрету с Миліом Станојевићем).

<sup>221</sup> АС, ЧС 14/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1231, Београд 6. VI 1839; ЧС 15/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1263, Београд 8. VI 1839; АС, ЧС 25/1,

За саслушања Луке Ђолнића и Ђорђа Војновића може се са сигурношћу рећи да их је комисија послала Министарству, будући да су сачувани дописи којима је то учинила. Али нема сумње да су до министра правде Стефана Стефановића Тенке стигла и остала саслушања. То се може лако закључити из налога Министарства комисији да саслуша Милоша Митровића и Анђелка Пантелића, пошто се **из испита пред комисијом** (подвукао У. С.) види да су и они умешани у буну и дописа Министарства Суду Београдског округа од 10. јуна, у којем се између осталог наводи да је комисија открила како је иза побуне стајао кнез Милош.<sup>222</sup>

Интерес за рад комисије показао је и страни фактор. Руски конзул Герасим Вашченко, који је Министарству правде изразио жељу да добије све записнике саслушања главних коловођа буне, због чега је Министарство наложило комисији да испита те предводнике или јој пошаље њихова саслушања ако је то већ учинила.<sup>223</sup> Свакако да су дипломатском агенту силе заштитнице саслушања била потребна да би својој влади поднео извештај о Јовановој буни, а посебно о њеним инспираторима.

Из одговора комисије на допис Министарства види се да је за главне виновнике буне између осталих сматрала Милутина Ђурђевића, Јовицу Николајевића и павловачког кмета Адама Јаковљевића. Услед налога Министарства, њих двојицу, као и сведоке Петра Селенића и Димитрија Лазаревића из Ресника (код Крагујевца) морала је да саслуша пре него што је првобитно планирала.<sup>224</sup>

Грађа комисије даје основа за тврдњу да је комисија брижљиво планирала распоред саслушања окривљених. Водила је рачуна да се окривљени које повезује неко заједничко својство (пребивалиште у истом округу или исто запослење) испитују један

---

Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1325, Београд 11. VI 1839; ЧС 25/5, Министарство правде истражној комисији бр. 1443, Београд 17. VI 1839; ЧС 36/1, Министарство правде истражној комисији бр. 1582, Београд 24. VI 1839; ЧС 56/108, Данась Испытань є предь Коммиссіомь Матиас Хаузмань из Кась Баиринь у Виртембергу/т:є 18. Юнія 1839 (даље: Исказ Матијаса Хаусмана).

<sup>222</sup> АС, ЧС 21/1, Министарство правде четвртој комисији бр. 1311, Београд 11. VI 1839; ЧС 45/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 74, Београд 10. VII 1839; ЧС 46/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 75, Београд 10. VII 1839; Б. Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964, стр. 760.

<sup>223</sup> Љушић, *Кнежевина*, стр. 472; ЧС 34/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1555, Београд 22. VI 1839.

<sup>224</sup> Види АС, ЧС 38/3, Комисија Министарству правде бр. 58, Београд 20. VI 1839. Ђурђевића, Николајевића и Јаковљевића потказао је још Марко Гаваз у свом објасњенију. Према тврдњама кнежевог телохранитеља, владалац га је послао код двојице начелника, својих људи од поверења, да им пренесе поруку да му притекну у помоћ кад их буде позвао. За Јаковљевића је пак казао да је пре избијања буне писао кнезу једно писмо подршке кнезу. Поставља се питање зашто је комисија тако касно одлагала саслушање осумњичених које је сматрала коловођама буне.

за другим, тако да се у раду комисије може издвојити неколико фаза у току којих су испитиване поједине групе окривљених.

У периоду између 1. и 3. јуна дали су исказе су кнежеви телохранитељи. С обзиром на то да је пламен побуне био најјачи у Рудничком округу, окривљени с тог простора најдуже су давали исказе – између 5. и 14. јуна. Следећег дана комисија је почела да узима исказе окривљених из Пожаревачког и Смедеревског округа, што је чинила до 17. јуна. Саслушањима окривљених из Јагодинског округа била су посвећена такође три дана, у периоду између 19. и 21. јуна. У интервалу од 23. јуна до 27. јуна на редје дошло узимање исказа окривљених за војничку буну, што је накратко прекинуто од 30. јуна до 3. јула, када су пред комисију излазиле старешине за које се сумњало да су учествовале у припреми буне. У периоду између 1. и 10. јула комисија се вратила окривљенима за војничку буну. Између 15. и 17. јула пред комисију су изведена лица окривљена за опструкцију борбе против бунтовника у Крагујевачком округу. У периоду 19–22. јула пред чланове комисије извођени су неки од раније већ саслушаваних окривљених или пак они које комисија није раније саслушала, али међу којима нема никакве повезаности. Последњег дана свог рада комисија је обавила истрагу о тобожњим договорима у време Спасовске скупштине да се саветници побију.<sup>225</sup>

Читајући изворе стекли смо уверење да се комисија старала да се и у оквиру сваке од подцелина саслушања врше по одређеној правилности. Често се догађало да се окривљени којима се ставља на терет исто кривично дело саслушавају један за другим. Тако су у 6. и 7. јуна Радоје Бинићанин, Јован Илић, Павле Срдановић из Клатичева, Глиша Степановић и Петар Повреновић из Калиманића, који су учествовали у припремама за подизање буне у Рудничком округу.<sup>226</sup> Један за другим су (9. јуна) у вези са пребијањем Марка Стругаревића, који је покушао да заштити помоћника Начелства Рудничког округа Николу Радојловића побуњене гомиле у Брусници, саслушани Павле Мирковић из Шилопаја, Марко Радосављевић из Клатичева и Никола Лукић Зарић из

---

<sup>225</sup> Види велике свежеве комисијиних саслушања сигниране ознакама ЧС 55 и ЧС 56.

<sup>226</sup> АС, ЧС 63/1–3, Данась 6. Юнїа испытань є предь Коммиссиом Маїор Радоє Бинићанинъ Началникъ Среза Моравскогъ у Окружїю Рудничкогъ (sic!) (даље: Први исказ Радоја Бинићанина); ЧС 64/1–3, Први исказ Јована Илића; ЧС 65/1–5, Данась 6. Юнїа 1839. Испытань є предь Коммиссиомъ Павле Срдановићъ изъ Клатичева; ЧС 66/1, Данась 7. Юнїа испытань є предь Коммиссиомъ Глиша Степановићъ изъ Калиманића; ЧС 56/56–59, Истога 7. Юнїа продуженъ є испытъ съ Бинићаниномъ (даље: Други исказ Радоја Бинићанина); ЧС 56/60, 61, Истога 7. Юнїа 1839. Продуженъ испытъ предь Комиссиомъ Писарь Бинићанина Јована Илића; ЧС 56/62–63, Истога 7. Юнїа 1839. испытань є предь Коммиссиомъ Петарь Повреновићъ изъ Калиманића.

Накучана.<sup>227</sup> Једно за другим обављена су и саслушања капетана Милинка Ђорђевића, Марка Ракића и Атанацка Михаиловића, којима су емисари Јована Обреновића пренели да подижу народ на буну, саслушани су један за другим (9. и 10. јуна).<sup>228</sup>

Списи комисије сведоче да је она унапред планирала којег окривљеног ће саслушавати. Понекад је то чинила на подстицај Министарства правде, а понекад без ичијих интервенција.

Министарство правде 7. јуна је затражило од комисије да одреди датум саслушања Јозефа Шлезингера, како би о томе могло да обавести аустријског конзула у Србији. Комисија је 10. јуна одговорила да ће Шлезингера саслушати два дана касније. У позиву упућеном Јосифу Стефановићу да се прикључи комисији стајало је да ће се саслушања свештеника окривљених за учешће у буни обавити 13. јуна. Најзад, у писму упућеном Луки Гарашанину (брату Илије Гарашанина) од 22. јуна комисија је истакла како је дошао ред да се саслуша капетан Живојин Јоксимовић из Јасенице.<sup>229</sup>

Велика већина окривљених чекала је на саслушање у притвору, што је с обзиром на кривично дело које им се стављало на терет сасвим природно. То се јасно види из питања које је окривљенима по правилу прво постављано: да ли знају зашто су овамо (у Београд, примедба У. С.) доведени и **ухапшени** (притворени, подвукао У. С.), али и списка притвореника који је Министарство правде 2. јуна доставило комисији.<sup>230</sup>

Окривљени су били смештени у три притворске установе – палилулској болници, Суду Београдског округа и београдској полицији. У болници су били смештени окривљени из Рудничког, Крагујевачког, Пожаревачког и Смедеревског округа, у Суду Београдског округа побуњени припадници гарнизоне војске, а у полицији кнежеви телохранитељи, регуларни војници и окривљени из Рудничког округа ухваћени пошто

---

<sup>227</sup> АС, ЧС 56/78–80, Истога 9. Јунија 1839. Испытанъ е при Коммиссiй Павле Мирковићъ изъ Шилопая (даље: Исказ Павла Мирковића); ЧС 56/80–81, Истога 9. Јунија 1839. испытанъ е предъ Коммиссiомъ Марко Радосавлѣвићъ изъ Клатичева. Кметъ истога села. (даље: Исказ Марка Радосављевића); ЧС 56/81–82, Истога 9. Јунија 1839. Испытанъ е предъ Коммиссiомъ Никола Лукић Зарiйћъ изъ Накучана.

<sup>228</sup> ЧС 56/82–84, Истога 9. Јунија 1839. испытанъ е предъ Коммиссiомъ Капетанъ Милинко Ђорђевићъ. (даље: Исказ Милинка Ђорђевића); ЧС 56/84–86, Данасъ 10. Јунија 1839. испытанъ е предъ Коммиссiомъ членъ Суда Окружiя Рудничкога Атанацко Мияиловићъ. (даље: Исказ Атанацка Михаиловића); ЧС 56/86–91, Исказ Марка Ракића пред четвртом истражном комисијом.

<sup>229</sup> АС, ЧС 17/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1287, Београд 7. VI 1839; ЧС 9/3, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 14, Београд 12. VI 1839; ЧС 32/3, Четврта истражна комисија Луки Гарашанину бр. 54, Београд 22. VI 1839; ЧС 17/3, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 77, Београд 10. VII 1839.

<sup>230</sup> АС, ЧС 12/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1152, Београд 2. VI 1839; ЧС 12/3–4, Списакъ Бунтовника кои се у Шпиталу Бѣоградскомъ у апшени налазе.; ЧС 12/5–6, Списакъ Бунтовника Кои се при Суду Бѣоградскомъ у апшени налазе.



је комисија већ започела истрагу, Милија Станојевић, Јован Илић и двојица окривљених из Шабачког и Београдског округа (Лука Ђолнић и Ђорђе Војновић).<sup>231</sup>

Не знамо да ли су се властодршци придржавали уредбе од 19. маја 1838, према којој се окривљени за тежа кривична дела морају притварати одвојено од оних који се сумњиче за лакше преступе. С обзиром на тадашњи ниво правне свести и околности које су изазвале спровођење истраге, тешко је поверовати да би власт пазила на такве ситнице.<sup>232</sup>

Логично, на слободи су у време саслушања били они окривљени на чијим саслушањима није било горе наведеног првог питања и којих нема на списку притвореника. Таквим критеријумима одговарају начелник Крагујевачког округа Милутин Ђурђевић, начелник Лепеничког среза Јовица Николајевић, дубравички скелеција Петроније Андрејевић, кмет села Павловца Адам Јаковљевић, Београђанин Коста Сараф и Матијас Хаусман.<sup>233</sup>

Међутим, Андрејевић, Ђурђевић и Николајевић у време поступка против њих нису имали потпуну слободу кретања. Министарство правде обавестило је 4. јула Министарство унутрашњих дела да је окончан поступак против Николајевића, те да се он пушта да се врати на дужност, из чега следи да је за време истраге морао да буде у Београду. Исто важи и за Андрејевића, што се види из писма Министарства правде комисији од 6. јула, у којем се налаже пуштање Петронија Андрејевића из „присмотра”, што значи да је окривљени у време истраге био под неком врстом надзора. Ђурђевић је 6. јула Министарству правде дао „обвезателство” (обећање) да ће уколико се докаже да је пред Давидом Осаћанином из Крчмара казао да ће ако Марко Гаваз оде у Београд пре њега (Ђурђевића) пасти или Ђурђевићева или Гавазова глава, па је Министарство наложило комисији да пусти крагујевачког окружног начелника.<sup>234</sup>

---

<sup>231</sup> Ibidem.

<sup>232</sup> Ђ. Петровић, Рѣчникъ закона', уредба', уредбены прописа' и пр. и пр. изданы у Княжеству Србији одъ 1827. до половине 1854. год., Београд 1856, стр. 207.

<sup>233</sup> Види АС, ЧС 55/198, Исказ Јовице Николајевића; ЧС 55/196, Први исказ Милутина Ђурђевића; ЧС 56/108, Данасъ Испитанъ є предъ Комиссиомъ Матиасъ Хаузманъ изъ Касъ Баиринъ у Виртембергу/т.е 18. Юнія; ЧС 55/216, Данасъ 4га Юлія испитанъ є Петроніе Андреевић изъ Бруснице, бывши тамошњи Срески Старешина, а саданњи Скелеція дубравичкій; ЧС 55/193, Данасъ 30. Юнія испитанъ є предъ Комиссиомъ Адамъ Яковлѣвић кметъ Павловачкіи (даље: Исказ Адама Јаковљевића); ЧС 55/175, Данасъ 19га Юлія предъ Комисіомъ испитанъ и Коста Сарафъ житель Београдски (даље: Исказ Косте Сарафа). Андреевићу и Сарафу је, за разлику од притворених окривљених, постављено питање да ли знају зашто су **дозвани** (подвукао У. С.) пред комисију.

<sup>234</sup> АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 430, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 1688, Београд 4. VII 1839; ЧС 43/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1754, Београд 6. VII

Положај окривљених у притвору био је лош. Писмо Министарства унутрашњих дела Намесништву од 22. јуна обелоданило нам је да су све до тада окривљени сами сносили трошкове исхране у притвору. Видевши да има и притвореника који не могу да издвоје потребну суму<sup>235</sup>, Министарство је молило за упутство ко ће таквима плаћати обеде. Намесништво је 4. јула одговорило да ће њихова исхрана пасти на терет државне касе.<sup>236</sup>

То се, на основу података које нам дају извори, нарочито може рећи за притворенике у београдским полицији и болници. Стојан Симић обавестио је Савет 17. јуна да због велике влаге притворени у београдској полицији трпе велике муке које се могу сматрати као својеврсно издржавање казне, због чега је предложио да се они преместе у болницу или на неко друго место. Савет је усвојио тај предлог и истог дана га упутио Намесништву. Оно је одобрило закључак Савета и наложило Министарству правде да премести притворенике на адекватније место.<sup>237</sup>

Премештај вероватно јесте обављен, о чему сведоче касније молбе болничких притвореника за помиловање<sup>238</sup>, али је велико питање у којој мери се тиме поправио положај окривљених. У другој притворској установи исхрана није била адекватна. Наиме, Министарство правде обавестило је 8. јула Министарство унутрашњих дела да су се окривљени притворени у болници поразболевали једући недовољно печен хлеб, и то још од поквареног брашна. Министарство правде послало је Министарству унутрашњих дела спискове притвореника који могу да сnose трошкове исхране и оних

---

1839; ЧС 38/6, Обвезателство. (Милутина Ђурђевића, примедба У. С.); ЧС 38/4, Министарство правде истражној комисији бр. 1788, Београд 8. VII 1839. Милутин Ђурђевић послат је комисији зато што је Марко Гаваз у свом објасњенију да га је кнез Милош пред буну између осталих слао и код крагујевачког окружног начелника, на којег је као свог поверљивог човека рачунао. Види АС, ЧС 55/188–189, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 55/196–198, Први исказ Милутина Ђурђевића.

<sup>235</sup> Петорица механџија поднели су 21. јуна београдској полицији рачуне за хлеб и пасуљ које су до 14. јуна издавали притвореницима. Тражили су своту од 491 гроша и 23 паре. Само четири дана касније, четворица механџија и бакала послали су своје „конте” за снабдевање притвореника хлебом и другим потрепштинама. Износ на том рачуну био је 530 гроша и 11 пара. АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 377, Полиција вароши Београда Министарству унутрашњих дела бр. 533, Београд 21. VI 1839; л. 391, иста истом, Београд 26. VI 1839.

<sup>236</sup> АС, МИД-В, ф. IV, р. 1, Министарство унутрашњих дела Намесништву бр. 1909, Београд 22. VI 1839; Намесништво министарству унутрашњих дела бр. 186, Београд 4. VII 1839.

<sup>237</sup> АС, ДС, деловодни протокол за 1839, бр. 797; МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Савет Намесништву бр. 797, Београд 10. VI 1839; Намесништво Савету бр. 123, Београд 20. VI 1839; Намесништво Министарству правде бр. 139, Београд 20. VI 1839.

<sup>238</sup> На молбама притвореника у болници за помиловање из августа и септембра потписана су многа имена која на списку од 2. јуна видимо као притворене у београдској полицији. Види АС, ЧС 12/6, Списак притворених у београдској полицији; МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Молба болничких притвореника за помиловање, палилуска болница 9. IX 1839; Молба болничких притвореника за помиловање, палилуска болница 11. VIII 1839; Молба болничких притвореника за помиловање, палилуска болница 18. VIII 1839; недатирана молба болничких притвореника за помиловање.

којима то финансијска ситуација не дозвољава, молећи да се и другима у притвору даје квалитетна храна. Министарство унутрашњих дела наложило је београдској полицији да поступи према препоруци Министарства правде, с тим да се имућнији „апсеници” хране о свом трошку.<sup>239</sup>

Иако то уредба од 19. маја 1838. није дозвољавала, окривљени су у притвору примали посете. Посећивали су их чланови породице, али и трећа лица. То сазнајемо из писма судије београдског окружног суда Луке Гарашанина четвртој истражној комисији од 22. јуна, где се каже да су у посети код окривљеног Димитрија Ђурића из Трешњевице били Гарашанин и Ђурићев син Лука.<sup>240</sup>

Не треба гајити илузије да се власт дозвољавајући посећивање окривљених у притвору руководила принципом хуманости. Двојица Лука дошли су код Димитрија Ђурића да би га убеђивали да им каже све што зна о буни. Рачунајући да би тако добијени подаци могли да буду драгоцени, комисија није марила за незаконитост посете. Штавише, тражила је од Гарашанина да јој јави шта је сазнао.<sup>241</sup>

Окривљени су у притвору могли да разговарају. То се види из чињенице да је кнежев телохранитељ Лаза Остојић из Рековца саопштио другом владаочевом „гавазу” Лази Зуровцу из Мостара да неке речи које му је кнез говорио када је пошао с Матијом Шокорцем неће одати чак и ако га обесе.<sup>242</sup> Комуникација између окривљених била је могућа или зато што је у истој просторији било притворено више њих или зато што су повремено извођени на ваздух (а можда и једно и друго).

Само за Јована Обреновића, Марка Гаваза, војника Максима Браљинца и Ивана Николића знамо да су у притвору били оковани. Министарство правде наложило да се окује Матија Шокорац, али није нам познато да ли је комисија извршила тај налог. Вучић је заповедио окивање Јефте Вукићевића из Светлића, но нисмо сазнали да ли је та заповест извршена. У једном рачуну трошкова владе поводом буне стоји да извесном Марјану Стојановићу треба исплатити 97 чаршијских гроша и 20 пара за окивање и

---

<sup>239</sup> АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 424, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 1791, Београд 8. VII 1839; л. 431, Министарство унутрашњих дела београдској полицији бр. 2227, Београд 11. VII 1839.

<sup>240</sup> АС, ЧС 32/1, Лука Гарашанин четвртој истражној комисији, Београд 22. VI 1839.

<sup>241</sup> АС, ЧС 32/3, Четврта истражна комисија Луки Гарашанину бр. 55, Београд 22. VI 1839.

<sup>242</sup> Види АС, ЧС 56/38, Исказ Лазе Зуровца; ЧС 56/41, Исказ Лазе Остојића. Шокорац и Остојић су недељу дана пред побуну ишли за Јагодину преко Крагујевца. Види ЧС 67/1, Исказ Матије Шокорца; ЧС 56/37, Исказ Лазе Зуровца; ЧС 56/40, Исказ Лазе Остојића.

откивање бунтовника.<sup>243</sup> Међутим, из тога не видимо када су побуњеници оковани, односно отковани, тако да не можемо да тврдимо да су у оковима били само за време деловања ове комисије.

В. Рихтер је у својим успоменама на боравак у Србији изнео податак да је према Јовану Обреновићу био примењен блажи притворски режим.<sup>244</sup> Нисмо успели да дођемо до извора који би то потврдили.

Окривљени је могао бити ослобођен притвора на јемство. Пошто су пешадијски мајор Гаја Јеремић и судија Апелационог суда Јован Вељковић тврдили да је Васа Лукић невин, Министарство правде је 6. јула тражило од комисије да се овај пешадијски фелдвобел пусти из притвора. Комисија је 10. јула обавестила команданта гарнизоне војске Илију Гарашанина да је извршила налог Министарства.<sup>245</sup>

Пуштање окривљеног из притвора значило је само условни прекид истраге против њега. То закључујемо из чињенице да је комисија имала право да врати Лукића уколико би се из исказа осталих окривљених видело да је крив.<sup>246</sup>

Искази окривљених имали су четири форме. Прва је било саслушање. Други облик је испит. Неки искази имали су одлике и саслушања и испита. Најзад, четврта форма исказа било је „објасњеније” или „изјасњеније”.<sup>247</sup>

За који од облика исказа окривљеног ће се комисија одредити зависило је од тога да ли је окривљени раније већ дао исказ, било пред четвртом истражном комисијом или неким другим органом. Ако се окривљени по први пут изјашњавао о кривици, махом се

---

<sup>243</sup> АС, Чрезвичайна комисија (даље: ЧК) 91/7, Јеврем Ненадовић, Јован Вељковић и Лазар Зубан Министарству правде, Београд 27. V 1840; ЧС 13/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1229, Београд 6. VI 1839; ЧС 55/179, Исказ Јефте Вукићевића; ЧС 56/235, Данась 19. Юлія 1839. опетъ ε предузетъ на испитъ Максимъ Браљинаць солдатъ; ЧС 55/143, Данась бга Юлія продужень испитъ надъ Ивановъ Николићемъ топчискимъ унтерофициромъ.

<sup>244</sup> Рихтер, нав. дело, стр. 22.

<sup>245</sup> АС, ЧС 44/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1753, Београд 6. VII 1839; ЧС 44/3, Четврта истражна комисија Илији Гарашанину бр. 72, 10. VII 1839.

<sup>246</sup> Ibidem.

<sup>247</sup> Сем Марка Гаваза, Матије Шокорца и Јована Обреновића, међу актима треће истражне комисије може да се пронађе и непрекинут исказ начелника Лепеничног среза Јовице Николајевића по имену „Примечанија” (вероватно је у питању превод немачке речи „Note”, која је значила кратак писани састав којим се нешто доказује). Тај документ носи датум 3. јул, што је време кад је Николајевић био под истрагом комисије. Међутим, на „Примечанијама” нема потписа комесара, тако да не можемо с апсолутном сигурношћу да кажемо како их је начелник дао баш пред комисијом. Види АС, ЧС 55/203, Примѣчанија Началника среза Лепеничкогъ Окружја Крагуевачкогъ Г. Капетана Јовице Николаѣвића; J. C. A. Heyse, *Handwörterbuch der deutschen Sprache*, Magdeburg 1842, p. 292; W. Hoffmann, *Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache*, Leipzig 1857, p. 247; [http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/bsb00009133\\_2\\_1\\_1097](http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/bsb00009133_2_1_1097) (приступљено 20. I 2015).

прибегавало саслушању.<sup>248</sup> У грађи комисије се, истина ређе, може наићи и на испите неких окривљених за које нисмо успели да установимо јесу ли се пре тога већ дали исказ. То су трговац Стојић Ђорић, трговац из Смољинца, Милутин Ђурђевић, Јовица Николајевић, Адам Јаковљевић, Милоје Марковић, писар крагујевачке пешадије и Милутин Радовановић.<sup>249</sup>

Уколико је он раније већ дао исказ (било пред трећом истражном комисијом или неким другим органом), онда је комисија прибегавала испитивању или мешовитој форми исказа.<sup>250</sup> На основу извора може се закључити да су објасњенија давали окривљени који су, било пред комисијом или неким другим, признали кривицу.<sup>251</sup> Матији Шокорцу комисија је наложила да дâ објасњење, док нам за остале окривљене није познато да ли су то учинили из сопствене жеље или по налогу комесара.<sup>252</sup>

Прва врста исказа окривљеног била је најчешћа. Почетак испитивања зависио је од тога да ли је окривљени изведен на саслушање из притвора или се бранио са слободе. Ако је окривљени за време истраге био у притвору, саслушање је започињало питањем да ли зна зашто је дотеран „овамо” (пред комисију, примедба У. С.) и притворен.<sup>253</sup>

Даљи поступак разликовао се у зависности од тога је ли окривљени на прво питање одговорио потврдно, одрично или неодређено. Уколико одговори да зна зашто је притворен, комисија би га позвала да каже све што има о разлогу притварања.<sup>254</sup> У случају да окривљени одговори да не зна зашто га држе у притвору, то би му рекла комисија. Она је окривљене упознавала са оним за шта се терете на два начина: или би

---

<sup>248</sup> Види АС, ЧС 55 и 56, *passim*.

<sup>249</sup> АС, ЧС 56/103, Данасъ 17. Юнія 1839. испитанъ є предъ Комиссіомъ Стоићъ Ђорићъ изъ Смољинца.; ЧС 55/196, Први исказ Милутина Ђурђевића; ЧС 55/198, Исказ Јовице Николајевића; ЧС 55/193, Исказ Адама Јаковљевића; ЧС 56/159, Истога 5. Юлія испитанъ є Милое Марковићъ Писар Пешачкій.; ЧС 55/176, Истога испитанъ и Милованъ Радовановићъ изъ села Смрдљиковца Окр. Рудничкогъ? (sic!) (даље: Исказ Милована Радовановића).

<sup>250</sup> Види АС, ЧС 56/43, Данасъ 3. Юнія 1839. испитанъ є Марко Обрадовићъ, бившій Гавазъ Господарскій. (даље: Исказ Марка Гаваза пред четвртом истражном комисијом); ЧС 56/56, Други исказ Радоја Бинићанина; ЧС 55/161, Данасъ 7. Юлія 1839. Испитанъ Никола Апостоловићъ /:Урошевић/ трговацъ изъ Пожаревач: Окр: села Кушилѣва. (даље: Исказ Николе Урошевића пред четвртом истражном комисијом); ЧС 55/179–180, Четврти исказ Јована Обреновића.

<sup>251</sup> Једино се за Марка Гаваза из грађе комисије не види да ли је раније већ дао признање. Јован Обреновић је пак Вучићу признао да је покренуо буну по налогу кнеза Милоша. Види Поповић, *Вучић*, стр. 103; АС, ДС, деловодни протокол за 1839, бр. 573; ЧС 53/5, Изјасњеније Јована Обреновића; ЧС 67/6–7, Исказ Матије Шокорца; ЧС 55/211–215, Објасњеније Матије Шокорца.

<sup>252</sup> АС, ЧС 55/188–192, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 55/211–215, Објасњеније Матије Шокорца; ЧС 53/5–7, Изјасњеније Јована Обреновића.

<sup>253</sup> Види нпр. АС, ЧС 56/39, Исказ Лазе Остојића; ЧС 56/84, Исказ Атанацка Михаиловића; ЧС 56/204, Данасъ 13. Юлія 1839. Испитанъ є предъ Комиссіомъ меанція и житель Крагуевачкій Митаръ Срећковићъ.

<sup>254</sup> Види АС, ЧС 55 и 56, *passim*.

им само начелно казала да су притворени и изведени пред њу због буне или би навела конкретне радње које им се стављају на терет.

Примере за начелно упознавање са кривицом видимо на саслушањима војника и официра који су пред трећом комисијом по први пут подвргнути кривичном поступку због учешћа у буни. Реч је о артиљерцима Васи Мировићу и Антонију Глишићу, коњанику Ђорђу Вучићевићу и артиљеријском фелдвобелу Милисаву Тадићу. Када су поменута четворица на питање комисије знају ли разлог извођења пред њу одговорили негативно, комесари су их позвали да изложе своја сазнања о војничкој буни.<sup>255</sup>

Кнежевом телохранитељу Лази Остојићу, крагујевачком ћурчији Миловану Маринковићу и Београђанину Кости Сарафу комисија је предочила које конкретне радње им се стављају на терет. Остојић се теретио за одлазак са Матијом Шокорцем у Јагодински округ на недељу дана пред побуну с неким писмом и долазак у Београд с двојицом побуњених припадника коњице.<sup>256</sup> Маринковићу се стављало на терет писање неких сумњивих писама у време војничке побуне. Против Сарафа комисија је водила истрагу због наводних изјава да није добро што је кнез Милош сишао с престола и да су се против бившег владара подигли они које је он тукао, затварао и протеривао.<sup>257</sup>

Којем од ова два начина предочавања кривице ће комисија прибећи свакако је зависило од тога да ли је имала податке зашто јој је одређени окривљени послат. Било је, наиме, и случајева да се комисији неко лице пошаље без података у чему се састоји његова кривица, па да она то касније мора да пита Министарство правде. Пошто су јој послати Обрад Јоковић из Врбике и Стефан Карафезић из Дренове, комисија је 10. јуна упитала Министарство у чему се састоји њихова кривица. Није знала ни зашто су јој послали двојицу артиљераца – Васу Мировића и Антонија Глишића, па је 14. јуна молила Министарство да јој одговори на то питање.<sup>258</sup>

---

<sup>255</sup> ЧС 56/198, Данасъ 10ог Юлія 1839. Испытанъ е предъ Коммисіомъ Артилериста Васа Мировићъ. (даље: Исказ Васа Мировића); ЧС 56/199, Истога 10. Юлія т. год. Испытанъ е предъ Коммисіомъ Артилериста Антоніе Глишићъ.; ЧС 56/201, Истога 10. Юлія 1839. испытанъ е предъ Коммисіомъ Кавалѣриста ѣупрійскій Ђорђе Вучићевићъ, Округ. Ужичкогъ; ЧС 56/165, Исказ Милисав Тадића.

<sup>256</sup> Према исказу кнежевог телохранитеља Лазе Зуровца, реч је о некој двојици коњаника које је Остојић из Чумића повео са собом у Београд. АС, ЧС 56/38, Исказ Лазе Зуровца.

<sup>257</sup> АС, ЧС 56/39, Исказ Лазе Остојића; ЧС 56/203, Истога дана (10. јула, примедба У. С.) Испытан е Милованъ Маринковићъ ѣурчія изъ Крагуѣвца (даље: Исказ Милована Маринковића); ЧС 55/175, Исказ Косте Сарафа.

<sup>258</sup> АС, ЧС 18/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 29, Београд 10. VI 1839; ЧС 30/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1508, Београд 20. VI 1839.

Неки окривљени нису били сигурни због чега се против њих води поступак, па су износили претпоставке о томе. На питање комисије о разлогу довођења и притварања, писар Петра Илића Пекете Јован Живковић одговорио је да му он није познат, сем ако није у питању Стојић.<sup>259</sup> Пандур Катић је претпоставио да је подвргнут истрази, између осталог, због нечега што је урадио његов капетан (Пекета, примедба У. С.).<sup>260</sup> Кмет Трмбаса Филип Радоњић Ђуђа сматрао је да је дошао пред комисију зато што га је оптужио начелник Јагодинског округа Живко Шокорац.<sup>261</sup> Свој тројници комисија је казала да испричају све што знају о ономе за шта мисле да су доведени и притворени.<sup>262</sup>

После предочавања окривљеном за шта се терети, он је давао свој исказ. Када заврши, комисија му је постављала питања.<sup>263</sup>

Исказ у мешовитој форми почињао је исто као саслушање. Комисија би питала окривљеног зна ли зашто је притворен и доведен пред њу. Разлику између исказа у мешовитој форми и саслушања чинило је друго питање. Узимајући исказ у мешовитој форми комисија би давала окривљеном смернице на која питања у свом исказу мора да одговори.

Комисија је узела два исказа у мешовитој форми: у поступцима против Николе Урошевића и Петра Радојевића из Шаторње. Када је окривљени казао да му није познато због чега је притворен, чланови комисије су га позвали да одговори на питања када је био последњи пут у Крагујевцу, којим послом и колико се тамо задржао, те да ли је том приликом с неким разговарао и о чему је био разговор. Урошевић је упитан и

---

<sup>259</sup> У питању је Стојић Ђорић из Смољинца (код Пожаревца), којег су Живковић и пандур Живко Катић оптуживали да је подстицао на буну у Пожаревачком округу. Живковић је на себе прихватио кривицу што Ђорића тада није везао. АС, ЧС 56/106–107, Истога 17. Јунија 1839. Испытанъ е предъ Коммиссіомъ Писаръ Пекетинъ Јованъ Живковићъ. (даље: Исказ Јована Живковића); ЧС 56/107–108, Истога 17. Јунија 1839. Испытанъ е предъ Коммиссіомъ Пандуръ Живко Катић изъ Влашка Дола (даље: Исказ Живка Катића).

<sup>260</sup> Катић је мислио на Пекетин састанак са Милијом Станојевићем одржан пре Станојевићевог поласка за Београд. Станојевић је убеђивао Пекету да му се придружи у тражењу кнеза, али није успео да га наговори на тај подухват. Види Љушић, *Кнежевина Србија*, стр. 468; ЧС 56/102, Данасъ 15. Јунија 1839. продуженъ е испитъ надъ Капетаномъ Милиомъ Станојевићемъ.; АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 283; Разговоръ Изъ међу мене долеподписаногъ (Пекете, примедба У. С.) и Милие Станојевића Началника Среза Подунавскогъ Окръ. Смедеревскогъ на овой страни Мораве вођенъ.

<sup>261</sup> АС, ЧС 56/212, Данасъ 14. Јулија 1839. испытанъ е предъ Коммиссіомъ Филиппъ Радонићъ Ђуђа Кметъ села Трмбаса, Окр. Крагуевачкогъ (даље: Исказ Филипа Радоњића). Шокорац је исказу пред трећом истражном комисијом теретио Радоњића да му је преко Јована Радошевића из Ратковића поручио да скупи људе и прикључи се бунтовницима. Види АС, ЧС 68/1, Исказ Живка Шокорца.

<sup>262</sup> АС, ЧС 56/105, Исказ Јована Живковића, ЧС 56/108, Исказ Живка Катића; ЧС 56/212, Исказ Филипа Радоњића.

<sup>263</sup> АС, ЧС 55 и 56, *passim*.

да ли је у време свог последњег пута у Крагујевац био још негде у Крагујевачком округу и, ако јесте, где и зашто.<sup>264</sup>

После Радојевићевог потврдног одговора на прво питање комесара, они су му наложили да каже шта зна о буни, с тим да се изјасни о томе шта је, где и како сам радио и да ли је то чинио на своју руку или га је неко наговорио.<sup>265</sup>

Испити које је комисија обавила могу да се поделе у две групе. У прву улазе они које је изазвао исказ неког другог окривљеног, сведока или пак суочење међу окривљенима.

Пошто су Павле Срдановић и Глиша Степановић у својим исказима казали да је Бинићанин током припрема за буну од њих двојице тражио да помоћника Начелства Рудничког округа Николу Радојловића тако пребију да му кичма буде мекша од стомака, те да би му он лично одсекао главу да га је стигао код неког брда када је дошао да узапти скелу<sup>266</sup>, Бинићанин је по други пут изведен пред комесаре како би одговорио на оптужбе.<sup>267</sup>

Поп Марко Поповић оптужио је кнежевог синовца Ђорђа Јаковљевића из Бруснице да је хтео крадом, преко Стефана Радојичића из Дренове, да пошаље писмо у Београд (вероватно кнезу). Спроведно је суочење између Поповића и Јаковљевића, на којем је потоњи признао оно за шта га је први теретио. Након тога, Јаковљевић је испитан.<sup>268</sup>

Пошто су Хација Јосиф и Јанко Михаиловић изнели оптужбе на рачун Јована Обреновића, вођа буне изведен је пред комисију да се изјасни о изјави сведока.<sup>269</sup>

Другу групу чине испити чије вршење није проузроковао нечији исказ, него је комисија из неког разлога проценила да је потребно да се обаве. Такви би, на пример, били први испит Милије Станојевића и оба испита Михајла Вукићевића. Пре ове двојице окривљених није дао исказ нико ко је повезан са радњама за које су се они

---

<sup>264</sup> АС, ЧС 56/161, Исказ Николе Урошевића пред четвртном истражном комисијом.

<sup>265</sup> АС, ЧС 55/168, Испитанъ Предъ Комисіомъ данасъ 17га Юлія Петаръ Радоевићъ изъ Шаторнѣ.

<sup>266</sup> Бинићанин је моравску скелу код Чачка запосео 12. маја. Види Урошевић, нав. дело, стр. 100.

<sup>267</sup> АС, ЧС 56/56, Други исказ Радоја Бинићанина.

<sup>268</sup> ЧС 56/99, Исказ Марка Поповића. ЧС 56/100, Белешка о суочењу Марка Поповића и Ђоке Јаковљевића, спроведеном 14. VI 1839.

<sup>269</sup>; ЧС 53/14, Објасњеније Хације Јосифа; ЧС 53/16, Објасненіе (Јанка Михаиловића, примедба У. С.); ЧС 55/179–180, Четврти исказ Јована Обреновића.



теретили, из чега се може извући закључак да комесаре ништа друго сем сопствене жеље није мотивисало да испитају Станојевића и Вукићевића.<sup>270</sup>

Наставак исказа у мешовитој форми изгледао је као код саслушања.<sup>271</sup>

Заједничка нит која везује сва објасњенија јесу тврдње окривљених да је конце побуне вукао кнез Милош. Марко Гаваз тврдио је да му је бивши владалац два, три дана после повратка из Земуна заповедио да иде у Крагујевац и тамо поручи његовим приврженицима – начелнику Крагујевачког округа Милутину Ђурђевићу и начелнику Лепеничког среза Јовици Николајевићу, да буду спремни да га потраже када их буде позвао. Гавазов колега Шокорац испричао је комесарима да га је кнез Милош пред буну наложио да иде код оца (Живка Шокорца) и пренесе му да ће се за неколико дана војници побунити и да треба да се придружи том покрету кад коњица из Ђуприје дође у Јагодину. Вођа буне Јован Обреновић казао је да му се кнез још пре одласка у Аустрију (крајем априла) у два наврата жалио на Савет, а нарочито на тројицу саветника: свог брата Јеврема Обреновића, Стојана Симића и Вучића. Пошто се вратио из Аустрије, кнез је господара Јована позвао код себе и тражио од њега да подиже народ да дође владоцу у помоћ.<sup>272</sup>

Јован Обреновић и Матија Шокорац изјавили су да се могу заклети на садржину објасњенија. На записнику објасњенија Марка Гаваза нема такве изјаве.<sup>273</sup>

Саслушања, искази у мешовитој форми и испити делили су битно заједничко обележје. У питању је начин на који су вођени. Комисија их је спроводила тако да од окривљеног добије признање. Ради остварења тог циља служила се многим средствима: обећањима лакшег третмана према окривљеном ако призна извршење дела, односно строжег поступања уколико признање изостане, упознавањем окривљеног с доказима који против њега постоје, указивањима на нелогичности у исказима окривљених и противречности између појединих делова њихових исказа, капциозним и сугестивним

---

<sup>270</sup> Види исказе окривљених под сигнаурама АС, ЧС 35–45; АС, ЧС 56/45, Данасъ 3. Юнія 1839. испытанъ е предъ Коммисіомъ Г. Милія Станојевићъ. (даље: Први исказ Милије Станојевића); ЧС 56/47, 5. Юнія 1839. Испытанъ е Міяило Вукићевићъ изъ Светлића (даље: Први исказ Михајла Вукићевића); ЧС 56/48–173; ЧС 55/174, Истога 19. Юлія продуженъ е испытъ и Міяиломъ Вукићевићемъ.

<sup>271</sup> АС, ЧС 56/163–164, Исказ Николе Урошевића пред четвртом истражном комисијом.

<sup>272</sup> Д. Јовановић, *Јованова буна у Јагодинском округу, Корени I* (2003), стр. 32; АС, ЧС 55/188, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 55/211, Објасњеније Матије Шокорца; ЧС 53/3, Изјасњеније Јована Обреновића.

<sup>273</sup> АС, ЧС 53/6, Изјасњеније Јована Обреновића; ЧС 55/215, Објасњеније Матије Шокорца; ЧС 55/188–192, Објасњеније Марка Гаваза.

питањима, претњама суочењем и вишеструким понављањем истог питања. Постоји једна индиција да се комисија служила и наговарањем окривљених на признање.

У највећем броју случајева комисија је окривљеном истовремено обећавала лакши или тежи положај на суду у зависности од (не)признања. Има, међутим, и случајева када се окривљеном предочавала само једна од алтернатива.

На предочавање тешких последица у случају неказивања истине наилазимо, на пример, на саслушањима једне групе окривљених из Рудничког округа. Сретена Ивановића из Бруснице, Ђорђа Јаковљевића, Радоја Петровића из Калиманића, Павла Милојевића из Љутовнице и Обрада Шукаљевића из Луњевице комисија је на почетку саслушања упозорила да ће горе проћи ако на саслушању буду лагали или нешто прећутали.<sup>274</sup>

Комисија је окривљенима говорила да ће им признање олакшати положај или када саслушање мало одмакне или на самом његовом крају. Понекад је обећање повољнијег третмана окривљеном било јасно видљиво, а у неким ситуацијама је било прикривено.

Као видљиво обећање олакшице означили смо праксу комисије да окривљеном отворено предочи како му признање олакшава положај. Саслушавајући Лазу Остојића, комисија је окривљеном казала не само на почетку саслушања, већ и када му је поставила треће питање (шта је то што је кнез казао окривљеном пре него што је потоњи пошао с Матијом Шокорцем у Јагодину за шта је Остојић казао да неће никоме рећи, па макар га обесили или стрелјали) да ће боље проћи ако што пре буде признао.<sup>275</sup>

На саслушањима пешадијског подофицира Милована Илића и пешадијског фелдвобела Мијушка Јовановића комисија је од окривљених покушала да добијање признања увијеним стављањем у изглед лакшег третмана. Завршавајући саслушања Илића и Јовановића комесари су запитали двојицу окривљених имају ли својим

---

<sup>274</sup> АС, ЧС 56/65, Истога 7. Јунија 1839. испитанъ е предъ Коммиссіомъ Сретенъ Ивановићъ изъ Бруснице. (даље: Исказ Сретена Ивановића); ЧС 56/66, Исказ Ђорђа Јаковљевића; ЧС 56/69, Исказ Радоја Петровића; ЧС 56/70, Истога 8. Јунија 1839. Испитанъ е предъ Коммиссіомъ Павле Милојевићъ изъ Лютовнице. (даље: Исказ Павла Милојевића); ЧС 56/71, Истога 8. Јунија 1839. Испитанъ е предъ Коммиссіомъ Обрадъ Шукаљевићъ изъ Луњевице. (даље: Исказ Обрада Шукаљевића).

<sup>275</sup> АС, ЧС 56/41, Исказ Лазе Остојића.

исказима да додају још нешто што би могло да представља олакшицу њима, односно другим побуњеним војницима.<sup>276</sup>

Упознавање окривљених са доказима који их терете комисија је обављала на три начина. Неким окривљенима наведен је извор података о радњама које им се стављају на терет. Другима су комесари говорили само да имају сазнања о томе да су извршили неко кривично дело, али не и одакле то знају. Трећи начин могли бисмо да назовемо мешовитим. Он се одликује тиме што је комисија прво покушавала да наведе окривљеног на признање не помињући који доказ га терети, а уколико он истраје у порицању, она онда предочи могућност откривања тог доказа или га пак открије.

Када се Јован Обреновић 10. јуна по други пут појавио пред комесарима, они су му рекли како су Павле Срдановић и Глиша Степановић изјавили да им је он заповедио да с народом који подигну на буну у Брусници вежу начелника Рудничког округа Вулета Вукомановића и држе га везаног док он не дође, након чега је окривљени упитан да ли је то истина. Живко Шокорац рекао је комисији да за буну није знао све док га о томе у петак пред Духове<sup>277</sup> о њој није обавестио Јован Радошевић из Ратковића. Комесари су окривљеном одговорили да му не вреди да околиша, јер је његов син Матија већ казао да је по избијању буне дошао у Јагодину како би оцу пренео кнежеву поруку да се придружи бунтовницима. Мити Петровићу комисија је казала да, за разлику од онога што он тврди<sup>278</sup>, војници који су присуствовали доношењу одлуке да се пише кнезу веле да је Петровић пред њима извадио и прочитао већ састављено писмо владару и позвала окривљеног да изнесе своју верзију догађаја.<sup>279</sup>

Често се догађало да комисија не именује извор података о радњама које се окривљенима стављају на терет. Лази Зуровцу је предочено да комисија има сазнања да он није само уперио пиштољ на Вучића, већ и пуцао на заповедника народне војске. Комисија је 8. јуна питала Бинићанина да ли је истина да је 11. и 12. мај провео код Јована Обреновића у разговору с вођом буне и саветником Илијом Поповићем и да је помоћнику Начелства Чачанског округа (Милији Илићу) казао да поручи Милосаву

---

<sup>276</sup> АС, ЧС 118/3, Данась 11. Юлія 1839 Испытань предь Коммисіомь Унтр: (sic!) Официрь Пешачки Миловань Илић изь Окрь: Ужичкогь.; ЧС 76/2, Данась (датум непознат, примедба У. С.) испитань є предь Комиссіом Фелдвобель Пеша (sic! Хартија је на том месту оштећена, примедба У. С.) Міошко Јовановић.

<sup>277</sup> Реч је о 12. мају. Види АС, ЧС 55/191, Објасњеније Марка Гаваза.

<sup>278</sup> Петровић је на свом саслушању, 24. јуна, рекао комесарима да су га војници звали да сачини писмо владоцу. АС, ЧС 56/143, Исказ Мите Петровића.

<sup>279</sup> АС, 53/8, Данась 10. Юнія 1839. продуженъ є Испытъ съ Г. Јованомь Обреновићемь. (даље: Други исказ Јована Обреновића); ЧС 68/1, Исказ Живка Шокорца; ЧС 56/146, Исказ Мите Петровића.

Перуничичићу да поведе жену и децу код господара Јована и тражи опроштај ако жели да живи, не наводећи да је те податке добила од начелника Трнавског среза Стевана Ерића. Радовану Ђурићу комисија је казала да постоје сазнања да је он на десетак дана пред побуну говорио како му је стриц казивао да је кнез Милош „притешњен”, али није рекла окривљеном одакле јој тај податак.<sup>280</sup>

Комисији су запале за око многе нелогичности у исказима окривљених. На пример, када је Михајло Вукићевић казао да је за побуњеним војницима пошао само зато што су му одвели стрица, комисија га је питала зашто се онда није вратио кући кад је од побуњеника чуо да му је стриц пуштен.<sup>281</sup>

Бинићанин је на свом другом испиту рекао комесарима да се Петроније Андрејевић док су текле припреме за буну није одвајао од Јована Обреновића, али да не зна је ли дубравички скелеција учествовао у припремању бунтовничког подухвата. Комисија је на такав исказ узвратила тврдњом да није могуће да и Бинићанин и Андрејевић буду повереници господара Јована, а немају међусобну комуникацију.<sup>282</sup>

Миту Петровића, који је међу раздраженим војницима пред буну ширио гласове како је војни комесар Атанасије Милојевић говорио да ће везати капетана Марковића и његову војску због тога што је Марковић одбио чин пуковника, комисија је питала када је Милојевић изговорио те речи. Петровић је одговорио да се то догодило на дан избијања буне. Комесари су одговорили окривљеном да тако нешто није могуће, јер је буна избила у четвртак, а Петровић је војницима то причао у среду.<sup>283</sup>

Догађало се да окривљени после предочавања доказа који противрече њиховим исказима признају веродостојност тог доказа.

Јован Мићићев казао је комесарима да је он пред буну сам господару Јовану пренео кнежеву поруку да не иде у Београд до друге заповести, што је било у супротности са казивањем вође буне да је Мићићев момак то учинио заједно са судијом рудничког окружног суда Гилом.<sup>284</sup> Комисија је господару Јовану скренула пажњу да се

---

<sup>280</sup> АС, ЧС 56/37, Саслушање Лазе Зуровца; ЧС ЧС 56/72, 73, Истога 8. Јунија 1839. Испытанъ е предъ Комиссіомъ као Сведокъ Началникъ Среза Трнавскога у Окр. Чачанскоме Г. Стеван Ерићъ. (даље: Исказ Стевана Ерића); ЧС 56/74–76, Истога 8. Јунија 1839. Продуженъ Испитъ Маіор ѱанинъ. (sic!); ЧС 56/140, Исказ Радована Ђурића. Урошевић, нав. дело, стр. 100.

<sup>281</sup> АС, ЧС 56/48, Први исказ Михајла Вукићевића.

<sup>282</sup> АС, ЧС 56/59, Други исказ Радоја Бинићанина.

<sup>283</sup> АС, ЧС 56/148, 149, Први исказ Мите Петровића.

<sup>284</sup> Можда Глиша Степановић, следбеник кнежевих противника. Види Урошевић, нав. дело, стр. 103.

његов исказ разилази са Мићићевим, после чега је он признао да Мићићев момак говорио истину.<sup>285</sup>

Павле Срдановић и Глиша Степановић испричали су комисији да их је када су дошли у Таково да по заповести Јована Обреновића подижу народ на буну духовник манастира Савинац<sup>286</sup> Геденон Јуришић питао да ли је господар Јован казао и Таковцима да пођу да траже кнеза, на шта су му они одговорили да није рекао ништа. Тада је, према њиховим речима, Јуришић казао да Таковци хоће да иду да виде свог оца. Комисија је питала окривљеног да ли су искази Срдановића и Степановића истинити, а он је одговорио да јесу.<sup>287</sup>

Када је комисија рекла Стефану Пироћанцу да јој је познато да му је Живко Шокорац све испричао (највероватније се мисли на избијање буне), окривљени је поклекао и признао да је пошао са јагодинским окружним начелником у Крагујевац да би тражили кнеза.<sup>288</sup>

Међутим, ипак случајеви у којима окривљени не попусти без обзира на предочавање доказа били су много чешћи.<sup>289</sup>

Неколико пута у току рада четврте истражне комисије дешавало се да окривљени у свом исказу дају међусобно противречне изјаве.

Михајло Вукићевић је на свом првом испиту прво навео да је побуњене војнике затекао код куће у петак (12. маја) увече, а затим да их је видео у суботу (13. маја) у зору. Комисија му је указала на противречност у изјавама и тражила да каже која је од те две тврдње истинита. Павле Мирковић на саслушању је изјавио да је окупљена маса побуњеника из Рудничког округа у Брусници пред конаком окружног начелника тукла Марка Стругаревића, да би после тога рекао да је видео само Марка Радосављевића, кмета Клатичева, да туче Стругаревића. Комесарима то није промакло, па су упозорили окривљеног да је изрекао две противречне изјаве. Након што је Мита Петровић казао да не зна је ли говорио да је Атанасије Милојевић претио да ће везати војнике и официра

---

<sup>285</sup> АС, ЧС 44–45, Истога 3. Јунија 1839. испитанъ њ бившій момакъ Господарскій Јованъ Мићићевъ. (даље: Исказ Јована Мићићевог); 56/53–54, Истога 5. Јунија 1839. испитанъ њ г. Јованъ Обреновић у смотрениу казиваня кабадаџе Јована Мићићева.

<sup>286</sup> Налази се у истоименом селу код Горњег Милановца.

<sup>287</sup> АС, ЧС 65, Исказ Павла Срдановића; АС, ЧС 66, Исказ Глише Степановића; 56/98, Исказ Геденона Јуришића.

<sup>288</sup> ЧС 56/118, Истога 20. Јунија 1839. Испитанъ њ предъ Коммиссиомъ Стефанъ Недељковић Пироћанинъ.

<sup>289</sup> Види АС, ЧС 55 и 56, *passim*.

Марковића, комесари су га подсетили да је у свом исказу већ признао да је изнео ту тврдњу у вези с Милојевићем.<sup>290</sup>

Капциозна питања нису реткост на записницима саслушања комисије. Милију Станојевића комесари су питали откуд је знао да су се гарнизона војска, народ у Шумадији и Јован Обреновић подигли на буну, односно да су побуњени војници везали Туцаковића<sup>291</sup>, а господар Јован судије рудничког окружног суда. Ништа у том питању не би било спорно да је окривљени претходно упитан да ли му је све то било познато. Чланови комисије питали су Ђорђа Јаковљевића шта је о буни разговарао са Петронијем Андрејевићем кад је отишао код њега<sup>292</sup>, али томе на записнику не претходи питање да ли је уопште било разговора о буни. Писара војног комесаријата Косту Антоновића комисија је питала зашто је и по чијем наговору писао писмо кнезу Милошу<sup>293</sup>. Но на записнику саслушања овог окривљеног нема питања да ли је он владоцу уопште писао.<sup>294</sup>

Примере сугестивних питања срећемо на првим испитима Јована Мићићевог, Радоја Бинићанина и Милије Станојевића. Прва двојица од комесара су добила исто сугестивно питање: да ли им је господар Јован поручујући да подижу народ на буну рекао да то чине у кнежево име или у своје.<sup>295</sup> Комисија није формулисала питање на општи начин (нпр. „да ли Вам је господар Јован рекао у чије име да подижете народ?“) свакако због тога што је сматрала да нека могућност осим поменуте две не постоји.

---

<sup>290</sup> АС, ЧС 56/47, 48, Први исказ Михајла Вукићевића; ЧС 56/79, 80, Исказ Павла Мирковића; ЧС 56/149, Исказ Мите Петровића.

<sup>291</sup> Војници су осим Петра Туцаковића заробили и његовог сина Ристу, али мислимо да се овде ради о старијем и угледнијем Туцаковићу.

<sup>292</sup> Ако је веровати Јаковљевићевим речима, Андрејевић га је код себе позвао када је рођак окривљеног Сретен Ивановић, примивши Срдановићеву и Степановићеву поруку, сакупио 5, 6 људи да се прикључи бунтовницима. Ако бацимо поглед на Ивановићев исказ, видећемо да је то било у „понедељак“. Који је понедељак у питању, видимо из саслушања Милинка Ђорђевића: реч је о другом дану Духова. Ако је петак пред Свете Тројице био 12. маја, јасно је да су се Андрејевић и Јаковљевић састали 15. маја. АС, ЧС 56/65–66, Исказ Сретена Ивановића; ЧС 56/67–68, Исказ Ђорђа Јаковљевића; ЧС 56/82, Исказ Милинка Ђорђевића.

<sup>293</sup> Антоновића је за писање писма кнезу теретио Мита Петровић. Комисија је на Антоновићевом саслушању прочитала окривљеном поједине делове тог писма. На основу тога сазнајемо да је аутор кнезу писао како су војници чули да их је он предао Савету, на шта они, осим неколико својих команданата, не желе да пристану. Писмо тог садржаја пронашли смо у фонду *Чрезвичайни суд над бунтовницима*, под сигнатуром 36/3. Датирано је на 10. мај. АС, ЧС 56/147, Исказ Мите Петровића. ЧС 56/166, Истога дана (8. јула, примедба У. С.) испитанъ е Коста Антоновић Пешачкѣй писаръ при Коммисаріату (даље: Исказ Косте Антоновића); ЧС 36/3, Пешачка гварда II полубаталѣона крагујевачке команде кнезу Милошу, Крагујевац 10. V 1839.

<sup>294</sup> ЧС 56/46, Први исказ Милије Станојевића; ЧС 56/100, Белешка о суочењу Марка Поповића и Ђоке Јаковљевића, 14. VI 1839; ЧС 56/166, Исказ Косте Антоновића.

<sup>295</sup> ЧС 56/59, Други исказ Радоја Бинићанина; ЧС 64/1, Данасъ 6. Юніа испитанъ е предъ Коммиссіомъ Писаръ Бинићанина Јованъ Илићъ (даље: Други исказ Јована Илића).

Питање са првог испита Милије Станојевића истовремено је и сугестивно и капциозно. Комисија га је, наиме, питала по чијем наговору или у договору с ким се укључио у буну и на то подстицао народ свог среза.<sup>296</sup> Међутим, на записнику испита не проналазимо питања која су била предуслов за горе наведено – да ли се окривљени придружио бунтовницима и да ли је од некога за то добио налог или се договарао да подиже буну.

Претњама суочењем комисија се често служила. То није увек радила на исти начин. Понекад је окривљеном претила директно, а у неким случајевима индиректно.

Директне претње биле су оне којима је комисија упозоравала окривљеног да призна дело за које се сумњичи јер ће у супротном бити подвргнут суочењу. Формулација директне претње зависила је од тога да ли комисија већ има сазнања да је окривљени извршио неко кривично дело или до тих сазнања тек треба да дође.

Уколико је окривљеног сумњичила за неку конкретну радњу, комисија га је позвала да призна то дело претећи му да ће у супротном бити суочења. Окривљеном се предочавало и да признање дато након суочења има мању вредност од оног датог без суочавања.

Марко Радосављевић у својој изјави пред комесарима није навео да је тукао Марка Стругаревића. Казивање окривљеног било је у супротности са подацима комисије. Она му је на то скренула пажњу, плашећи Радосављевића да ће бити горе по њега уколико призна дело тек после суочења. Окривљени је изјавио да није тукао Стругаревића, мада зна да га овај за то терети. Тада му је комисија одговорила да га за ударање Стругаревића не оптужује само претучени, него и Павле Мирковић и поновила претњу суочењем. Будући да Радосављевић ни тада није хтео да призна дело за које се терети, суочен је с Мирковићем.<sup>297</sup>

Живку Шокорцу комисија је ставила до знања да јој је познато како му је син пренео кнежеву поруку да подиже народ на буну и да је он преко Матије Шокорца поручио владоцу да ће у свако доба поћи куда он буде тражио, упозоравајући

---

<sup>296</sup> АС, ЧС 56/45, Први исказ Милије Станојевића.

<sup>297</sup> Осим Мирковића, на суочење с Радосављевићем комисија је довела и оштећеног као сведока Стругаревића. Он је тврдио да га је поред Радосављевића био и Мирковић, па је овај окривљени морао да се брани од оптужбе. Тако се суочење окривљеног с другим окривљеним и оштећеним као сведоком претворило у суочење сведока као оштећеног с двојицом окривљених. АС, ЧС 56/81, Исказ Марка Радосављевића.

окривљеног да ће га снаћи тежа судбина ако признање изостане. Јагодински окружни начелник поновио је да није крив, па је спроведено суочење између оца и сина.<sup>298</sup>

Миловану Радовановићу стављено је на терет да је жени извесног Милије из Кука рекао да пошаље свог сина по Милију, јер су господар Јован и Мићић<sup>299</sup> „одтуд” (вероватно из Рудничког округа) кренули. Окривљени је рекао да није било тако. Комесари су тада казали Радовановићу да имају сазнања да је оптужба против њега истинита и поручили му да ће боље проћи ако да признање без суочења, а горе уколико оно буде обављено.<sup>300</sup>

Ако комисија није знала шта је конкретно окривљени наводно скривио, онда би му претила да призна шта је урадио, да не би то неко други морао да му саопшти у лице. Обрад Шукаљевић и Недељко Степановић из Калиманића у својим исказима саопштили су комисији да је њихова улога у побуни у Рудничком округу била минимална. Комесарима то није изгледало вероватно, па су поменутој двојци казали да могу да уследе суочења у случају да остану при својим исказима.<sup>301</sup>

Неке окривљене комисија је покушала да натера на признање тако што би их питала да ли ће признати дело за које се терете ако се пред њих изведу сведоци тог дела. Комисија је рачунала да ће се неки окривљени уплашити суочавања и да би поштедели себе те непријатности признати поступке који им се стављају на терет. Због тога се овакви поступци комисије могу назвати посредном претњом суочењима.

Окривљенима за које би проценила да у исказима много врлудају комисија је понекад више пута постављала једно те исто питање. Комесари су се свакако надали да ће окривљени поклекнути и дати признање ако се изложи овом виду притиска.

На питање зашто није пошао кући кад је од побуњене војске чуо да су му пустили стрица, Михајло Вукићевић је казао да то није учинио јер је хтео да обавести Јеврема Обреновића о каквој буни је реч. Такав одговор био је повод да га комисија упита

---

<sup>298</sup> На суочењу се догодила емотивна сцена. Живко Шокорац је признавши све за шта се терети заплакао и рекао да би комесарима одавно све испричао да се није бојао да ће тако кривица пасти на његовог сина. АС, ЧС 68/3, Исказ Живка Шокоца.

<sup>299</sup> Начелник Ужичког округа Јован Мићић.

<sup>300</sup> АС, ЧС 55/177, Исказ Милована Радовановића.

<sup>301</sup> АС, ЧС 56/71, Исказ Обрада Шукаљевића; ЧС 56/78, Истога 9. Јунија 1839. испитань ε предь Коммисіомь Недељко Степановић из Калиманића.



зашто о томе није обавестио Вучића, који му је био ближе<sup>302</sup> и пошао из Београда с циљем да сузбије побуњенике. Пошто је на то питање дао неуверљив одговор – да га је Матија Шокорац, који је путовао с њим за Београд, наговорио да не иде код „повелитеља”, комесари су га још једном питали зашто није отишао код Вучића.<sup>303</sup>

Пошто је Мита Петровић на саслушању прво признао, а потом порекао шта је војницима у крагујевачкој касарни говорио за Атанасија Милојевића, комесари су од окривљеног поново затражили да каже да ли је војницима причао за тај наводни догађај.<sup>304</sup>

Стевча Михаиловић у својим успоменама је оптужио чланове комисије да су до признања окривљених покушавали да дођу и мучењем.<sup>305</sup> Та тврдња није лако доказива. О њој постоје само индиције.

Министарство правде овластило је 24. јуна комисију да приликом испитивања окривљених војника употреби и „последње мере испита”, под чим се, сматрамо, подразумева коришћење тортуре.<sup>306</sup> Међутим, нигде нисмо пронашли податак да је комисија добијено овлашћење искористила.

Да је комисија у неким случајевима наређивала окривљених које жели да примора да говоре, може се доказати. Сведоци за то су записници других саслушања Ивана Николића и Максима Браљинца. Николић је у окове бачен зато што на првом саслушању није дао исказ какав је комисија желела, а Браљинац јер уопште није хтео да говори.<sup>307</sup>

У сећањима Стевче Михаиловића може се прочитати да су Живко Шокорац и Стефан Пироћанац после суочења с њим пред Чрезвичайним судом оптужили комесаре да су их наговарали да Стевчу терете за учествовање у договорима о убиству чланова Савета.<sup>308</sup>

---

<sup>302</sup> Вучић је тада био у Рипњу. Види ЧС 58/2, Исказ Михајла Вукићевића пред првом истражном комисијом.

<sup>303</sup> АС, ЧС 56/48, Исказ Михајла Вукићевића пред четвртом истражном комисијом.

<sup>304</sup> АС, ЧС 56/149–150, Исказ Мите Петровића.

<sup>305</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 142.

<sup>306</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 142; АС, ЧС 36/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1582, Београд 24. VI 1839;

<sup>307</sup> АС, ЧС 55/143, Данасъ бга Юлія продужень испить надъ Ивановъ Николићемъ топчискимъ Унтерофицеромъ.; ЧС 55/172, Данасъ 19га Юлія, опеть е на испить предузеть Максимъ Браљинаць Солдаты.

<sup>308</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 144–145.

Нека питања комисија је постављала на више саслушања, односно испита. За сва та питања заједничко је да се односе на припреме за буну. Разликују се по околностима везаним за припреме које је комисија желела да утврди. У зависности од тога, можемо да издвојимо две групе често постављаних питања. Прва група односила се на учешће појединих личности у припремању буне. Друга група питања имала је за циљ да се установи у којем тренутку су почели да се кују планови о подизању „бунта”.

Прва група постављаних питања даље може да се рашчлани на две подгрупе. Прву чине питања која се тичу евентуалног бунтовничког деловања оних за које је већ постојала сумња да су имали удела у изазивању немира. Друга подгрупа обухвата питања усмерена ка откривању додатних подстрекача буне осим оних већ познатих.

Искази Павла Срдановића, Глише Степановића и Стевана Ерића били су иницијална каписла за много пута понављана питања да ли су Петроније Андрејевић и Илија Поповић били у дослуху са организаторима побуне. О могућој умешаности њих двојице у припремање бунтовног покрета у Рудничком округу испитани су многи: Јован Илић, љутовнички кмет Симо Радовановић Сарач, Атанацко Михаиловић, Марко Ракић, Јован Обреновић итд.<sup>309</sup>

Чињеница да су за припремање буне знали и у њему учествовали кнежеви телохранитељи навела је комисију да помисли како је владалац још неке своје људе слао у народ како би га подстицао на бунтовање. Да би проверила је ли у праву о томе је испитала Лазу Остојића, Марка Гаваза и Јована Мићићевог.<sup>310</sup>

Клупко припремања побуне почело је да се одмотава исказима Јована Обреновића и Радоја Бинићанина. Да би га одмотала до краја, комисија је питала читав низ окривљених чија саслушања су дошла на ред после исказа ове двојице да ли су знали за припремање буне пре него што је она избила. То питање постављено је Радоју Петровићу, Павлу Милојевићу, Обраду Шукаљевићу, Милинку Ђорђевићу и Атанацку

---

<sup>309</sup> АС, ЧС 56/61, Истога 7. Јунија 1839. год. Продуженъ испитъ Коммиссіомъ Писаръ (sic!) Бинићанина Јована Илића.; ЧС 56/65, Исказ Симе Радовановића Сарача; ЧС 56/85, Исказ Атанацка Михаиловића; ЧС 56/90, Исказ Марка Ракића пред четвртном истражном комисијом; ЧС 56/92, Други исказ Јована Обреновића.

<sup>310</sup> АС, ЧС 56/43, Исказ Лазе Остојића; ЧС 56/44, Први исказ Марка Гаваза; ЧС 56/45, Исказ Јована Мићићевог.

Михаиловићу.<sup>311</sup> У питању су, дакле, углавном они међу којима су Павле Срдановић и Глиша Степановић ширили семе побуне.

Исказа окривљених има исувише много да бисмо се могли упуштати у сваки од њих. Због тога ћемо изнети само оне који су с правне тачке гледишта најинтересантнији.

Неки окривљени бранили су се од оптужби тиме да су на вршење кривичног дела били приморани претњом.

Радоје Петровић казао је комисији како је за ношење писама бунтовника из Рудничког округа кнезу и Савету била одређена група од 20 људи. Пошто је начелник Рудничког округа прочитао побуњеној гомили Устав<sup>312</sup> и након што се прочуло да Вучић хвата сваког ко кнезу носи такве молбе, многи од горње двадесеторице нису хтели да се прихвате повереног посла. Чувши то, господар Јован преко гласника им је поручио да ће изгубити главу ако не изврше задатак. То је одлучујуће утицало на Радоја Петровића да оде код кнеза с писмом.<sup>313</sup>

Када је написано прво писмо коњици у Ћуприји<sup>314</sup>, Радован Ђурић је, наводно, упозорио своје другове у касарни да војници могу страдати због подстицања буне. Тада је, према Ђурићевим наводима, Мита Петровић предложио каплару Милошу (Митровићу), Петру Степановићу (Ђемцији), Анђелку Пантићу и многим другим војницима да убију окривљеног. Из тог разлога он није смео да не уђе у бунтовничко јато.<sup>315</sup>

Милош Митровић у своју одбрану је навео да је принудом био спречен да обавести надређене официре о вршењу кривичног дела. Наиме, Иван Николић и Мита Петровић послали су Анђелка Пантића и Михајла Дамјановића да позову ћупријску коњицу да се придружи акцији својих другова из Крагујевца.<sup>316</sup> Митровић је то пошао да јави

<sup>311</sup> АС, ЧС 56/70, Исказ Радоја Петровића; ЧС 56/71, Исказ Павла Милојевића; ЧС 56/72, Исказ Обрада Шукаљевића; ЧС 56/84, Исказ Милинка Ђорђевића; ЧС 56/85, Исказ Атанацка Михаиловића.

<sup>312</sup> Вуле Вукомановић читао је Устав окупљеним бунтовницима из Рудничког округа 17. маја. Види Марковић, *Питање престонице*, стр. 67; АС, ЧС 65/4, Исказ Павла Срдановића.

<sup>313</sup> АС, ЧС 56/70, Исказ Радоја Петровића.

<sup>314</sup> У исказу Радована Ђурића налази се податак да су крагујевачки војници око 5. маја писали ћупријској коњици да се побуне, јер ће коњица бити распуштена, а њени припадници пребачени у артиљерију и пешадију. АС, ЧС 56/137, Исказ Радована Ђурића.

<sup>315</sup> АС, ЧС 56/137, 139, Исказ Радована Ђурића.

<sup>316</sup> Писмо је требало да однесе неки војник из Драгоцвета (село код Јагодине). Међутим, он је уместо у Ћуприју отишао кући, где се задржао до 10. маја увече. Забринути због недоласка вести из Ћуприје, крагујевачки војници послали су још двојицу гласника: Михајла Дамјановића и Анђелка Пантића. Њих

надређеним официцима, али га је група војника по налогу Петровића физички спречила да оствари своју намеру.<sup>317</sup>

Симо Радовановић Сарач и Ђорђе Јаковљевић у своју одбрану истакли су стварну заблуду. На питање комисије зашто су на глас о буни трчали код Јована Обреновића кад им он није никакав старешина, њих двојица су одговорили да то нису знали.<sup>318</sup>

Милоје Марковић признао је да је Косту Антоновића, који му је казао да је кнезу написао писмо, прекорио што га није обавестио о свом науму, сматрајући да би он саставио бољи текст. Своју изјаву правдао је чињеницом да је био прикривени иследник. Међу старешинама се прочуло да је неко из касарне писао кнезу, па је официр Дабић<sup>319</sup> окривљеном (тако је бар он сам казао) ставио у задатак да сазна ко је то урадио.<sup>320</sup>

Лука Ђолнић нашао је оправдање за своје поступке у скривљеној неурачунљивости. Десетог јула овај окривљени изјавио је пред комисијом да је био пијан када је вређао Вучића.<sup>321</sup>

Један окривљени се да би умањио своју одговорност за дело позивао на другог окривљеног, на којег је сваљивао тежу кривицу (!). Реч је о Митру Срећковићу. Он је, истини за вољу, признао да је рекао како Крагујевчани неће предати оне који су пресретали писма крагујевачког окружног суда.<sup>322</sup> Тврдио је, међутим, да он то није

---

двојица покупили су првог скоротечу у Драгоцвету и затим кренули с њим ка месту одредишта. АС, ЧС 56/138–139, Исказ Радована Ђурића.

<sup>317</sup> АС, ЧС 56/143, Први исказ Мите Петровића.

<sup>318</sup> Тако нешто врло је лако могуће. Јован Обреновић је између 1835. и 1839. био на челу Моравско-подрињске војне команде, која је између осталих обухватала и Руднички округ. Да ширем слоју људи заиста није било познато да господар Јован више не обавља ту службу сведочи питање на саслушањима Мите Петровића и Милоја Марковића – да ли су војницима у крагујевачкој касарни пред буну говорили да је Јован Обреновић дигао своје округе на оружје. Види В. Стојанчевић, *Милош Обреновић и његово доба*, Београд 1966, стр. 292; П. Г. Илић, *Средоточна војна команда у Крагујевцу 1835–1839. године, Крагујевац престоница Србије 1818–1841, зборник радова са научног скупа одржаног 20. септембра 2006. године у Крагујевцу*, Крагујевац 2006, стр. 114; ЧС 56/64, Исказ Симе Радовановића Сарача; ЧС 56/69, Исказ Ђорђа Јаковљевића; АС, ЧС 56/147, Први исказ Мите Петровића; ЧС 56/159, 160, Исказ Милоја Марковића.

<sup>319</sup> Вероватно Марко Дабић, каснији члан Преког суда формираног поводом Катанске буне. Ј. Милићевић, *Историја Катанске буне (Србија 1844. г.)*, *Зборник Филозофског факултета V–1* (1960), стр. 302.

<sup>320</sup> АС, ЧС 55/142, Саслушање Милоја Марковића.

<sup>321</sup> АС, ЧС 19/3, Белешка о исказу Луке Ђолнића пред комисијом, 10. VI 1839.

<sup>322</sup> То се одиграло када је Зубан од Крагујевчана тражио да похватају и предају пресретаче писاما окружног суда. АС, ЧС 56/206, Исказ Митра Срећковића.

повикао први, него углас са свима осталима, рекавши да то може да посведочи ћурчибаша Риста Пејовић, који је најкривиљи од свих.<sup>323</sup>

Стевча Михаиловић оптужио је комесаре да су преиначавали записнике исказа окривљених тако да се из њих види да је кнез Милош покретач буне.<sup>324</sup> Ту оптужбу не поткрепљује ниједан извор до којег смо дошли.

Има индиција да су неки окривљени покушавали да утичу на исказ других. У Михаиловићевим успоменама налази се дијалог Живка Шокорца са члановима Чрезвичажног суда, у којем јагодински окружни начелник каже да су га „они” (комисија) наговорили да терети Стевчу за учешће у договорима да се саветници побију.<sup>325</sup>

Било је покушаја неких спољних чинилаца да утичу на садржину исказа окривљеног Димитрија Ђурића. Посетивши у притвору Димитрија Ђурића, Лука Гарашанин покушавао је да окривљеног да приволи на казивање свега што зна о буни. Комесари су за то дознали и замолили Гарашанина да их обавести шта му је Ђурић рекао. Гарашанин је одговорио да је успео да сазна само да је кнез прошле зиме, када је био на скупштини<sup>326</sup>, дао окривљеном 5 царских талира<sup>327</sup> умотаних у папир.<sup>328</sup>

Начелник јасеничког среза Живојин Јоксимовић казао је Луки Ђурићу да оцу у притвору поручи да ода све што зна о побуни, па и самог кнеза, уколико га је владалац наговарао на бунтовање.<sup>329</sup>

---

<sup>323</sup> АС, ЧС 56/206, Исказ Митра Срећковића.

<sup>324</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 142.

<sup>325</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 144.

<sup>326</sup> Ради се о скупштини на којој је проглашен Турски устав.

<sup>327</sup> Придев „царски” налазио се испред назива ове новчане јединице да значи да је то талир који је платежно средство у Светом римском царству немачке народности. Види В. Narenberg, *Von den ersten Thalern in Deutschland., Braunschweigische Anzeigen*, Stuck 6, 21. I 1756, col. 90–91; R. Horvat, *Varaždin koncert XVI vijeka, Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva XIII* (1911), str. 276. Од 1753. аустријски талир звао се „конвенциони” (*Conventionsthaler*, јер је те године између Аустрије и Баварске закључена конвенција о стандарду талира у те две земље), али у Србији је и у доба које овај рад покрива називан „цесарски” или „ћесарски”. Види <http://www.repra.de/lex.asp?ordner=k&link=Konventionst.htm> (приступљено 5. II 2015); *Уставъ Княжества Сербіе. Издањ и заклетвомъ потврђенъ о Сретенској скупштини*, Крагујевац 1835, стр. 6; *Зборник закона I*, стр. 192; Ђ. С. Ђорђевић, *Још нека о Сими Милутиновићу*, Нови Сад 1894; Н. Caspar, *Vom Taler zum Euro: die Berliner, ihr Geld und ihre Münze*, Berlin 2006, p. 235; K. Schneider, Hatten die Reichmünzreform eine Chance? Ein Rückblick aus dem 18. Jahrhundert, *Harz-Zeitschrift LXI* (2010), p. 120–121.

<sup>328</sup> АС, ЧС 32/4, Четврта истражна комисија Луки Гарашанину бр. 55, Београд 22. VI 1839; ЧС 32/1, Лука Гарашанин четвртој истражној комисији, Београд 22. VI 1839.

<sup>329</sup> АС, ЧС 91/2–3, Белешка о суочењу Луке Ђурића и Живојина Јоксимовића, спроведеном 1. IX 1839; ЧС 132, Чрезвичажни суд над бунтовницима Министарству правде бр. 276, 15. IX 838 (sic!).

Стевча Михаиловић оптужио је у својим мемоарима Јеврема Обреновића да је наговарао господара Јована да у исказу терети кнеза Милоша.<sup>330</sup> Потврду тог податка нисмо нашли ни у једном другом извору.

Списи комисије сведоче да је суочења окривљених комисија спроводила углавном на испитима и саслушањима лица за која је веровала да су играла запажену улогу у буну. Основна претпоставка за одлуку комисије о спровођењу суочења окривљених била је да се њихови искази о истој ствари разилазе. Оствари ли се тај предуслов, комисија је на њега скретала пажњу окривљеном. Ако он и тада истраје у порицању, она га суочава са другим окривљеним(а). У неколико наврата то је учинила без претходног упозорења окривљеном да ће бити подвргнут суочењу.

Упитан да ли је Павлу Срдановићу и Глиши Степановићу када су дошли да му пренесу поруку господара Јована да диже народ казао како на томе ради већ петнаест дана и нада се да ће му до ноћи пристићи хиљаду наоружаних људи, Бинићанин је одговорио одрично. Комисија је тада извела Срдановића и Степановића, који су Бинићанину то рекли у очи.<sup>331</sup>

Јован Илић је за свог имењака Обреновића рекао да му је говорио да хоће да се сели, да ће за седам дана чачански владика<sup>332</sup> допасти суда зато што га заједно са Перуничкићем<sup>333</sup> напада и како ће за месец дана бити издат нови устав. Господар Јован тврдио је пак да Илићево казивање не одговара истини. Из тог разлога комесари су их суочили.<sup>334</sup>

Марко Гаваз је у објасњенију казао како му је Адам Јаковљевић причао да је написао кнезу писмо<sup>335</sup> и за то се похвалио Милутину Ђурђевићу, који му је одговорио да о томе ништа не говори, јер ће у противном обојица пропасти. Јаковљевић је ту тврдњу у почетку порицао, да би је после саслушања с Гавазом признао за истиниту.

---

<sup>330</sup> Мемоари Стевче Михаиловића, стр. 142.

<sup>331</sup> АС, ЧС 56/56, Исказ Глише Степановића; 56/57, 58, Други исказ Радоја Бинићанина.

<sup>332</sup> Никифор Максимовић.

<sup>333</sup> Начелник Чачанског округа Милосав Перуничкић.

<sup>334</sup> АС, ЧС 64/2, Исказ Јована Илића; ЧС 53/10, Данась 14. Юнѣ 1839. продужень є испьтъ съ Г. Јованомь Обреновићемь. (даље: Трећи исказ Јована Обреновића).

<sup>335</sup> Писмо је написано у време пред „зимушњу скупштину” (ону на којој је проглашен Турски устав) и у њему је поручено кнезу да се не плаши народа и да ће они (вероватно се мисли на старешине из Крагујевачког округа) за владарем куд год затреба („у гору, у воду”). Кнез је, тврдили су Гаваз и Јаковљевић, прочитао писмо и наложио Милутину Ђурђевићу да награди аутора са 10 дуката. Види ЧС, 55/189, Објасњеније Марка Гаваза; ЧС 55/195, Саслушање Адама Јаковљевића; ЧС 55/200, 201, Продуженіе Милутина Ђурђевићева испита (даље: Други исказ Милутина Ђурђевића).

Међутим, Ђурђевић је на свом другом испиту изјавио да тако нешто није рекао Јаковљевићу. Због тога је Јаковљевић изведен ради суочења с крагујевачким окружним начелником.<sup>336</sup>

Према неким окривљенима комисија је била мало милостивија. Они су прво добили упозорење да ће бити суочени ако наставе с порицањем. Ако би се о њега оглушили, комесари су изводили друге окривљене ради суочења.

Бинићанину је комисија на почетку другог испита рекла да призна да је наредио пребијање Николе Радојловића, запретивши му да ће у противном бити суочен са Павлом Срдановићем и Глишом Степановићем. Како је окривљени и после те претње остао при тврдњи да је невин, Срдановић и Степановић изведени су да му кажу да није тако.<sup>337</sup>

Радовану Ђурићу комесари су предочили да је пред Милутином Чолом говорио како је његов стриц подржао побуну војника, казао да ће подизати народ да помогне побуњеницима, жалио се што је избачен из Савета<sup>338</sup> и рекао да је Савет притеснио кнеза и позвала га да све то призна, јер ће у противном извести сведоке. Ђурића ни то није натерало на признање, па је комисија извела Чолу на суочење.<sup>339</sup>

Пред крај саслушања комесари су рекли Матији Шокорцу да га Милутин Чола и сви који су се затекли око кнежевог конака у Крагујевцу терете да им је говорио како је Живко Шокорац притворио све среске начелнике из свог округа и да ће за неколико дана кренути за побуњеним војницима. После тога комесари су окривљеном казали да исприча све што о томе зна, стављајући му у изглед да би у случају непризнања могло да буде суочења. Матију Шокорца ова претња није застрашила. Стога је комисија прешла с речи на дела и довела Чолу да се суочи с окривљеним.<sup>340</sup>

Радоје Бинићанин једини је окривљени који је сам тражио суочење с другим окривљеним – Јованом Обреновићем. То је учинио када му је комисија рекла да је господар Јован изјавио како је начелнику Моравског среза поручио да диже народ на

---

<sup>336</sup> Види АС, ЧС 55/189, Објасњење Марка Гаваза; ЧС 55/195, Саслушање Адама Јаковљевића; 55/200, 201, Други испит Милутина Ђурђевића.

<sup>337</sup> АС, ЧС 56/57, Други исказ Радоја Бинићанина.

<sup>338</sup> Јанићије Ђурић је за државног саветника именован 3. фебруара 1835. Када је после доношења Турског устава образован Државни савет, Ђурић је из њега изостављен. Продановић, *Историја*, стр. 79, 87; Љушић, *Кнежевина*, стр. 225, 230.

<sup>339</sup> АС, ЧС 56/140, 141, Исказ Радована Ђурића.

<sup>340</sup> АС, ЧС 67/4–5, Белешка о суочењу Матије Шокорца и Милутина Чоле.

оружје. Међутим, суочење није спроведено.<sup>341</sup> Самоуверени наступ окривљеног је, изгледа, учинио да му комисија поверује.

Окривљени доведени ради суочења понекад су на суочењима износили против окривљеног с којим се суочавају оптужбе које раније нису изrekli.

Павле Срдановић и Глиша Степановић, изведени да би навели Бинићанина да призна како је наредио да се претуче Никола Радојловић, додали су свом првом исказу против начелника Моравског среза да их је он када су са господарем Јованом ишли према Брусници<sup>342</sup> питао да ли су обавили поверени задатак. Срдановић и Степановић одговорили су да јесу, али не баш онако како им је он заповедио. Тада их је Бинићанин питао из којег разлога нису поступили по наређењу.<sup>343</sup>

Двојица емисара господара Јована казали су и како их је Бинићанин кад су дошли да му пренесу да подиже народ питао шта ради Петроније Андрејевић. Пошто су му они одговорили да Андрејевић можда чека заповест да се придружи бунтовницима, Бинићанин је подсмешљиво казао како дубравички скелеција можда чека ту заповест од његове жене.<sup>344</sup>

На суочењу с Радованом Ђурићем Милутин Чола је свом првобитном исказу против окривљеног додао да је Ђурић са капларом Милошем<sup>345</sup> и припадницима коњице Анђелком<sup>346</sup>, Михајлом<sup>347</sup> и Петром Ђемцијом дошао у његову механу, ком приликом су му њих петорица казали да им је кнежев берберин говорио да је владалац тукао Аврама Петронијевића прво тукао ђулетом, а онда га бацио у притвор.<sup>348</sup>

У суочењу Јована Обреновића с Павлом Срдановићем и Глишом Степановићем комисија је активно учествовала. Док је господар Јован порицао тврдњу своје двојице

---

<sup>341</sup> АС, ЧС 63/2, Први исказ Радоја Бинићанина.

<sup>342</sup> АС, ЧС 65/4, Исказ Павла Срдановића.

<sup>343</sup> АС, ЧС 56/57, Други исказ Радоја Бинићанина.

<sup>344</sup> АС, ЧС 56/58, Други исказ Радоја Бинићанина.

<sup>345</sup> Вероватно је у питању Милош Митровић, за којег се из аката комисије види да је имао тај чин. Исказ о евентуалном учешћу у буни дао је 24. јуна, а потом је у више наврата суочаван с Митом Петровићем. Види АС, ЧС 56/142–143, Белешка о исказу каплара Милоша Митровића пред четвртном истражном комисијом, 24. VI 1839; ЧС 56/146–148, 150, 152, Први исказ Мите Петровића.

<sup>346</sup> Мислимо да се ради о Анђелку Пантићу, јер се за војника с тим именом у грађи комисије каже да је „кавалерист”. Своју одбрану пред комесарима је изнео 23. јуна. Такође је извођен на суочења с Митом Петровићем. Види АС, ЧС 56/141–142, Исказ Анђелка Пантића.

<sup>347</sup> Можда би то могао да буде Михајло Дреновац, помињан у исказима неколицине окривљених. Види АС, ЧС 56/143, Белешка о исказу Милоша Митровића пред четвртном истражном комисијом, 24. VI 1839; ЧС 56/202, Истога дана и год: (sic!) (10. јула 1839, примедба У. С.), испитанъ е Кавалѣриста Крагуевачкѣй Коста Милосавлѣвић изъ Крушевца.

<sup>348</sup> АС, ЧС 56/141, Исказ Радована Ђурића.



изасланика да им је он поручио да пренесу народу да веже Вулета Вукомановића и Николу Радојловића, комесари су га притискали да то призна, наводећи му чињенице из којих се види да Срдановић и Степановић говоре истину.<sup>349</sup>

Окривљени извођени ради суочења често су на суочењима говорили да се могу заклетити на своја казивања. Акти комисије не откривају нам да ли су то чинили на питање комисије могу ли свој исказ да оснаже заклетвом или самоиницијативно. На основу списка истраге може се, међутим, закључити да су окривљени доведени ради суочења говорили да ће положити заклетву ако онај с којим се суочавају пориче извршење кривичног дела које му се ставља на терет.<sup>350</sup>

На суочењу с Јованом Обреновићем Павле Срдановић и Глиша Степановић обећали су да ће положити заклетву када је вођа буне порекао да им је заповедио да пренесу народу његову поруку да у Брусници веже начелника Рудничког округа и помоћника Начелства. Пошто је господар Јован порицао да је Јовану Илићу говорио о покретању кривичног поступка против чачанског владике и доношењу новог устава, Бинићанинов писар обећао је да ће се заклетити на свој исказ. Милош Митровић, Радован Ђурић, Анђелко Пантић и Петар Ђемџија обећавали су полагање заклетве два пута. Први пут су то учинили када Мита Петровић није хтео да призна да је пред војницима у крагујевачкој касарни извадио готово писмо кнезу, а други пут пошто је порекао да је заједно са Иваном Николићем позивао на убиство Милоша Митровића, који је хтео да каже официрима да побуњени војници хоће да шаљу двојицу припадника коњице у Ђуприју да позову тамошњи гарнизон да им се придружи у побуну.<sup>351</sup>

Суочења окривљених била су врло значајно доказно средство у истрази треће комисије. Управо помоћу ове врсте доказа комесари су сазнали много важних детаља о припремању буне. С друге стране, суочења су неким окривљенима помогла да са себе сперу сумњу да су извршили неко кривично дело.

---

<sup>349</sup> АС, ЧС 53/10, Други исказ Јована Обреновића.

<sup>350</sup> Према *Устројенију судова окружни* из 1840 (даље: УОС) заклетва се у кривичном поступку могла користити само у одсуству других доказа. Види Б. Марковић, *О доказима у кривичном поступку*, Београд 1921, стр. 70–71. Било је и доста случајева кад је обећање заклетве изостало упркос порицању окривљеног. Види нпр. АС, ЧС 56/129, Данась 21. Юніа 1839. испытань є предь Коммиссіомь Писарь Савва Ивановић изь Рековца.; ЧС 56/156, Данась 27. Юніа 1839. испытань є предь Коммиссіомь Фетвебл Артилерійскій Ивань Николић из Кушилѣва. (даље: Исказ Ивана Николића пред четвртим истражном комисијом); ЧС 55/200, Исказ Јовице Николајевића.

<sup>351</sup> ЧС 53/10, Други исказ Јована Обреновића; ЧС 53/11, Трећи исказ Јована Обреновића; ЧС 56/146, 151–152, Први исказ Мите Петровића.

Бинићанин је после суочења признао да је знао за буну пре њеног избијања и да је наложио да Радојловић претуче. Суочен с Милутином Чолом, Матија Шокорац је признао не само оно за шта га је тај окривљени теретио, него и опширно исприповедао шта је све радио пред буну и за време њеног трајања. Испричао је како му је кнез наложио да оцу поручи да се придружи ћупријској коњици у бунтовничкој акцији, да му је Живко Шокорац добивши ту поруку изразио спремност да учествује у побуни, да је владалац Марку Гавазу и њему пошто су ослобођени из притвора<sup>352</sup> казао да буне народ, јер саветници хоће Шокорца (Живка) да обесе, а њих (кнеза и телохранитеље) да посеку. Суочивши се с Матијом Шокорцем, његов отац признао је да је синовљев исказ истинит и додао да се о учешћу у буни договарао са Стефаном Пироћанцем и Анђелком Петровићем.<sup>353</sup>

Геден Јуришић био је под сумњом да је соколио бунтовнике у Брусници да вежу Николу Радојловића речима да ће он сам допасти гвожђа ако због тога нешто крене по злу. Он је то на свом саслушању порекао. Због порицања је суочен с Марком Радосављевићем и Павлом Срдановићем, који су казали да наведене речи није изговорио савиначки духовник, већ поп Марко Поповић.<sup>354</sup>

Од Анђелка Пантића потекла је тврдња да је Мита Петровић после одласка двојице скоротеча у Ћуприју хтео да пише господару Јовану и обавсти га о војничкој буни. Петровић је за тај исказ рекао да није истинит. Будући да је Пантићева оптужба била озбиљна, спроведено је суочење двојице окривљених. Пантић је признао да су његова сазнања о тобожњем Петровићевом науму била само посредна. После му је дошло до знања да је вођи буне писао Милоје Марковић.<sup>355</sup>

Комисија је сумњичила Ивана Николића да је у ноћи 10. маја на улаз у касарну поставио као стражара добошара Димитрија Ђорђевића. Окривљени је казао да то није истина. Потом је Мита Петровић, извор податка, изведен ради суочења. Смутљиви

---

<sup>352</sup> У свом изјасњењу Матија Шокорац је навео да је први пут притворен истог дана кад и Марко Гаваз. После разговора с кнезом отишао је кући у Пољну, где је поново ухапшен и одведен у Београд у притвор. АС, ЧС 55/214–215, Објасњење Матије Шокорца.

<sup>353</sup> АС, ЧС 56/57–58, Други исказ Радоја Бинићанина; ЧС 67/4, Исказ Матије Шокорца; ЧС 68/3, Исказ Живка Шокорца.

<sup>354</sup> ЧС 56/98–99, Исказ Гедена Јуришића.

<sup>355</sup> ЧС 56/142, Исказ Анђелка Пантића; ЧС 56/148, Први исказ Мите Петровића.

артиљеријски писар повукао је првобитни исказ. Будући очи у очи с Николићем рекао је да је Ђорђевић сам дошао на стражу.<sup>356</sup>

Започети саслушање или испит окривљеног прекидало би се ако он уопште не жели да говори или се недолично понаша према комесарима. Сведоци ове тврдње су записници првог саслушања Максима Браљинца и првог испита Михајла Вукићевића.

Максим Браљинац на првом саслушању није желео да одговара на питања, па је комисија прекинула испитивање и удаљила окривљеног. Комесари су на исти начин поступили и када им је Михајло Вукићевић на констатацију да је на саслушању пред првом комисијом лагао када је казао да је, одвојивши се од побуњених војника, по доласку у Београд изашао пред Јеврема Обреновића и саветнике одговорио да напишу шта хоће, па да га исеку.<sup>357</sup>

Јозефу Шлезингеру комисија је по завршетку исказа прочитала записник саслушања.<sup>358</sup> Извори које смо прегледали не дају одговор на питање да ли су ту привилегију имали и други окривљени.

Одлуку да сведок да исказ комисија је доносила или на основу сопствене процене да је то неопходно или на захтев окривљеног. За један број сведока не знамо да ли су се сами јавили комисији ради сведочења или их је она позвала да дају исказ. Такви су Хаџи Јосиф и Јанко Михаиловић.

На основу списка комисије можемо да закључимо да је она сведоке користила као доказно средство у два случаја. Први је био када би дознала да неко лице има сазнања о битним чињеницама које могу да расветле важне околности у поступку. Поред тога, комисија се одлучивала да саслуша сведоке када окривљени пориче извршење кривичних дела, а има очевидаца да је он извршилац.

Миловану Радовановићу стављено је на терет да је жени извесног Милије из Кука рекао да пошаље свог сина по Милију, јер су господар Јован и Мићић<sup>359</sup> „одтуд”

---

<sup>356</sup> Стража је, према речима Мите Петровића, постављена да се не би видело да су Панћић и Дамјановић отишли у Ћуприју. Види АС, ЧС 56/152, Први исказ Мите Петровића; ЧС 56/155, Исказ Ивана Николића пред четвртном истражном комисијом.

<sup>357</sup> АС, ЧС 133/6, Данась 11. Јуля 1839. Испытань є предь Коммиссіом Максимь Браљинаць Крушевлянинь пешакь.; ЧС 56/47, Први исказ Михајла Вукићевића.

<sup>358</sup> АС, ЧС 95/7, Исказ Јозефа Шлезингера пред четвртном истражном комисијом.

<sup>359</sup> Начелник Ужичког округа Јован Мићић.

(вероватно из Рудничког округа) кренули. Окривљени је рекао да није било тако. Стога је комисија одлучила да позове Милијину жену и њеног сина Марка.<sup>360</sup>

Обрад Јоковић из Врбице пред комесарима је рекао како му је после предаје побуњене војске на Трешњи Петар Анђелковић Татарин у белосавачкој механи казао да о господару (кнезу Милошу) говоре добро и буду му верни. Анђелковић је то на испиту порекао. Комесари су након тога одлучили да позову Милана Богдановића и Маринка Сириминдиног синовца из Врбице, за које је Јоковић тврдио да су чули Анђелковићеве речи.<sup>361</sup>

Комисија је сумњичила Ристу Пејовића, ћурчибашу из Крагујевца, да је викао да се писма крагујевачког окружног суда пресећу и отварају зато што судије беже и сакривају се, те пишу писма крадом и шаљу их ноћу.<sup>362</sup> Окривљени је порекао ту оптужбу. Због његовог порицања комисија је одлучила да позове сведоке тог дела.<sup>363</sup>

Чланови комисије рекли су Стевану Ерићу да су га позвали да да исказ јер им је дошло до знања да он има податке о умешаности Илије Поповића у побуну. Када је чула да је Милутин Ђурђевић причао председнику Суда Крагујевачког округа Дмитру Милојевићу шта му је Марко Гаваз говорио у време побуне, комисија је затражила од Милојевића да се изјасни о томе. Сазнавши да је Лазар Зубан био присутан када је Риста Пејовић, ћурчибаша из Крагујевца негодовао против постојећих уредби, комесари су службеним дописом (!) наложили свом колеги да о том догађају да изјаву. Зубан је дао исказ у својству сведока. С обзиром на чињеницу да се он у поступку против Пејовића појавио и као истражилац и као сведок, објективност овог процеса може озбиљно да се доведе у питање.<sup>364</sup>

Окривљени су се да би доказали своје тврдње често позивали на сведоке. Милија Станојевић је на свом другом испиту рекао да кмет Богдан Милосављевић зна да је

---

<sup>360</sup> ЧС 55/177, Исказ Милована Радовановића.

<sup>361</sup> ЧС 55/184, Истога (22. јула, примедба У. С.) испитань и Обрадь Јоковић из Врбице.; ЧС 55/187, Исказ Петра Анђелковића Татарина.

<sup>362</sup> То је, наводно, чинио када је Зубан у крагујевачком окружном суду од Крагујевчана тражио да се похватају и предају пресретачи писама тог суда. Види ЧС 47/1, Лазар Зубан четвртој истражној комисији, Београд 13. VII 1839.

<sup>363</sup> АС, ЧС 55/183, Данась 22га Юлія 1839. Испытань предь Комисіюмь Риста Пеіовић ћурчибаша, и житель Крагоєвачкіи.

<sup>364</sup> АС, ЧС 56/72, Исказ Стевана Ерића; АС, ЧС 38/1, Четврта истражна комисија председнику Суда Крагујевачког округа бр. 96, Београд 22. VI 1839; СОБ за 1839, Четврта истражна комисија Лазару Зубану бр. 81, Београд 13. VII 1839; ЧС 47/1–2, Лазар Зубан четвртој истражној комисији, Београд 13. VII 1839.

Пекета обећао начелнику Подунавског среза да ће заједно с њим ићи да тражи кнеза.<sup>365</sup> Како би поткрепио тврдњу да није сам измислио да је Атанасије Милојевић говорио официру Марковићу да ће везати њега и подређене му војнике, Мита Петровић се позвао на Марковићевог денчика<sup>366</sup> Манојла Тодориновића, који је тобоже чуо ту претњу. Артиљерац Васа Мирковић ишао је, пошто је букнула побуна, да тражи официра Марковића у кући Јанићија Ђурића. Комисија је однекуд добила податак да је Мирковић том приликом псовао све на свету Марковићу и ономе ко га крије. Да би се оправдао од те оптужбе, окривљени је рекао да син Јанићија Ђурића може да посведочи како се он понашао у дому Ђурићевих.<sup>367</sup>

На позивање окривљеног на сведоке комисија није увек исто реаговала. После изјава Милије Станојевића и Васе Мирковића, звала је Богдана Милосављевића, тј. Владислава Ђурића, практиканта Апелационог суда, да сведоче.<sup>368</sup>

Међутим, Петровићево позивање на денчика Тодориновића није имало ефекта. Питан да ли су га кад је ишао да стиша буну на љубићком брду поздравили неки људи из Бинићаниновог среза, Јован Обреновић је одговорио да нису, што могу да кажу сви који су из Бруснице кренули пред њега<sup>369</sup> и Перуничичев момак који му је био сапутник<sup>370</sup>. Комисија никога од њих није позвала да дâ исказ. У одговору на питање комисије да ли је у суботу (13. маја) свом комшији (Алекси Јеремићу) којег је послао да подиже народ на борбу против побуњених војника казао да људима говори како их мобилише зато што су Турци дошли у Ужице Илија Јовићевић, кмет Белошеваца<sup>371</sup>, позвао се на Јеремића. Из списка комисије не види се да је Јовићевићев комшија саслушан.<sup>372</sup>

---

<sup>365</sup> Пекета је у изјави о буни тврдио да је одвраћао Станојевића од бунтовања, док је начелник Подунавског среза на свом другом испиту рекао да је Пекета обећао да ће му се придружити у потрази за кнезом. Види АС, МУД-П 1839, ф. III, р. 52, л. 283, Пекетина писана изјава о сусрету с Милијом Станојевићем; ЧС 56/101, Други исказ Милије Станојевића.

<sup>366</sup> Посилни.

<sup>367</sup> АС, ЧС 56/101, Други исказ Милије Станојевића; ЧС 56/150, Први исказ Мите Петровића; ЧС 56/199, Исказ Васе Мирковића.

<sup>368</sup> АС, ЧС 56/101, Други исказ Милије Станојевића; ЧС 56/199, Исказ Васе Мирковића.

<sup>369</sup> Известан број људи из Бруснице је пошао у сусрет господару Јовану и говорио му да хоће да иду да траже кнеза и да желе да се он стави на њихово чело. АС, ЧС 53/6, Изјасњеније Јована Обреновића.

<sup>370</sup> То је био Павле Салем из Липнице. Види АС, ЧС 53/6, Изјасњеније Јована Обреновића.

<sup>371</sup> Мисли се на Белошевац код Крагујевца.

<sup>372</sup> АС, ЧС 56/150, Први исказ Мите Петровића; ЧС 53/11, Трећи исказ Јована Обреновића; ЧС 56/211, Истога дана (13. јула, примедба У. С.) испитанъ Белошевачкїй Кметъ Илія Јовићевићъ (даље: Исказ Илије Јовићевића).

Сведоци који су комисији дали исказе деле се на сведоке који нису погођени кривичним делом и оштећене као сведоке. Изузев Марка Стругаревића и начелника Космајског среза Лазара Ивановића, оштећеног као сведока у истрази против Јефте Вукићевића из Светлића, сви се могу сврстати у прву групу.<sup>373</sup>

Молећи Министарство правде да јој пошаље Ивановића ради сведочења комисија је подвукла да начелник Космајског среза са собом поведе и друге сведоке ако их има. Из тога се види да је још увек било живо схватање да је гоњење извршилаца кривичних дела приватна ствар појединца.<sup>374</sup>

Сведоци су исказе давали или усмено или у писаном облику. Прегледани извори дају материјала за тврдњу да је форма исказа зависила од личности сведока.

Своје исказе дали су написмено угледнији сведоци – припадници свештенства и државни службеници. Достојанственицима је та повластица дата свакако из уважавања према статусу који имају, али можда и да посао који обављају не би трпео због њиховог одсуства. Примери писаних изјава су искази Луке Гарашанина у истрази против Димитрија Ђурића, саветника Главног војног комесаријата Димитрија Црнобарца у поступку против бакалина Вулета Мирковића из Крагујевца и Лазара Зубана у процесу вођеном против Ристе Пејовића.<sup>375</sup>

Изузетак од праксе да угледници дају писане исказе су Стеван Ерић и начелник Пожаревачког округа Михаило Ђорђевић, који су саслушани.<sup>376</sup>

---

<sup>373</sup> Комисија је располагала сазнањима да је Јефта Вукићевић у Сопоту заједно с побуњеним војницима везивао Ивановића. Окривљени то није признао, па је начелник Космајског среза саслушан као сведок–оштећени. АС, ЧС 55/178–179, Исказ Јефте Вукићевића.

<sup>374</sup> АС, ЧС 52/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 87, Београд 10. VII 1839. Такво поимање кривичног поступка видимо и у УОС. Тај пропис предвиђао је да се за тужиоца сматра лице које окривљеног доведе пред суд. Тужилац је сам морао да подноси доказе којима поткрепљује оптужбу. *Новине србске*, бр. 5, 3. II 1840, стр. 36; М. Поповић, *Организација судства 1838–1846*, стр. 170.

<sup>375</sup> АС, ЧС 32/1, Лука Гарашанин четвртој истражној комисији, Београд 22. VI 1839; ЧС 49/2, Димитрије Црнобарац четвртој истражној комисији, Крагујевац 17. VII 1839; ЧС 47/1–2, Лазар Зубан четвртој истражној комисији, Београд 13. VII 1839. Праксу да угледнији сведоци дају исказ у виду писане изјаве видимо и пред Чрезвичажном комисијом, формираном 1840. ради спровођења истраге против најистакнутијих уставобранитеља. Види У. Станковић, *Истрага Чрезвичажне комисије против Симе Милутиновића Сарајлије, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду XLVIII/1* (2014), стр. 254–256.

<sup>376</sup> АС, ЧС 56/72–74, Исказ Стевана Ерића; ЧС 56/108, Белешка о исказу Михаила Ђорђевића, датом 18. VI 1839. Ђорђевић је позван пред комисију да би се провериле две тврдње Јована Живковића. Прва је била да је пожаревачки начелник по пријему вести о буни послао Пекету и његовог писара на орашку скелу. Живковић је тврдио и да је Ђорђевићу рекао да га је Стојић Ђорић врбовао да се прикључи бунтовницима одмах пошто је смољначки трговац то учинио. Ђорђевић је потврдио Живковићево казивање.

Када би неком сведоку наложила да поднесе писани исказ комисија би му истовремено назначила о којим чињеницама треба да се изјасни. При томе, налог о садржини исказа могао је да буде начелан или конкретан.

Начелним налогом назвали смо онај којим комисија позива сведока да напише све што зна о неком догађају. Тако је комисија од архивара Главног војног комесаријата Недељка Одабашића и писара истог органа Јована Ичковића затражила да је писаним путем обавесте шта је Вуле Мирковић у време побуне говорио против Устава и Савета.<sup>377</sup>

Конкретан налог био би онај у којем комисија тражи од сведока да одговори на тачно одређена питања. Пример за то је комисијин допис Димитрију Црнобарцу, где је наведено да сведок треба да напише да ли је Вуле Мирковић у време побуне говорио нешто против Устава и Савета, шта је говорио, да ли је те речи још неко чуо и, ако јесте, ко.<sup>378</sup>

Два писана исказа – Хације Јосифа и Јанка Михаиловића, звали су се као исказ окривљеног без питања комисије – „објасњеније”. Сем Луке Гарашанина, сви сведоци су својим писаним исказима теретили окривљене.<sup>379</sup>

Сведоци нижег друштвеног статуса исказе су дали усмено. То видимо на примерима Димитрија Лазаревића и Петра Селенића из Ресника код Крагујевца, сведока у истрази против Милутина Ђурђевића.<sup>380</sup>

Комисија је желела да спречи утицај окривљених–моћника на исказе ове двојице сведока. Убедљив аргумент за то је податак да је комисија у писму Министарству правде од 20. јуна подвукла да Милутин Ђурђевић и Јовица Николајевић не смеју да знају за позив двојици Ресничана да сведоче.<sup>381</sup>

Сведоци су дали исказе у облику испита. Лазаревићу су постављена два, а Селенићу свега једно питање. Прво питање постављено Лазаревићу је капциозно:

---

<sup>377</sup> АС, ЧС 49/4, Четврта истражна комисија Недељку Одабашићу и Јовану Ичковићу бр. 90, Београд 21. VII 1839.

<sup>378</sup> АС, ЧС 49/1, Четврта истражна комисија Димитрију Црнобарцу бр. 79, Београд 13. VII 1839.

<sup>379</sup> АС, ЧС 53/14, Објасненіе. (Хације Јосифа, примедба У. С.); ЧС 53/15, Објасненіе; ЧС 47/1–2, Лазар Зубан четвртој истражној комисији, Београд 13. VII 1839; ЧС 49/2, Димитрије Црнобарац четвртој истражној комисији, Крагујевац 17. VII 1839.

<sup>380</sup> АС, ЧС 55/196, У Бџограду 30га Юніа 1839. Испитань Димитрије Лазаревић изь Ресника Окр. Крагоєвачкогь (даље: Исказ Димитрија Лазаревића); Истога испитань и Петар Селенић изь Ресника.

<sup>381</sup> АС, ЧС 34/3, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 58, Београд 23. VI 1839.

гласило је где је и пред ким Милутин Ђурђевић говорио да уколико се не састане с Марком Гавазом, отићи ће или његова или Гавазова глава.<sup>382</sup>

Суочења између окривљених и сведока спровођена су из два разлога. Први разлог подудара се с разлогом за извођење сведока. На основу грађе комисије не може да се одгонетне када се комисија опредељивала за сведочење, а када за суочење окривљеног са сведоцима. Рекли бисмо да је то зависило од њене субјективне процене које од доказних средстава је делотворније.

Комесари су се одлучивали за спровођење суочења и ако окривљени порекне исказ сведока. У то могу да нас увере истраге против Милије Станојевића и Јована Обреновића.

Видевши да предочавање доказа није натерало Милију Станојевића да призна како је убеђивао Пекету да пође с њим у бунтовнички поход, комисија је закључила да се Пекета, Станојло Петровић и седморица кметова позову ради суочења.<sup>383</sup>

На свом четвртном испиту вођа буне порекао је тврдње Хације Јосифа и Јанка Михаиловића, па је комисија 22. јула од Министарства правде затражила да јој се ради суочења с Јованом Обреновићем пошаљу Хација Јосиф, Јанко Михаиловић и бруснички прота Тома Миловановић.<sup>384</sup>

Међу сведоцима извођеним ради суочења само је Марко Стругаревић био сведок–оштећени.

Нека суочења са сведоцима обављена су без претходне претње окривљеном да ће то бити учињено. С друге стране, неки окривљени добили су упозорење да ће бити суочени са сведоцима уколико истрају у порицању.

---

<sup>382</sup> ЧС 55/196, Исказ Димитрија Лазаревића.

<sup>383</sup> АС, ЧС 56/47, Први исказ Милије Станојевића.

<sup>384</sup> За Тому Миловановића Хација Јосиф је у свом објасњенију рекао да је чуо претње Петронија Андрејевића. АС, ЧС 53/14, Објасњеније Хације Јосифа; ЧС 53/12, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 92, Београд 22. VII 1839.



Пошто је Милија Станојевић упорно порицао да је позивао Пекету да се укључи у бунтовничку акцију, суочен је са седморицом Пожаревљана<sup>385</sup>, Пекетом и помоћником Начелства Пожаревачког округа Станојлом Петровићем.<sup>386</sup>

Суочења спроведена после претходног упозорења била су чешћа. Неким окривљенима отворено је речено шта их чека буду ли инсистирали на својој невиности. Стефану Гавриловићу, који никако није хтео да призна шта му је кнез Милош наложио пред буну, било је запређено суочењем.<sup>387</sup> Како претња није дала резултате, Гавриловић је суочен с начелником Подунавског среза (Београдски округ) Јанком Михаиловићем.<sup>388</sup>

У извесном броју случајева пут до суочења окривљеног са сведоком био је дужи. Ако је окривљени био упоран у истицању да је невин, комисија би га питала да ли ће признати дело ако му наведе име сведока који га терети. Ако признање и тада изостане, изводи се сведок.

Вуле Мирковић, бакалин из Крагујевца, негирао је да је на дан када је Милутин Ђурђевић пошао у потеру за побуњеним војницима говорио да у Уставу пише да Савет треба да помаже кнезу и како Савет себи неправедно присваја власт. Комесари су тада питали окривљеног да ли ће дати признање ако му се изведе онај пред којим је то изговорио. Пошто признања ни тада није било, окривљени је суочен с архиваром Савета Јованом Нинићем.<sup>389</sup>

Марко Стругаревић је на суочењу с Марком Радосављевићем казао да свој исказ може да поткрепи заклетвом. Лацко Протић се пак заклео у истинитост свог сведочења.

---

<sup>385</sup> Међу њима је био и један од тројице убица кнеза Михаила, Станоје Рогоћ. АС, ЧС 56/101, 102, Белешка о суочењу Милије Станојевића и седморице кметова из Пожаревачког округа, спроведеном 15. VI 1839; С. Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила Обреновића*, Београд 1933, стр. 434.

<sup>386</sup> АС, ЧС 56/101, 102, Белешка о суочењу Милије Станојевића и седморице кметова из Пожаревачког округа, спроведеном 15. VI 1839; ЧС 56/102, Белешка о суочењу Милије Станојевића са Пекетом и Станојлом Петровићем, спроведеном 15. VI 1839.

<sup>387</sup> Гавриловић је у свом исказу рекао да га је кнез у Белосавцима двапут звао у колибу и говорио против Савета. ЧС 56/133, 134, Данась 22. Юніа1839. Испытань є предь Коммиссіомь Стефань Гавриловић из Орашца.

<sup>388</sup> ЧС 56/136, Белешка о суочењу Стефана Гавриловића с Јанком Михаиловићем.

<sup>389</sup> АС, СОБ 1839, кутија 17, Данась 12га Юліа испитань Вуле Мирковић Бакалинь изь Крагоєвца; ЧС 56/203, Белешка о суочењу Вулета Мирковића и Јована Нинића.

На белешци комисије о суочењу Сарафа и Протића стоји да је сведок то урадио јер за своје казивање није имао ниједан други доказ.<sup>390</sup>

По Вулета Мирковића суочење је било кобно. Када му је Јован Нинић у очи рекао да му је на дан када је Милутин Ђурђевић хтео да крене у потеру за побуњеним војницима (12. маја) говорио „Видиш ли, нел’ (зар, примедба У. С.) ти нисам реко да народ неће за началником”, Мирковић је то признао.<sup>391</sup>

Комисија је у својој истрази употребљавала и јавне и приватне исправе. Од јавних исправа коришћене су две наредбе кнеза Милоша и један записник саслушања окривљеног пред комисијом. Када је припадник коњице Илија Павловић поменуо да је носио писмо побуњених војника кнезу<sup>392</sup>, приложене су кнежеве наредбе крагујевачкој и ћупријској војсци од 12. маја. Пошто је Филип Радоњић Ђуђа на саслушању казао да није поручивао Живку Шокорцу да с народом дође у помоћ бунтовницима, комисија је прочитала саслушање јагодинског начелника, у којем је писало да Радоњић то јесте учинио.<sup>393</sup>

Приватне исправе чешће су употребљаване као доказ од јавних. Као приватне исправе у поступку пред комисијом појављивали су се писани искази сведока и писма.

На другом испиту Милије Станојевића читана је Пекетина изјава о разговору између њих двојице. Када је Вуле Мирковић по други пут испитиван, читан је писани исказ Димитрија Црнобарца. У Црнобарчевој изјави било је наведено да је окривљени одговарао сељаке које је сакупио Милутин Ђурђевић од борбе против побуњене војске и подговарао их да пристану уз побуњенике.<sup>394</sup>

Као примере истрага у којима су писма искоришћена као доказни материјал наводимо поступке против Матијаса Хаусмана, Милована Маринковића и Николе Урошевића.

---

<sup>390</sup> АС, ЧС 56/81, Белешка о суочењу Марка Радосављевића с Павлом Мирковићем и Марком Стругаревићем; ЧС 56/267, Белешка о суочењу Косте Сарафа и Лацка Протића, спроведеном 17. VIII 1839.

<sup>391</sup> Ђурђевића је већина сељака–бораца напустила и прешла на страну побуњене војске. Љушић, *Кнежевина*, стр. 467; АС, ЧС 56/203, Белешка о суочењу Вулета Мирковића и Јована Нинића.

<sup>392</sup> У питању је писмо кнезу од 9. маја. Петровић, *Финансије I*, стр. 669.

<sup>393</sup> Петровић, *Финансије I*, стр. 669; ЧС 50, 51, 53, Исказ Илије Павловића; ЧС 56/214, Исказ Филипа Радоњића.

<sup>394</sup> ЧС 56/47, Први исказ Милије Станојевића; ЧС 55/183, Истога продужен испит надъ Вуломъ Мирковићемъ.; АС, ЧС 49/2, Димитрије Црнобарац четвртој истражној комисији, Београд 17. VII 1839.

Започевши испитивање Виртембержанина, комисија га је упитала да ли је скоро писао неке у Крагујевац. Окривљени је одговорио како је послао писмо својим пријатељима Шмиду и Вагнеру. После тога комисија је показала Хаусману једно писмо и питала га да ли је оно његових руку дело. На то питање добила је потврдан одговор.<sup>395</sup>

С обзиром на то да Никола Урошевић није признао да је у време побуне био у преписци бунтовног садржаја са својим сином Иваном Николићем, комисија је прочитала окривљеном одломак једног синовљевог писма. Син је поручивао оцу да иде код кнеза, јер се у Крагујевцу и даље буни, и буде веран владоцу као што је и до сада био.<sup>396</sup>

Милована Маринковића комисија је упитала да ли је у време војничке побуне писао нека писма. Ћурчија је одговорио да је писао Николи Радојловићу и јавио му да су војници везали Туцаковића и пошли према Београду да траже кнеза. Комисија му је тада препричала неке редове из тог писма, који су говорили нешто сасвим друго: да је обавестио Радојловића како је Савет притиснуо кнеза, да је помоћнику рудничког начелства поручио да пренесе годподару Јовану како су у Крагујевцу сви истог мишљења и подстрекавао га да пође да тражи кнеза. Маринковић је на то казао да неће признати да је писац тог текста док му се не покаже писмо. Кад је комисија изнела писмо на видело, окривљени је признао ауторство.<sup>397</sup>

Стевча Михаиловић оптужио је комесаре да су кривотворили постојеће и сачињавали лажне исправе како би приказали да је кнез Милош био покретач буне.<sup>398</sup> Ту оптужбу треба примити с озбиљном резервом, јер документи које смо прегледали не нуде доказе за њу.

Пред сам крај њене делатности комесаре је чекао велик посао, који је требало завршити у кратком року. Због тога је комисија дошла на идеју да уштеди на времену поверавањем извођења појединих доказа другим органима.

У својој изјави пред крагујевачким окружним судом Крагујевчанин Милета Спалајковић навео је да су власник једне кафане у Крагујевцу Петар Весовић и

---

<sup>395</sup> АС, ЧС 56/108, Исказ Матијаса Хаусмана.

<sup>396</sup> АС, ЧС 56/164, Исказ Николе Урошевића пред четвртном истражном комисијом.

<sup>397</sup> Марковић, *Питање престонице*, стр. 75–76; АС, ЧС 56/203–204, Исказ Милована Маринковића.

<sup>398</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 142.

крагујевачки варошки кмет Радован Шапоња били присутни када је Риста Пејовић говорио како није истина да су војници разбијени на Трешњи и да је требало пресретати писма крагујевачког окружног суда.<sup>399</sup> Комисија је 22. јула молила Министарство правде да се преко Суда Алексиначког округа затражи „објасњеније” од Петра Весовића, а посредством Суда Крагујевачког округа од Радована Шапоње.<sup>400</sup>

Пребацивање посла на окружне судове није помогло комесарима да доврше свој рад. Незавршена је остала истрага поводом наводног покушаја убиства саветника у време Спасовске скупштине. Комисија је успела да саслуша неколико учесника Скупштине наводно упућених у намеру кнеза Милоша. Међу њима су били начелник Јагодинског округа Живко Шокорац, Стефан Пироћанац, начелник Космајског среза Лазар Ивановић и капетан Живојин.<sup>401</sup> Обављена су и суочења господара Јована са Ивановићем и Шокорцем и Пироћанцем. Не стигавши да саслуша начелнике Ужичког и Крушевачког округа – Јована Мићића и Петра Лазаревића Цукића, као ни старешину Беличког среза Стевчу Михаиловића, комисија је 22. јула предложила Министарству правде да тај посао обаве месно надлежни окружни судови. Узимање исказа Арсенија Андрејевића остављено је Чрезвичајном суду.<sup>402</sup>

Најважнија доказна средства у раду комисије били су искази окривљених и суочења између њих. Помоћу ове две врсте доказа комесари су добили најважније податке о припремама и току буне. Мозаик догађаја у неколико врелих мајских дана добио је јасне обресе. Остала доказна средства придодала су тим обрисима мало „меса”

---

<sup>399</sup> Према Спалајковићевом исказу, окривљени је то говорио у кафани Петра Весовића, где су варошки кметови окупили Крагујевчане да их питају ко је пресретао писма крагујевачког окружног суда и предавао их војницима. АС, ЧС 47/6, Данась 19. Јулія 1839. год. Испытань є Суду Окружїя Крагуевачкогь Милета Стояновић иначе Спалајкић Житель Крагуевачки, оптужби кои є противь Ристе Пеіовића ђурчибаша збогь неке речи говорене у кафани Петра Весовића предлагао. (даље: Исказ Ристе Спалајковића пред крагујевачким окружним судом).

<sup>400</sup> АС, ЧС 47/6, Исказ Милете Спалајковића пред крагујевачким окружним судом; ЧС 47/8, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 94, Београд 22. VII 1839.

<sup>401</sup> Вероватно је реч о Живојину Јоксимовићу. Помиње се као „капетан” јер се раније тако звао старешина среза (који се до 1834. називао „капетанија”). Та реч укоренила се у народу и била употребљавана дуго након укидања из службене употребе. Примере њеног коришћења можемо пронаћи код познатих српских писаца као што су Милован Глишића, Светолик Ранковић и Бранислав Нушић. Види Ф. Никић, *Локална управа Србије у XIX веку: област, округ, срез*, Београд 1927, стр. 13; М. Глишић, *Глава шећера и друге приповетке*, Београд 1988, passim; Б. Нушић, *Сумњиво лице*, Нови Сад 1997, passim; С. Ранковић, *Горски цар; Сеоска учиљеџа*, Пирот 2012, passim.

<sup>402</sup> АС, ЧС 55/220–221, Данась 23. Јулія 839. Испытань є пред Коммисіом Полковникь Живко Шокораць, у смотреню изясненя Г. Јована Обреновића о спасовској скупштини 837.; ЧС 53/17, Белешка о саслушању Стефана Пироћанца и капетана Живојина и суочења Јована Обреновића са Пироћанцем и Шокорцем, спроведеним 23. VII 1839; ЧС 53/13, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 97, Београд 23. VII 1839.

и тако је склоплена целовита слика последњег, очајничког покушаја кнеза да одбрани оно што се није могло одбранити – престо.

Ако би из исказа окривљеног стекла утисак да је он невин, комисија је одлуку о његовој даљој судбини препуштала Министарству правде. Тако је поступила у истрагама против Илије Павловића, Јована Мићићевог, Ристе Прендића Татарина, Јована Живковића, Живка Катића, абације из Београда Ђорђа Војиновића и Луке Ђолнића.<sup>403</sup>

## 5. РАД ЧРЕЗВИЧАЈНОГ СУДА НАД БУНТОВНИЦИМА

### 5.1. Оснивање Чрезвичајног суда

Судећи по изворима које смо прегледали, у почетку је за суђење окривљенима, независно од тога из којег округа долазе, био надлежан Суд Београдског округа. Он је изрекао пресуде већини оних за које је комисија оценила да не треба да чекају завршетак процеса против осталих окривљених – Илији Павловићу, Јовану Мићићу, Јовану Живковићу, Живку Катићу и Ристи Прендићу Татарину. Павловић је био проглашен кривим, а сви остали су ослобођени. Бунтовничком писмоноши изречена је казна од 25 батина.<sup>404</sup>

Међутим, из мишљења комесара да поједини окривљени не треба да чекају окончање поступка против осталих, види се да је од почетка процеса постојала замисао да свима који су подвргнути истрази комисије суди исти суд. Но влада изгледа у почетку није имала идеју који би то суд могао да буде.

Могуће решење пало је на памет Министарству правде. Оно је у писму Намесништву од 30. јуна истакло да Устав додуше предвиђа да сваки Србин<sup>405</sup> потпада

---

<sup>403</sup> АС, СОБ 1839, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 21, Крагујевац 6. VI 1839; кутија 8, иста истом бр. 50, Београд 22. VI 1839; ЧС 31/1, иста истом бр. 47, Београд 19. VI 1839; ЧС 45/1, иста истом бр. 74, Београд 10. VII 1839; ЧС 46/1, иста истом бр. 75, Београд 10. VII 1839.

<sup>404</sup> АС, СОБ 1839, кутија 7, Суд Београдског округа Апелационом суду бр. 1498, Београд 8. VI 1839; кутија 10, Суд Београдског округа Министарству правде бр. 1612, Београд 20. VI 1839; кутија 8, Пресуда. (Ристи Прендићу Татарину, примедба У. С.).

<sup>405</sup> Реч „Србин” у Турском уставу употребљена је у значењу држављанина Србије. Поистовећивање народности са држављанством био је уобичајен поступак у српским правним текстовима XIX века. У *Казнителном законуку за Књажество Србију* чак постоји објашњење да израз „Србин” означава грађанина Србије, које год он вере или народности био. Види *Зборник закона I*, стр. 11, *Законикъ грађанскій за Књажество Србско.*, Београд 1844, стр. 40; Т. Живановић, *Кривични (казнени) законик. Законик о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије*, Београд 1925, стр. 17.

под надлежност суда округа у којем има пребивалиште, али сматра да би за суђење окривљенима требало формирати ad hoc, ванредни суд. У састав тог суда ушли би председници рудничког, чачанског, крагујевачког и јагодинског окружног суда (Лука Гарашанин, Милош Тајсић, Дмитар Милојевић и Мита Тирић) јер је већина окривљених из та четири округа. Председника ванредног суда одредило би Министарство правде.<sup>406</sup>

Из поднеска Министарства могло би да се закључи да оно предлаже оснивање ванредног суда због чињенице да окривљени имају пребивалишта у различитим окрузима. Пошто је било лица из различитих округа која се терете за исто кривично дело, стриктно поштовање уставне одредбе о месној надлежности судова знатно би закомпликовало извођење доказа против окривљених. Могуће је да је идеју за предлог Министарства дала оновремена немачка процесна литература, у којој је чињеница да су за суђење саизвршиоцима месно надлежни различити судови била основ за установљење комисија за суђење.<sup>407</sup>

Намесништво је 4. јула одобрило предлог о формирању ванредног суда. Министарство је следећег дана тражило од треће истражне комисије да одреди термин окончања свог рада. Комесари су 6. јула одговорили да то за сада не могу да учине.<sup>408</sup>

Међутим, кроз неколико дана почео је да се назире крај рада комисије. Стога су њени чланови 11. јула обавестили Министарство да се надају да ће завршити посао до 20. јула. Руководећи се том проценом, Министарство је прионуло на припреме за образовање ванредног суда. Пошто је у питању била установа коју Устав и закони не познају, министарство је сматрало да организацију и поступак суда треба регулисати ad hoc устројством. Тај став је 19. јула предочило Намесништву. Два дана касније Министарство је послало нацрт устројства, у којем је будући суд назван „Чрезвичайни суд над бунтовницима”, а за његовог председника предложен Лазар Арсенијевић Баталака.<sup>409</sup>

---

<sup>406</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Министарство правде намесништву бр. 1656, Београд 30. VI 1839.

<sup>407</sup> A. Bauer, *Lerbuch des Strafprocesses*, Göttingen 1835, pp. 41, 42; W. Müller, *Lehrbuch des teutschen gemeinen Criminalprocesses, mit besonderer Berücksichtigung der teutschen Particularrechte*, Braunschweig 1837, p. 67; A. W. Hefter, *Lehrbuch des gemeinen deutschen Criminalrechts mit Rücksicht auf die nicht exclusiven Landesrechte*, Halle 1840, p. 480.

<sup>408</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Намесништво Министарству правде бр. 227, Београд 4. VII 1839; АС, ЧС 42/1, Министарство правде четвртој истражној комисији бр. 1735, Београд 5. VII 1839; ЧС 42/3, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 70, Београд 6. VII 1839.

<sup>409</sup> АС, ЧС 42/4, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 78, Београд 11. VII 1839; АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Министарство правде намесништву бр. 2006, Београд 19. VII 1839; исто истом бр. 2052, Београд 21. VII 1839; Устроєніє и Наставленіє Чрезвичайног ради изрицаня пресуда надъ

Намесништво је истог дана затражило од Савета да се изјасни о издавању устројства за ванредни суд. Савет је стао на становиште да предлог Министарства не треба одобрити. Но Намесништво није уважило гледиште Савета. Двадесет трећег јула обавестило је Министарство да је одобрило *Устројство Чрезвичайног суда*.<sup>410</sup>

Министарство правде сматрало је да судије Чрезвичайног суда у време рада те установе треба да буду смештене у палилулској болници. Да би тај свој наум остварило, замолило је 15. јула Министарство унутрашњих дела да се у „шпитаљу” обезбеде две собе за боравак судијске петорке. Министарство унутрашњих дела наложило је 15. јула Начелству Београдског округа да се побрине за испуњење те молбе. Начелство је извршило налог истог дана.<sup>411</sup>

Политичка уверења председника Чрезвичайног суда и податак да су сви они водили истрагу против окривљених за буну, а један чак у тој фази поступка покушавао да утиче на исказ окривљеног довољно говори колика се непристрасност могла очекивати од новоустановљеног суда.

Писмо којим Чрезвичайни суд обавештава Министарство правде да је саставио заклетву коју ће положити његове судије датирано је на 25. јул и носи деловодни број два.<sup>412</sup> Из тога произлази да је суд врло вероватно тог дана почео с радом.

## 5.2. Надлежност Чрезвичайног суда

Чрезвичайни суд основан је поводом Јованове буне, али није замишљен као установа која ће судити само лицима окривљеним за учешће у буни. Суђење наводним бунтовницима јесте био његов примарни, али не и једини задатак. О томе више него јасно говори уводна реченица члана 6 његовог устројства, нарочито став а) те одредбе. У уводу се истиче да ће Чрезвичайни суд имати делокруг као и сви остали окружни судови, а у ставу а) се прецизира да ће његова дужност посебно бити да изриче пресуде на основу исказа окривљених пред комисијом.<sup>413</sup>

---

бунтовницима по представлену Попечителству Правосудія високославнимъ Намѣстничествомъ Княжескогъ Достоинства одобреногъ и установленногъ Суда. (даље: *Устројство Чрезвичайног суда*).

<sup>410</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Намесништво Савету бр. 490, Београд 19. VII 1839; Намесништво Министарству правде бр. 517, Београд 23. VII 1839; АС, ДС 461/1839, л. 6, Савет Намесништву бр. 1138, Београд 22. VII 1839.

<sup>411</sup> АС, МУД-П 1839, ф. V, р. 214, л. 1, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 1875, Београд 12. VII 1839; л. 3, Министарство унутрашњих дела Начелству Београдског округа бр. 2316, Београд 15. VII 1839; л. 6, Начелство Београдског округа Министарству унутрашњих дела бр. 1661, Београд 15. VII 1839.

<sup>412</sup> АС, ЧС 73/4, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 2, Брусница 25. VII 1839.

<sup>413</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, *Устројство Чрезвичайног суда*.

Да тај пропис није остао мртво слово на папиру, показује пракса Чрезвичайног суда. На основу извора може се рећи да је он наступао и као кривични и као грађански суд.<sup>414</sup> У кривичноправној материји судио је за учешће у Јовановој буни, наводне договоре за убиство саветника у време Спасовске скупштине, клеветање постојећег поретка и лажне оптужбе за то кривично дело, као и непоштовање власти и изрицање тврдњи у прилог буне, уколико их је извршио онај ко је већ окривљен за буну.

До сазнања да је Чрезвичайни суд водио поступак поводом тобожњих припремних радњи за убиство саветника 1837. дошли смо на основу датума извођења једног доказа. Наиме, у једном спису истраге против Јована Обреновића налази се забелешка да је Стевча Михаиловић суочен са Живком Шокорцем и Стефаном Пироћанцем 8. августа. Из тога смо закључили да је суочење могао да спроведе само Чрезвичайни суд.<sup>415</sup>

Под бројем 3048 у деловодном протоколу Полицијског одељења Министарства унутрашњих дела за 1839. налази се белешка да је Начелство Чачанског округа послало писара Драгачевског среза Сретен Протић послат ради сведочења против Димитрија Блашковића, бившег секретара чачанског окружног суда, за којег се наводи да је говорио неке речи противне садашњем поретку. Из писма Министарства правде Министарству унутрашњих дела од 29. јула бр. 2223 сазнали смо да је Протић требало да сведочи у поступку који је против Блашковића водио Чрезвичайни суд.<sup>416</sup>

Министарство унутрашњих дела јавило је 10. септембра Министарству правде да је Миливој Љубичић из Кикојевца ширио по Крагујевачком округу неке лажне вести, које су наводно потекле од сеиза Јанићија Ђурића Грујице Радосављевића. Министарство правде послало је Љубичића 4. октобра Чрезвичайном суду како би га суочио са Узићем. Ђурићев сеиз је на суочењу признао дело које му се ставља на терет, после чега му је изречена казна од 30 батина.<sup>417</sup>

Јован Каргановић из Пожеге оптужио је Ивана Терзију из Чачка и Стојана Митровића, слугу Ђуре Главинића из Београда, да су нападали постојеће законе у

---

<sup>414</sup> Треба напоменути да се оштра граница између те две улоге. Тако је Никола Димитријевић у исто време испитиван у својству сведока у једном грађанском поступку и окривљеног у једном кривичном поступку. Види АС, ЧС 131/2–3, Данас 11. Септемврија 1839. испитанъ е предъ Чрезвичайнымъ надъ бунтовницыма Судомъ Никола Димитријевићъ /: Ница:/ Унтер=офицеры; кои е за сведока юшт пре овамо призванъ. (даље: Исказ Николе Димитријевића).

<sup>415</sup> Суочење је спроведено зато што су Шокорац и Пироћанац тврдили да је Стевча присуствовао договорима да се саветници убију. *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 143–144.

<sup>416</sup> АС, МУД-П, деловодни протокол за 1839, бр. 3048; МУД-П 1839, ф. V, р. 47, л. 11, Министарство правде Министарству унутрашњих дела бр. 2223, Београд 29. VII 1839.

<sup>417</sup> АС, ЧС 117/3, Министарство унутрашњих дела Министарству правде бр. 3249, Београд 10. IX 1839; ЧС 117/4, Министарство правде Чрезвичайном суду бр. 3705, Београд 4. X 1839; ЧС 117/6, Чрезвичайни суд Начелству округа београдског бр. 372, Београд 5. X 1839.



Србији. Чрезвичајни суд спровео је суочење између Каргановића с једне и Терзијом и Митровићем с друге стране. Каргановић није успео да докаже своју оптужбу, па га је Чрезвичајни суд казнио затвором од 48 сати.<sup>418</sup>

Министарство правде обавестило је 16. септембра Чрезвичајни суд да је Милисав Тадић није исказао дужно поштовање према саветницима Илији Поповићу и Милети Радојковићу, који су дошли да обиђу окривљене за буну у притвору, пошто није скинуо капу пред њима. Осим тога, Тадићу се стављало на терет и да је говорио како војници нису направили грешку тиме што су пошли за кнезом, јер су се заклели владару, и критиковао спорост поступка пред Чрезвичајним судом речима да би за четири месеца и мала деца донела пресуду војницима. Чрезвичајни суд спровео је истрагу о тим тврдњама и уврдио да су истините. Тадић је за учешће у буни и поменута два дела строго кажњен. Осуђен је на лишење чина, тромесечни затвор у оковима и шибу три пута кроз тристо момака.<sup>419</sup>

Суд је водио две врсте парница: оне које су повезане с буном и оне које то нису. Поступци везани за буну увек за предмет имали накнаду штете или трошкова које су проузроковали неки од учесника буне. Могу се поделити на поступке у којима су се као једна од страна били побуњени војници и процесе где се као једна од страна појављује неко од побуњених војника.

Петар Туцаковић жалио се Савету да су војници крушевачког гарнизона по доласку у Крагујевац узели из његове куће једног коња и две кесе с новцем. Кад су с Чумића враћени у престоницу, вратили су му и коња и новац, али је у једној кеси уместо 360 било само 306 талира. Туцаковић је молио да му се исплате 54 недостајућа талира и накнади штета за два коња која су му угинула приликом бекства с Трешње.<sup>420</sup>

---

<sup>418</sup> АС, ЧС 86/5, Чрезвичајни суд Суду Чачанског округа бр. 87, Београд 8. VIII 1839. Стевча је изнео податак да је Чрезвичајни суд наредио притварање Живка Шокорца са убицама због тога што је Михаиловића лажно оптужио за учешће у договорима да се саветници поубијају. С друге стране, Михајлу Матејићу, који је лажно оптужио Стојана Петковића за одвраћање народа од борбе против бунтовника, Чрезвичајни суд је због тога изрекао казну од 25 удараца штапом. *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 145; АС, СОК 690/1839, л. 135, Чрезвичајни суд Суду Крагујевачког округа бр. 187, Београд 25. VIII 1839.

<sup>419</sup> АС, ДС, непозната сигнатура, Савет Намесништву бр. 1591, Београд 11. IX 1839; СОБ 1839, кутија 14, Пресуда надъ Милисавомъ Тадїйћемъ фелдбелом (sic!) Артилерійскимъ, збогъ неупутны речїй, кое є у апсу, као бунтовне Артилерїе Предводительъ налазећи се, по предствленїю (sic!) Г. Г. Совѣтника, Милете Радоиковића и Иліе Поповића противу вышїи властїй изговорїо Чрезвичайнымъ надъ бунтовницима Судом изречена (даље: Друга пресуда Милисаву Тадићу).

<sup>420</sup> Туцаковић је код Трешње успео да умакне војницима и оде у Београд. Види Милићевић, *Поменик*, стр. 726.

Министарство правде послало је 6. септембра Туцаковићев захтев Чрезвичајном суду уз налог да о њему однесе одлуку.<sup>421</sup>

Чрезвичајни суд пресудио је да се Туцаковићу исплати тражена сума под условом да се његов синовац Милија, којем су војници вратили новац, закуне да је у једној од кеса недостајало 54 талира. Туцаковићев захтев да му се накнади штета због изгубљених коња Чрезвичајни суд оценио је као неоправдан. У образложењу те одлуке наведено је да се не може исплатити накнада штете за угнутог коња, да је раздаљина између Заклопаче и Београда исувише мала да би коњи могли да би угинуће коња наступило као последица њеног преласка и да Туцаковић од Заклопаче до Београда није ни морао да бежи, јер је од Вучића могао да чује да су војници опкољени на Трешњи.<sup>422</sup>

Суд је засигурно водио два поступка за накнаду трошкова. Један је покренуо механција Прока Новковић, који је тражио да му побуњени војници плате 812 гроша и 20 пара за трошкове направљене у његовој крчми у Жабарима. Други поступак вођен је по тужби Ђорђа Марковића и Марка Васиљевића, механција из Чумића, који су од побуњене војске потраживали 2030 гроша.<sup>423</sup>

Може се основано претпоставити да је пред Чрезвичајним судом вођен и поступак поводом тужбе механције Милића Вуковића којом тражи да му пешадијски каплар Милован Теодоровић и пандур београдског окружног начелства Симо Матовић, који је због побуне дотерао Теодоровића у Београд, исплате дуг од девет гроша. Основ за такав закључак налази се у чињеници да је Чрезвичајни суд молио чачански окружни суд да од Теодоровића и Матовића наплати износ који дугују Вуковићу. О исходима процеса поводом тужби Новковића, Васиљевића и Марковића Чрезвичајни суд је обавестио Министарство правде.<sup>424</sup>

У свом исказу од 4. јуна, који у изворима нисмо пронашли, Јован Обреновић је за Стефана Радојичића Карафејзића из Дренове рекао да је учествовао у буни. Како се касније испоставило да то није тачно, Чрезвичајни суд пресудио је да вођа буне исплати Карафејзићу накнаду штете због неоправданог притварања. Не знамо да ли је пресуда донета на лични захтев оштећеног или самоиницијативно. Казивање Стевче Михаиловића да му је Чрезвичајни суд казао како има право да тужи Пироћанца и

<sup>421</sup> АС, ЧС 101/3, Петар Туцаковић Савету, Београд 21. VIII 1839; ЧС 101/1, Министарство правде Чрезвичајном суду бр. 3148, Београд 6. IX 1839.

<sup>422</sup> АС, ЧС 131/1, Чрезвичајни суд Министарству правде бр. 275, Београд 15. IX 1839.

<sup>423</sup> АС, ЧС 85/1, Чрезвичајни суд Министарству правде бр. 61, Београд 21. VIII 1839; ЧС 144/1, Чрезвичајни суд Министарству правде бр. 350, Београд 29. IX 1839.

<sup>424</sup> АС, ЧС 114/1, Чрезвичајни суд Суду Чачанског округа бр. 257, Београд 12. IX 1839; АС, ЧС 85/1, Чрезвичајни суд Министарству правде бр. 61, Београд 21. VIII 1839; ЧС 144/1, Чрезвичајни суд Министарству правде бр. 350, Београд 29. IX 1839.

Живка Шокорца за накнаду штете због неоправдане оптужбе говори у прилог прве алтернативе.<sup>425</sup>

Полазећи од става да трошкове проузроковане побуном треба да сноси њен покретач, Чрезвичайни суд изрекао је Јовану Обреновићу посебну пресуду која се односила на то питање.<sup>426</sup>

Пред Чрезвичайни суд доспела је и тужба секретара Суда Крушевачког округа Косте Антоновића против судија тог суда. У изворима не видимо шта се тужбом захтевало. Чрезвичайни суд у овој парници је судио на основу делегиране надлежности. Министарство правде извршило је делегацију због тога што су чланови месно надлежног – крушевачког окружног суда били удаљени са дужности, а у Суду Београдског округа одсуствовали су председник и први судија.<sup>427</sup>

### 5.3. Доказни поступак

За све време трајања доказног поступка пред Чрезвичайним судом окривљени су били притворени у палилулској болници. Положај окривљених у притвору био је лош. У молбама за помиловање које су они подносили Намесништву и Савету истиче се да притворенике море глад и жеђ и да им је нарушено здравље. За хлеб издаван бунтовницима хлебар Стеван Младеновић тражио је 552 гроша.<sup>428</sup>

Да ипак није све било тако црно показују брига државних органа за болесне притворенике и податак да су окривљени извођени у шетње. Из дописа Начелства београдског округа београдском окружном суду од 9. августа санајемо да су притвореници имали право на две шетње од сат до два дневно – једну ујутро и једну увече. Марко Гаваз се у притвору разболео, па је Апелациони суд 4. септембра молио Чрезвичайни суд да се окривљени пусти из „апса”. Из формулације те молбе видимо да

---

<sup>425</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 145; АС, СОБ 1839, кутија 12, Суд Рудничког округа Суду Београдског округа бр. 1321, Брусница 23. VIII 1839.

<sup>426</sup> Вођа буне осуђен је да плати 22295 чаршијских гроша за подмирење трошкова државе за умирење побуне, притварања и суђења притвореним побуњеницима из Рудничког округа. АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Пресуда Надь Г. Јованомь Т. Обреновићемь, у смотрению Правителством утишания ради прошле побуне учинѣногь трошка Чрезвичайнымь надь бунтовницима Судомь изреченна, бр. 63, Београд 22. IX 1839.

<sup>427</sup> АС, ЧС 115/1, Министарство правде Чрезвичайни суд бр. 3258, Београд 12. IX 1839; ЧС 157/1, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 379, Београд 6. X 1839.

<sup>428</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Недатирана молба притвореника за помиловање; Молба притвореника за помиловање од 18. VIII 1839; Молба притвореника за помиловање од 9. IX 1839; МУД-П, деловодни протокол за 1839, бр. 3265.

би пуштање на слободу значило и обуставу поступка против кнежевог телохранитеља.<sup>429</sup>

Извори нам не дају одговор на питање да ли је притворенима могао да дође у посету још неко сем представника власти.

Чрезвичайни суд је током свог рада максимално економисао с временом. Да је тако сведочи изглед доказног поступка који је спровео. Наиме, Чрезвичайни суд сам је изводио једино оне доказе чије извођење није изискивало много времена. Ако би за извођење неког доказа било потребно много времена, а Чрезвичайни суд процени да би му тај доказ пружио значајне податке, онда је налагао другим судовима да га они изведу. То се догађало ако осумњичени или сведоци неког кривичног дела нису у Београду.

Судије Чрезвичайног суда тражиле су од Суда Крагујевачког округа да подвргне полагању заклетви шесторицу кметова који су јемчили за невиност Стојана Петковића из Баточине. Извођење тог доказа било је неопходно зато што су Петковићу тројица сведока у очи рекла да је сељаке одвраћао од борбе против војника.<sup>430</sup>

У писаној изјави писара Јасеничког среза Јоскима Дукића, која је прошла кроз руке судијама Чрезвичайног суда, они су могли да прочитају разне оптужбе на рачун Живојина Јоксимовића, кмета Врбице Гаврила Белошевца и Стевана Гајића из Орашца<sup>431</sup>. За Живојина Јоксимовића Дукић је рекао да наоружаном народу који се 14. маја скупио у Белосавцима није казао да треба да иду у бој са бунтовницима, већ их упућивао да се са својим кметовима договоре где ће да иду, да је говорио како четири човека из Савета буне<sup>432</sup>, да је боље да та четворица пропадну него народ и да је кмета Теодора из Љубиња подстицао да народ окреће за кнезом, а не за Саветом. Белошевац и Гајић су, према Дукићевим речима говорили да саветници хоће да уведу десетак на свашта као у Каравлашкој<sup>433</sup>, а Орашчанин је додао да му неће судити Вучић и Симић.

---

<sup>429</sup> АС, СОБ 1839, кутија 11, Начелство Београдског округа Суду Београдског округа бр. 2317, Београд 9. VIII 1839; ЧС 98/1, Апелациони суд Чрезвичайном суду бр. 910, Београд 4. IX 1839.

<sup>430</sup> АС, СОК 690/1839, л. 84, Чрезвичайни суд Суду Крагујевачког округа бр. 95, Београд 1. VIII 1839.

<sup>431</sup> За тог Гајића се у тексту каже да је „уапшен“, тако да је врло вероватно реч о Стефану Гавриловићу против којег је четврта истражна комисија водила истрагу. АС, ЧС 87/1, Чрезвичайни суд Суду Крагујевачког округа бр. 89, Београд 9. VIII 1839.

<sup>432</sup> Међу том четворицом свакако су били Јеврем Обреновић, Стојан Симић и Тома Вучић Перишић, чије удаљење из Савета је Милош постављао као услов за повратак у Србију пред буну. Љушић, *Кнежевина*, стр. 464.

<sup>433</sup> Каравлашка је био синоним за Влашку. Влашки бољари били су познати као сурови експлоататори сељака. О томе речито говори анегдота коју је Стојан Симић наводно испричао кнезу Милошу – да неке влашке спахије приликом убирања десетка на јаја са собом носе протак кроз који провлаче јаја. Ако неко јаје прође кроз руку на протаку не узимају га од сељака, јер је ситно. Види М. Гавриловић, *Милош*

Чрезвичайни суд тражио је од Суда Крагујевачког округа да испита Јоксима Дукића, Теодора из Љубанића, Гаврила Белошевца и све евентуалне сведоке радњи за које је Дукић оптужио Јоксимовића.<sup>434</sup>

Приликом читања исказа Стојића Ђорића пред Судом Пожаревачког округа од 28. маја Чрезвичайни суд стекао је уверење да колеге из Пожаревца нису темељно обавиле истрагу. Наиме, Ђорић је послао неко писмо којим начелника Рамско-пекског среза Петра Стојковића обавештава о буни, а од начелника није узет исказ о томе. Зато је Чрезвичайни суд наложио пожаревачком да испита Стојковића и Лазара Бајкина, који је написао писмо у Ђорићево име.<sup>435</sup>

Кратко трајање доказног поступка није било једина претпоставка да Чрезвичайни суд приступи том послу. Извори показују да је то чинио тек ако се поред овог, основног предуслова, алтернативно оствари неки од следећа три: 1) да истражна комисија није стигла да доврши истрагу против неког окривљеног; 2) да списи добијени од комесара нису пружали довољно сазнање за изрицање пресуде; 3) да је Чрезвичайни суд сазнао за неку релевантну околност која истражним комисијама није била позната.

Пошто је трећа истражна комисија окончала свој рад пре него што је стигла да узме исказе Обрада и Томе Станојевића из Смрдљиковца, сведока у поступку против Милована Радовановића, тај посао на себе је узео Чрезвичайни суд. Он је 4. августа упутио молбу Министарству правде да му пошаље двојицу Станојевића. Хаџи Јосиф, Јанко Михаиловић и бруснички прота Тома Миловановић<sup>436</sup> су, према замисли четврте истражне комисије, доведени на суочење с Јованом Обреновићем. На основу дописа Чрезвичайног суда Апелационом од 5. септембра, којим упућује на разматрање пресуду изречену у поступку против Милутина Ђурђевића, може се закључити да је пред судом коришћена као доказ писана изјава Дмитра Милојевића о томе шта му је Марко Гаваз говорио у време буне.<sup>437</sup>

---

*Обреновић* III, стр. 190; М. Цветић, *Милош Велики: комад с песмом и свирком у пет чинова и двадесет пет слика*, Београд 1901, стр. 102.

<sup>434</sup> АС, СОК 690/1839, л. 86, Чрезвичайни суд Суду Крагујевачког округа бр. 89, Београд 9. VIII 1839.

<sup>435</sup> АС, ЧС 100/1, Чрезвичайни суд Суду Пожаревачког округа бр. 245, Београд 6. IX 1839.

<sup>436</sup> Миловановић је у свом писаном исказу од 31. јула потврдио причу Хаџију Јосифа о повраћању Јована Обреновића и додао да му је господар Јован преко Сретена Ивановића заповедио да вујинском игуману поручи да више ништа не говори у народу. АС, ЧС 53/15, Објасненіе (Томе Миловановића, примедба У. С.).

<sup>437</sup> Урошевић, нав. дело, стр. 105; АС, ЧС 51/1, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 86, Београд 19. VII 1839; ЧС 53/12, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 92, Београд 22. VII 1839; ЧС 81/1, Чрезвичайни суд Министарству правосуђа бр. 57, Београд 4. VIII 1839; ЧС 97/1, Чрезвичайни суд Апелационом суду бр. 242, Београд 5. IX 1839.

На неколико записника исказа окривљених пред трећом истражном комисијом наилазимо на забелешке о извођењу неког допунског доказа пред Чрезвичайним судом. У питању су били искази окривљених, суочења окривљених и искази сведока.

Не може се сасвим поуздано казати зашто је Чрезвичайни суд одлучио да Филип Радоњић и пред њим да исказ. Лако је могуће да је то учинио због тога што је читајући исказе Илије Јовићевића и Радоњића пред трећом истражном комисијом запазио да се на једном месту прилично поклапају, а казивање трмбашког кмета му се учинило мање вероватним.<sup>438</sup>

Илија Јовићевић суочен је 14. августа с Ратком Илићем због изјаве потоњег да му је белошевачки кмет након доласка крушевачких војника у Крагујевац наредио да скупља људе за одбрану кнежевог конака.<sup>439</sup>

Живко Шокорац је на саслушању казао четвртој истражној комисији да му је Јован Радошевић када је 13. маја дошао код њега пренео поруку Филипа Радоњића да ће тог дана Јован Обреновић доћи с војском у Крагујевац, где су окружни начелник и председник окружног суда већ скупили људе, па ће сви заједно ићи да траже кнеза, а то исто ће учинити и Васа из Кнића, који је прикупио 600 људи. Радоњић је порекао да је упутио Шокорцу такву поруку. Стога је 16. августа обављено суочење између трмбашког кмета и Радошевића.<sup>440</sup>

Марко Радосављевић суочен је 23. августа с Павлом Срдановићем и Глишом Степановићем због неподударности њихових исказа. С једне стране, клатичевски кмет у исказу пред трећом истражном комисијом није споменуо да је Срдановићу наредио да иде са Степановићем код господара Јована, што су њих двојица тврдили. С друге пак стране, Степановић није рекао да му је Јован Обреновић када је дошао код њега казао да касније дође да га извести шта народ говори, а Радосављевић је то навео на свом саслушању.<sup>441</sup>

Пошто је из записника саслушања Матијаса Хаусмана видео да Стефан Радичевић није дао исказ у вези с Виртембержаниновим писмом Шмиду и Вагнеру, Чрезвичайни

---

<sup>438</sup> И Јовићевић и Радоњић четвртој истражној комисији су рекли да их је 12. маја, по доласку у Крагујевац, Марко Гаваз позивао да подигну своја села. Обојица су у исказима навели да су кнежевом телохранитељу одговорили да то неће урадити док не добију заповест од свог старешине, тј. начелника. Види АС, ЧС 56/212, Исказ Илије Јовићевића; ЧС 56/214, Исказ Филипа Радоњића.

<sup>439</sup> АС, ЧС 56/212, Белешка о суочењу Илије Јовићевића и Ратка Илића, спроведеном 14. VIII 1839.

<sup>440</sup> АС, ЧС 56/215, Исказ Филипа Радоњића.

<sup>441</sup> АС, ЧС 56/80–81, Исказ Марка Радосављевића; ЧС 65/6–7, Исказ Павла Срдановића; ЧС 66/1, Исказ Глише Степановића; ЧС 65/11, Белешка о суочењу Марка Радосављевића с Павлом Срдановићем и Глишом Степановићем, спроведеном 23. VIII 1839.

суд одлучио је да од начелника Министарства унутрашњих дела затражи изјаву. То је учинио 2. августа.<sup>442</sup>

Уколико би дошао до сазнања о неким новим чињеницама које могу да расветле извршење неког кривичног дела, Чрезвичайни суд испитивао је окривљеног. Пошто трећа истражна комисија није располагала податком да је Симо Радовановић Сарач када су руднички побуњеници дошли пред зграду Начелства у Брусници потезао пушку на Вулета Вукомановића, окривљеног је о томе морао да испита Чрезвичайни суд.<sup>443</sup>

Дошавши до податка да је војник Павле Бојанић тукао жену Петра Туцаковића када су његови побуњени другови дошли до саветникове куће, судије Чрезвичайног суда подвргнуле су Бојанића испитивању.<sup>444</sup>

У кривичном поступку Чрезвичайни суд изводио је све врсте доказа као трећа истражна комисија. Међутим, значај појединих доказних средстава није био исти као у истрази те комисије. Сем тога, судије Чрезвичайног суда поједине доказе употребљавале су на нешто другачији начин него комесари.

Према члану 6, тачка а) Устројства Чрезвичайног суда та установа требало је да доноси пресуде након што пажљиво саслуша записнике исказа окривљених пред комисијом.<sup>445</sup> Због тога је Чрезвичайни суд знатно чешће користио писане исправе као доказ него комисија. Штавише, могли бисмо да кажемо да су се остали докази употребљавали тек у недостатку писаних исправа.

Пред Чрезвичайним судом окривљени су давали исказе искључиво у облику испита. Сведок за то су записници исказа Симе Радовановића Сарача, Петра Ковачевића и Павла Бојанића.<sup>446</sup>

Да би дошле до признања, судије су окривљенима обећавале олакшице, постављале капциозна питања, претиле суочењем са сведоцима, указивале на противречност исказа

---

<sup>442</sup> АС, ЧС 56/109, Исказ Матијаса Хаусмана.

<sup>443</sup> АС, ЧС 90/1, Данась 25га августа 1839. продужень испить надь Симомь Сарачемь, у Канцеларіи Чрезвичайногь надь Бунтовницьма Судомь (даље: Исказ Симе Сарача).

<sup>444</sup> АС, ЧС 133/59–61, 9. Септемвриа 839. продужень є Испить надь Павломь Боянићемь солдатомь (даље: Исказ Павла Бојанића).

<sup>445</sup> Иако је реч „комисија” употребљена у једнини, Чрезвичайни суд је свакако имао у рукама списе свих истражних комисија. То се да закључити на основу тога што је изрицао пресуде окривљенима изведеним пред било коју од истражних комисија. Види АС, ЧС 103/1, Пресуда Надь Милойкомь Петковићемь вахтмаистеромь Кавалѣриє њуприиске, збогь подозрѣнїя, да є у прошлой побуни на разрушеніе Устава тежећои, умешать бью, уапшенымь, Чрезвычайнимь надь Бунтовницьма Судомь изречена (даље: Пресуда Милојку Петковићу); ЧС 75/1, Пресуда Надь Милисавомь Тадићемь 26. годь старимь фелдвобеломь Артилеріискимь изь Шабца, збогь подозрѣнїя, да є у прошлой побуни, на разрушеніе Устава тежећой умешать бью, уапшенымь, Чрезвычайнимь надь Бунтовницьма судомь изречена (даље: Прва пресуда Милисаву Тадићу); МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Министарство правде Намесништву бр. 3343, Београд 15. IX 1839.

<sup>446</sup> АС, ЧС 90/1, Исказ Симе Сарача; ЧС 89/1–2, Исказ Петра Ковачевића; ЧС 133/59–61, Исказ Павла Бојанића.

окривљеног с његовим ранијим изјавама. Постоји и један траг да је Чрезвичайни суд предочавао окривљенима доказе који их терете.

Павлу Бојанићу Чрезвичайни суд рекао је да, уколико је узео новац из Туцаковићеве кесе, призна дело да би лакше прошао на суђењу. Судије су питале овог војника зашто је тукао жену Петра Туцаковића, а да претходно није упитан да ли је то урадио. Предочивши Сими Радовановићу Сарачу да му је дошло до знања да је потезао пушку на Вулета Вукомановића, Чрезвичайни суд га је позвао да то призна како би избегао извођење сведока. Петар Ковачевић је на испиту казао како је након што се у Крагујевцу обавестио о каквој буни је реч отишао за Чумић. То је противречило његовој изјави пред четвртом истражном комисијом, у којој је казао како је из Крагујевца отишао у Петровац да јави шта је сазнао, а затим отишао кући. Чрезвичайни суд му је скренуо пажњу на разногласје исказа.<sup>447</sup>

Међу актима четврте истражне комисије проналазимо испит Стевана Радисављевића из Јагодине пред тамошњим окружним судом, у којем је Живко Шокорац оптужен да је убеђивао извесног Саву Бушетића да се придружи побуњеницима, а сељацима који су одбили да пођу за Ђурђевићем говорио да су исправно поступили. На једном листу записника тог испита уочили смо забелешку да је Шокорац признао да је Радисављевићев исказ потпуно истинит. Ако се узме у обзир да у комисијиним списима нисмо нашли Шокорчев исказ о Радисављевићевим тврдњама и да се записи о радњама које је Чрезвичайни суд спроводио у поступцима често појављују у виду забелешки на документима комисије, прилично смо сигурни да се јагодински начелник о Радисављевићевом испиту изјашњавао пред Чрезвичайни судом.<sup>448</sup>

Усмене сведочке исказе пред Чрезвичайним судом давали су окривљени и један судија тог суда. Сведоци вишег друштвеног ранга имали су привилегију давања исказа у писаној форми.

У истрази вођеној против Милисава Тадића због непоштовања власти и речи у прилог буне исказе су као сведоци дали Милојко Петковић, Вук Петковић (recte: Петровић), Живојин Јоксимовић и Живко Шокорац. Садржина исказа њих четворице

---

<sup>447</sup> У записнику Ковачевићевог испита нигде се не види да сам окривљени каже како је ишао у Чумић. Можда је његов исказ на записнику скраћен. АС, ЧС 133/59, 61, Исказ Павла Бојанића; ЧС 90/1, Исказ Симе Радовановића Сарача; ЧС 89/1–2, Исказ Петра Ковачевића.

<sup>448</sup> АС, ЧС 56/121, Данась 10. Юнія 1839. Испытань є у Канцеларіи Суда Окружія Ягодинскогь Стеван Радисавлѣвићь изь Ягодине, кой є съ бунтовникомь, Окружія овогь Началникомь Живкомь Шокорцемь пошавшемь за побунѣнымь солдатима до Рипня ишо.



није ишла у прилог окривљеном, јер су Апелационом суду послужили за образложење осуђујуће пресуде.<sup>449</sup>

Налози сведоцима да дају исказ у писаном облику понекад су садржали конкретно питање на које сведок треба да одговори, али има и налога у којима се од сведока тражило да напише све што зна о поступцима окривљеног.

Од председника Апелационог суда Јанићија Ђурића Чрезвичајни суд тражио је да одговори да ли је 11. маја писао Јеврему Обреновићу да међу војницима постоји неко таласање и да ће избити побуна. С друге стране, судији Апелационог суда Јовану Вељковићу Чрезвичајни суд послао је налог да га обавести шта је Милоје Марковић радио у време буне.<sup>450</sup>

Чрезвичајни суд је, за разлику од четврте истражне комисије, важнија сазнања добио од сведока који су сведочење дали написмено. Они су пружили податке без којих би сазнања о организацији и току буне била доста магловитија.

Атанасије Милојевић послао му је писмо у којем је побројао тринаест војника и подофицира који су према његовом мишљењу били предводници буне. Од поручника Ђорђа Миловановића судије су добиле податак да побуњена војска у Ђуприји није причинила никакву штету, већ је само гласно викала да иде у Београд да тражи кнеза.<sup>451</sup>

У поступку против каплара Николе Димитријевића Нице у вези с крађом Туцаковићевог новца и пребијања саветникове супруге сведочили су судија Чрезвичајног суда Дмитар Милојевић<sup>452</sup> и Павле Бојанић. Милојевић је казао да се Димитријевић у време побуне понашао мирно, чак се старајући да обузда побуњене војнике. Бојанић је потврдио Милојевићеве речи, вајакајући се да би војници избегли зло које их је снашло да су слушали каплара Ницу.<sup>453</sup>

Чрезвичајни суд испитао је двојицу сведока зато што се држао увреженог става да је истинитост неке чињенице вероватнија уколико је потврди више лица. И у другим поступцима настојао је да испита више од једног сведока. Као примере ћемо да

---

<sup>449</sup> АС, СОБ 1839, кутија 14, Друга пресуда Милицаву Тадићу.

<sup>450</sup> АС, ЧС 109/1, Чрезвичајни суд Јанићију Ђурићу бр. 56, Београд 3. VIII 1839; АС, ЧС 105/1, Чрезвичајни суд Јовану Вељковићу бр. 248, Београд 9. IX 1839.

<sup>451</sup> АС, ЧС 99/1, Атанасије Милојевић Чрезвичајном суду, Београд 5. IX 1839; ЧС 102/1, Ђорђе Миловановић Чрезвичајном суду бр. 69, Београд 7. IX 1839.

<sup>452</sup> Пошто пресуда Димитријевићу није сачувана, не зна се да ли је и Милојевић учествовао у њеном доношењу. Вредно је напомене да је члан 6, тачка е) Устројства Чрезвичајног суда предвиђао да судија чија би се непристрасност због сродства с неким од окривљених или било којег другог разлога могла довести у питање неће учествовати у доношењу пресуде том окривљеном. По томе је Устројство Чрезвичајног суда било напредније од УОС, у којем те одредбе није било. Види, АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, *Устројство Чрезвичајног суда*.

<sup>453</sup> АС, СОБ 1839, кутија 14, Друга пресуда Милицаву Тадићу; ЧС 131/3, Белешке о исказима Дмитра Милојевића и Павла Бојанића.

наведемо процесе против Косте Сарафа и Петка Прокића. Чрезвичайни суд писао је пожаревачком окружном суду да поред Лацка Протића ради сведочења против Сарафа пошаље и лица за која би Протић рекао да су чула казивање окривљеног. Да би проверио истинитост исказа Петка Прокића, Чрезвичайни суд замолио је крагујевачки окружни суд да испита сва лица која је окривљени поменуо у исказу.<sup>454</sup>

Из успомена Стевче Михаиловића сазнајемо како је изгледало његово суочење с Пироћанцем и Живком Шокорцем. Чланови Чрезвичайног суда прво су питали Михаиловића зашто се лажно заклео.<sup>455</sup> Пошто им је он одговорио да није, судије су му прочитале исказе Шокорца и Пироћанца, који говоре супротно. Како је Михаиловић и тада остао при своме, изведени су Шокорац и Пироћанац.<sup>456</sup>

Чрезвичайни суд је њима двојици прочитао исказе које су претходно дали и упитао их да ли и даље тврде да је Стевча био укључен у договоре о убиству саветника. Када су они одговорили потврдно, Михаиловић је замолио судије да он сам испита Шокорца. Приликом тог испитивања Шокорац је потврдио Стевчино казивање. Запрепашћене због промене исказа, судије су упитале Шокорца које од њихових казивања је истинито. Окривљени је одговорио да је то оно којим потврђују Стевчину невиност. Након тога судије су упитале Пироћанца остаје ли при раније изговореном или се слаже са Михаиловићевом изјавом. Тада је и Пироћанац рекао да је оно што Стевча вели истина.<sup>457</sup>

Куриозитет суочења окривљених пред Чрезвичайним судом је то што нема ниједног суочења после којег нико од окривљених није променио исказ. После неких суочења исказ је променио само један окривљени, а након неких то су учинила оба.

Први пут суочен с Јованом Радошевићем, Филип Радоњић признао је да му је он казао да оде код Живка Шокорца да пренесе поруку о наводном доласку Јована

---

<sup>454</sup> Прокић је у изјави пред четвртом истражном комисијом говорио о задржавању гласника који је преносио писма Суда Крагујевачког округа. АС, ЧС 56/207–208, Исказ Петка Прокића; АС, ЧС 93/1, Чрезвичайни суд Суду Пожаревачког округа бр. 90, Београд 9. VIII 1839; СОК 690/1839, л. 90, Чрезвичайни суд Суду Крагујевачког округа бр. 90, Београд 9. VIII 1839.

<sup>455</sup> У допису који је 22. јула послала Министарству правде четврта истражна комисија је предложила да се Петар Лазаревић Цукић, Јован Мићић и Стевча Михаиловић пред месно надлежним окружним судовима испитају јесу ли били учесници договора о убиству саветника, пошто претходно положе заклетву да ће говорити истину. Стевча је пред Судом Јагодинског округа под заклетвом изјавио да је та оптужба лажна. Види *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 143; АС, ЧС 53/13, Четврта истражна комисија Министарству правде бр. 97, Београд 22. VII 1839.

<sup>456</sup> *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 143–144.

<sup>457</sup> Белешка Чрезвичайног суда о Стевчином суочењу са Шокорцем и Пироћанцем нуди нешто другачију верзију догађаја. Према том извору Шокорац и Пироћанац одустали су од својих првобитних исказа „кад је дошло до заклетве”. Не знамо да ли то значи да су исказ променили кад је требало да обећају да ће се на њега заклетви или пред само полагање заклетве. *Мемоари Стевче Михаиловића*, стр. 144; АС, ЧС 53/17, Белешка о суочењу Стевче Михаиловића са Живком Шокорцем и Стефаном Пироћанцем, спроведеном 8. VIII 1839.

Обреновића у Крагујевац и бунтовничком походу који ће након тога уследити. Дан касније на суочење с Радошевићем изведени су Радоњић и Живко Шокорац. Трмбашки кмет признао је да је Радошевићу шаљући га код Шокорца рекао да јагодинском окружном начелнику каже како су чиновници притворили кнеза и да се не зна да ли је владалац жив или мртав и поручи му да дође у Крагујевац и поведе побуњенике у поход. Шокорац је пак тада испричао да је слао Радошевића да сазна има ли вести од Јована Обреновића и шта се догађа у Београду, а после га послао да кметовима Ратковића, Белице и Лозовика поручи да дижу народ. На суочењу с Илијом Јовићевићем Ратко Илић рекао је да му кмет Белошевца није заповедио да скупља борце за одбрану кнежевског конака.<sup>458</sup>

Будући очи у очи с Петром Ковачевићем, Павле Бабамилић казао је да Марчићаниново казивање да је Милића Тодоровића и магационера питао каква је то буна. С друге стране, Ковачевић је потврдио истинитост Бабамилићеве тврдње да је магационера том приликом упитао и шта да народ из Крагујевачког округа, којег је окружни начелник скупио, ради са својим старешинама. Приликом суочења с Марком Радосављевићем Глиша Степановић признао је да је Јован Обреновић казао њему и Срдановићу да га известе о реакцијама народа на буну. С друге стране, из Радосављевићевих уста изашло је признање да је слао Срдановића са Степановићем код господара Јована.<sup>459</sup>

Чрезвичайни суд обавио је свега једно суочење између окривљеног и сведока. Коста Сараф суочен је с Лацком Протићем. Пожаревљанин је положио заклетву на исказ, јер за своју оптужбу није имао никаквих других доказа.<sup>460</sup>

Са сигурношћу можемо да тврдимо да је Чрезвичайни суд у грађанском поступку као доказе употребљавао исказе странака, суочење тужиоца и туженог, сведоке и писане исправе.

Искази странака и суочења између њих служили су Чрезвичайном суду као доказ у поступцима поводом тужби механџија за накнаду трошкова. Прока Новковић тврдио је

---

<sup>458</sup> АС, ЧС 56/214, Саслушање Филипа Радоњића; ЧС 56/265, Белешка о суочењу Јована Радошевића с Филипом Радоњићем и Живком Шокорцем, спроведеном 17. VIII 1839; ЧС 56/125, Данась 10. Юнія 1839. испитањє у Канцеларіи Суда Окр: Ягодинскогъ Јованъ Радошевићъ изъ Ратковића Окр. Овогъ, кой є Началнику Окр. Овогъ Полковнику Живку Шокорцу о прошлой побуни одъ Ђуђе изъ Трмбаса Окр. Крагуѣвачкогъ касателно побуне гласове доносио, и по налогу реченогъ Началника у неколико села Среза Левачкогъ Окр. Овогъ ишо, и Кметовима заказивао, да Народ на буну подижу.; ЧС 56/212, Белешка о суочењу Илије Јовићевића и Ратка Илића, спроведеном 14. VIII 1839.

<sup>459</sup> ЧС 89/1, Белешка о суочењу Петра Ковачевића и Павла Бабамилића, спроведеном 16. VIII 1839; ЧС 65/11, Белешка о суочењу Марка Радосављевића с Павлом Срдановићем и Глишом Степановићем, спроведеном 23. VIII 1839.

<sup>460</sup> АС, ЧС 56/267, Белешка о суочењу Косте Сарафа и Лацка Протића, спроведеном 17. VIII 1839.

да су побуњени војници у његовој крчми направили трошак од 812 гроша и 20 пара. Бунтовнички рачуновођа изнео је пак много мању цифру: 376 гроша и 30 пара. Због велике разлике у износима Чрезвичайни суд спровео је суочење између њих двојице.<sup>461</sup>

Сведоци су у грађанском поступку исказе давали и у усменој и у писаној форми. У поступку поводом тужбе Петра Туцаковића испитани су као сведоци Никола Димитријевић и Живко Шокорац. Димитријевић је испричао да је он у Чумићу новац из Туцаковићеве куће предао саветниковом синовцу Милији, којег је том приликом питао да ли нешто од тог новца недостаје.<sup>462</sup> Милија Туцаковић одговорио је да ништа не фали. Живко Шокорац, којем су војници предали Милију Туцаковића у Чумићу, рекао је судијама да је млађи Туцаковић на његово питање да ли је сав новац на месту одговорио да не зна.<sup>463</sup>

У налогу сведоку да пошаље писани исказ било је таксативно наведено на која питања сведок треба да одговори. Чрезвичайни суд замолио је мајора Константина Хранисављевића да га обавести да ли је крушевачки гарнизон имао неку „економическу” касу илу уштеђевину и, ако јесте, колико је у њој било новца, где се сад тај новац налази и да ли је тачно да је из тих средстава Хранисављевић добио плату месец и по дана пре буне. Мајоров одговор у изворима нисмо нашли, али се из пресуде по Туцаковићевој тужби, где се спомиње „економическа каса” крушевачког гарнизона, може закључити да је Хранисављевић одговорио на постављена питања.<sup>464</sup>

Лацко Протић положио је заклетву на исказ којим је теретио Косту Сарафа. То је, према забелешци записничара суочења између њих двојице, учинио јер није имао никакве друге доказе за оптужбу против Сарафа.<sup>465</sup>

Од писаних исправа Чрезвичайни суд је сасвим сигурно Ђорђа Марковића, који је показао да побуњени војници дугују овом чумићком крчмару 1864 гроша. Докази за то су чињенице да се овај документ чува у списима Чрезвичайног суда, те да износ причињених трошкова у пресуди у поступку по Марковићевој тужби гласи управо 1864.<sup>466</sup>

<sup>461</sup> АС, ЧС 85/1, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 61, Београд 21. VIII 1839.

<sup>462</sup> Према Димитријевићевом казивању, војници из Ћуприје су по доласку у Крагујевац отишли у Туцаковићеву кућу и одатле извели Милију Туцаковића и изнели новац. Каплар Ница ставио је под стражу и једно и друго. Када су војници пошли за Београд, Милију су водили са собом до Чумића, где су га предали Живку Шокорцу. ЧС 131/2, Исказ Николе Димитријевића.

<sup>463</sup> АС, ЧС 131/2, Исказ Николе Димитријевића; ЧС 131/3, Белешка о исказу Живка Шокорца.

<sup>464</sup> АС, ЧС 113/1, Чрезвичайни суд Константину Хранисављевићу бр. 256, Београд 12. IX 1839. ЧС 131/1, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 275, Београд 15. IX 1839.

<sup>465</sup> ЧС 56/267, Белешка о суочењу Косте Сарафа и Лацка Протића, спроведеном 17. VIII 1839.

<sup>466</sup> АС, ЧС 144/2, Конта трошка бунтовним воинством у Меани Чумићској учинињ, Београд 29. IX 1839; ЧС 144/1, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 350, Београд 29. IX 1839.

Властима се није свиђало што се Чрезвичайни суд тако дуго задржава на доказном поступку. Желеле су да пресуде окривљенима буду што пре донете. Из тог разлога Намесништво је 22. августа писало Министарству правде да наложи Чрезвичайном суду да пожури са радом. Чињеница да прва пресуда Чрезвичайног суда носи датум 22. август сведочи да је Министарство извршило поверени задатак.<sup>467</sup>

Чрезвичайни суд није извео много доказа. Но малобројни изведени докази имају велики значај. Чрезвичайни суд је њиховим извођењем добио важне детаље о организацији и току буне без којих би његове пресуде биле мањкаве. Осим тога, докази коришћени у овом делу поступка показују врло занимљиве одлике које доприносе бољем упознавању кривичног поступка оног времена.

#### 5.4. Доношење пресуда и изречене казне

Ни у једном извору који смо пронашли не говори се како је пред Чрезвичайним судом изгледало доношење пресуда. Због тога смо принуђени да излагање о овом делу поступка заснујемо на одредбама Устројства Чрезвичайног суда које су му посвећене.

Доношењу пресуде Чрезвичайни суд је приступао када су све важне чињенице у истрази разјашњене. Питања у вези с доношењем пресуде постављао је председник Суда или она судија којег он за то овласти. Судије су своја мишљења излагале усмено, обраћајући се председнику Суда, почев од најмлађег. Приликом дебате о пресуди судије су морале да се понашају како пристојност налаже и уздржавају се од вређања и провоцирања својих колега. Пресуда се доносила већином гласова судија.<sup>468</sup>

Датуми на пресудама Чрезвичайног суда сведоче да је он изрицао пресуде по одређеној правилности. Окривљенима из истог округа или повезаним истим запослењем, војничким позивом, Чрезвичайни суд је судио једном за другим. Стога се и у овој фази поступка, баш као и у истрази, може разграничити неколико мањих целина.

---

<sup>467</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Намесништво Министарству правде бр. 873, Београд 22. VIII 1839; ЧС 83/3, Пресуда надь Димитр вановићем (sic!) Заграђанином окр. Рудничкогь из подозрѣнія да е онь у прошлой на разрушеніе благотворногь Устава тежегой побуни участникь быо, уапшеномь Чрезвичайнымь надь бунтовницыма Судь (sic!) под долеставлѣнимь датумомь и Ном изреченна. (даље: Пресуда Димитрију Миловановићу).

<sup>468</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, *Устројство Чрезвичайног суда*.

Осамнаестог августа Чрезвичайни суд је пресудио двојици окривљених из Јагодинског округа – Јовану Ђорђевићу и Стевану Радосављевићу.<sup>469</sup>

Између 22. и 28. августа донете су пресуде окривљенима из Рудничког округа: Димитрију Миловановићу, Павлу Срдановићу, Петру Повреновићу, Сретену Ивановићу, Радоју Петровићу, Обраду Шукаљевићу, Павлу Милојевићу, Павлу Мирковићу, Николи Зарићу Лукићу и Гедеону Јуришићу. Допис којим Чрезвичайни суд шаље Апелационом на разматрање пресуду Недељку Степановићу има деловодни број 59. Грешком писара или преписивача датиран је на 3. јул, јер пресуда Вуку Петровићу, донета 9. септембра, носи деловодни број 57. Из тога се може закључити да је Степановићу пресуђено или истог или наредног дана. Тада је донета и пресуда попу Павлу из Такова, заведена под деловодним бројем 60.<sup>470</sup>

Након окривљених из Рудничког округа, ред је поново дошао на оне из Јагодинског. Живку Шокорцу и Давиду Милосављевићу Чрезвичайни суд је пресудио 4. септембра. Дан касније донете су пресуде двојици начелника – Милутину Ђурђевићу и Милији Станојевићу.<sup>471</sup>

Седмог и деветог септембра Чрезвичайни суд доносио је пресуде побуњеним војницима. Први од наведених датума био је посвећен пресуђивању онима за које се веровало да су у буни имали запаженију ролу: Милицаву Тадићу, Мити Петровићу, Ивану Николићу, Милојку Петковићу и Мијушку Ивановићу.<sup>472</sup> На 9. септембар датиране су пресуде Анђелку Пантићу, Милошу Митровићу, Петру Степановићу и Вуку Петровићу.<sup>473</sup>

---

<sup>469</sup> Д. Јовановић, нав. дело, стр. 37.

<sup>470</sup> Види АС, ЧС 83/3, Пресуда Димитрију Миловановићу; МИД-В, ф. IV, р. 1, преписи пресуда Срдановићу, Повреновићу, Ивановићу, Петровићу, Шукаљевићу, Мирковићу, Милојевићу и Лукићу Зарићу; Министарству правде Намесништву бр. 3289, Београд 13. IX 1839; Чрезвичайни суд Апелационом суду бр. 59, Београд 3. VII 1839.

<sup>471</sup> АС, ПО 141/19, Пресуда у кривици Стевана Недељковића Пироћанина мајора због подозрења да је у прошлој побуни на разрушеније устава тежећој умешан био уапшена Чрезвичайним над бунтовницима судом изречена; МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Министарство правде Намесништву бр. 3259, Београд 11. IX 1839; исто истом бр. 3393, Београд 18. IX 1839; исто истом бр. 3408, Београд 19. IX 1839.

<sup>472</sup> АС, ЧС 75/1, Прва пресуда Милицаву Тадићу; ЧС 78/1, Пресуда Надь Ивановомь Николићемь топційскимь Унтрофицъромь збогь подозрѣнія, да є у прошлой на разрушеніе Устава тежећој побуни умешать быо, уапшенимь Чрезвичайнымь надь Бунтовницима Судом изреченна (даље: Пресуда Ивану Николићу); ЧС 76/1, Пресуда Надь Миюшкомь Ивановићемь из Греча Окр. Крушевачкогь Пешачкимь фелдвобеломь, збогь подозрѣнія да є у прошлой побуни умешать быо, уапшенимь, Чрезвичайнимь надь Бунтовницима Судом изреченна (даље: Пресуда Мијушку Ивановићу); ЧС 103/1, Пресуда Милојку Петковићу.

<sup>473</sup> ЧС 108/1, Пресуда Надь Анђелкомь Пантићемь изь Богутовца Милошемь Митровићемь изь Мрсаћа Окр. Чачан. Капларом и Петром Степановићемь /Демціом/ изь Баєвца, кавалѣристама, збогь подозрѣнія,

После суђења војницима, Чрезвичайни суд се изгледа вратио окривљенима из Рудничког округа. Допис Чрезвичайног суда којим се пресуда Недељку Степановићу шаље Апелационом суду на разматрање носи на себи датум 3. јул и деловодни број 59.<sup>474</sup> Пошто је пресуда Вуку Петровићу заведена под деловодним бројем 57, датум на допису је очигледна грешка писара или преписивача. Степановићу је Чрезвичайни суд пресудио или 9. септембра или непосредно након тога. То исто важи и за попа Павла из Такова, јер пресуда овом окривљеном има деловодни број 60.<sup>475</sup>

С обзиром на то да се у оно време кривични поступак заснивао на начелу писмености, Чрезвичайни суд је у кривичном поступку доносио пресуде на основу писаних исправа. То су у највећем броју случајева били записници исказа окривљених у истрази. Међутим, понекад су за доношење пресуде коришћене и друге исправе – записници исказа других окривљених и исказа сведока.

Да би донео пресуду Милисаву Тадићу, Чрезвичайни суд се између осталог служио исказима пешадијских каплара Јевте Милошевића и Милована Теодоровића. Њих двојица су, према својим речима, по наговору каплара Ђоке Радовановића дошли да предложе Тадићу да војници господару Јовану пошаљу писмо којим га обавештавају да су подигли буну. Тадић их је од тог наума одвратио.<sup>476</sup>

У поступку против Димитрија Миловановића из Заграђа ради доношења пресуде су осим исказа окривљеног Чрезвичайни суд је искористио и записник саслушања Марка Ракића пред четвртом истражном комисијом. Тада већ бивши председник рудничког окружног суда изјавио је да је он заповедио Миловановићу да оде код Јанка, кмета

---

да су у прошлой побуні на разрушеніе устава тежећой умешати били, уапшенима, Чрезвычайнимъ надъ бунтовницима Судомъ изреченна. (даље: Пресуда Анђелку Пантићу, Милошу Митровићу и Петру Степановићу); ЧС 110/1, пресуда Надъ Вукомъ Петровићемъ оддѣлѣнія ѱупріискогъ, збогъ подозрѣнія, да є у прошлой побуні на разрушеніе Устава тежећой умешать быо, уапшенимъ Чрезвычайнимъ надъ Бунт. Судомъ изреченна (даље: Пресуда Вуку Петровићу).

<sup>474</sup> У устројству Чрезвичайног суда налазила се одредба да је Чрезвичайни суд дужан, као и окружни, да шаље Апелационом суду на разматрање сваку пресуду којом је изречена казна строжа од тромесечне робије или 50 удараца штаповима. М. Поповић, *Организација судства 1838–1846*, стр. 164; АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, *Устројство Чрезвичайног суда*.

<sup>475</sup> АС, ЧС 83/1, Чрезвичайни суд Апелационом суду бр. 59, Београд 3. VII 1839; ЧС 110/1, Пресуда Вуку Петровићу; ЧС 83/2, Пресуда надъ Чрезвычайнимъ надъ Бунтовницима Судомъ надъ Попомъ Павломъ изъ Такова у бунтовничке умешанимъ и збогъ тога уапшенимъ, подъ нижеставлѣнымъ датумомъ и Нумеромъ изреченна.

<sup>476</sup> АС, ЧС 75/1, Прва пресуда Милисаву Тадићу.

Трудеља и Ракићевог брата Перише, кмета Козеља, и поручи им да са 7, 8 људи дођу у Брусницу на позив господара Јована.<sup>477</sup>

Ради доношења пресуде Павлу Срдановићу Чрезвичайни суд је користио записник саслушања Марка Радосављевића, у којем је стајало да је господар Јован рекао Павлу Срдановићу и Глиши Степановићу да подижући народ на буну не спомињу да се она диже у његово име.<sup>478</sup>

Исказима сведока Чрезвичайни суд се за доношење пресуде служио у поступцима против Милисава Тадића, Ивана Николића, Мијушка Ивановића, Милојка Петковића, Анђелка Пантића, Милоша Митровића, Петра Степановића и Вука Петровића.

У процесима против Тадића, Николић, Пантића, Митровића, Степановића и Петровића тај сведок био је Атанасије Милојевић. За Тадића и Николића је главни војни комесар навео да су се у време буне према својим официрима понашали неучтиво и свирепо. За свирепост су оптужени Ивановић и Петровић. Пантић, Митровић и Степановић су, према Милојевићевим наводима, учествовали у везивању надређених официра.<sup>479</sup>

Доносећи пресуду Ивану Николићу суд се користио исказима Анђелка Пантића, Милоша Митровића и Петра Степановића, који су теретили Николића да је војнике подстрекавао на буну. Ради доношења пресуде Милојку Петковићу Чрезвичайни суд послужио се записником исказа официра ћупријског гарнизона Ђорђа Миловановића.<sup>480</sup> Његово казивање било је повољно по окривљеног, јер је Миловановић тврдио да Петковић све до пред полазак није желео да иде с ћупријском војском у Крагујевац.<sup>481</sup>

---

<sup>477</sup> ЧС 56/87, Исказ Марка Ракића пред непознатим истражним органом; АС, ЧС 83/3, Пресуда Димитрију Миловановићу.

<sup>478</sup> ЧС 56/80, Исказ Марка Радосављевића; АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Пресуда. Надь Павломь Срдановићемь изь Клатичева, збогь подозрѣнїя, да є у прошлой побунї, на разрушенїє Устава тежећой, умешань быо, уапшенымь Чрезвычайнымь надь бунтовницыма Судомь изречена: (даље: Пресуда Павлу Срдановићу).

<sup>479</sup> АС, ЧС 75/1, Прва пресуда Милисаву Тадићу; ЧС 78/1, Пресуда Ивану Николићу; ЧС 76/1, Пресуда Мијушку Ивановићу; ЧС 110/1, Пресуда Вуку Петровићу; ЧС 108/1, Пресуда Анђелку Пантићу, Милошу Митровићу и Петра Степановића.

<sup>480</sup> Он је био отац каснијег министра спољних послова Милована Миловановића. Види Д. Ђорђевић, *Милован Миловановић*, Београд 1962, стр. 7.

<sup>481</sup> АС, ЧС 78/1, Пресуда Ивану Николићу; ЧС 104/1, Пресуда Надь Костомь Антоновићемь Писаромь Пешачкимь због подозрѣнїя, да є у прошлой побунї на разрушенїє устава тежећой, умешать быо, уапшенымь, Чрезвычайнымь надь Бунтовницыма Судомь изречена. (даље: Пресуда Кости Антоновићу).



Чрезвичайни суд доносио је две врсте пресуда: појединачне и колективне. Појединачне пресуде су оне којом суд одлучује у судбини једног окривљеног. У ту групу спадају готово све пресуде Чрезвичайног суда. Колективном пресудом назвали смо ону којом суд пресуђује о кривици више окривљених. Изречена је у једном случају саучесништва у вршењу кривичног дела. Чрезвичайни суд изрекао је једну пресуду Анђелку Пантићу, Милошу Митровићу и Петру Степановићу.<sup>482</sup>

Пресуде Чрезвичайног суда састојале су се из два дела. У првом су навођени докази којима се Чрезвичайни суд послужио да би донео пресуду, излагало чињенично стање утврђено на основу тих доказа. Други је садржао изреку пресуде.

Како је то конкретно изгледало, видећемо на примеру пресуде Павлу Срдановићу. У тој пресуди прво се истиче како се Павла Срдановић на основу саслушања којем је био подвргнут терети за одлазак код Јована Обреновића и подизање људи на буну. Пред Чрезвичайним судом окривљени је признао да је он казао побуњеном народу да веже начелника Рудничког округа и његовог помоћника. Чрезвичайни суд закључио је да је окривљени морао знати да буна иде на штету народа, јер је Суд Рудничког округа наложио Срдановићу и Степановићу да вест о избијању буне не шире даље. Из свих наведених разлога Чрезвичайни суд пресудио је да се Срдановић казни са 50 удараца штапом.<sup>483</sup>

Сачињавајући пресуде у овом облику Чрезвичайни суд испоштовао је одредбу свог Устројства да пресуда мора да има образложење, да буде јасна и разумљива. Међутим, другог дела тог прописа – да пресуда мора да буде безусловна, Чрезвичайни суд се није увек придржавао. У поступку вођеном по Туцаковићевом захтеву за накнаду трошкова, Чрезвичайни суд пресудио је да се саветнику исплати 54 талира уколико се Милија Туцаковић закуне да је у кеси коју су му дали побуњени војници та свота недостајала.<sup>484</sup>

Приликом одмеравања казни Чрезвичайни суд узимао је у обзир олакшавајуће и отежавајуће околности. Као олакшавајуће околности узимане су младост, слаба телесна грађа окривљеног, његово поступање по заповести власти и добровољни одустанак од извршења кривичног дела.

---

<sup>482</sup> АС, ЧС 108/1, Пресуда Анђелку Пантићу, Милошу Митровићу и Петру Степановићу.

<sup>483</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Пресуда Павлу Срдановићу.

<sup>484</sup> АС, ЧС 131/1, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 275, Београд 15. IX 1839.

Прве две олакшавајуће околности допринеле су да Чрезвичайни суд Косту Антоновића казни с релативно благих 30 удараца штаповима. Павлу Мирковићу и Николи Лукићу Зарићу је чињеница да их је у време буне кмет Шилопаја послао у Брусницу помогла да за пребијање Марка Стругаревића не буде кажњен са 75 штапова попут Павла Милојевића, такође једног од саизвршилаца у вршењу кривичног дела.<sup>485</sup>

Да је добровољни одустанак био олакшавајућа околност закључили смо поређењем казни изречених Давиду Милосављевићу, Стефану Пироћанцу и Сави Ивановићу. Сва тројица прикључили су се буни, али у њој нису вршили никаква кривична дела. Милосављевић, који је одустао од учешћа у побуни, кажњен је само лишењем звања, а друга двојица, истрајни у намери да бунтују, осуђени су на једногодишњи затвор.<sup>486</sup>

Посредно се може закључити да је олакшавајућа околност представљао и виши друштвени статус. Јован Обреновић је за покретање буне кажњен само лишењем звања, уз мере безбедности полицијског надзора и интернацију у место где се налази влада, уз забрану да излази из тог места даље од сат времена хода без одобрења надлежне власти. С друге стране, Мита Петровић је кажњен шибом шест пута на место кроз 300 момака. Милутин Ђурђевић и Милинко Ђорђевић оглашени су кривим за исто кривично дело – нечињење да се спречи ширење буне. Но двојици начелника није изречена иста казна. Док је Ђурђевић кажњен само премештањем на ниже звање, Ђорђевићу је лишен звања, уз трајну забрану обављања посла у државној служби.<sup>487</sup>

Извори не говоре експлицитно шта је Чрезвичайни суд сматрао за отежавајуће околности. На основу извора могли бисмо да закључимо да су то били обављање свештеничког и чиновничког позива, као и чин у војсци.

У првом делу пресуде Гедеону Јуришићу истиче се да је дужност окривљеног као свештеног лица била да људе од буне одговара, а на да их на њу наговара. С основом се

---

<sup>485</sup> АС, ЧС 104/1, Пресуда Кости Антоновићу; МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Пресуда. Надъ Павломъ Мирковићемъ изъ Шилопая Окръ. Рудничкогъ збогъ подозрѣнія дае у прошлой побуни, на Разрушеніе Устава тежегой умешать быо, у апшенимъ, Чрезвичайнимъ надъ Бунтовницыма Судом изречена.; Пресуда. Надъ Павломъ Милоевићемъ изъ Лютовнице збогъ подозрѣнія, да е у прошлой Побуни на разрушеніе Устава тежегой, умешать быо, уапшенимъ Чрезвичайнимъ надъ Бунтовницыма Судом изреченна: (даље: Пресуда Павлу Милојевићу); Пресуда. Надъ Николомъ Лукићемъ Зарићемъ изъ Накучана, збогъ подозрѣнія, да е у прошлой побуни Уставу разрушеніемъ претегой умешать быо, уапшенимъ, Чрезвычайнымъ надъ Бунтовницыма Судомъ изреченне (даље: Пресуда Николи Лукићу Зарићу).

<sup>486</sup> *Новине србске*, бр. 48, 4. XI 1839, стр. 380.

<sup>487</sup> Урошевић, нав. дело, стр. 105, 106; Пресуда Намесништва Мити Петровићу бр. 1413, Београд 28. IX 1839; *Новине србске* бр. 48, 4. XI 1839, стр. 381.

може претпоставити да је Јуришићу изречена строга мера безбедности протеривања у родну Аустрију (Јуришић је рођен у Иригу) управо зато што се није понашао како се то од припадника његовог позива очекује.<sup>488</sup>

Чрезвичайни суд упутио је Министарству правде молбу да га обавести да ли је Јозеф Шлезингер био државни чиновник или само привремено унајмљени капелник, будући да му тај податак треба за изрицање пресуде Шлезингеру.<sup>489</sup> Пошто се од чиновника тражило да држе народ у покорности властима, окривљени који припада тој професији на суду би свакако прошао горе.

За свирепост према официрима фелдвобели Милисав Тадић и Мијужко Ивановић кажњени су строже него обични војници Вук Петровић, Анђелко Пантић, Милош Митровић и Петар Степановић. Фелдвобелима је изречена казна од 50 штапова, док су војници осуђени на 40 батина.<sup>490</sup> Чрезвичайни суд сигурно је тако поступио због уверења да чин обавезује свог имаоца на већу разборитост од обичних војника.

Војна лица и цивили чија се кривица састојала искључиво у прикључењу побуни кажњени су затвором у трајању времена проведеног у притвору до изрицања пресуде. Сведом за то је пресуда изречена војним лицима Димитрију Тансковићу, Алекси Марковићу, Лазару Мијаиловићу, Ђоки Вучићу, Кости Милосављевићу, Максиму Браљинцу, Панти Марковићу, Ђоки Радовановићу, Петру Павловићу, Васи Мирковићу, Антонију Глишићу, Радовану Ђурићу, Петру Мирковићу, Милошу Михаиловићу, Анђелку Васићу, Милоју Марковићу и Павлу Бојанићу, као и пресуде цивилима Сретену Ивановићу, Петру Повреновићу, Обраду Шукаљевићу, Милојку Петковићу и Недељку Степановићу.<sup>491</sup>

---

<sup>488</sup> *Новине србске*, бр. 45, 14. X 1839, стр. 356.

<sup>489</sup> АС, ЧС 95/1, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 96, Београд 9. VIII 1839.

<sup>490</sup> АС, ЧС 75/1, Прва пресуда Милисаву Тадићу; ЧС 76/1, Прва пресуда Мијужку Ивановићу; ЧС 110/1, Пресуда Вуку Петровићу; ЧС 108/1, Пресуда Анђелку Пантићу, Милошу Митровићу и Петру Степановићу.

<sup>491</sup> АС, ЧС 133/1, Пресуда Надь Димитриѡмъ Танасковићемъ изъ Добродола Кавалѣристом, Алексом Марковићемъ изъ Београда, Лазаромъ Мијиловићемъ Артилеристъ Ђокомъ Вучићемъ изъ Речице Кавалѣристомъ Максимомъ Браљинцемъ изъ Крушевца Писаромъ Пешачкимъ, Пантомъ Марковићемъ изъ Карановца Пешачкимъ Капларомъ, Ђокомъ Радовановићемъ изъ Мрачаваца (sic!) Пешачкимъ Капларомъ, Петромъ Павловићемъ изъ Тавника простимъ пешакомъ, Васомъ Мирковићемъ изъ Ужице Артиллерійскимъ Капларомъ, Антониѡмъ Глишићемъ изъ Ропочева Артиллерійстомъ, Радованомъ Ђурићемъ изъ Страгара Кавалѣристомъ, Петромъ Мирковићемъ изъ Смедерева Артилерійскимъ Капларомъ Милошемъ Михаиловићемъ изъ Карановца Артилерійстомъ, Анђелкомъ Васићемъ изъ Польне Кавалѣријскимъ Капларомъ, Милоемъ Марковићемъ изъ Параћина Пешачкимъ Капларомъ и Павломъ Боянићемъ изъ Крагуевца простимъ пешакомъ збогъ подозрѣнія да су у прошлой побуни на разрушеніе Устава тежеѡй умешати были, уапшенима, Чрезвычайнимъ надь бунтовницима Судомъ изречена.; МИД-В 1839, ф. IV,

Чиновници који су се на позив другог укључили у буну, а затим наговарали друге да то чине, осуђени су на заточење од три године. То је случај с Марком Ракићем и Живком Шокорцем. Оним државним службеницима који су самовољно узели учешћа у бунтовничком подухвату и у њему били активни изречене су казне заточења од пет или шест година. То видимо из пресуда Павлу Бабамилићу и Милији Станојевићу.<sup>492</sup>

Пресуде Радоју Бинићанину и Јовану Илићу показују да Чрезвичайни суд није увек изрицао казне сразмерне тежини кривичног дела, нити је за иста дела изрицао исте казне.

Судије су навеле како је утврђено да је бивши начелник Моравског среза о избијању буне није јавио својим претпостављенима, позивао народ да се подиже, спречавао проток писама да би осујетио гушење побуне и наредио пребијање Вулета Вукомановића и Николе Радојловића. Јасно је, дакле, да је Бинићанинова кривица била много већа од Ракићеве и Шокорчеве, а Чрезвичайни суд изрекао им је исту казну. Илић је, као и Ракић и Шокорац, потпаљивао људе на буну, али је за разлику од њих кажњен само једногодишњим затвором.<sup>493</sup>

Последица непостојања кривичног законика била је то да Чрезвичайни суд није увек знао какве санкције може да изрекне окривљенима. Не знајући да ли пресудом могу Јована Обреновића да лише ордена нишана ифтихара<sup>494</sup> који му је султан доделио, судије су тражиле упутство од Министарства правде. Оно им је одговорило да одликовања може да одузима само онај ко их даје.<sup>495</sup>

У пресудама Чрезвичайног суда често се наводило који пропис (или прописе) је окривљени својим радњама прекршио. Пресуђујући Павлу Милојевићу и Николи

---

р. 1, Пресуда. Надь Сретеномь Ивановићемь изь подозрѣнія да є у прошлой побунѣ, уставу уничтоженіемь претећой, умешать быо, уапшенимь Чрезвычайнимь надь Бунтовницима Судомь изреченна.; Пресуда. Чрезвычайнимь надь Бунтовницима Судомь Петру Повреновићу изь Калиманића, збогь подозрѣнія, да є у прошлой буни, на разрушеніе Устава тежећой, умешать быо, уапшеному, под долеставлѣнымь датумомь и Номеромь изреченна.; Пресуда. Надь Обрадомь Шикалѣвићемь изь Лунѣвице Окружїя, да є противу Совѣта, и другїй законни власти, баш узь побуну у Брусницу дошавши, непристойне речи говоріо, уапшенимь, Чрезвычайнимь надь Бунтовницима Судомь изреченна.; ЧС 103/1, Пресуда Милојку Петковићу; ЧС 83/2, Пресуда Надь Неделѣкомь Степановић (sic!) изь изь Калиманића Окр. Руднич. збогь доношенїя да є прошлой быо уапшенимь, Чрезвычайнимь надь Бунтовницима Судомь подь долеставлѣнымь датум (sic!) и Нумеромь изреченна.

<sup>492</sup> Урошевић, нав. дело, стр. 106; *Новине србске*, бр. 47, 28. X 1839, стр. 369–370; бр. 48, 4. XI 1839, стр. 381.

<sup>493</sup> *Новине србске*, бр. 46, 21. X 1839, стр. 362.

<sup>494</sup> Турско одликовање. У буквалном преводу значи „орден славе”. Могао је да буде првог, другог или трећег реда, што је зависило од ранга личности којој се додељује. З. Јанковић, *Цару на диван*, Београд 2008, стр. 24, 38.

<sup>495</sup> АС, ЧС 143/1, Министарство правде Чрезвичайном суду бр. 3568, Београд 28. IX 1839.

Лукићу Зарићу, Чрезвичайни суд је навео да су њих двојица пребијањем Марка Стругаревића повредили Устав. За Милисаву Тадића у пресуди је наведено да је прекршио војну уредбу<sup>496</sup>, а за Марка Ракића да се огрешио о распис Министарства правде од 19. априла 1839.<sup>497</sup> У пресуди Павлу Милојевићу наводи се чак и које одредбе Устава је окривљени прекршио – чланове 27 и 28 (који гарантују да нико не може бити кажњен без суда).<sup>498</sup>

Судије су једанпут преиначиле своју већ донету пресуду. На основу речи које је Милисав Тадић изговорио пред Илијом Поповићем и Милетом Радојковићем судије су закључиле да је Тадићево учешће у буни било много веће него што су оне првобитно мислиле. Стога је окривљени осуђен на три месеца робије и шибу три пута кроз 300 момака.<sup>499</sup>

Нисмо успели да установимо кад је Чрезвичайни суд распуштен. Министарство правде предложило је 4. октобра Савету да се Чрезвичайни суд расформира, а ликвидацију трошкова причињених буном обаве окружни судови. Пошто је Савет 7. октобра одговорио Министарству да за распуштање Чрезвичайног суда није надлежан, јасно је да је Суд тог дана још радио. Када је по налогу Министарства правде рачунао шта улази у издатке за гушење буне, Чрезвичайни суд је у њих урачунао дневнице својих судија и свог секретара за период између 17. јула и 10. октобра.<sup>500</sup> Други датум је, према томе, вероватно дан када је Чрезвичайни суд престао да ради.

Пресуде Чрезвичайног суда нису биле престроге. С обзиром на време када је он деловао и тежину кривичних дела за која је судио, очекивали смо много већу оштрину. Поставља се питање: зашто је Чрезвичайни суд био благ? Да ли из човекољубивих побуда или да би се окривљени држали у неизвесности? Другостепени и трећестепени поступак тек су предстојали. Можда су властодршци хтели да осуђени буду у страху да

---

<sup>496</sup> Највероватније указ кнеза Милоша од 16. априла 1832, којим је прописана безусловна послушност војника својим официрима. Марковић, *Војска*, стр. 53.

<sup>497</sup> Пронашли смо само један распис Министарства правде издат тог датума. Тај циркулар предвиђа да судови парнице које им Министарство пошаље на решавање упућују Апелационом суду ако нека од страна буде незадовољна првостепеном пресудом. Садржина расписа никако се не уклапа у кривична дела због којих се пред Чрезвичайним судом одговарало. Сем тога, у прегледаним изворима нисмо приметили ниједну радњу Марка Ракића која би могла да се окарактерише као кршење тог циркулара. Петровић, *Речник*, стр. 19.

<sup>498</sup> *Новине србске*, бр. 45, 14. X 1839, стр. 356; *Зборник закона I*, стр. 7–8; МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Пресуда Павлу Милојевићу; Пресуда Николи Лукићу Зарићу; ЧС 75/1, Прва пресуда Милисаву Тадићу.

<sup>499</sup> АС, СОБ 1839, кутија 14, Друга пресуда Милисаву Тадићу.

<sup>500</sup> АС, ДС 461/1839, л. 18, Министарство правде Савету бр. 3686, Београд 4. X 1839; л. 20, Савет Министарству правде бр. 1772, Београд 7. X 1839; СОК, деловодни протокол за 1839, бр. 1556; ЧС 155/1, Чрезвичайни суд Министарству правде бр. 365, Београд 4. X 1839.

ће на вишим инстанцама проћи горе. Могуће је да су окривљенима и наменили такву судбину пред Апелационим судом, да би их после обрадовали много блажим пресудама Намесништва. Тиме би убили две муве једним ударцем: осуђеним бунтовницима причинили би патњу, а себе приказали као човекољубиве и великодушне.

## 6. ЕПИЛОГ

Судбина обичних људи умешаних у побуну била је решена и пре доношења пресуде. Полазећи од мишљења да су они у буну ушли углавном на заповест својих старешина, Апелациони суд је 28. августа предложио да се они помилују. Намесништво се 30. августа сложило с предлогом.<sup>501</sup>

Окривљеним чиновницима, који су добро знали шта су последице њихових радњи, остало је да чекају поступак пред Апелационим судом и Намесништвом. Апелациони суд углавном је потврдио казне онима који су у буну били мање умешани, а поштрио осуђенима чија умешаност у „бунт” је била већа. Јована Обреновића, Живка Шокорца и Павла Бабамилића Апелациони суд је осудио на десетогодишње заточење у оковима, а Марка Ракића на четири године заточења. Намесништво је већини окривљених знатно ублажило казне. Господара Јована осудило је на трогодишњи боравак у Београду под полицијским надзором.<sup>502</sup>

Пошто је старији син кнеза Милоша, Милан, који је оца наследио на престолу након абдикације, 26. јуна 1839. умро, за кнеза је проглашен Милошев млађи син Михаило. Он је 9. октобра те године указом којим се свим политичким осуђеницима опрашта казна запрепастио противнике свог оца. Они нису хтели да изврше акт младог владоца, правдајући то трима разлозима: 1) кнез је био малолетан, а указ те садржине могао је да изда само као пунолетан; 2) да би дао помиловање, владар мора да се налази у земљи, а кнез Михаило се у тренутку издавања указа налазио у иностранству; 3) владалац је према члану 3 Турског устава имао право да помилује осуђене пошто му се поднесу акти поступка против њих, а кнез Михаило документацију из процеса пред

---

<sup>501</sup> АС, МИД-В 1839, ф. IV, р. 1, Апелациони суд Министарству правде бр. 874, Београд 28. VIII 1839; Намесништво Министарству правде бр. 959, Београд 30. VIII 1839.

<sup>502</sup> Урошевић, нав. дело, стр. 105–106; *Новине србске*, бр. 44, 7. X 1839, стр. 346–347; бр. 45, 14. X 1839, 356–357, бр. 46, 21. X. 1839, стр. 361–363; бр. 47, 28. X 1839, 369–371; бр. 48, 4. XI 1839, стр. 380–381.

Чрезвичайним судом није ни видео.<sup>503</sup> Тако је указ кнеза Михаила остао мртво слово на папиру.<sup>504</sup>

Међутим, уставобранитељи су само накратко успели да осујете намеру младог владооца. Кнез је 12. марта 1840. поново подарио милост осуђенима за учешће у буни.<sup>505</sup> Како Јовану Обреновићу није била изречена никаква казна, на њега се помиловање није односило. Не мислимо да је владар заборавио да и његов стриц чека на милост. Можда само није хтео да да још више разјари уставобранитеље, па је опроштај господару Јовану оставио за повољније прилике.

Оне су се указале пошто су обреновићевци током политички врелог лета 1840. успели да надвладају уставобранитељске прваке. Они су почетком августа те године напустили Србију, чиме је обезглављен онај део кнежеве опозиције који је пре годину дана био иницијатор ванредног суђења. У таквим околностима Јовану Обреновићу је 21. октобра 1840. враћена слобода кретања.<sup>506</sup>

Сага о Чрезвичайном суду може се описати народном изреком „тресла се гора, родио се миш”. Њиме почиње у каснијим раздобљима толико често виђан шаблон ванредног суђења. Побеђене политичке противнике влада подвргава ванредном судском поступку, праћеном оним што се у савременом политичком жаргону назива „атмосфера линча”, стварајући у јавности уверење да су њени душмани пред вратима губилишта. Међутим, већина бивају благо кажњени, а врло брзо затим помиловани и, неретко, чак заседну на власт!<sup>507</sup>

Оно по чему се овакав епилог рада Чрезвичайног суда разликује од других суђења исте врсте јесте разлог који је до таквог исхода довео. То је била промена политичке климе. Нестало је антимилошевско расположење, које је било пратилац рада истражних комисија и Чрезвичайног суда. Иако присталице кнеза Милоша нису биле наклоњене

---

<sup>503</sup> Поменута одредба Турског устава није постављала услов на који се антимилошевска странка позвала. *Зборник закона* I, стр. 2.

<sup>504</sup> Ј. Милићевић, *Милан Обреновић II, Зборник за друштвене науке Матице српске* 50 (1968), стр. 159; Р. Љушић, *Питање династије у време Првог намесништва 1839–1840. године, Зборник Историјског музеја Србије XIX* (1982), стр. 136–137.

<sup>505</sup> Љушић, *Народне скупштине*, стр. 40. Већ у мају 1840. Тројица судија Апелационог суда – Јеврем Ненадовић, Јован Вельковић и Лазар Зубан жалили су се Министарству правде да се прогоне и премлаћују неки од сведока оптужбе на Чрезвичайном суду. То је био јасан знак да Србијом сада владају други ветрови. АС, ЧК 91/7, Јеврем Ненадовић, Јован Вельковић и Лазар Зубан Апелационом суду, Београд 27. V 1840.

<sup>506</sup> Д. Страњаковић, *Вучићева буна 1842 г.*, Београд 1936, стр. 11.

<sup>507</sup> Присетимо се само да је после Ивањданског атентата (24. VI 1899) заведен преки суд, који је осудио неколико челних људи Радикалне странке на дугогодишње казне робије и затвора. За само годину дана, поводом веридбе краља Александра Обреновића са Драгом Машин осуђеници су помиловани, да би радикали почетком 1901. краљевом вољом ушли у владу. Види С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића II*, Београд 1931, 127–128, 195.

његовом млађем сину, нови владалац знао је да ће они пре подржати њега него уставобранитеље и да имајући њих уз себе повећава изгледе да сачува од почетка владавине климави престо. Овакав исход рада Чрезвичайног суда је показатељ колико је правосуђе у Србији тог доба било подложно политици.

## V КАТАНСКА БУНА

Уставобранитељи се нису задовољили абдикацијом кнеза Милоша. После његовог одласка из Србије наставили су да раде на остварењу својих коначних циљева – уклањању с престола династије Обреновић и успостављању сопствене олигархијске владавине. Иако се Милошев наследник на престолу, млади кнез Михаило, у почетку релативно успешно одупирао подривању своје власти, ипак није могао да се избори са надмоћнијим противником. Након Вучићеве буне (1842) морао је да напусти престо и земљу. За кнеза је 2. септембра 1842. изабран Карађорђевић син Александар Карађорђевић, који је према замисли уставобранитеља требало само да фигурира као владалац.<sup>508</sup>

Оборивши кнеза Михаила, уставобранитељи су морали да се посвете учвршћењу своје власти. Велике силе, поготово Русија, нису благонаклоно гледале на преврат у Србији. Око ње се плела мрежа сложених дипломатских игара, при чему судбина новоуспостављеног режима никако није била извесна. Сем тога, у Србији је остао велики број обреновићеваца. Користећи нестабилност нове власти, они су често ковали завере против владе, уз знање а понекад и активно учешће истомишљеника из емиграције.<sup>509</sup>

Уз све то, појавило се нејединство у владајућим круговима. Неслагања су била како личне, тако и начелне, политичке природе. Неки уставобранитељи, попут Стојана

---

<sup>508</sup> Више о борби уставобранитеља против кнеза Михаила види у: Попов, нав. дело IV, стр. 1 и даље; А. Ивић, *Борба кнеза Михаила против Томе Вучића Перишића од 1840. до 1842, Српски књижевни гласник* књ. XI, св. 2 (1924), стр. 105–114; Д. Страњаковић, *Вучићева буна*, Београд 1936, стр. 17–55; Поповић, *Вучић*, стр. 109–141.

<sup>509</sup> Види L. de Bystrzonowsky, *Sur la Serbie, dans ses rapports européens avec la question d' Orient*, Paris 1845, pp. 163–172; В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, Београд 1931, стр. 181–190; Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842–1853: унутрашња и спољашња политика*, Београд 1932, стр. 35–65; Ј. Милићевић, *Обреновићевске завере на ројетку уставобранитељског режима 1842–43 godine, Историјски гласник* 1 (1956), стр. 63–76; В. Ј. Вучковић, *Српска криза у Источној питању 1842–1843*, Београд 1957, стр. 52 и даље; Исти, *Народне скупштине у Србији 1839–1843. године, Зборник филозофског факултета IV–1 (1957)*, стр. 157–195.



Симића, зазирали су од превелике моћи Томе Вучића Перишића, па су почели да се удаљавају од њега. У редовима државних саветника појавила се струја која је нагињала Русији и чак прижељкивала повратак кнеза Михаила на престо. Остатак уставобранитељских вођа био је подељен на две фракције – књажевце (кнежеве присталице) и вучићевце (приврженике Вучића), између којих је владао све видљивији антагонизам.<sup>510</sup>

Такве околности обреновићевци су препознали као прилику да обнове власт некадашње династије. Пошто покушаји обарања уставобранитеља у земљи нису дали резултате, одлучили су да удар овог пута дође из Аустрије. На чело подухвата ставио се одважни Стојан Јовановић Цукић<sup>511</sup>, ватрени присталица кнеза Михаила, који је двапут већ био хапшен због ковања антиуставобранитељских завера.<sup>512</sup>

Припреме за упад у Србију почеле су средином лета 1844. Уз Стојана Јовановића, на њима се ангажовало још неколико лица. Велик удео у послу имали су двојица Рајовића – Цветко и Божидар, синовци министра унутрашњих дела из времена прве владавине кнеза Михаила Учешће у припремању буне узео је и Константин (Коста) Богдановић, адвокат из Руме, присни пријатељ кнеза Михаила. Ухваћене катане су у својим исказима пред Преким судом помињале још читав низ наводних организатора буне – Косту Марковића, бившег секретара Министарства унутрашњих дела, шабачке трговце Панту Ковића и Стевана Јеленића, Јовицу Милутиновића, судију ваљевског окружног суда и ватреног присталицу кнеза Милоша и друге.<sup>513</sup>

---

<sup>510</sup> Д. Медаковић, *Повѣстница народа србског од најстаријих времена до године 1850 IV*, Нови Сад 1852, стр. 244; *Преписка Илије Гарашанина 1839–1849* (приредио Гргур Јакшић), Београд 1950, 64–65, 74–75, 80–82, 86–87; Ј. Милићевић, *Историја Катанске буне (Србија 1844. г.)*, *Зборник Филозофског факултета V–1* (1960), стр. 270–274; А. Николић, *Биографија верно својом руком написана*, Београд 2002; Р. Ј. Поповић, *Борба за Крагујевац: значај Крагујевца у политичким борбама у Србији 1839–1848*, у: *Крагујевац престоница Србије 1818–1841, зборник радова са научног скупа одржаног 20. септембра 2006. године у Крагујевцу*, Крагујевац 2006, стр. 22.

<sup>511</sup> Јовановић потиче из угледне београдске породице и припадао је првој генерацији студената коју је српска влада послала у иностранство на студије (1839). Презиме Цукић је додао због тога што му је сестра Марија (Маца) била удата за државног саветника Петра Лазаревића Цукића. Види М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888, стр. 213; Ј. Милинковић Алавантић, *Књижевна крађа – Катанска буна у Шапцу 1844. године*, Нови Сад 1889, стр. 22–23; Милићевић, *Историја*, стр. 284.

<sup>512</sup> Види Милићевић, *Obrenovićevske zavere*, str. 65–66, 71. Јовановић је кнезу Михаилу посветио своју француску граматику и изјавио да ће увек дати живот за младог еквладара. Види С. Јовановић, *Француска граматика или достаточна упућен француски језик и без помоћу учитеља учити... и научити I*, Беч 1844, стр. II; Милићевић, *Историја*, 284–285.

<sup>513</sup> Милићевић, *Историја*, стр. 280, 285; М. Subošić, *Obrenovićevska emigracija i nemiri u Srbiji (1842–1844)*, str. 96–97; АС, КБ 4/106, Испытъ. Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ бунтовником (Матом Милановићем, примедба У. С.); КБ 28/7, 10, Испытъ Сочинѣнь надъ Стоилкомъ Стояновићемъ жителѣмъ Београдскимъ. (даље: Први исказ Стојиљка Стојановића); КБ 39/4, Испытъ. Сочинѣнь надъ Стоядиномъ

Организатори буне имали су помагаче у Србији. Не може се са сигурношћу рећи ко је у њих спадао. Готово је извесно да је терен за буну у Србији припремао Милош Богићевић, шурак Јеврема Обреновића, који је, изгледа, требало да дочека бунтовнике када пређу у Србију. Са приличним степеном сигурности може да се каже да је саучесник у организацији буне била и Марија (Маца) Цукић, за коју се пред Преким судом помињало да је наговарала београдског трговца Стојиљка Стојановића и бившег управника добара кнеза Михаила Антонија Радивојевића да се укључе у организовање буне. Постоје индиције да су бунтовници имали тројанске коње у државним органима Србије. Мајор Илија Новаковић је, незадовољан тиме што кнез хоће да га отпусти из војске, изразио спремност да се уз одговарајућу новчану стимулацију сврста на бунтовничку страну. Под истим условом то је био готов да учини и саветник Стефан Стефановић Тенка, тада велики русофил (Русија је била наклоњена кнезу Михаилу). Њих двојица ипак се нису прикључили бунтовницима, Новаковић зато што му исплаћени новац није био довољан, а Тенка јер је сматрао да повратак Вучића у Србију чини бунтовнички подухват преризичним.<sup>514</sup>

Остварење те замисли изискивало је да се претходно сакупи људство, прибаве униформе и наоружање и обезбеди превоз за Србију. Људство је врбовано међу обреновићевским избеглицама и скитницама из Србије и осталих крајева Турске, настањеним у Великом Бечкереку, Новом Саду, Руми и Темишвару.<sup>515</sup> Да би их лакше приволео на опасан подухват, говорио је да су буну одобрили руски и аустријски цар. Трговац из Сремске Митровице Димитрије Загла купио је завереницима лађу којом ће се превести у Србију, унајмио извесног Стевана Трбојевића за кормилара<sup>516</sup>, а према Ј. Милинковићу Алавантићу Загла је задужио заверенике и новцем за куповину

---

Миливојевићем. (даље: Први исказ Стојадина Миливојевића); КБ 39/9, Други исказ Стојадина Миливојевића; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844.

<sup>514</sup> Милићевић, *Историја*, стр. 286; Subošić, *nav. delo*, str. 96–98; КБ 39/8, Други исказ Стојадина Миливојевића; КБ 28/5–6, 9, Први исказ Стојиљка Стојановића; КБ 46/4, Испытъ. Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Антониомъ Подрумциомъ. (даље: Исказ Антонија Радивојевића); КБ 4/44, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ. (даље: Исказ Танасија Нешића); КБ 4/67, Исказ Алексе Стојимировића пред Преким судом; КБ 4/106, Исказ Мате Милановића.

<sup>515</sup> Један од катана, Радован Пантелић из Пудараци, био је умешан у убиство Луке Гарашанина после избијања Вучићеве буне. Види АС, КБ 4/38, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ, постављнымъ указомъ Свѣтлога Господара Кнѣза нашегъ Александра, одъ 25. Септъ. 844. вНо 1327; *Сербске народне новине* бр. 83, 19. X 1844, стр. 331.

<sup>516</sup> Милићевић, *Историја*, стр. 288; Историјски архив Београда (даље: ИАБ), Земунски магистрат (даље: ЗМ), кутија 242, стр. 363, Записник седнице Судског одељења Земунског магистрата од 26. III 1845.

униформи. Средства за организацију буне врло вероватно су издвојили и кнез Милош, као и његов брат Јеврем.<sup>517</sup>

Припремне радње биле су приведене крају средином септембра. Тада је већина људства заврбованог за буну дошла у Руму. Неколико дана су се скривали код Богдановићевих зета и кума: гостионичара Димитрија Дише Димитријевића и трговца Петра Лакића. Десет завереника се непосредно пред поход налазило ван Руме.<sup>518</sup>

Завереници су сковали план да прво ударе на Шабац, одакле би пошли према Мионици, где би им се са спремљеном војском прикључио начелник Колубарског среза Никола Ракић. Тако ојачани, бунтовници би напали Крагујевац, а из Крагујевца би кренули на Београд.<sup>519</sup>

Сакупљеним катанама у Руми говорено је да ће у исто време кад они пређу у Шабац у Србију упасти још две бунтовничке дружине, од којих ће једна ударити на Београд, а друга на Смедерево. Из ноте српске агенције у Влашкој руском конзулату у Букурешту од 14. фебруара 1845. сазнаје се да је планиран и упад у Србију са територије Мале Влашке. Једна група обреновићеваца дошла је у Ковин у време преласка бунтовничке чете у Шабац. То говори да неких планова о бунтовничкој акцији ширих размера заиста јесте било.<sup>520</sup>

Бунтовничка дружина ступила је у дело у ноћи између 21. и 22. септембра. Браћа Рајовић и неки Алекса Целатовић, који је такође био саучесник у припремању буне и 23. септембра прешао у Србију у намеравајући да се придружи бунтовницима<sup>521</sup>,

---

<sup>517</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 29; *Белешке Младена Жујовића*, стр. 92; Н. Летописац (псеудоним Миленка Вукићевића, примедба У. С.), *Катанска буна*, Време бр. 292, 12. X 1922, стр. 3; Страњаковић, *Влада уставобранитеља*, стр. 71; Милићевић, *Историја*, 285; Subošić, нав. дело, стр. 94, 101; М. Мојашевић, *Јужнословенске теме у Котином листу „Allgemeine Zeitung“ по дописима Вилхелма Хопа (1831–1844): везе немачко-српске Вукове и Вуковог доба*, Београд 2001, стр. 448; Христић, нав. дело, стр. 80; искази ухваћених катана у КБ 4/3–118, passim.

<sup>518</sup> Ј. Димитријевић, *Историја Катанске буне у Шацу, 22. септембра 1844. год*, Нови Сад 1886, стр. 4–5, 10–13; А. Ивић, *Катанска буна 1844. године, Нови живот* год. IV, књ. 14 (1923), стр. 213; Г. Ј. Гашић, *Катанска буна 1844. год, Шабачки гласник* бр. 1, 7. I 1929, *Божјићни додатак за 1928. г. по старом*, стр. 1; Милићевић, *Историја*, стр. 287.

<sup>519</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 56; Р. Драшковић, *Ваљево у прошлости: прилози за завичајну историју*, Ваљево 1987, стр. 108; Р. Ј. Поповић, *Мемоар Ђорђа Протића из 1854. године, Мешовита грађа XXIV* (2005), стр. 106.

<sup>520</sup> Милићевић, *Историја*, стр. 287; АС, Књажеско-српска агенција у Букурешту (даље: САБ) 30/1845, Докладна записка No 30, Букарест 14. фебрула 1845.

<sup>521</sup> Прешавши у Србију, Алекса Целатовић је отишао код Милоша Богићевића. Он је прекорио Целатовића због акције катана. Богићевићевим прекором обесхрабрани Целатовић пошао је назад у Аустрију. Када је дошао у Мачванску Митровицу, група житеља тог места покушала је да га ухвати. Бежећи од потере, Целатовић је ускочио у Саву. Са обале су припуцали на њега, због чега је заронио у

допратили су катанску чету смештену у Руми до савске обале. Ту су им се прикључио остатак бунтовника. Катане су се укрцале на брод код чардака Гомолаве у близини Хртковаца и потом прешле у Србију. Аустријски кордонски стражари мирно су их посматрали. То је било могуће јер је керечки латов Јохан Штенгл потплаћен да се постара за неометан прелазак бунтовничке дружине. У изворима смо наишли на траг да су и стражари кородна примили 200 форинти сребра у ту сврху.<sup>522</sup>

Пошто су се докопали српске обале Саве, бунтовници су кренули пут Шапца, носећи заставу са ликом арханђела Михаила, која је сведочила у чију корист се побуна подиже.<sup>523</sup> Њихова одежда у Шапцу је изазвала забуну. Неки мештани мислили су да је у њихов град дошла кнежева гарда, други да је реч о Турцима, трећи да се ради о Швабама. Чуло се и мишљење да су катане чланови енглеског коњичког друштва које је својевремено боравило у Шапцу, а једном довитљивом ђаку пало је на памет да су катане „комедијаши који ће циркус играти”.<sup>524</sup>

Међутим, оно што је уследило нимало није личило на циркуску забаву. Катане су се упутиле према шабачком Конаку, где су се налазили окружно начелство и окружни суд. Када су, око 9 сати, стигли испред жељеног одредишта, Јовановић је заповедио окружном начелнику и судијама да изађу. Уместо начелника, Ђуке Стојићевића, сишао је помоћник Начелства Никола Нинић. Пошто су катане утврдиле о коме се ради, Нинић је убијен. Прва жртва је пала.<sup>525</sup>

Друга жртва био је председник шабачког окружног суда Марко Лазаревић. Он је сишао из Конака да види шта се напољу дешава. Катане су му наредиле да стане под њихов барјак. Међутим, ни то му није помогло, јер је нешто касније убијен. Видевши како су прошли Нинић и Лазаревић, Стојићевић се забаракадирао на тавану Начелства. Катане су заједно са неким смелим Шапчанима узалуд покушавале да га извуку одатле.

---

Саву. Тај потез коштао га је главе, јер се утопио. АС, МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844; *Сербске народне новине* бр. 79, 5. X 1844, стр. 316.

<sup>522</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 29; Ивић, *Катанска буна*, стр. 213; исти, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1926, стр. 109; КБ 38/3–4, Испытъ. Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Јованомъ Мостиѣмъ, Началникомъ Срезскимъ. (даље: Исказ Јована Мостића); АС, МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнеза Александра, Београд 27. X 1844; искази ухваћених катана у КБ 4, *passim*.

<sup>523</sup> Ивић, *Катанска буна*, стр. 214; Ивић, *Из доба Карађорђа*, стр. 110; Д. Самарцић, *Војне заставе Срба до 1918*, Београд 1983, стр. 66. Као куриозитет наводимо да је распоред боја на катанској застави био црвено-бело-плаво, као што је у Срећењском уставу (1835) било предвиђено за државну заставу Србије. Види Самарцић, нав. дело, стр. 67.

<sup>524</sup> Милићевић, *Историја*, стр. 289; Ивић, *Катанска буна*, стр. 215; Исти, *Из доба Карађорђа*, стр. 111; В. Јовановић, *Успомене* (приредио Василије Крестић), Београд 1988, стр. 34.

<sup>525</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 30, 33; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 42, 46, Христић, нав. дело, стр. 84.

Стојићевић је пружио отпор и чак убио младића Љубомира, сина извесног мутавције Миће, који се упустио у покушај да га ухвати.<sup>526</sup> Не желећи да на томе изгуби превише времена, Јовановић је оставио Стојићевићево хватање за касније.<sup>527</sup>

Пред Конаком је наступила општа пометња. Катане и разуларена гомила упали су у зграду и почели да уништавају и пљачкају оно што су у њој затекли. Јовановић је узео из касе Начелства 4000 дуката. Окупљеном народу казао је да су кнежеви Милош и Михаило у Београду, а кнез Александар и Вучић убијени, што је снашло и виђеније уставобранитељске присталице у Београду, Смедереву и Шапцу. Светина је пропратила Јовановићев говор узвима одобравања и тражила да се шабачки приврженици уставобранитеља позатварају и побију.<sup>528</sup>

Јовановић се састао са истакнутим шабачким обреновићевцима – Милошем Богићевићем, Матијом Симићем, бившим шабачким кметом Пером Поповићем и другима. Теме састанка вероватно су били установљење обреновићевске власти у Шапцу и наставак бунтовничког похода. За начелника Шабачког округа Јовановић је именовао Матију Симића, који је ту дужност обављао за време прве владе кнеза Михаила. Милош Богићевић именован је за управника вароши Шапца.<sup>529</sup>

Првобитни план катана о даљем продору у Србију био је измењен. Богићевић је зацело стрепио од неповољног исхода буне, па је желео да за тај случај има одступницу

---

<sup>526</sup> У исказу пред Преким судом Ђука Стојићевић изнео је занимљив детаљ: да му је због сталног пуцања рука малаксала, па је лупао арбијом о зид и тако имитирајући звук пуцња завао бунтовнике. АС, КБ 48/100, Испытъ. Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Ђукомъ Стојићевићемъ, Началникомъ Округа Шабачкогъ (даље: Први исказ Ђуке Стојићевића).

<sup>527</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 42–43, 46–47, 49; Димитријевић, нав. дело, стр. 32, 34–36; Христић, нав. дело, стр. 85; Летописац, нав. дело, стр. 3; *Дневник Игњата Васића проте лозничког*, Шабац 1889, стр. 1; АСАНУ, Заоставштина Драгослава Страњаквића 14556/1176, недовршени извештај непознатог лица (највероватније Вучића) кнезу Александру о припремама и току Катанске буне; АС, МИД-В 1844, V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844; АС, КБ 4/55, Испытъ Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ бунтовникомъ слѣдуюћимъ. (Илијом Прокићем, примедба У. С.). Стојићевић се по Јовановићевом одласку из Шапца предао Милошу Богићевићу, који га је држао у некој врсти кућног притвора у свом дому и тако спасио развлашћеног начелника од смрти коју му је наменила разјарена гомила. Димитријевић, нав. дело, стр. 46; *Дневник Игњата Васића*, стр. 2; Христић, нав. дело, стр. 85.

<sup>528</sup> М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, стр. 433; Димитријевић, нав. дело, стр. 37; Милинковић Алавантић, стр. 52–53, 57–58; Гашић, нав. дело, стр. 1; Д. И. Јовичић, *Катанска буна према мемоарима Стојана Обрадовића који су предати Државној архиви, Политика*, бр. 11279, 25. X 1939, стр. 19; Милићевић, *Историја*, стр. 289; А. Пејтон, *Србија најмлађи члан европске породице или боравак у Београду и путовања по планинама и шумама унутрашњости 1843. и 1844. године* (са енглеског превео Бранко Момчиловић), Нови Сад 1996, стр. 89.

<sup>529</sup> Именовање Пере Поповића за члана шабачког окружног суда Јовановић је извршио из Лознице. Л. Лазаревић, *Катанска буна: катане у Лозници, Воља год. II, књ. II, бр. 6 (1927)*, стр. 415.

преко Дрине. Стога је наговорио Јовановића да не иде ка Ваљеву, већ да се упути у Лозницу.<sup>530</sup>

Што у Шапцу, што идући према Лозници, Јовановић је прикупљао нове војнике, тако да се број бораца којима је располагао знатно повећао.<sup>531</sup> На путу ка Лозници катанска војска се зауставила у Лешници, где јој је обреновићевац хајдук Новак Теодоровић приредио дочек. Долазак катана дао је подстицај за прогоне лешничких присталица уставобранитеља.<sup>532</sup>

Представници државне власти из Подринског округа били су обавештени о Катанској буни већ на дан њеног избијања. Глас о догађајима у Шапцу у Лозницу је донео касапин Станко Вићентијевић. У тренутку када се у Лозници сазнало за буну окружни начелник Илија Чворић, поузданик уставобранитеља, налазио у Палежу (Обреновцу). У одсуству начелника војску за супротстављање бунтовницима почели су да сакупљају Глиша Благојевић, помоћник Начелства, и један члан окружног суда. Како су сакупили исувише мало војника, одлучили су да избегну борбу с катанама и побегну у Босну.<sup>533</sup>

Окружни благајник Петар Јовановић, писар окружног начелства Јован Штитарчевић и писар Јадранског среза Бојо Катић прешли су на страну бунтовника. Заједно са пензионисаним секретаром Суда Подринског округа Гаврилом Бошњаковићем, тројица чиновника–рenegата свечано су дочекали катане у Лозници.<sup>534</sup>

---

<sup>530</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 44–45; Милинковић Алавантић, нав. дело, 56; М. Алимпић, *Живот и рад генерала Ранка Алимпића*, Београд 1892, стр. 80; *Дневник Игњата Васића*, стр. 2; Милићевић, *Историја*, стр. 290.

<sup>531</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 45; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 59; Милићевић, *Историја*, стр. 291; С. Живоиновић, *Манастир Трноша*, Београд 1969, стр. 86; П. Милосављевић, *Шабац и околина од 1839. до 1875. године*, у: *Шабац у прошлости II*, Шабац 1980, стр. 199; Д. М. Станојевић, *Липница и Приљеви*, Београд 1998, стр. 203.

<sup>532</sup> М. Ђ. Милићевић, *Успомене 1831–1855* (приредио Божидар Ковачевић) Београд 1952, стр. 126; М. Р. Рајичић, *Црвена варошица: хорника вароши Лешнице до 1904. године*, Лозница 1980, стр. 121–122; П. Милосављевић, *Политички живот у Јадру до 1914. у: Јадар у прошлости*, Нови Сад 1985, стр. 267.

<sup>533</sup> Милићевић, *Историја*, стр. 291–292; Милосављевић, *Политички живот у Јадру*, стр. 267–268; КБ 23/3, Испытъ Сочинѣнь Прекинь Судомь, Кой ѣ высочайшимъ указомъ Свѣтлога Господара Княза нашегъ Александра, одъ 25. Септъ. 844 вNo 1327 поставлѣнь. (даље: Исказ Петра Јовановића); КБ 57/3, Испытъ Сочинѣнь Прекинь Судомь надъ бунтовницыма (Глишом Благојевићем, примедба У. С.); КБ 25/20, Испытъ Сочинѣнный Прекинь Судомь, Кой ѣ высочайшимъ Указомъ Нѣгове Свѣтлости Милостивѣйшегъ Господара Княза нашегъ Александра одъ 25. Септемвра 1844. год. вNo 1327 поставлѣнь.

<sup>534</sup> Лазаревић, *Катане у Лозници*, стр. 415; Милићевић, *Историја*, стр. 292; Милосављевић, *Политички живот у Јадру*, стр. 268. Subošić, нав. дело, стр. 98. Д. Страњаковић највише заслуга за лак улазак катана у Лозницу приписује некадашњем начелнику Подринског округа Тешману Солдатовићу. Ослонац за тај став без сумње су му дали званични акти српске владе. Међутим, Тешман Солдатовић у време буне уопште није био у Лозници, већ у Шапцу. Види Страњаковић, *Влада уставобранитеља*, стр. 66; АС, САБ 164/1844, Министарство иностраних дела Агенцији Србије у Букурешту, бр. 1814, Београд 28. IX 1844;

Дочеку су уз њих присуствовали и остали представници власти из Подринског округа: двојица судија, привремени секретар и практикант подринског окружног суда, секретар и практикант окружног начелства, као и окружни лекар. Амбијент је био врло свечан – звонила су црквена звона, пуцале прангије, приређена илиуминација и напијане здравице у име кнеза Михаила. Филимон Груревић држао је парастос годину дана раније преминулој кнегињи Љубици. Јовановић је именовао Штитарчевића за управника вароши Лознице, а Катића за начелника Јадранског среза. Приврженици из Подринског округа скупили су Јовановићу нове борце, тако да је број бунтовничких војника нарастао на најмање 500 људи. Пошто је преноћио у Лозници, Јовановић је 24. септембра пошао према Ваљеву.<sup>535</sup>

Српска влада је за Катанску буну сазнала 22. септембра око 23 часа. Богићевић је о немирима у Шапцу обавестио руског конзула Јакова Ивановича Данилевског, који је ту вест пренео министру унутрашњих дела Илији Гарашанину. Владу је ухватила паника. Сви министри и државни саветници буквално су устајали из кревета и долазили у кнежев двор ради већања о неопходним мерама.<sup>536</sup> Одлучено је да се државни саветник Милосав Здравковић Ресавац упуту у Шабац и тамо преузме војну и полицијску команду. Међутим, влади је требала личност кадра да угуши буну. Избор је пао на Вучића, већ прекаљеног у таквим ситуацијама.<sup>537</sup>

Гарашанин је отишао код Вучића и молио га да се прихвати сузбијања буне. Вучић је то одбио, па му је кнез Александар писао да дође у двор. Вучић се одазвао позиву, али је поновио да не жели да прими на себе тежак посао, изговарајући се старошћу и болешћу. На поновљене молбе саветника и кнеза, Вучић је пристао да крене на

---

КБ 41/6, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Матиомъ Симиѣемъ. (даље: Први исказ Матије Симића); КБ 48/6, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ, Кои є высочайшимъ указомъ Свѣтл. Господара Княза нашегъ, Александра, одъ 25. Септъ. 844. вНо 1327 поставлѣнь. (даље: Први исказ Милоша Богићевића).

<sup>535</sup> Лазаревић, *Катане у Лозници*, стр. 416; Д. Страњаковић, *Кнегиња Љубица*, Београд 1939, стр. 39; Милићевић, *Историја*, стр. 292–293; Милосављевић, *Политички живот у Јадру*, стр. 268; АС, КБ 56/3, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Пантом Милицемъ (sic!) (даље: Исказ Панте Миличанца); КБ 56/4, Исказ Милована Пантелића.

<sup>536</sup> У већању је учествовао и законописац Јован Хаџић. Види А. Ивић, *Израда законика за Кнежевину Србију (Од 1829–1843)*, *Архив за правне и друштвене науке* год. XI, књ. III, бр. 3 (1921), стр. 197.

<sup>537</sup> *Vereinigte Ofner-Pesther Zeitung*, Nr. 82, 13. X 1844, р. 1024; Ивић, *Катанска буна*, стр. 216–217; Милићевић, *Историја*, стр. 294–295; Р. Љушић, *Непозната биографија Томе Вучића Перишића од Симе Милутиновића*, у: *Зборник радова са научног скупа „Сима Милутиновић Сарајлија – књижевна дело и културноисторијска улога“ одржаног 15. и 16. октобра 1991. године поводом двестогодишњице песниковог рођења*, Београд 1993, стр. 409; Христић, нав. дело, стр. 94–95.

бунтовнике, али само уколико му се да неограничена пуномоћ за угушење буне и формира преки суд.<sup>538</sup>

Немајући куд, влада је удовољила његовим захтевима. На предлог Државног савета, кнез Александар је 24. септембра доделио Вучићу чин војводе са титулом „превасходитељство”. Истог дана новоименовани војвода је одређен за команданта војске за борбу против бунтовника и овлашћен да предузме све што је потребно за стишавање немира. Вучић је кренуо тек 25. септембра.<sup>539</sup> Дан раније се као претходница из Ваљева према Лозници запутила војска под командом проте Матеје Ненадовића.<sup>540</sup>

Звезда катана полако је почела да се гаси. Тројица среских начелника из Шабачког округа – Трифун Смиљанић, Лука Стојићевић и Јован Мостић су претњом да ће запалити Шабац приморали Богићевића да пусти Ђуку Стојићевића из притвора. Ослобођени начелник одмах се дао у потеру за катанама. Сада се ситуација обрнула; присталице уставобранитеља почеле су да гоне обреновићевце. Међу прогониоцима је, као што се неретко дешава, било и оних који су до јуче били на супротној страни. У Лозници је такође брзо васпостављена власт уставобранитеља.<sup>541</sup>

Војсци Стојана Јовановића је код моста на Јадру у близини Осечине даљи пут ка Ваљеву препречила стража коју је поставио помоћник ваљевског окружног начелства Јова Миловановић. Упркос победи над бунтовницима, помоћник је сумњао у снагу

---

<sup>538</sup> Л. Лазаревић, *Мало полумоћија, Нови живот* књ. XXVII, св. 2 (1926), стр. 57–59; Гашић, нав. дело, стр. 2; Христић, нав. дело, стр. 95. Поједини извори кажу да су у доношењу одлуке о давању пуномоћи учествовали београдски паша и руски конзул, па чак и сви конзули изузев аустријског. Петнаест година након Катанске буне, када је био под истрагом посебне комисије у вези са насиљима која је починио 1842. и 1844, Вучић је рекао да му је руски конзул запретио прогонством у Сибир ако не пође у поход против бунтовника. Разуме се да овакав исказ, дат у потпуно другачијим политичким околностима, треба узети с крајњом резервом. Види Д. Маринковић, *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића 1846–1869* (приредио Драгослав Страњаковић), Београд 1939, стр. 84; Љушић, *Непозната биографија*, стр. 409; *Рашид-беја историја чудноватих догађаја у Београду и Србији* (са турског превео Димитрије С. Чохаџић), Београд 2010, стр. 180.

<sup>539</sup> Законописац Јован Хаџић писао је 1847. свом пријатељу Григорију Возаровићу да је Вучић одлазећи из Београда тражио од неколицине саветника да се Српски грађански законик укине до његовог повратка. Види Ж. И. Огњановић, *Јован Хаџић о свом раду у Србији, Гласник Историског друштва у Новом Саду* год. IX, св. 26 (1936), стр. 434. Према овој занимљивој тврдњи треба се односити с обзиривошћу, пошто је изречена годину дана пошто је Хаџић управо Вучићевом заслугом био отпуштен из српске службе.

<sup>540</sup> S. Vukićević, *Grada Prekog suda za suđenje učesnicima u Katanskoj buni, Архивски алманах II–III* (1960), стр. 115; Б. Перуничкић, *Град Ваљево и његово управно подручје 1815–1915*, Ваљево 1973, стр. 583–584; Поповић, *Вучић*, стр. 170–171; АС, ДС 594/1844, Савет кнезу Александру бр. 1107, Београд 24. IX 1844; Указ кнеза Александра Савету бр. 1320, Београд 24. IX 1844.

<sup>541</sup> Милићевић, *Кнежевина Србија*, стр. 433; Л. Лазаревић, *Катанска буна – једна пресуда, Записи* год. I, св. 3 (1927), стр. 165; Милићевић, *Историја*, стр. 298, 301; Милосављевић, *Политички живот у Јадру*, стр. 268; Христић, нав. дело, стр. 92.



своје војске. Обавестио је проту Матеју да је извесно како ће бунтовници сутрадан извршити напад и тражио појачање. Вест о брзом доласку катанске војске у Горњи Јадар и њиховој снази обеспокојила је адресата. Одлучио је да пошаље петочлано изасланство (Маринка, пандура Подгорског среза, трговца Пантелију Ђуковића, Илију Павловића из Прњавора, Максима Ђурђевића Дрпића из Ђурђевца и калауза Јована Јеринића) код бунтовника да би проверио је ли Миловановићев страх оправдан. Чланови депутације распитивали су се код бунтовничког вође колика је снага његове војске. Стојан Јовановић задржао је код себе четворицу изасланика, док је пандур Маринко убедио вођу бунтовника да га пусти, како би утицао да се уколоне страже постављене ради спречавања даљег продора катана.<sup>542</sup>

Показало се да је то била варка. У близини Доње Буковице код Ваљева Јовановићева војска је 25. септембра затекла владине снаге под командом Јове Миловановића и вршиоца дужности Подгорског среза Васа Јовановића, које су бројале око 120 људи.<sup>543</sup> Антибунтовничка војска запуцала је на непријатеље. Народ који се прикључио бунтовницима дао се у панично бекство. Осокољена расулом у непријатељским редовима, владина војска кренула је у јуриш. Један део катана почео је да се повлачи ка неком брду, али су набасали на другу бусију, коју су поставили Илија Чворић и директор мокрогорског карантина Ђено Симић, одакле их је засула паљба.<sup>544</sup>

На бојишту је пало шест или седам катана.<sup>545</sup> Двојица припадника Јовановићеве дружине – бивши цигански харачлија Настас Логофет и некадашњи суруџија Иван

---

<sup>542</sup> Милићевић, нав. дело, стр. 297; АС, КБ 4/6, Испытъ Сочинѣнь прекимы Судомъ, кой ѣ высочайшимъ Указомъ свѣтлога Князя нашегъ, одъ 25. Септъ. 844. вNo 1327. поставлѣнь, надъ слѣдуючимъ бунтовницыма. (даље: Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића); КБ 20/17, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ Кой ѣ высочайшимъ Указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Князя Нашегъ Александра Караѣорђевића поставлѣнь надъ долуподписатимъ преступникомъ. (Максимом Ђурђевићем Дрпићем, примедба У. С.); 16/23–24, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Пантелиомъ Ђуковићемъ. (даље: Први исказ Пантелије Ђуковића); КБ 25/24–25, Испытъ Илиѣ Павловића изъ Прнявора Окружя Валѣвскогъ.; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844.

<sup>543</sup> Понегде се наводи да је поприште битке између две војске било на планини Радији, код извора речнице Поповице, у атару села Беомужевића (такође у близини Ваљева, село поред Доње Буковице). Види М. С. Милојевић, *Песме и обичаи укупног народа српског*, Београд 1869, стр. 242; Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина, Српски етнографски зборник VIII (1907)*, стр. 547; исти, *Где су страдале „Катане” 1844. год.?*, *Шабачки гласник*, бр. 6, 31. I 1929, стр. 1. Тај податак појављује се само у једном извору савременом боју, што знатно умањује његову вредност.

<sup>544</sup> Жујовић, нав. дело, стр. 95; В. Стојановић, *Краљ Петар као дете у Подрињу 1859. године, Време* бр. 2347, 7. VII 1928, стр. 6; Милићевић, *Историја*, стр. 297; В. Б. Савић, *Прота Матеја Ненадовић – акта и писма*, Горњи Милановац 1984, стр. 535; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844.

<sup>545</sup> *Србске новине*, бр. 78, 27. IX 1844, стр. 311; *Србске народне новине*, бр. 79, 5. X 1844; Милићевић, *Историја*, стр. 297; Перуничкић, *Ваљево*, стр. 584.

Смиљковић из Јагодине, били су заробљени у току битке. У каснијим потерама убијена су петорица катана – Лаза Ђорђевић, монах Мануил Витковић, његов син Риста, извесни Милован из Орашца и један неименовани бунтовник. Осамнаест чланова катанске чете накнадно су ухваћени.<sup>546</sup> Владина војска имала је најмање једног убијеног и два рањеног борца.<sup>547</sup>

Тако је Вучић лишен прилике да употреби своју пуномоћ за сузбијање бунтовника. Међутим, војвода је екстензивно протумачио овлашћење да ради угушења буне предузме све што нађе за сходно. Пошто су катане савладане, почео је немилосрдно да се свети познатим обреновићевцима, њиховим породицама, али и обичним људима који су изrekli било шта у прилог бунтовника. Терор је био толико суров да су чак и Вучићеви приврженици – мајор гарнизоне војске и војни свештеник, обојица по имену Илија Новаковић, претили да ће се вратити у Београд ако војвода настави са безакоњем и убијањем.<sup>548</sup>

Колико је Катанска буна била озбиљан покушај обарања уставобранитеља? Рекли бисмо ни неозбиљан ни преозбиљан. Другим речима, није била ни „сокачка комедија”, како ју је крстио београдски дописник *Седмоградског недељног листа (Siebenbürger Wochenblatt)*<sup>549</sup>, али ни толико снажна да доведе до пада уставобранитељске власти.

С једне стране, завереници су имали солидну логистику у Аустрији и потенцијално разгранату мрежу сарадника у Србији, а наруку им је ишла и разједињеност тамошњег режима у Србији. Међутим, нити је план за подизање буне био довољно разрађен, нити су га се бунтовници држали чак и таквог неразрађеног. Из ових разлога, пораз Јовановићеве дружине био је неминован. А могло је бити сасвим другачије; ако су у

---

<sup>546</sup> *Србске новине*, бр. 78, 27. IX 1844, стр. 311; АС, ПО 138/211, Списак Бунтовника, кои су изъ Ц. Кр. стране, ноћу, између 21. и 22. Септѣ 844. У нашу страну прешли и затъмъ у Шабцу миръ и законный поредак нарушили; АС, КБ 4/6, 22, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића; КБ 4/91, Испытъ; Надъ Бунтовникомъ изъ Немачке прешавшимъ Грујом Станковићемъ изъ Породина окръ. Пожаревачкогъ данасъ 3г 8врїя 1844. Учинънии, а у Срезу Посаво–Тавнаском (sic!) окръ. Шабачкогъ у хваћеном (sic!). (даље: Исказ Грује Станковића пред Стеваном Новаковићем); искази осталих ухваћених катана у КБ 4; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844.

<sup>547</sup> АС, МУД-П 1844, ф. IX, р. 101, л. 73, Начелство Шабачког округа Министарству унутрашњих дела бр. 3889, Шабац 26. IX 1844; Међуопштински историјски архив Шабац, Суд Округа шабачког 1844, ф. VII, р. 437, Суд Шабачког округа Министарству правде бр. 3546, Шабац 26. IX 1844; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844.

<sup>548</sup> Āankovitch, Grouitch, *Les Slaves du Sud ou le peuple serbe avec les Croates et les Bulgares*, Paris 1853, р. 44; С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*, Београд 1925, стр. 185–186; Огњановић, нав. дело, стр. 434; Поповић, *Мемоар Ђорђа Протића*, стр. 107–108; Милосрђе мајора Новаковића вероватно је одраз чињенице да је раније преговарао око ступања у коло бунтовника.

<sup>549</sup> D. P. Tirol, *Historische Uibersicht Serbiens unserer Zeit*, Neusatz 1851, р. 11.

једној тако стихијској и неорганизованој буни два града пала у руке катана, остаје нам само да нагађамо шта би се догодило да су науми бунтовника били боље осмишљени и спровођени.

## VI ПРЕКИ СУД ФОРМИРАН ПОВОДОМ КАТАНСКЕ БУНЕ

### 1. ОСНИВАЊЕ ПРЕКОГ СУДА

Извори су сагласни у томе да је формирању Преког суда кумовао Вучић. Међутим, у изворима не постоји сагласност око тога када је будући предводник војске изнео своју идеју да бунтовницима суди преки суд. Турчин Рашид-беј, који је за собом оставио успомене на Београд у првој половини XIX века, каже да је Вучић формирање преког суда поставио као један од услова да се прихвати угушења буне. С друге стране, М. Ђ. Милићевић вели да је будући војвода наредио установљење преког суда тек пошто су окупљени на састанку у кнежевом двору дали бланко одобрење на све што он уради у циљу сузбијања буне.<sup>550</sup>

Преки суд је формално основан указом кнеза Александра од 25. септембра.<sup>551</sup> За председника је постављен председник смедеревског окружног суда Григорије Филиповић, а за чланове начелник Београдског округа Јован Ресавац, мајор гарнизоне војске Марко Дабић, кмет Палежа (Обреновца) Живан Маринковић и трговац из Ваљева Михајло Лаловић.<sup>552</sup>

---

<sup>550</sup> *Рашид-беја историја*, стр. 180; Рукописно одељење Народне библиотеке Србије, Архива Милана Ђ. Милићевића, Р 343/3д/110, рукопис *Илија Гарашићин и Тома Вучић*.

<sup>551</sup> Према процесним законивцима немачких земаља (изузев Олденбурга) одлуку о формирању Преког суда доносили су нижи органи власти. Међутим, грчко *Устројство судова и бележничке службе (Οργανισμος των δικαστηριων και σιμβολαιογραφον*, 1834) је у члану 513 предвиђало да о формирању Преког суда одлучује краљ. Наравно, не мислимо да је у тренутку увођења Преког суда неко консултовао законска решења земље Хелена, већ је подударност резултат приближно истог степена политичког развоја, истог погледа на карактер власти монарха. *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen*, Wien 1803, p. 291–292 (art. 502); *Strafgesetzbuch für die Königreich Baiern.*, München 1813, p. 367 (art. 443); G. L. von Maurer, *Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskampfe bis zum 31. Juli 1834*. III, Heidelberg 1835, p. 605 (art. 513). *Strafgesetzbuch für die Herzoglich-Oldenburgischen Lande von 1814.*, Oldenburg 1837, p. 364 (art. 924).

<sup>552</sup> Лазаревић, *Једна пресуда*, стр. 165; Vukićević, стр. 116; Поповић, *Вучић*, стр. 171.

Избор лица за судије Преког суда наводи нас на закључак да је влада желела да у тој установи буду равномерно заступљени припадници што више професија од угледа. По овој одлици Преки суд је оригинална творевина српских власти. У правним системима тадашњих немачких земаља преки суд такође је чинило пет судија, али је био састављен или искључиво од судија професионалаца или делом од професионалних судија а делом од војних лица.<sup>553</sup>

У законодавству неких немачких земаља, као и немачкој процесној литератури, нереди већих размера навођени су или као искључиви разлог или као један од разлога за установљење преких судова. Сврха установе преког суда била је да брзином и оштрином свог деловања поврати озбиљно нарушени ред, што редовни судови због своје за те прилике дуге процедуре не би могли да учине.<sup>554</sup> Дакле, одлука владе да се његовим формирањем супротстави бунтовничком покрету не одудара од духа свог времена.

Међутим, потез владе није био у сагласности с Турским уставом. Наиме, члан 48 тадашњег највишег правног акта Србије предвиђао је да против окривљеног поступак може да води само суд округа у којем он има пребивалиште или, изузетно, суд округа у којем је окривљени ухваћен.<sup>555</sup> Ни састав суда није био у сагласности с оним што је Устав прописивао: у члану 56 тог акта стајало је да војни и грађански (цивилни) чиновници неће моћи да буду запослени у судовима. О неуставности и незаконитости преког суда говорили су обреновићевац Димитрије Тирол, али и двојица окривљених – Илија Ивановић из Шаторње и Живота Смиљић из Смедерева, против којих је Преки суд водио поступак у одсуству.<sup>556</sup>

Ђорђе Протић, кнежевски представник у време прве владе кнеза Михаила, тврдио је да су за судије Преког суда одабрана лица која ће беспоговорно следити вољу Вучића и владе.<sup>557</sup> Да ли је заиста било тако? Одговор на то питање сазнаћемо пошто се осврнемо на податке о неким од судија које смо успели да пронађемо.

---

<sup>553</sup> *Gesetzbuch über Verbrechen*, p. 292 (art. 502); *Strafgesetzbuch für Baiern*, p. 367 (art. 445); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, p. 364 (art. 924).

<sup>554</sup> *Gesetzbuch über Verbrechen*, p. 291 (art. 501); *Strafgesetzbuch für Baiern*, p. 365 (art. 441); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, p. 362–363 (art. 922); C. A. Tittmann, *Handbuch der Strafrechtswissenschaft und der deutschen Strafrechtswissenschaft* III, Halle 1824, p. 673; G. A. Kleinschrod, *Ueber das Standrecht als criminalrechtliche Verfahren.*, *Neues Archiv des Criminalrechts* IX/1 (1826), pp. 270–276; C. J. A. Mittermaier, *Die Gesetzgebungen über Belagerungsstand, Kriegsrecht, Standrecht, und Suspension der Gesetze über persönliche Freiheit*, *Archiv des Criminalrechts, erstes Stück* (1849), pp. 69–72.

<sup>555</sup> *Зборник закона* I, стр. 185.

<sup>556</sup> *Зборник закона* I, стр. 11–12; Tirol, op. cit., p. 14 (у додатку књиге); АС, КБ 65/23–24, Живота Смиљић Савету, Нови Сад 14. XI 1844; КБ 65/19–20, Илија Ивановић Савету, Нови Сад 21. XI 1844;

<sup>557</sup> Поповић, *Мемоар Ђорђа Протића*, стр. 107.

Јован Ресавац био је део Вучићеве војске која је кренула на бунтовнике. Марко Дабић био је у немилости кнеза Александра, који је три месеца пре избијање буне желео да га уклони из војске. Његово именовање врло вероватно је заслуга тада свемогућег Вучића, за чијег је присталицу важио. Занимљив је податак да је у децембру 1844. министар правде Паун Јанковић Баћа корио једног од уставобранитељских првака Стевана Книћанина што је председнику Савета Стојану Симићу причао шта је Дабић говорио у Ваљеву када се тамо сазнало за избијање Катанске буне. Из Јанковићевог прекора даје се наслутити да се кнезу неомиљени мајор о буни похвално изражавао.<sup>558</sup>

Михајло Лаловић био је, изгледа, човек уставобранитеља. На такав закључак наводи нас исказ једног од окривљених пред Преким судом, трговца из Табановића Пантелије Ђуковића, према којем му је начелник Колубарског среза Никола Ракић, обреновићевац, набројао неколицину људи који „нису његови”. Међу наведенима налази се име Михајло Лаловић. Из списка Преког суда сазнајемо да се тадашњи практикант Суда вароши Београда Мирко Недељковић (родом из Санковића, као и судија Лаловић) чувши прообреновићевске речи кмета Радобића Гаје Јовановића, одмах запутио кући свог стрица – Михајла Лаловића.<sup>559</sup>

Такав састав Преког суда могао је да значи само једно: окривљенима се није смешила срећна судбина.

## 2. „ПРЕТКРИВИЧНИ ПОСТУПАК”

У неким случајевима поступку пред Преким судом претходио је својеврсни „преткривични поступак”.<sup>560</sup> Њега су спроводили Вучић и члан шабачког окружног суда Стеван Новаковић. Облик и значај „преткривичног поступка” зависили су од тога који од њих двојице га је водио.

---

<sup>558</sup> Алимпић, нав. дело, стр. 81; Милићевић, *Историја*, стр. 166; АС, ПО 74/241, Симо Тодоровић Илији Чворићу 26. IX 1844; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844; АСАНУ, Преписка Стевана Книћанина, 7051/162, Паун Јанковић Стевану Книћанину, Београд 19. XII 1844

<sup>559</sup> АС, КБ 16/30, Други исказ Пантелије Ђуковића од 24. X 1844; АС, КБ 8/39, Испытъ Сочинѣнь Прекиѣ Судомъ надъ Миркомъ Недељковићемъ.

<sup>560</sup> Наравно, радње спроведене у овој фази гоњења осумњичених само делимично се поклапају са данашњим појмом преткривичног поступка. Нешто другачије се, узимајући у обзир развијеност права у време кад је Преки суд радио и околности које су пратиле његово деловање, није могло ни очекивати. Данашњи појам преткривичног поступка види у С. Бркић, *Класификација процесних форми у кривичном процесном праву Србије, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду XLIV/3 (2010)*, стр. 291.

## 2.1. Вучић – сито за осумњичене

У указу којим је Преки суд формиран писало је да ће он судити сваком „зликотцу” којег Вучић преда том суду.<sup>561</sup> Војвода је, дакле, био тај који је одлучивао коме ће се судити. Другим речима, дато му је право да сваког осумњиченог за учешће у буни пропусти кроз шаке.

Да ли је то своје право Вучић сасвим искористио? У мемоарским делима може се пронаћи податак да није. Ј. Милинковић Алавантић и Ј. Димитријевић тврде да је Вучић испитивао осумњичене вишег друштвеног положаја, а оне који нису имали висок статус само уколико би својим казивањем теретили неког од угледника.<sup>562</sup>

Извори које смо имали у рукама само делом потврђују тврдње Алавантића и Димитријевића. Вучић је 28. септембра обавестио кнеза Александра да је почео да испитује ухваћене катане, што је потврда казивања двојице мемоариста. У прилог њиховој тврдњи ишао би и податак да је војвода Преком суду предао Живана Антонијевића из Ликодре, бившег начелника Рађевског среза.<sup>563</sup>

С друге стране, у записницима исказа окривљених пред Преким судом може се запазити да су се пред војводом наша и нека лица која у својим казивањима нису теретили неког од важнијих осумњичених. Димитрије Шешић из Накучана казао је судијама Преког суда како је Вучић поред њега испитао још и Пауна Настића, Манојла Крстића бојацију, Ранка папуцију, Јанчу Џангулића, Јованчета Радиног шурака (Јована Павловића), Лазу Белог с Камичка<sup>564</sup>, Стевана Николића и Васу Трифуновића Белог. Ни Шешић ни лица поменута у његовом исказу нису изнели оптужбе на рачун неког од осумњичених за тежа кривична дела.<sup>565</sup>

---

<sup>561</sup> Vukićević, nav. delo, str. 115.

<sup>562</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 64; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 98.

<sup>563</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 84; Милићевић, *Историја*, стр. 303; АС, МИД-В 1844, ф. III, р. 270, Вучић кнезу Александру, Ваљево 28. IX 1844.

<sup>564</sup> Део Шапца који се налазио западно од баре Овельаче, дуж речице Камичак, поред насеља Махале и путева за Мајур и Табановић. Љ. Павловић, *Из живота града Шапца*, *Гласник Географског друштва IX* (1923), стр. 58.

<sup>565</sup> АС, КБ 5/31–32, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ надъ политическимъ Кривцемъ, Димитриѣмъ Шешићемъ, жителѣмъ Шабачкимъ. У логору кодъ Шабца 13. Октоврѣя 1844. годъ (даље: Исказ Димитрија Шешића); АС, КБ 50/5–6, Испытъ држан прекимъ Судомъ надъ бунтовникомъ Пауномъ Настићемъ, жителѣмъ Шабачкимъ, у Логору кодъ Шабца 13. Октоврѣя 1844. годъ (даље: Исказ Пауна Настића); КБ 20/11, Испытъ Надъ политическимъ Кривцемъ Лазомъ Митровићемъ иначе Белымъ жителѣмъ Шабачкимъ, држанъ 14. Октоврѣя 1844. год. у Логору кодъ Шабца (даље: Исказ Лазе Митровића); КБ 20/25, Испытъ, Надъ преступникомъ политическимъ, Стеваномъ Николићемъ, жителѣмъ Шабачкимъ, учинѣнь прекимъ Судомъ у Логору кодъ Шабца 14. Октоврѣя 1844. годъ; КБ 35/3–4, Исказ Јанча Џангулића; КБ 5/37, Испытъ Учинѣнь надъ политическимъ преступникомъ Васомъ Трифуновићемъ Белымъ, жителѣмъ Шабачкимъ, у Логору кодъ Шабца 13. Октоврѣя 1844; КБ 10/5, Испытъ Учинѣнь

У архивској грађи нисмо пронашли ниједан податак о томе како је изгледао поступак пред Вучићем. До тих сазнања дошли смо помоћу мемоарских дела и казивања, које, наравно, треба узети с резервом.

Војвода је податке о кривици осумњичених прикупљао испитивањем осумњичених и испитивањем сведока. Сећања савременика говоре нам да је Вучић исказе осумњичених узимао у форми испита. Приликом узимања исказа војвода је, према речима С. Обрадовића, упућивао псовке осумњиченима. Вучићу, изгледа, нису биле стране ни претње. Обрадовићу је током испита викао да ће погани бунтовни род тако истребити, да они који преживе неће смети Обреновиће да помену ни у подруму.<sup>566</sup>

Испит се понекад састојао од једног, а понекад од више питања. Илију Прокића, једног од ухваћених катана, војвода је питао шта је намеравао да уради кад је прешао у Србију.<sup>567</sup> Од Мите Милосављевића, слуге Милоша Богићевића, тражио је да исприповеда шта зна о договорима које је у вези с буном његов газда имао са Стојаном Јовановићем и кнезом Милошем. Из казивања Ј. Милинковића Алавантића и Ј. Димитријевића да Богићевићев ћирица није хтео да призна ништа од оног за шта се веровало да зна јасно се закључује да му је Вучић поставио више питања.<sup>568</sup>

Осумњичени нижег друштвеног статуса подвргавани су тортури уколико не би признали дело које им се ставља на терет. Пошто је Мита Милосављевић тврдио да нема никаквих сазнања о ономе за шта је питан, Вучић је својим момцима наредио да га туку. Милосављевића су 10–15 пута ударили од врата до кичме ћорбалтом, нацаком на краткој дршци.<sup>569</sup> После батинања Милосављевић је поново испитиван, али је остао при свом исказу. Вероватно налазећи да су Богићевићевог слугу батине омекшале толико да га сама претња тортуром наведе на признање, Вучић је својим момцима поново дао ћорбалту, у намери да уплаши осумњиченог. Пошто је Милосављевић остао непоколебљив, војвода је одустао од даљег испитивања.<sup>570</sup>

---

прекимъ Судомъ надъ Манойломъ Крстићемъ жителѣмъ Шабачкимъ, кой ѣ бунтовнике пратио. У Логору кодъ Шабца 14. Октоврѣя 1844. Годъ; КБ 10/7, Испытъ Надъ Ранкомъ Ђорђевићемъ жителѣмъ Шабачкимъ, политическимъ Кривцемъ, учинѣнъ прекимъ Судомъ у Логору кодъ Шабца 14. Октоврѣя 1844. годъ; КБ 15/3, Испытъ Учинѣнъ прекимъ Судомъ надъ политическимъ Кривцемъ, Јованомъ Павловићемъ жителѣмъ Шабачкимъ (даље: Исказ Јована Павловића). У Логору кодъ Шабца 13. Октоврѣя 1844. годъ.

<sup>566</sup> Јовичић, нав. дело, стр. 10.

<sup>567</sup> Прича о испитивању Прокића налази се само код Ј. Димитријевића; Ј. Милинковић Алавантић оспоравао јој је истинитост. Димитријевић, нав. дело, стр. 67; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 108.

<sup>568</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 64–65; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 98.

<sup>569</sup> С. Обрадовић вели да је батинање осумњиченог ћерићима од кичме до рамена било саставни део војводинских испита. Јовичић, нав. дело, стр. 10.

<sup>570</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 99. Према Ј. Димитријевићу, Вучић се није задржао на претњи ћорбалтом, већ је осумњичени и по други пут претрпео батинање. Димитријевић, нав. дело, стр. 65–66.

Код Ј. Димитријевића наилазимо на податак да је батине приликом испита искусио и Андрија, брат пензионисаног цариника из Мале (Мачванске) Митровице Стојадина Миливојевића. Та тврдња није неспорна. Милинковић Алавантић износи да је Миливојевићев брат батинан када је давао исказ пред Преким судом.<sup>571</sup>

Према тврдњама Димитријевића и Милинковића Алавантића, осумњичени вишег статуса нису подвргавани тортури приликом испитивања.<sup>572</sup> Нисмо успели да сазнамо да ли је заиста било тако, јер извори о томе ништа не казују.

Само за једно лице засигурно знамо да је у својству сведока дало исказ у поступку пред Вучићем. Поводом изјаве шабачког владике Саве Николајевића да његов сестрић Ђорђе Павловић није поцепао примерак Устава и кнежев портрет који су се налазили у згради шабачког окружног суда, Вучић је испитао Јована Милинковића Алавантића, тада практиканта Суда Шабачког округа. Мемоариста Катанске буне ускратио нас је за опис тог испитивања, али је зато изнео драгоцену мишљење о томе како је Вучић ценио веродостојност његовог сведочења. Мада је сумњао да практикант говори истину, војвода је његовом исказу ипак поклатио поверење, јер је сведоков отац био његов присталица.<sup>573</sup>

Ради прибирања доказа о држању Милоша Богићевића према притвореном Ђуки Стојићевићу, Вучић је владици Николајевићу писмом поставио следећа питања: 1) Да ли је Стојићевић по притварању у Богићевићеву кућу желео да иде у народ и шта га је у тој намери спречило?; 2) Да ли се Богићевић са бившим шабачким кметовима договарао да се Стојићевић пусти из притвора и под којим условима?<sup>574</sup>; 3) Да ли је у Богићевићевој кући било наоружаних људи који су чували окружног начелника?; 4)

---

<sup>571</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 70; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 102. Нисмо сасвим сигурни који окривљени је у питању. Говорећи о том лицу, горња двојица навела су да је трговац из Мачванске Митровице, који је изложен тортури признао да је знао да се буна припрема, али не и да је у њој учествовао, па је осуђен на мртву шибу. У актима Преког суда нашли смо само једног окривљеног који делимично одговара том опису. Ради се о Андрији Ширгићу, механџији из Мачванске Митровице, којем је Преки суд додуше изрекао казну мртве шибе, али не зато што је одраније знао за бунтовничке планове, него зато што је у време Катанске буне самовласно са дужности цариника збацио Станоја Ћосића и на његово место поставио себе. Види АС, КБ 39/32, Изводъ Суђеня у преступленію Андриѣ Ширгића изъ Митровице окръ. Шабачкогъ.

<sup>572</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 100; Димитријевић, стр. 66.

<sup>573</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 97; АС, Начелство округа шабачког (даље: НОШ) 1844, ф. X, р. 1301, л. 120, Сава Николајевић начелнику Главне контроле Јовану Нинићу, Шабац 4. X 1844; л. 121, Начелство Шабачког округа Вучићу бр. 3947, Шабац 5. X 1844.

<sup>574</sup> Богићевић је у свом првом исказу пред Преким судом навео да је по притварању Ђуке Стојићевића позвао у своју кућу некадашње шабачке кметове да би се с њима посаветовао да ли да се шабачки начелник пусти из притвора. Види АС, КБ 48/6, Први исказ Милоша Богићевића.



Шта је Милош Богићевић у суботу говорио шабачкој општини?<sup>575</sup> Владика је одговорио на постављена питања у писму Вучићу од 18. октобра.<sup>576</sup>

Војводино писмо шабачком епископу навело би нас да помислимо да је владика био други сведок који се појавио у поступку пред Вучићем. Међутим, датуми када је Преки суд испитивао Богићевића – 16, 17, 18. и 19. октобар, налажу опрез.<sup>577</sup> Врло је могуће, наиме, да је војвода тражио исказ од Николајевића на молбу судија Преког суда.

После извођења доказа Вучић је одлучивао да ли ће осумњиченог послати Преком суду. Прегледана архивска грађа није нам дала материјал на основу којег би се могло рећи када је војвода доносио одлуку да ли ће неког осумњиченог упутити Преком суду на даљи поступак. Стога морамо да се ослонимо на мемоарска дела, чија поузданост када је реч о овој теми није увек неспорна.

Деловођа Преког суда Никола Христић навео је у својим успоменама је како су у Ваљеву и Јаребицама ухваћене катане довођене пред Вучића, а он их слао Преком суду. На исти начин „превасходитељство” је у Лозници поступило са Бојом Катићем, Петром Јовановићем и Јованом Штитарчевићем. Све су то људи у чију кривицу се није могло сумњати. Из тога следи да је војвода предавао судијама Преког суда оне осумњичене за које није постојала никаква дилема да ли су извршили кривично дело за које се терете.<sup>578</sup>

На основу казивања савременика може да се закључи како је Вучић одлуку о пуштању осумњиченог на слободу доносио у три случаја: 1) ако би по извођењу доказа стекао уверење да је осумњичено лице невино; уколико је неког осумњиченог сматрао за кривог, али је нашао за целисходно да га пусти на слободу или га је одраније познавао као доброг човека. При одлучивању да ли ће осумњичени бити послат Преком

---

<sup>575</sup> Према исказу сведока Проке Бајића, Филипа Милутиновића и Ивка Пантелића Богићевић је, суочен с претњом Луке Стојићевића да ће запалити Шабац ако његов стриц не буде пуштен на слободу, 23. септембра ујутро на шабачкој пијаци предложио окупљеној гомили људи да се старији Стојићевић пусти, али под условом да његов синовац пошаље 50 кметова као таоце. АС, КБ 48/68–69, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Прокомъ Баићемъ изъ Шабца.; КБ 48/71, Исказ Филипа Милутиновића; КБ 48/72–73, Исказ Ивка Пантелића.

<sup>576</sup> АС, КБ 48/107, Сава Николајевић Вучићу, Шабац 18. X 1844.

<sup>577</sup> АС, КБ 48/3, Први исказ Милоша Богићевића; КБ 48/18, Други исказ Милоша Богићевића; КБ 48/37, Трећи исказ Милоша Богићевића; КБ 48/46, Четврти исказ Милоша Богићевића.

<sup>578</sup> Христић, нав. дело, стр. 98–99. Да су испити ухваћених катана били само формалност говори и цртица коју проналазимо код Ј. Димитријевића. Када је Илија Прокић на горе постављено питање одговорио да је прешао у Србију да би народу вратио слободу и законитог кнеза, те казни оне који су одузели слободу народу и протерали кнеза Михаила, војвода је одвратио осумњиченом да ће му судити Преки суд. Димитријевић, нав. дело, стр. 67–68.

суду војвода је узимао у обзир и побуде које су осумњиченог навеле да се стави на страну бунтовника.

Када ни ћорбалта није нагнала Миту Милосављевића да ода свог газду, Вучић је обуставио поступак против Богићевићевог момка. Војвода је одлучио да се на слободу пусти и Ђока Павловић, пошто је Јован Милинковић Алавантић посведочио да он заиста није учинио дела за која је био осумњичен.<sup>579</sup>

Као вешт политичар Вучић је био свестан да би му протезање одмазде на превелик број лица донео велику омразу. Н. Христић открио нам је податак да је војводи у Шабац дотерано између 400 и 500 сељака из Мачванског среза. Вучић је наложио да се сви они напишу и за сваког наведе шта му се ставља на терет. Сачињени списак однео је судијама Преког суда и затражио од њих да му кажу на које би казне осумњичени били осуђени ако буду подвртнути суђењу. Судије су консултовале закон<sup>580</sup> и рекле заповеднику антибунтовничке војске да би неки са списка били кажњени смрћу, а неки дугогодишњом робијом. Мислећи на свој углед у народу, на који је јако полагао, Вучић је одлучио да доведене сељаке не проследи Преком суду. Уместо тога, он сам их је прописно изгрдио и заповедио да се избатина 50–60 осумњичених којима су на терет стављена најтежа кривична дела.<sup>581</sup>

Да се Вучић, насупрот речима потеклим из пера својих савременика обреновићеваца и каснијих прообреновићевских историографа, понекад ипак старао да не претера с гоњењем наводних и стварних бунтовника, сведочи случај Јована Павловића. Шапчани су на свог проту дигли грају да је својим говорима подстицао народ да пристане уз катане. Вучићев присталица Сава Чотра убеђивао је војводу да шабачког проту преда Преком суду, на шта командант није хтео да пристане, између под образложењем да би морао „силество побити кад би све на одговор повукао који су пристали уз буну”. Осим тога, војвода је истакао да проту донекле оправдава то што га је понело понашање масе.<sup>582</sup>

Када му није успело да сам приволи Вучића да проту пошаље Преком суду, Чотра се састао са групом својих истомишљеника - тај скуп одлучио је да шабачка општина изабере пет до шест лица која би отишла код команданта, предочила му доказе о

---

<sup>579</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 66; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 99.

<sup>580</sup> Вероватно *Уредбу против нарушитеља јавног мира и поретка* (даље: *Закон против бунтовника*), која је предвиђала казне за учешће у буни, договоре за подизање буне, непријављивање припремаза буну, подстрекавање на буну и кривична дела која њени учесници изврше у току буне. Види *Зборник закона II*, стр. 272–276.

<sup>581</sup> Христић, нав. дело, стр. 100.

<sup>582</sup> Христић, нав. дело, стр. 101.

кривици неких лица, поготово проте Павловића, и затражила да се они буду подвргнути Преком суду. Посланство, којем је на челу био Чотра, упознало је Вучића са својом молбом. Војвода им је на то казао да лица која су навели познаје као добре људе, чија кривица може да се припише забуни. Предводник депутације наставио је да инсистира на стављању осумњичених под Преки суд, али тиме није успео ништа да постигне. Пошло му је за руком само да добије грдњу због кукавичког држања локалних уставобранитељских приврженика по доласку катана у Шабац.<sup>583</sup>

Стојана Обрадовића спасио је Вучићев секретар Атанасије Николић. Када су из војводиних уста изашле грдње упућене Обрадовићу, секретар шабачког округа очекивао је да попут осталих осумњичених буде оборен на земљу и батинан. Међутим, очекивани војводин миг својим пандурима је изостао, јер је Николић у том тренутку дошао до Вучића и нешто му шапнуо. Из тог разлога Вучић је Обрадовића само истерао из свог логора.<sup>584</sup>

Шабачко окружно начелство молило је 3. октобра да се Јован Поповић Папула пусти из притвора, јер му је осумњичени познат као владин приврженик. Ресавац је истог дана одговорио да Поповића не може да пусти зато што је у Ресавчев логор послат по Вучићевом налогу, али да ће војводу упознати с молбом Начелства и заузети се за њу. Јемство Начелства очигледно није помогло, јер смо Папулу нашли међу окривљенима пред Преким судом.<sup>585</sup>

Када је 10. октобра Вучићу упутила на даљи поступак Пауна Настића, Димитрија Шешића, Стевана Брашинчевића, Јанчу Џангулића, Васу Трифуновића, Лазу Митровића Белог, Јованчета Павловића, Ранка Ђорђевића и Манојла Крстића Бојацију, шабачко начелство објаснило је војводи да су сви они били принуђени да пођу за бунтовницима. Вучић је након испитивања пустио послате му осумњичене, но не знамо да ли је јемство Општине имало неког удела у томе.<sup>586</sup>

Пошто је Вучић одлучио да Ђорђе Павловић не иде пред Преки суд, одлука о прекиду поступка била је уобличена у решење Преког суда којим се окривљени пушта

---

<sup>583</sup> Христић, нав. дело, стр. 101–102.

<sup>584</sup> Јовичић, нав. дело, стр. 10; Поповић, *Политичке борбе*, стр. 76.

<sup>585</sup> АС, Начелство округа шабачког (даље: НОШ) 1844, ф. X, р. 1301, л. 93, Начелство Шабачког округа Милосаву Ресавцу бр. 3931, Шабац 3. X 1844; л. 96, Милосав Ресавац Начелству Шабачког округа, логор код Тополика 3. X 1844; АС, КБ 15/13, Испыть Учинѣнь надъ Јованомъ Поповићемъ Папуломъ жителѣмъ Шабачкимъ, участникомъ буне (даље: Исказ Јована Папуле).

<sup>586</sup> АС, НОШ 1844, ф. X, р. 1301, л. 159, Начелство Шабачког округа Вучић бр. 3980, Шабац 10. X 1844; л. 160, Списакъ. Пописани Шабчана кои су сабунтовницима (sic!) преморани одавде отићи и сами се натрагъ у путу повраћали.; КБ 5/32, Исказ Димитрија Шешића.

на слободу. Вероватно је тако учињено да би Вучићева воља била заоденута у колико-толико легално рухо.<sup>587</sup>

Тврдња Милинковића Алавантића и Димитријевића да осумњичени које Вучић пусти нису подвргавани Преком суду није издржала проверу. Упркос томе што је војвода обуставио поступак против лица поменутих у претходном пасусу, Преки суд је водио поступак против њих. Који је разлог за то, можемо само да нагађамо. Најлогичнија претпоставка је да је Преки суд касније дошао до података који говоре у прилог кривици ослобођених осумњичених.

Треба истаћи и да ослобађајућа пресуда Преког суда није гарантовала окривљеном да неће доћи у војводин шатор на испитивање. То видимо на примеру Стојана Обрадовића. Премда су га судије Преког суда ослободиле кривице, после је морао да оде код Вучића на испит.<sup>588</sup> Иако не можемо поуздано да кажемо зашто је лице које је претходно проглашено невиним поново испитивано, претпостављамо да се ради о разлогу наведеном у последњој реченици прошлог пасуса.

С правне стране, за коју наравно у овим околностима нико није марио, Вучићево испитивање ухваћених катана било је сасвим сувишно. Није било никакве дилеме да су они криви, па се поставља питање зашто их војвода није одмах предао Преком суду. Вероватно га је врло испуњавало да сваког присталицу својих заклетих душмана лично пропусти кроз шаке, да би види ко су ти који су се услудили да руше поредак који је он створио.

Поступак према неважним осумњиченима био је све само не правичан. Да ли ће неко бити подвргнут Преком суду зависило је искључиво од војводиних ћефа и личних наклоности. Због тога је много криваца избегло казну, а мноштву невиних остало да у агонији ишчекују суђење. Уосталом, грађа даје два убедљива доказа да Вучић није добро одрадио свој посао. Пет окривљених које је он пустио кућама (Васа Трифуновић Бели, Димитрије Димић, Манојло Крстић, Ранко Ђорђевић и Стеван Николић) пресудама Преког суда проглашени су кривима.<sup>589</sup>

---

<sup>587</sup> АС, КБ 66/5, Решење Преког суда од 8. X 1844, издато у логору код Шапца. Истрага Преког суда против Илије Здравковића, осумњиченог да је водио бунтовничке разговоре са Димитријем Чивутперићем, Милованом Радовановићем, Ђорђем Црномарићем, Марком Милентићем и неким писарем Милићем, обустављена је а да Здравковић није ни дао исказ. Можда се и то може приписати у заслугу војводи. АС, КБ 8/104, Запис о прекиду истраге против Илије Здравковића.

<sup>588</sup> Јовичић, нав. дело, стр. 10.

<sup>589</sup> АС, КБ 5/105–106, Изводь Суђеня у преступленію Васе Трифуновића – Белогь, родомь из Беле Реке, Милана Василића, родомь изь Горнѣгь Добрића, окрѣ. Подринскогь; Димитрија Шешића, изь Накучана, окрѣ. Шабачкогь; Петра Степановића – Голѣ – родомь изь Босне; Бояна Трифуновића, родом из Баданѣ, Окрѣ.Подринскогь; Јована Ацића, родом изь Шабца; Еремія Мезића родомь изь Шабца; Аврама Крстића, родомь изь Салаша Црнобарскогь и Јосифа Боића изь Мајора (даље: Пресуда Васи Трифуновићу Белом и

У поступку пред Вучићем утврђивање истине било је у другом плану. *Ratio existendi* тог поступка била је демонстрација командантове ничим ограничене моћи. Свемоћ која му је подарена неограниченом пуномоћи за угушење буне није смела да остане неискоришћена. Кад је већ није искористио у борби, остало му је да у њој ужива одлучујући о томе ко ће ићи пред Преки суд.

## 2.2. Поступак пред Стеваном Новаковићем

Извори које смо прегледали одају нам да су пред Стевана Новаковића изашле катане Алекса Стојимировић, Крста Ристић и Груја Станковић. Новаковић је до сазнања о делу стављеном на терет овој тројници дошао узимајући исказе осумњичених. Они су исказе давали у мешовитој форми. Новаковић је осумњиченима давао смернице према којима њихове изјаве треба да се крећу. Од Алексе Стојимировића тражио је да му кажу какву су заверу склопили у Немачкој (Аустрији), ко је за ту заверу знао сем њих и како се он придружио бунтовничком јату. Крста Ристић и Груја Станковић питани су како су се бунтовници, где и на који начин скупили, како су прешли у Србији и с којом намером.<sup>590</sup>

Стојимировићу је постављено 21 питање, Ристићу 25, а Станковићу 26.<sup>591</sup> Да би од осумњичених добио податке од значаја за расветљавање тока буне, Новаковић се послужио претњом тешким последицама у случају непризнања, односно обећањем олакшица осумњиченима уколико признају да су извршили дело за које се терете, капциозним питањима и указивањем на нелогичности у исказима испитаника.

---

другима); КБ 10/11, Изводь Суђеня у преступленію Божи́на Ђорђевића изь Турске, Манойла Крстића изь Велеса у Турској; Ранка Ђорђевића изь Шабца; и Міяила Аћимовића изь Шабца. (даље: Пресуда Божи́ну Ђорђевићу и другима); КБ 20/27, Изводь Суђеня у преступленію Ивка Лазаревића, родомь изь Буковице, окрѣ. Валѣвскогѣ; Боже Кузмановића, изь Скуплѣна, Окрѣ. Шабачкогѣ; Илиѣ Лукића, бећара изь Босне; Ђурђа Танкосића изь Бадовинаца; Луке Гаића изь Ерцеговине; Паице Танкосића изь Бадовинаца; Лазе Митровића – Белогѣ – изь Белотића, окрѣ. Шабачкогѣ; Симе Теодоровића пароха Круплянскогѣ; Максима Ђурђевића – Дрпића – изь Ђурђевца, окрѣ. валѣвскогѣ; Николе Петровића, изь Кленя, Јована Цветиновића изь Красаве, окрѣ. Подрин; Крсте Вуића изь Осавице, окрѣ. Шабачкогѣ, и Стевана Николића, изь Шабца (даље: Пресуда Ивкѣ Лазаревићу и другима).

<sup>590</sup> АС, КБ 4/60, Испытъ. Надѣ Бунтовникомь изь Немачке прешавшимь и у Срезѣ Посаво–Таванскомь (sic!) окрѣ. Шабачкогѣ увађеномь (sic!) Алексомь Стоимировићемь изь Кисилѣва окрѣ. Пожаревачкогѣ, учинѣнный (даље: Исказ Алексе Стојимировића пред Стеваном Новаковићем); КБ 4/73, Испытъ Надѣ Бунтовникомь изь Немачке прешавшимь, и у Срезѣ Посаво–Таванскомь окрѣ. Шабачкогѣ у хваћеног (sic!) Крстом Ристићемь изь Миріѣва окрѣ. Београскогѣ (sic!) (даље: Исказ Крсте Ристића пред Стеваном Новаковићем); КБ 4/87, Исказ Грује Станковића пред Стеваном Новаковићем.

<sup>591</sup> АС, КБ 4/60–65, Исказ Алексе Стојимировића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/73–81, Исказ Крсте Ристића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/87–95, Исказ Грује Станковића пред Стеваном Новаковићем.

Новаковић је упозорио Стојимировића да не сме ништа да прикрије, јер ће се у супротном бити најстроже кажњен, а онда га питао ко је још сем катана, био он из Руме или из Србије знао за њихову заверу. С друге стране, Ристићу и Станковићу рекао је да милости владе могу да се надају једино уколико буду говорили истину о „созаклетију” које су бунтовници склопили. Потом је уследило Новаковићево питање ко је у Руми или у другом месту у Аустрији знао за планове бунтовника.<sup>592</sup>

Упитан да ли је скривајући се од прогона после разбијања катана свраћао у неко село или кућу, Ристић је одговорио одрично. Тада му је Новаковић казао да није могуће да проведе у бекству пет, шест дана без хране. Слична сцена одиграла се и када је Станковић давао исказ. Осумњичени је казао да је кријући се од гоњења седам дана живео на води, али му Новаковић у то није поверовао, тражећи од Станковића да каже одакле је за то време набављао храну.<sup>593</sup>

Тројици катана постављено је много истих питања. Та питања можемо да поделимо у две групе: она која се односе на припремање буне у Аустрији и она посвећена понашању катана по упаду у Србију.

Првој групи припадају следећа питања – ко је и од кога куповао коње за катане, где су ти коњи држани и храњени, да ли је власт у Руми знала за бунтовничке планове, ко је допратио бунтовнике до савске обале када су пошли за Србију, ко их је чекао пред Савом пре него што ће прећи у Србију и како се зову кордонски стражари и возари које су затекли на обали Саве кад су се запутили да изврше преврат.<sup>594</sup>

Питања везаних за бунтовничку акцију у Србију било је више. Новаковић је од осумњичених желео да сазна ко их је дочекао на српској обали Саве када су прешли из Аустрије, да ли познају Шапчанина који је на кочијама ишао с катанама до Шапца<sup>595</sup>, је

---

<sup>592</sup> АС, КБ 4/63, Исказ Алексе Стојимировића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/77, Исказ Крсте Ристића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/91, Исказ Грује Станковића пред Стеваном Новаковићем.

<sup>593</sup> АС, КБ 4/62, 65, Исказ Алексе Стојимировића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/81, Исказ Крсте Ристића пред Стеваном Новаковићем.

<sup>594</sup> Свој тројици постављено је по једно питање у вези с Милошем Богићевићем. Стојимировић је питан да познаје ли Богићевића и да ли га је виђао у Аустрији пре упада катана у Србију. На записнику Риситићевог исказа наилазимо на питање код кога је Богићевић ноћио кад је пред буну био у Руми. Станковића је Новаковић питао да ли је Богићевић пред прелазак бунтовника у Србију био у Руми и је ли тада водио неке разговоре са Стојаном Јовановићем. АС, КБ 4/63–64, Исказ Алексе Стојимировића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/77–78, Исказ Крсте Ристића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/92–93, Исказ Грује Станковића пред Стеваном Новаковићем.

<sup>595</sup> Реч је о Николи Петровићу из Клења, који се у моменту искрцавања бунтовника задесио на српској обали Саве. Катане су га, наводно, приморале да им прави друштво на путу за Шабац. АС, КБ 20/19, Испытъ Надъ Николом Петровићемъ Кленяниномъ, жителѣмъ Шабачкимъ и участникомъ

ли је неко из Србије, био он чиновник, трговац или прост човек, знао за планове бунтовника, јесу ли били присутни када је Стојан Јовановић узео новац из касе Начелства Шабачког округа, с ким се бунтовнички вођа најчешће договарао док је био у Шапцу а с ким када је бунтовничка дружина кренула из Шапца, да ли су сељаци који су пришли катанам то учинили добровољно или су на тај корак били присиљени. Ристић и Станковић, који су у својим исказима навели како су Марка Лазаревића убили Шапчани, добили су питање да ли знају имена Лазаревићевих убица.<sup>596</sup>

Осумњичени су признали учешће у бунтовничком упаду, али су тврдили да им није био познат прави циљ преласка у Србију. Тројица катана изјавили су да им је Стојан Јовановић прикупљајући их за бунтовнички подухват говорио да су им цареви (вероватно се мисли на руског и аустријског) одобрили повратак у Србију. Ристић је молио Новаковића за милост, наводећи да је био преварен.<sup>597</sup>

Новаковић је, барем према ономе што сведоче записници исказа осумњичених, испите обављао шаблонски. Јасно нам је шта је био циљ тих испита – да се дође до што потпунијих сазнања о припремању акције бунтовника и њиховом деловању након преласка у отаџбину. Међутим, на питање зашто је Новаковић уопште испитивао тројицу катана тешко је наћи смислен одговор. Растерећење Преког суда једног дела посла као могући разлог отпада, јер су његове судије 5. октобра испитале сву тројицу.<sup>598</sup> Једино колико-толико уверљиво објашњење могло би да буде нестрпљење да се што пре открију све околности у вези с Катанском буном. Скромног обима и без утицаја за даље (не)гоњење осумњичених, поступак пред Новаковићем био је од неупоредиво мањег значаја од оног који је водио Вучић.

---

скородогодившег се немира (даље: Исказ Николе Петровића Клењанина); КБ 4/106, Испытъ. Сочинѣнь Прекимы Судомъ над бунтовникомъ. (Матом Милановићем, примедба У. С.); КБ 4/111, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ. (Урошем Јовановићем, примедба У. С.)

<sup>596</sup> АС, КБ 4/63–65, Исказ Алексе Стојимировића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/76, 78–80, Исказ Крсте Ристића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/89, 93–94, Исказ Грује Станковића пред Стеваном Новаковићем.

<sup>597</sup> АС, КБ 4/61–62, Исказ Алексе Стојимировића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/73–77, Исказ Крсте Ристића пред Стеваном Новаковићем; КБ 4/88–91, Исказ Грује Станковића пред Стеваном Новаковићем.

<sup>598</sup> АС, КБ 4/67, Испытъ. Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ. (Алексом Стојимировићем, примедба У. С.); КБ 4/83, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовницима. (даље: Исказ Крсте Ристића пред Прекимы судом); КБ 4/97, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ. (Грујом Станковићем, примедба У. С.).

### 3. РАД ПРЕКОГ СУДА

#### 3.1. Увод

Најранији исказ који је неки од окривљених дао Преком суду датиран је на 28. септембар, тако да је Преки суд највероватније почео да ради тог датума. Преки суд био је путујућа установа. Током септембра променио је чак три локације – Ваљево, где је радио 28. септембра, Осечину (тамо је био смештен 29. септембра) и Мојковић, у којем су његове судије радиле 30. септембра. Затим се преместио у Лозницу, где се задржао два дана – 1. и 2. октобра. Следећег дана био је у Петловачи, а у Шапцу је остао од 4. до 18. октобра. Следећа два дана деловао је у Месарцима, а 21. октобра у Палежу. Тог дана дошао је у Београд и тамо су његове судије обављале посао до 9. децембра, када је Преки суд распуштен.<sup>599</sup> Дакле, рута Преког суда добрим делом се подударала се с путовањем бунтовника, с тим што се он кретао у обрнутом смеру. Заслуга за то припада Вучићу, који је у писму од 28. септембра обавестио кнеза да ће ићи путем којим су се кретале катане како би утврдио ко је све учествовао у буни.<sup>600</sup>

Немамо података о томе како су изгледале „просторије” Преког суда до његовог доласка у Шабац. На врховима записника исказа окривљених каже се само да су се они о оптужби изјаснили у логору код Ваљева, Лознице или Петловаче. Из тога следи да је, пошто је Преки суд дошао у ова три места, тамо подизан логор у којем је он радио. Да је тако, говори и Н. Христић. Према његовим сећањима, логор код Ваљева подигнут је „иза вароши наједној пољани и узбрдици”. Лознички логор можда се налазио у долини

---

<sup>599</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 83; *Новине србске*, бр. 88, 1. XI 1844, стр. 349; АС, КБ 4/5, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића; КБ 4/25, Испытъ Сочинѣнь Преким Судомъ, Кои е высочайшимъ Указомъ Свѣтлога Княза нашегъ, одъ 25. Септъ. 844. вNo 1327. поставлѣнь, надъ слѣдуюћимъ бунтовницыма (даље: Исказ Ристе Јевтића); КБ 53/3, Испытъ. Сочинѣнь Прекимъ Судомъ, поставлѣнымъ Указомъ Свѣтлога Господара Княза нашегъ, Александра, одъ 25. Септъ. 844. вNo 1327. (даље: Исказ Петра Лазаревића); КБ 23/3, Исказ Петра Јовановића; КБ 23/15, Испытъ Сочинѣнь Прекимъ Судомъ, кой е височайшимъ Указомъ Свѣтлога Господара Княза нашегъ, одъ 25. Септъ. 844. вNo 1327 поставлѣнь.; КБ 4/44, Исказ Танасија Нешића; КБ 31/3, Испытъ. Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Стеваномъ Станковићемъ (даље: Исказ Стевана Станковића); КБ 34/3, Испытъ Алексе Митровића родомъ из Босне, но сада у Лѣшници живећегъ. (даље: Исказ Алексе Митровића пред Преким судом); КБ 48/46, Четврти исказ Милоша Богићевића; КБ 4/146, Изводъ Суђеня у преступленію Јована Петровића изъ Филибе у Турске (sic!) Стояна Танацковића, изъ Вел. Села окръ. Београдскогъ; и Мате Милановића, изъ Шаторнѣ (даље: Пресуда Јовану Петровићу, Стојану Танацковићу и Мати Милановићу); КБ 77/13, Преки суд Вучићу бр. 213, Београд 8. XII 1844.

<sup>600</sup> Поповић, *Вучић*, стр. 174; АС, МИД-В 1844, ф. III, р. 270, Вучић кнезу Александру, Ваљево 28. IX 1844.



Лагатор, јер И. Васић наводи да је то место за време боравка Преког суда било „пуна пунцата мученика”.<sup>601</sup>

Када је дошао у Шабац, Преки суд се сместио у већ припремљени логор крај Саве. Судије Преког суда радиле су у великом пирамидалном вењаку, за који је Милинковић Алавантић проценио да би могао да прими 50 људи. У логору су подигнути и неки мањи вењаци, који су били намењени одељењима Преког суда – једном од судија и писарима, који су узимали исказе окривљених. Ти вењаци, као и остале колибе и шатори који су се налазили унутар логора, били су троструко ограђен јаким кољем и брсним липовим грањем.<sup>602</sup>

Не располажемо подацима како су изгледали логори Преког суда код Месараца и Палежа. Но зато нам је познато да је Преки суд за време док је био у Београду правду делио у тамошњој касарни.<sup>603</sup>

Двојица ухваћених катана у Ваљеву су пред извођење на Преки суд, наравно, били у притвору. Тај податак налази се у извештају председника ваљевског окружног суда Гаје Дабића Вучићу од 26. септембра.<sup>604</sup>

И за извештај број окривљених из Лознице и њене околине сасвим сигурно можемо да кажемо да су на суђење чекали у притвору. То узгред напомиње Суд Подринског округа у писму Министарству правде од 27. септембра, којим је тражио упутство да ли да окривљенима које му је предало подринско окружно начелство сам суди или да их преда Преком суду. Истог дана Илија Чворић обавестио је Вучића да је неке из свог округа који су се прикључили бунтовницима бацио у „апс”.<sup>605</sup>

Нисмо успели с апсолутном сигурношћу да утврдимо где су се пре почетка суђења налазила три највећа имена међу окривљеним Лозничанима – Јовановић, Штитарчевић и Катић. Врло је вероватно, међутим, да су и они били притворени. Вучић је 28, односно 30. септембра Илији Чворићу издао наредбу да их стави у притвор и окује. У мемоару који је Ђ. Протић 1854. упутио руском цару налази се списак српских чиновника који су по доласку уставобранитеља на власт претрпели страдања. Поред

---

<sup>601</sup> КБ 4/5, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића; КБ 12/3, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовницима. (Максимом Крстићем, примедба У. С.); КБ 4/48, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовницима. (Јованом Петровићем, примедба У. С.); *Дневник Игњата Васића*, стр. 7; Христић, нав. дело, стр. 98.

<sup>602</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 60; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 89–90; Христић, нав. дело, стр. 99.

<sup>603</sup> Алимпић, нав. дело, стр. 84, П. Милосављевић, *Влада уставобранитеља, у: Историја Београда II*, Београд 1974, стр. 126; Христић, нав. дело, стр. 105.

<sup>604</sup> Перуничкић, *Град Ваљево*, стр. 584.

<sup>605</sup> АС, КБ 3/7, Суд Подринског округа Министарству правде бр. 1399, Лозница 27. IX 1844; ПО 138/69, Чворић Вучићу, Лозница 27. IX 1844.

имена „Максим Крстић”, „Ненад Васић” и „Стеван Станковић” прочитаћемо да су ова двојица судија, односно писар подринског окружног суда у вези с умешаношћу у Катанску буну били не само притворени, већ и оковани.<sup>606</sup>

И. Васић забележио је да је више од 50 окривљених из привора доведено у логор. Окривљени који су се налазили у логор били су везани за коце. Имамо свега два податка о мучењу притворених у Лозници, који потичу од претеривању склоног Ђ. Протића. Судски писар Стеван Станковић наводно је батинан камцијом. Вучић је, тврди Протић, путујући с Преким судом из Лознице ка Шапцу трговца Тешу Чотрића из Лешнице толико испребијао топузом, да је Чотрић од батина пао у несвест.<sup>607</sup>

Окривљени из Шапца и околине (којих је било 99), катане Крста Ристић, Груја Станковић и Алекса Стојимировић, а према тврдњи Ј. Милинковића Алавантића и окривљени послати из других округа, били су најпре притворени у логору Милосава Ресавца у Тополику. Простор где су окривљени били притворени Ј. Милинковић Алавантић назвао је обором, али тај обор не треба мешати са оним о којем ћемо касније говорити.<sup>608</sup>

Пошто су послати у логор, Ристић и Станковић су стављени у окове. Они, врло вероватно, нису били једини оковани притвореници. Наиме, Милосав Ресавац затражио је 3. октобра од Начелства Шабачког округа да му пошаље 14 гвожђа за окивање бунтовника и ковача који ће их оковати. Начелство је истог дана удовољило његовом захтеву. Један окривљени у Ресавчевом логору, Јован Папула, није био у оковима. То је била последица молбе шабачког окружног Начелства да се тај окривљени пусти. Не могавши да испуни оно за шта је замољен, Ресавац је Начелству у извесној мери дао задовољење одлуком да Папула неокован сачека Вучићев долазак у Шабац.<sup>609</sup>

По доласку у Шабац Вучић се улогорио између шабачке тврђаве и вароши. Ресавац му је предао окривљене који су били код њега у логору. Уз то, Вучић је са собом водио одређен број окривљених, а свакако се рачунало и на откривање нових осумњичених. Стога је требало наћи место где ће сва та лица бити притворена.

---

<sup>606</sup> *Мемоар Ђорђа Протића*, стр. 141, 143; АС, ИГ 167/2, Вучић Чворићу, Ваљево 28. IX 1844; ИГ 167/8, исти истом, Осечина 30. IX 1844.

<sup>607</sup> *Дневник Игњата Васића*, стр. 7; Поповић, *Мемоар Ђорђа Протића*, стр. 108, 143.

<sup>608</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 89; НОШ 1844, ф. X, р. 1301, л. 87, Милосав Ресавац Начелству Шабачког округа, Тополик 2. X 1844; л. 94, Начелство Шабачког округа Вучићу бр. 3932, Шабац 3. X 1844.

<sup>609</sup> АС, НОШ 1844, ф. X, р. 1301, л. 89, Милосав Ресавац Начелству Шабачког округа, логор у Тополику 3. X 1844; л. 90, Начелство Шабачког округа Милосаву Ресавцу бр. 3930, Шабац 3. X 1844; л. 94, Начелство Шабачког округа Вучићу и Министарству унутрашњих дела бр. 3932, Шабац 3. X 1844; л. 96, Милосав Ресавац Начелству Шабачког округа, логор у Тополику 3. X 1844.

На јужној страни Вучићевог логора налазио се простор налик на обор, па је касније тако и прозван. У том обору без крова – блатњавом, обасутом сламом и ограђеном чврстим прошћем, било је притворено око 200 окривљених. Уз „притвор” су стајала два вењака, у којима је била стража задужена за чување притвореника.<sup>610</sup>

Већ име наденуто просторији за притварање окривљеног представљало је понижење за окривљена лица. Игра терминологијом била је врло једноставна. Ако је притвор „обор”, окривљени су... стока! Но кад би ова увреда била једина мука коју су окривљени у притвору претрпели, вероватно се силна мемоарска која говоре о чувеном обору на њега не би ни осврнула. Окривљени су били оковани, а према неким подацима били су подвргнути и другим мукама.

Петар Налбантић из Шапца, Пантелија Николић Панчо из Травника и Никола Петровић из Клења сасвим сигурно су били у оковима, пошто се на записницима њихових исказа види констатација судија Преког суда како је тројици окривљених добро познато зашто су притворени и оковани.<sup>611</sup>

Наравно, на основу тога никако не треба помислити да је број окованих окривљених био тако мали, јер се тако нешто напросто не уклапа у сурове мере за сузбијање бунтовника. Обреновићевка М. Алимпић навела је да су окривљени у обору везивани за врат, ноге и руке и вешани на плот ограде обора и били изложени глади и жеђи. М. Жујовић, који је такође држао страну Обреновићима, у осврту на Катанску буну каже да су притворени окривљени у обору мучени. Аутор помиње да је извесни Сарамандић тукао притворене у обору топузом. По преласку Преког суда у Београд, наводни мучитељ окривљених притвореника био је Вучићев секретар Атанасије Николић.<sup>612</sup>

Иако те тврдње због пристрасности извора треба примити с одређеном резервом, свакако да је третман окривљених у обору био све само не хуман. Све да их власт и није мучила, у шта нам је тешко да поверујемо, облик притвора био је такав да су у најмању руку на својој кожи морали максимално да осете лоше временске услове попут кише и ветра.

---

<sup>610</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 90; Ивић, *Из доба Карађорђа*, стр. 115; Јовановић, *Успомене*, стр. 35; АС, Стојан Новаковић 546/3, Спис Стојана Новаковића о стању у Србији 1830–1858.

<sup>611</sup> АС, КБ 15/5, Испытъ Учинѣнь прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ, Петромъ Налбантићемъ или Илійемъ изъ Шабца; у Логору Кодъ Шабца 12. Октоврјя 1844. (даље: Исказ Петра Налбантића); КБ 17/3, Испытъ Учинѣнь прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ, Панчомъ Николићемъ изъ Травника у Босни, у Логору код Шабца 13. Октоврјя 1844. годъ (даље: Исказ Пантелије Николића); КБ 20/19, Исказ Николе Петровића из Клења.

<sup>612</sup> Алимпић, нав. дело, стр. 84–85; *Белешке Младена Жујовића*, стр. 96–97.

Једна епизода из успомена Н. Христића открива нам да ипак није све било тако црно. Вучић је, према његовим наводима, чак и кажњавао одређене самоволне поступке према притвореницима. Деловођа Преког суда поменуо је случај кажњавања стражара који је присвојио ствари једног притвореника. Кажњеник је био извесни Панта из Вињишта, Вучићев момак, који је трговцу Ђуковићу<sup>613</sup> када је спроведен у притвор одузео сребни сат и присвојио га. Војвода је због тога избатицао Панту и отерао га из логора.<sup>614</sup>

С. Обрадовић, без сумње притвореник обора<sup>615</sup>, ради вршења нужде изведен је из притвора у пратњи двојице стражара.

Ј. Милинковић Алавантић и Ј. Димитријевић кажу да су угледнији окривљени који су пре избијања буне били на добром гласу имали су повластицу да буду смештени у два, три већића који су стајали поред шаторâ Вучића, његове пратње и судија Преког суда. Двојица мемоариста не помињу ко су били ти срећници, али се из њихових дела и других извора то може посредно закључити. Један је свакако био Илија Прокић. За њега Ј. Милинковић Алавантић каже да је био под стражом у колибици од шуме, невезан и неокован, и да је добијао бољу храну од осталих притвореника.<sup>616</sup> Можда је овај катана уживао ту привилегију зато што је био син или унук човека који је у време Првог српског устанка пред једну битку у критичном часу дотурио Карађорђу муницију и тако спасио српску војску од пораза.<sup>617</sup>

Лако је могуће да је други окривљени који је имао ове погодности био прота Павловић. Ј. Милинковић Алавантић у својим успоменама на Катанску буну написао је да је шабачког проту видео у малом вењаку, у Вучићевом шатору.<sup>618</sup> Казивања осталих

---

<sup>613</sup> Пантелија Ђуковић из Бањана, трговац, којег је Преки суд осудио на доживотну робију због тога што га је крајем августа 1844. Панта Ковић у Руми врбовао да учествује у буну, а он то није пријавио властима. Види АС, КБ 16/18–19, Први исказ Пантелије Ђуковића; КБ 16/29, Први исказ Пантелије Ђуковића од 24. X 1844; КБ 16/36, 37, Изводъ Суђеня у преступленію Николе Ракића, Мајора и Началника Среза Колубарскогъ, Гедеона Јуришића, Еромонаха и Намѣстника Монастира Боговађе; Тодора Вукомановића, Писара Началничества Окрь. Смедеревскогъ, Пантелије Ђуковића изъ Табановића и Косана Ашковића изъ Баняна, Окрь. Валѣвскогъ. (даље: Пресуда Николи Ракићу и другима).

<sup>614</sup> Христић, нав. дело, стр. 102.

<sup>615</sup> Обрадовић у својим сећањима вели да је у притвору био под ведрим небом. Пошто се зна да су остале „притворске јединице” биле покривене, јасно је да је он био један од 200 притвореника у обору. Јовичић, нав. дело, стр. 10.

<sup>616</sup> Према Ј. Димитријевићу, Вучић је слао Прокићу оно што је он сам јео. Димитријевић, нав. дело, стр. 68.

<sup>617</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 60, 68; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 54, 106; АС, МИД-В 1844, ф. IV, р. 155, Кнез Александар Вучићу бр. 1636, Београд 7. XII 1844.

<sup>618</sup> Истину за вољу, Ј. Димитријевић и И. Васић говоре другачије: да је прота Павловић био притворен заједно са Милошем Богићевићем, Матијом Симићем, Пером Поповићем и другима, односно у обору. Димитријевић, нав. дело, стр. 61; *Дневник Игњата Васића*, стр. 8. Пошто ова двојица писаца нису били очевици догађаја о којима говоре, одлучили смо да поверење поклонимо казивањима Ј. Милинковића Алавантића и Н. Христића, који су у обору тада били физички присутни.

савременика–мемоариста сагласна су у томе да је прота имао прилично повољан притворски третман. Н. Христић вели да испред његовог „логора” чак није било ни страже, него да је Павловићу само речено да се одатле не удаљава. Према тврдњи И. Васића, Вучић је шабачког проту сваки дан позивао на ручак или вечеру. Исти аутор даје и објашњење чему је Павловић имао да захвали за овакве „благодети”: војвода је према њему гајио велико уважавање.<sup>619</sup>

Посебан притворски режим имали су окривљени вишег друштвеног статуса којима су стављане на терет најтеже оптужбе. Као такве Милинковић Алавантић је споменуо Милоша Богићевића, Матију Симића, Перу Поповића, Косана<sup>620</sup>, Брдара<sup>621</sup> и још тројицу, четворицу окривљених којима не наводи имена. Они су ишчекивали процес у вењацима који су били ограђени двоструком оградом. Разуме се, и на њих је пазила стража. Н. Христић наводи да су Богићевић и Симић били оковани. Његов навод поткрепљују *Сербске народне новине*, уз објашњење да су та двојица прво били без окова, а да су им они стављени тек пошто се накупило много доказа о Богићевићевој и Симићевој кривици.<sup>622</sup>

Окривљене су у притвору могла да посећују лица која су у Вучићевом логору обављала неку службу. Такав закључак извукли смо из казивања Ј. Милинковића Алавантића да је у обору био у посети код обреновићевца Степана Аџамовића, свог пријатеља. Г. Гашић изнео је тврдњу да је његов отац односио у обор јело свом оцу, тамошњем притворенику.<sup>623</sup> Друге податке о посетама приватних лица притворенима нисмо пронашли, тако да не можемо са сигурношћу да тврдимо да ли је окривљене у обору могао да посећује још неко сеп представника власти.

О поштовању расписа Министарства правде од 3. септембра 1840, према којем је суд морао да узме исказ окривљеног у року од 24 часа пошто му је он предат, окривљени су могли само да сањају. Пробијање тог рока у време деловања Преког суда у Ваљево, Лозници и Петловачи није било тако драстично, али зато у Шапцу јесте.

---

<sup>619</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 98; *Дневник Игњата Васића*, стр. 8; Љ. Андрић, *О Јовану Павловићу – писцу и зачетнику књижевног живота у Шапцу на почетку XIX века*, *Зборник Матице српске за књижевност и језик XXXII/2* (1985), стр. 455; Христић, нав. дело, стр. 101.

<sup>620</sup> Највероватније Косан Ашковић, трговац из Бањана, којег је крајем августа у Руми Панта Ковић врбовао да учествује у буни, а он то није пријавио властима. Види АС КБ 16/32–33, Испытъ. Сочинѣнь надъ Косаномъ Ашковићемъ изъ Баняна Среза Тамнавскогъ, Окр. Валѣвскогъ. (даље: Исказ Косана Ашковића); КБ 16/36, Пресуда Николи Ракићу и другима.

<sup>621</sup> Можда Димитрије Брдар, који је у пролеће 1843. из политичких разлога напустио Србију и отишао у Аустрију. Види АС, КБ 25/8, Испытъ Радована Антонијевића изъ села Вуконе Окружја Валѣвскогъ. (Исказ Радована Антонијевића)

<sup>622</sup> *Сербске народне новине* бр. 85, 26. X 1844, стр. 340; Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 90; Христић, нав. дело, стр. 103.

<sup>623</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 103; Гашић, нав. дело, стр. 1.

Најбоља потврда ове тврдње је горе наведени датум Богићевићевог првог појављивања пред судијама Преког суда. Наравно, таквих примера има још. Матија Симић је, на пример, 10, а Пера Поповић 16. октобра.<sup>624</sup>

Уосталом, колико је времена требало да протекне од притварања неког окривљеног до његовог извођења пред Преки суд најбоље се види ако погледамо два датума – онај наведен као датум његове предаје Вучићу и датум на записнику његовог исказа. Шабачко окружно начелство послало је Вучићу Стевана Филиповића 30. септембра, а тај окривљени изашао је пред судије Преког суда тек 15. октобра. Никола Рашевић, упућен војводи 6. октобра, исказ је дао дванаест дана касније.<sup>625</sup>

Колико год то звучало невероватно, неки окривљени су изрицање пресуда Преког суда чекали на слободи. У питању су лица високог угледа, чиновници и други државни службеници којима на терет нису стављена тешка кривична дела.

Начелник Мачванског среза Јован Мостић, окривљен за небрижљиво вршење дужности<sup>626</sup>, налазио се на слободи у тренутку кад му је изречена пресуда. Доказ да је тако представља писмо Начелства Шабачког округа Министарству унутрашњих дела од 21. новембра, у којем стоји да је Начелство упознало Мостића са пресудом.<sup>627</sup>

Панта Поповић, привремени секретар Суда Подринског округа окривљен за то што је изашао на добродошлицу катанама и преписивао документе по наређењу Стојана Јовановића<sup>628</sup>, такође је био на слободи кад је донета пресуда у поступку против њега.

---

<sup>624</sup> Петровић, *Речник*; АС, КБ 41/3, Први исказ Матије Симића; КБ 13/3, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ кои е высочайшимъ Указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Княза нашег Александра Карађорђевића одъ 25 7вра т. год. вNo 1327. Поставлѣнь над долуподписатимъ (даље: Први исказ Пера Поповића).

<sup>625</sup> АС, НОШ 1844, ф. X, р. 1301, л. 53, Начелство Шабачког округа Томи Вучићу Перишићу бр. 3902, Шабац 30. IX 1844; КБ 24/19, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ, Кои е высочайшимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Княза нашег Александра поставлѣнь, надъ долуподписатимъ Преступникомъ.; НОШ 1844, ф. X, р. 1301, л. 130, Начелство Шабачког округа Вучићу бр. 3959, Шабац 6. X 1844; КБ 34/3, Исказ Алексе Митровића; КБ 34/4, Исказ Николе Рашевића.

<sup>626</sup> Мостићу је 20. септембра цариник Станоје Тосић рекао да је из Аустрије добио информацију да се од тамо планира пребацивање у Србију неког брода на којем ће бити коњи. Тај брод, за који ће се касније испоставити да је служио за прелазак бунтовника, 21. септембра се указао на аустријској обали Саве у Сремској Митровици, а затим истог дана нестало. Начелнику се пребацивало што за тај догађај није јавио окружном начелству и што је, уместо да занемари све остале послове и посвети се откривању локације брода, отишао у Богатић, где се одржавала среска скупштина. АС, КБ 38/3–8, Исказ Јована Мостића; КБ 38/12, Изводъ Суђења у изступленію Г. Јована Мостића, Подпоручика и Началника Среза Мачванскогъ, Окръ. Шабачкогъ. (даље: Пресуда Јовану Мостићу); АС, МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844.

<sup>627</sup> АС, НОШ 1844, ф. X, р. 1301, л. 343, Начелство Шабачког округа Министарству унутрашњих дела бр. 4680, Шабац 21. XI 1844.

<sup>628</sup> Поповић је по Јовановићевој наредби преписао „указе” о постављењу Тешмана Солдатовића за начелника Подринског округа, Јована Штитарчевића за управника вароши Лознице, а Боје Катића за начелника Јадранског среза, као и писмо хајдуку Новаку којим се спроводе писма за Милоша Богићевића и Матију Симића. АС, КБ 59/4, Испытъ. Прекимы Судомъ надъ Пантомъ Поповићемъ учинѣный.

То смо сазнали из писма Преког суда упућеног Начелству Подринског округа, у којем се Начелство моли да Поповића обавести о садржини пресуде.<sup>629</sup>

Привилегију да пресуду не дочека у притвору имао је још један од лозничких окривљених – лекар Сима Јовановић, који је оптужен да је одлазио код Стојана Јовановића док је предводник бунтовника био у Лозници. О томе јасно говори писмо Преког суда подринском окружном начелству од 7. октобра, где пише да се Јовановић упућује кући и да ће тамо бити на слободи док не стигне наређење више власти.<sup>630</sup>

Четврти окривљени за којег располажемо податком да се у време доношења пресуде налазио на слободи био је тада већ некадашњи шабачки кмет Стеван Ђукић. Овај Трешњичанин био је окривљен да је приликом договарања Милоша Богићевића са старим кметовима да се Ђука Стојићевић пусти из кућног притвора предлагао да се окружни начелник задржи у Богићевићевој кући. Преки суд послао је 1. новембра шабачком окружном начелству пресуду којом је између осталих обухваћен и Ђукић, узгред напомињући да се тај окривљени до сада налазио на слободи.<sup>631</sup>

На крају излагања о притвору у време деловања Преког суда поменућемо једну занимљивост. Петар Златковић Бугарин и Сава Аксентић Калпакција (такође некадашњи шабачки кмет) провели су неко време ван притвора захваљујући немарности Преког суда. Наиме, Преки суд је одлазећи из Шапца заборавио да поведе ту двојицу окривљених са собом (!), па је 20. октобра тражио од Начелства Шабачког округа да их пошаље у Београд. Начелство је то учинило 22. октобра.<sup>632</sup>

Писци који су се дотицали притвора за окривљене пред Преки судом готово без изузетка били су прообреновићевски настројени. Стога не чуди што је режим притвора осликан најтамнијом нијансом црне боје. Пажљиво око ће, међутим, запазити да нам аутори мемоарских дела о условима притвора у Ваљеву, Лозници и Београду нису дали скоро ниједан податак. Чак и ако се удубимо у њихова излагања о шабачком притвору, видећемо да наводе мало конкретних примера мучења. Читајући та дела, стекли смо утисак да Вучићева суровост у антибунтовничкој акцији није довољно рашчлањена, па се њена општа слика по аутоматизму преносила на све делове те акције и тако учинила

---

<sup>629</sup> АС, ПО 74/283, Преки суд Начелству Подринског округа бр. 20, логор код Шапца 7. X 1844.

<sup>630</sup> АС, КБ 55/3–4, Испытъ. Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Саввомъ Јовановићемъ.; КБ 55/8, Преки суд Начелству Подринског округа, логор код Шапца 7. X 1844.

<sup>631</sup> АС, КБ 7/45, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Стевомъ Ђукићемъ. (даље: Исказ Стевана Ђукића); КБ 7/63, Изводъ Суђеня у преступленію Нестора Симића изъ Митровице, Младена Милановића, Марка Прокића и Стевана Ђукића изъ Шабца (даље: Пресуда Нестору Симићу и другима).

<sup>632</sup> АС, КБ 13/72, Преки суд Начелству Шабачког округа бр. 114, 20. X 1844; КБ 13/74, Начелство Шабачког округа Преком суду бр. 4419, Шабац 22. X 1844.

да су генерације читалаца живе у уверењу да су муке притвореника нешто најгоре што је свет икад видео.

Такав поглед на притворски режим није одржив. Далеко од тога да су услови притвора били хумани; окривљени су прошли велике муке. Али кад о томе говоримо, не треба сметнути с ума дух времена у којем је Преки суд радио и догађај који је условио његово формирање. Најзад, извори су нас снабдели подацима да је власт у одлуци да ли ће неко лице држати у притвору и какав ће бити притворски режим за окривљене водила рачуна о њиховом положају у друштву и кривичном делу за које су оптужени. Из тих разлога поменути слику притвора пред Преким судом треба превући нијансом беле боје.

### 3.2. За шта је Преки суд судио?

У указу о формирању Преког суда каже се да ће он осуђивати „зликотце” према постојећем закону против бунтовника (*Закону о бунтовницима*).<sup>633</sup> Из тога би следило да је Преки суд водио поступак једино против умешаних у Катанску буну. Међутим, није било тако. Преки суд водио је поступак против окривљених за кривична дела предвиђена *Законом о бунтовницима*, али и она кривична дела којих у том правном акту нема. Постоји податак да је пред Преким судом вођена и једна парница (!).

Што се тиче дела наведених у *Закону о бунтовницима*, Преки суд водио је поступак против окривљених за склапање договора о подизању буне (чл. 2 *Закона о бунтовницима*), непријављивање договора о подизању буне властима (чл. 4), учешће у побуни (чл. 1), подстрекавање на буну (чл. 6) и друга кривична дела која бунтовници изврше у току буне (чл. 10).<sup>634</sup> Било је и оних који су оптужени за више кривичних дела.

За дело из члана 2 *Закона о бунтовницима* Преки суд водио је поступак против 21 обреновићевца – емиграната у Аустрији: Јовице Милутиновића, Стокице Спасића, Живка Јевтића Бркића, Стевана Аврамовића, Маринка Видосављевића, Илије Ивановића, Милоша Спасојевића, Панте Ковића, Стевана Јеленића, Хаџи Мије Адамовића, Алексе Кујунџића, Стевана Ћосе, Мелентија, архимандрита манастира Љубостиње, Миће Веселиновића Тркића, Танасија Љочића, Панте Петаковића, Луке

<sup>633</sup> Vukićević, nav. delo, str. 115.

<sup>634</sup> *Зборник закона II*, стр. 272–274.



Пејића Црног, Тодора, бившег полицајца из Смедерева, Животе Смиљића, Алексе Анастасијевића и Смиљане Огњановић Бећирке.<sup>635</sup>

Београдски трговац Стојиљко Стојановић пре буне је двапут одлазио у Аустрију и тамо чуо да се спрема бунтовничка акција. С тим податком Стојановић није упознао власт, па су не само он већ и његова браћа Петар и Јован, терзија из Крчмара Стеван Михаиловић и терзија из Остружнице Никола Танасковић, којима је Стојиљковић наводно пренео шта је чуо у Аустрији, подвргнути Преком суду.<sup>636</sup>

Маца Цукић је током августа 1844. казала Антонију Радивојевићу, подрумцији из Београда, како мајора Новаковића истерују из службе, због чега он тражи 3000 дуката да подигне буну. Сима Станисављевић, трговац из Коњске (данас Михаиловац), у првој половини јула 1844. у Ђуру је од Стокице Спасића чуо да је кнез Милош од свих краљева добио одобрење да се за највише 20 дана врати у Србију. Радивојевић и Станисављевић о горњим казивањима нису обавестили власт, па су допали Преког суда.<sup>637</sup>

Ухваћене катане – Настас Логофет, Михајло Арсенијевић, Филип Војновић, Иван Смиљковић, Риста Јевтић, Петар Митровић, Радован Пантелић, Танасије Нешић, Јован Петровић, Јован Јовчетић, Илија Прокић, Алекса Стојимировић, Ђорђе Стојановић, Крста Ристић, Груја Станковић, Манојло Ђонлић, Мата Милановић, Урош Јовановић,

---

<sup>635</sup> АС, КБ 65/45, Изводь Суђенія у преступленію Јовице Милутиновића изь Валѣва; Стокице Спасића изь Смедерева; Живка Ђвтића Бркића – изь Пожаревца; Стевана Аврамовића изь Вел. Села и Маринка Видосавлѣвића изь Камендола, окрѣ. Београдскогѣ; Иліе Ивановића изь Шаторнѣ, окрѣ. Крагуевѣ., Милоша Спасоевића изь Пожаревца, кои се сви у ц. Крѣ. Аустрииской Држави наоде (даље: Пресуда Јовице Милутиновићу и другима); КБ 65/51, Изводь Суђенія у преступленію Панте Ковића и Стевана Еленића изь Шабца, но налазећи се сада у Ц. Кр. Аустрииской Држави. (даље: Пресуда Панте Ковићу и Стевану Јеленићу); КБ 65/55, Изводь Суђенія у преступленію Аци - Миѣ, Алексе Кујунцића изь Смедерева, Стевана Ђосе изь Страгара и Мелетія Архимандрита Монастыра Любостинѣ, кои се сви у Ц. Крѣ. Аустрииской Држави налазе. (даље: Пресуда Хаѣи Мији Адамовићу и другима); КБ 65/57, Изводь Суђенія у преступленію Миће Веселиновића – Тркића и Танасіа Лѣочића изь Шабца, Панте Петаковића изь Буковице и Луке Пеића – Црногѣ – бећара изь Ушћа, окрѣ. Валѣвскогѣ, Тодора Н., – Полиѣа и Животе Смилѣића изь Смедерева, и Алексе Анастасіевића и Смиљане Огњановићѣ – Бећирке изь Београда; кои се сви у Ц. Крѣ. Аустрииской Држави наоде (даље: Пресуда Мићи Веселиновићу Тркићу и другима).

<sup>636</sup> АС, КБ 28/7–11, Први исказ Стојиљка Стојановића; КБ 28/28, Изводь Суђенія у преступленію Стоилѣка Стојановића, родомѣ изь Ниша; Петра Стојановића; Јована Стојановића; Стевана Михаиловића и Николе Танасковића, изь Београда (даље: Пресуда Стојиљку Стојановићу и другима).

<sup>637</sup> АС, КБ 46/3–4, Исказ Антонија Радивојевића; КБ 46/7, Изводь Суђенія у преступленію Антонія Радивојевића родомѣ изь Параћина, окрѣ. Ђуприискогѣ но служивши на добрама бившегѣ Кнѣза Міяила Обреновића у Београду (даље: Пресуда Антонију Радивојевићу); КБ 61/3, Испыть Сочинѣнѣ Преким Судомѣ надѣ нижеследуюћимѣ преступникомѣ. (даље: Први исказ Симе Станисављевића); КБ 61/25, Изводь Суђенія у преступленію Савве Станисављевића изь Коњске, Окрѣ. Смедеревскогѣ.

Трифун Симић и Стојан Танацковић, одговарали су пред Преким судом за учешће у побуни.<sup>638</sup>

Против Стојадина Миливојевића из Шеварица, бившег судије подринског окружног суда, Преки суд је водио поступак због склапања договора о подизању буне и учешћа у буни. Окривљеном је месец дана пред прелазак бунтовника Стојан Јовановић у Иригу понудио да се прикључи његовој дружини, што је Миливојевић одбио. Осим тога, Преки суд је располагао подацима да је некадашњи судија подринског окружног суда 23. септембра прешао из Аустрије у Мачванску Митровицу, сазвао митровачку општину, рекао јој да су Обреновићи прешли у Србију, убеђивао је да изабере новог кмета и самовласно за цариника поставио Јанаћа Анастасијевића.<sup>639</sup>

Помињање кнеза Михаила као владоца Србије у јектенијама Преки суд је оквалификовао на подстицање на буну. То смо сазнали из пресуде Филимону Гргуревићу, игуману манастира Троноше, који је оптужен за тај чин.<sup>640</sup>

Придруживши се катанам, извешан број лица упустио се у вршење крађа и тиме касније себи на врат навукао Преки суд. Дошавши с катанам у Лозницу, бећар из Врања Петар Лазаревић је, према сопственом исказу, по наређењу Ђорђа Татарина и Стојана Јовановића из куће Глише Благојевића, помоћника Начелства Подринског округа, украо неколико кошуља, доколенице, фес, ципеле, наруквице, ћурче и пушку. Пинтер Милисав Пиперовић је по доласку катана из Конака украо гвоздену ћускију, гвоздени ражањ, два сана (бакарна суда), један прибор за чибук, једну завесу, две књижице, пет туца барута и два прегршта кремења. Затим је отишао у кућу Рекалића<sup>641</sup>, одакле је узео једну дугу пушку. Јован Ацић, опанчар из Шапца, украо је из куће извесног Јована Узуновића коња на којем је после пратио катане.<sup>642</sup>

---

<sup>638</sup> КБ 4/120, Изводь Суђеня у преступленію Филипа Воиновића изь Београда, и Ивана Смилъковића изь Ягодине; КБ 4/126, Изводь Суђеня у преступленію Танасія Нешића, родомъ изь Ниша у Турској (даље: Пресуда Танасіју Нешићу); КБ 4/130, Изводь Суђеня у преступленію Радована Пантелића изь Пудараци окръ. Београдъ.; Крсте Риситића изь Миріева окръ. Београдъ; Груе Станковића изь Жабара окръ. Пож.; Уроша Јовановића изь Майдана Окръ. Рудничкогъ; Тривуна Симића изь Београда; Манойла Ђонлића изь Богатића, Окръ. Шабачкогъ; Јована Јовчетића изь Бадовинаца, Окръ. Шабачкогъ; Петра Митровића изь Смедерева; Ђорђа Стојановића изь Смедерева, и Алексе Стојмировића изь Киселѣв, Окръ. Пожаревачкогъ. (даље: Пресуда Радовану Пантелићу и другима); КБ 4/141, Пресуда Јовану Петровићу, Стојану Танацковићу и Мати Милановићу; КБ 4/147, Изводь Суђеня у преступленію Настаса Логофета, изь Орида у Турској; Міяила Арсенієвића, изь Раовца у Турској; Илиє Прокића изь Шаторнѣ, окръ. Крагуевачкогъ; и Ристе Ђвтића, изь Брчкога у Босни (даље: Пресуда Настасу Логофету и другима).

<sup>639</sup> АС, КБ 39/4, 6, Први исказ Стојадина Миливојевића; КБ 39/26, Изводь Суђеня у преступленію Стојадина Миливојевића изь Шеварица, окръ. Шабачкогъ (даље: Пресуда Стојадину Миливојевићу).

<sup>640</sup> Живојиновић, нав. дело, стр. 88–89.

<sup>641</sup> Можда Јован Рекалић, један од шабачких општинара.

<sup>642</sup> АС, КБ 53/4, Исказ Петра Лазаревића; КБ 30/11, Испытъ Прекимы Судомъ надъ долеименованымъ Кривцемъ (Милисавом Пиперовићем, примедба У. С.) сочинѣный.; КБ 5/19, Испытъ Учинеѣнь Прекимы

Много више окривљених изашло је пред судије Преког суда због кривичних дела којих у *Закону о бунтовницима* није било. Нека до тих кривичних дела била су у вези с Катанском буном, али има и оних која с њом уопште нису повезана (!).

Преки суд судио је за мноштво кривичних дела повезаних с буном – од тешких престапа до неких безазлених радњи за које смо се, благо речено, зачудили што представљају понашање због којег се долази под удар закона.

Пред Преки суд долазили су помагачи катана, при чему је помагање имало разноразне појавне облике. Пошто су катане дошле у Шабац, Марко Ракић из Мровске је, како сам каже, по Богићевићевој заповести постављао страже и сам стражарио да спречи могуће нападе влади привржених среских начелника на Шабац. Затим је послао Јосипа Бојића, Петра Пантелића и Аврама Крстића до Џиминих јабука<sup>643</sup> и Чолиног грмљака<sup>644</sup> да тамо траже одбегле Вучићеве присталице. Следујући Богићевићевом налогу, Ђорђе Евгенијевић, бивши судија шабачког окружног суда, отишао је до скеле у Кленку и запретио тамошњем особљу да добро чувају стражу да им неки вучићевац не би побегао. Јован Митровић, слуга Никола и Сава Ружичић подвргнути су поступку због сумње да су у ноћи 22/23. септембар у Србију чамцем превезли Алексу Целатовића.<sup>645</sup>

За помагаче катана морају се сматрати и лица која су се само прикључила чети Стојана Јовановића, не чинећи у даљем бунтовничком походу никаква кривична дела. Међу таквим лицима издвајамо Живана Антонијевића, Дамјана Јосића из Слатине и Илију Сарића из Галовића.<sup>646</sup>

---

Судомъ надъ Јованомъ Ацићемъ жителѣмъ Шабачкимъ, у Логору Кодъ Шабца 13. Октоврїа 1844. годъ (даље: Исказ Јована Ацића).

<sup>643</sup> Ливада која се налази на путу из Шапца ка Јевремовцу. Милинковић Алавантић, стр. 106.

<sup>644</sup> Једини локалитет по имену „Грмљак” који смо пронашли у околини Шапца налази се близу Мрђеновца. Невоља је у томе што се то село налази на Сави, источно од Шапца, а Јевремовац је јужно од тог града, тако да нисмо сигурни да ли је у питању исто место. В. С. Радовановић, *Шабачка Посавина и Поцерина: антропогеографска испитивања*, Нови Сад 1994, стр. 26.

<sup>645</sup> АС, КБ 42/3–4, Испытъ Надъ Маркомъ Ракићемъ жителѣмъ Шабачкимъ (даље: Исказ Марка Ракића); КБ 52/4–5, Испытъ Учинѣнъ Прекимъ Судомъ надъ нижеслѣдуюћимъ преступникомъ (Исказ Ђорђа Евгенијевића); КБ 11/37, Испытъ Надъ Јованомъ Митровићемъ жителѣмъ Митровачкимъ, кой е Целатовића Алексу изъ Немачке овамо превезао, учинѣнъ прекимъ Судомъ 15. Октоврїа 1844. годъ; КБ 11/38, Белешка о исказу слуге Николе; КБ 7/3, Испытъ Сочинѣнъ надъ Саввомъ Ружичићемъ.

<sup>646</sup> АС, КБ 63/5, Изводъ Суђеня у преступленію Илие Сарића, родомъ изъ Галовића, Окръ. Шабачкогъ. (даље: Пресуда Илији Сарићу); КБ 40/9, Изводъ Суђеня У Политическомъ Преступленію Дамяна Јосића изъ Слатине, и Срећка Тадїйћа изъ Ликодре Окръ. Подринскогъ. (даље: Пресуда Дамјану Јосићу и Срећку Тадићу); КБ 27/17, Изводъ Суђеня у преступленію Живана Антонїевића Поручика изъ Ликодре и Матїе Поповића изъ Брадића, Окръ. Подринскогъ; Гае Трифуновића – Црногъ – изъ Прњавора, Окръ. Шабачкогъ; Симе Јовановића, изъ Шабца, и Живоина Радовановића изъ Штитара, Окръ. Шабачкогъ (даље: Пресуда Живану Антонијевићу и другима).

Одређен број лица био је окривљен за самовлашће. Сем Андрије Ширгића, за ово дело пред Преки суд изведени су Јеремија Мезић из Ноћаја и богатићки парох Гаврило Стојадиновић. Мезић је након избијања буне на своју руку притворио извесног Павла Јовановића. Сазнавши за избијање буне, Гаврило Стојадиновић наложио је Јовану Станковићу, Живану Живковићу и Ранку Илићу да ухвате и доведу му учитеља Арсу Неимаровића.<sup>647</sup>

Јован Мостић није био једини чиновник који је немарним вршењем дужности допринео да катане зађу релативно дубоко у унутрашњост Србије. Кукавички чин Глише Благојевића и Баје Лазаревића учинио је да катане уђу у Лозницу без отпора. Влада није својим чиновницима могла да опрости тако крупне грешке, па су се и Благојевић и Лазаревић нашли на оптуженичкој клупи.<sup>648</sup>

Због одласка на добродошлицу катанам осим Панте Поповића пред Преки судом нашли су се лознички чиновници Максим Крстић, Ненад Васић, Панта Миличанац, Милован Пантелић, Стеван Радојичић и Ђорђе Јездимировић.<sup>649</sup>

Нека лица су осокољена доласком катана почела јавно да хвале Обреновиће и руже уставобранитеље. У писму којим су Стојана Јовановића молили да им се накнади штета за петнаестодневни притвор због напијања здравица у част Милоша и Михаила Обреновића, лознички трговци Никола Јездимировић и Живко Цвијић двојицу горе наведених екс-владалаца назвали су „премилим” и „избавитељима”, а уставобранитељску власт нагрдили квалификацијом „невреници отечества нашег”. Власти је дошло до знања да је Никола Ђириловић из Новака говорио пред црквом у свом селу да се његова воља испунила, јер у Београду седи кнез Милош, а у Шапцу

---

<sup>647</sup> КБ 5/21–22, Испытъ Прекимы Судомъ учинѣны надъ допуподписатимъ Преступникомъ. (даље: Исказ Јеремије Мезића); АС, КБ 24/4, Испытъ Учинѣны Прекимы Судомъ, Кои е высочайшимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Княза нашегъ Поставлѣны, надъ долуподписатимъ Преступникомъ. (даље: Исказ Гаврила Сојадиновића); КБ 24/11–12, Испытъ Учинѣны Прекимы Судомъ надъ долуподписатимъ (даље: Исказ Јована Станковића); КБ 24/16, Испытъ учинѣны прекимы Судомъ Кои е указомъ нѣгове Свѣтлости Госпора и Княза Нашегъ Александра поставлѣны надъ долуподписатимъ (даље: Исказ Живана Живковића); КБ 24/17, Испытъ Учинѣны прекимы Судомъ Кои е Указомъ нѣгове свѣтлости Господа (sic!) и Княза нашегъ поставлѣны, надъ долуподписатимъ. (даље: Исказ Ранка Илића)

<sup>648</sup> АС, КБ 57/9, Изводъ Суђеня у преступленію Глише Благоевића, Подпоручика и Помоћника Началничества окръ. Подринскогъ и у исто време и Началника Среза Јадранскогъ, и Бае Лазаревића, Члена Суда истогъ окружія (даље: Пресуда Глиши Благојевићу и другима).

<sup>649</sup> АС, КБ 54/9, Изводъ Суђеня у преступленію Ђорђа Јездимировића, Постъ – Експедитера Началничества Окръ. Подринскогъ. (даље: Пресуда Ђорђу Јездимировићу); КБ 56/5, Изводъ Суђеня у преступленію Панте Миличанце Практик. Началничества и Милована Пантелића Практиканта Суда окръ. Подринскогъ (даље: Пресуда Панте Миличанцу и Миловану Пантелићу); КБ 12/23, Изводъ Суђеня у преступленію Максима Крстића и Ненада Васића, Членова Суда Окръ. Подринскогъ (даље: Пресуда Максиму Крстићу и Ненаду Васићу); КБ 59/11, Изводъ Суђеня у преступленію Панте Поповића, Привръ. Секретара Суда Окръ. Подринскогъ, и Стевана Радоичића, Практиканта Суда вароши Београда (даље: Пресуда Панте Поповићу и Стевану Радојичићу).

кнез Михаило и да у Шапцу леже два надувена пса (Никола Нинић и Марко Лазаревић, примедба У. С.) и прижељкивао да се нека тројица надувају и у Тамнави. За Гају Јовановића сазнало се да је Мирка Недељковића упозоравао да не говори како је Стојан Јовановић бунтовник. Власт је дознала да је Јовановић, поред тога, говорио и како је кнез Михаило при повратку с Жабара говорио како неће да се бори, него ће се с њима судити код царева<sup>650</sup> и подсећао да у Уставу за кнеза Милоша пише „Ово дајем теби и твојој фамилији”<sup>651</sup>. Против Јездимировића, Цвијића, Тириловића и Јовановића Преки суд је спровео поступак.<sup>652</sup>

Да би неко дошао пред Преки суд, није морао да хвали Обреновиће; било је довољно да шири гласове о успостављању бунтовничке власти у Шапцу и паду уставобранитељског режима. У то можемо да се уверимо из неколико примера. Свештеник Гаврило Берић из Богатића затекао се у Шапцу кад је избила буна, а потом проносио гласове о њеном избијању у Штитару, надомак Белотића, у самом Белотићу и Богатићу. За Николу Поповића, такође богатићког свештеника, сумњало се да је буљубаши пограничне карауле Матији Суботићу казао да су кнез Александар и Вучић погинули. Власт је добила податак да је Никола Димитријевић из Београда након избијања буне Турцима у Босни говорио да је уставобранитељска власт пропала и да Србијом владају Обреновићи, па је он пао под Преки суд.<sup>653</sup>

Изражавање радости због доласка бунтовника такође је могло неке да обезбеди место на оптуженичкој клупи. Да је тако, говори чињеница да су се у својству окривљених пред Преки судом појавили писар подринског окружног суда Стеван Станковић и Лозничанин Урош Веселиновић, којима је на терет стављено да су по доласку катана у Лозницу правили илуминације. Ненаду Васићу на терет је стављено и

---

<sup>650</sup> Реч је о бици код Жабара (25. августа 1842), одсудном окршају за време Вучићеве буне, у којем је војска побуњеника поразила трупе кнеза Михаила. Види Страњаковић, *Влада уставобранитеља*, стр. 21.

<sup>651</sup> Алузија на члан 1 Турског устава, у којем се кнезу Милошу гарантује наследно кнежевско достојанство. *Зборник закона* I, стр. 2.

<sup>652</sup> АС, КБ 33/5, Живко Цвијић и Никола Јездимировић Стојану Јовановићу, Лозница 23. IX 1844; КБ 33/8, Изводь Суђеня у преступленію Николе Ёздимировића и Живка Цвйића.; КБ 26/3, Испытъ Учинѣнь надъ Николомъ Тириловићемъ изъ села Новака Окружія Валѣвскогъ; у Логору Кодь Шабца 10. Октоврїя 1844. годъ.; КБ 8/31, Испытъ Учинѣный Прекимы Судомъ надъ Гаіомъ Јовановићемъ изъ Радобића Окружїя валѣвскогъ. (даље: Исказ Гаје Јовановића).

<sup>653</sup> АС, КБ 47/3–4, Испытъ Гаврїила Берїића Свештеника изъ Богатића Окружїя Шабачкогъ.; 47/5, Изводь Суђеня у Политическомъ Преступленію Свештеника Гаврїила Берића изъ Богатића Окрь. Шабачкогъ. (даље: Пресуда Гаврилу Берићу); КБ 26/12, Испытъ Николе Димитрїєвића жителя Београдскогъ.; КБ 23/13, Испытъ Николе Поповића Пароха Бадовиначкогъ учинѣнь прекимы Судомъ.

писмо брату Атанасију, амбарцији<sup>654</sup> карантина у Љубовији, у којем изражава радост због повратка Обреновића у Србију.<sup>655</sup>

Атанасије Васић није јавио власти за писмо свог брата, али је с његовом садржином упознао своје колеге Аћима Моловића и Ристу Симића. Због тога су сва тројица дошла пред Преки суд. Када је Пантелија Ђуковић 22. септембра јавио Начелнику Колубарског среза Николи Ракићу за избијање Катанске буне, Ракићев писар Никола Петровић саставио је извештај којим се Начелство Ваљевског округа обавештава о догађајима у Шапцу. Начелник Ракић наложио је Петровићу да сачињени извештај поцепа, о чему писар није обавестио власт.<sup>656</sup> Из свега овога види се да је Преки суд водио поступак и против лица која не би обавестила власт да се неко придружио бунтовницима.

Против неких окривљених Преки суд је водио процес због тога што су се по доласку катана одали распусном понашању. Пошто су бунтовници овладали Шапцем, по вароши је добовано да свако ко има пушку дође пред зграде Начелства. Када је Стојан Јовановић одржао свој говор окупљеном народу, неуки свет пуцао је из пушака и викао „Ура!“. Петко Јездић из Слатине био је окривљен да је за време док су катане боравиле у Лозници себи припасао сабљу, претио да ће Ђуки Стојићевићу одсећи главу и псовао Илију Чворића. За ђехају брусничке мензулане Ђоку Ђаковића постојала је сумња да је 25. септембра казао извесном Радовану Пејчиновићу да су шабачке судије исечене, а потом пуцао из пиштоља.<sup>657</sup>

Велик број окривљених изведен је на Преки суд због крађа. У питању су лица која се нису прикључила катанам у даљем походу, него само искористила метеж настао

---

<sup>654</sup> Службеник карантина задужен за уредно складиштење робе и одржање чистоће у амбарима и карантину уопште. Види *Санитетско–полицијну уредбу за карантине и пограничне састанке*, *Зборник закона II*, стр. 60–61.

<sup>655</sup> АС, КБ 31/9, Изводь Суђеня у преступленію Стевана Станковића, Писара Суда Окрь. Подринскогъ. (даље: Пресуда Стевану Станковићу); КБ 60/5, Изводь Суђеня у преступленію Уроша Веселиновића изь Лознице.; КБ 12/29, Изводь Суђеня у политическомъ Преступленію Ненада Васића Члена Суда Округа Подринскогъ, Атанасія Васића Амбарцие, Аћима Моловића Привр. Осмотрителя и Писара, и Ристе Симића Гвардіана при Карантину Любовискомъ у Округію Подринскомъ. (даље: Пресуда Ненаду Васићу и другима). Станковић је уз то био окривљен и за писање Јездимировићевог и Цвијићевог писма Стојану Јовановићу.

<sup>656</sup> АС, КБ 12/13, Испытъ Учинѣнь прекимъ Судомъ надъ долуподписатимъ (Атанасијем Васићем, примедба У. С.); КБ 12/29, Пресуда Ненаду Васићу и другима; КБ 45/16, Испытъ Сочинѣнь прекимъ Судомъ надъ Николомъ Петровићемъ Писаромъ Среза Колубарскогъ Окр. Валѣвскогъ. (даље: Први исказ Николе Петровића); 45/26, Изводь Суђеня у преступленію Николе Петровића, Писара Среза Колубарскогъ, окрь. Валѣвскогъ (даље: Пресуда писару Николи Петровићу).

<sup>657</sup> АС, КБ 5/5–7, Искази Илије Митровића, Петра Бркића, Јеремије Поповића и Остоје Томића пред Прекимъ судом; КБ 62/3, Испытъ. Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Петкомъ Ездићемъ изь Лознице (даље: Исказ Петка Јездића); КБ 62/5, Изводь Суђеня у преступленію Петка Ездића изь Слатине Окрь. Подринскогъ (даље: Пресуда Петку Јездићу); КБ 13/32, Испытъ Учинѣнь прекимъ Судомъ надъ Ђокомъ Ђаковићемъ или Миловановићемъ жителѣмъ Брусничкимъ.

њиховим доласком да би присвајала туђе ствари. Записници исказа окривљених за ову радњу, тако уобичајену у ванредним приликама, налазе се у неколико предмета Преког суда.<sup>658</sup>

Под Преки суд потпала су и лица за која се дознало да нису пружала помоћ власти да угуши буну. Ово кривично дело имало је три радње извршења – одбијање да се мобилише војска за борбу против бунтовника, наговарање да се мобилизација не изврши и неснабдевање владиних трупа потребним намирницама.

Божа Кузмановић, кмет Скупљена, доведен је пред Преки суд јер је против њега постојала оптужба да је одбио да изврши заповест свог среског начелника да скупља војску ради супротстављања бунтовницима. Против житеља Мрђеновца Вићентија Брајковића Преки суд је покренуо поступак због сумње да је баштовану Петку Првану рекао да оде код орашачког кмета Мишка и поручи му да не пошаље среском начелнику не пошаље војску, него штавише да настоји да га веже. Ђока Обретковић оптужио је Смиљка Станковића из Лазарице да није хтео да даје храну двадесетосморици сељака који су пошли на бунтовнике, па је Станковић упућен Преком суду.<sup>659</sup>

Колико је лако било доћи пред судије Преког суда, илустративно ће показати следећи случајеви. Преки суд судио је Теши Стевановићу из Лешнице, који је после избијања буне рекао како је Петар Бугарин био у праву када је казао да ће бити неког рата и да ће народ задесити несрећа. Богосав Матић из Лочеваца рекао је да би било боље да срески начелник није отишао у „ову ватру” (у Шабац да гуши буну, примедба У. С.) и завршио пред Преким судом. Сажалење према убијеним катанама скупо је коштало Луку Лимуновића из Софије. Реченица да је јазук (штета) и грехота што су убијени бунтовници бачени на точак довела га је пред Преки суд (!).<sup>660</sup>

---

<sup>658</sup> Нарочито види КБ 6, КБ 14 и КБ 22.

<sup>659</sup> АС, КБ 20/5, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ надъ долуподписатимъ преступникомъ (даље: Исказ Боже Кузмановића); КБ 18/9–10, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ Кои є высочаишимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Кнѣза Нашегъ Александра Карађорђевића поставлѣнь, надъ долуподписатимъ преступникомъ Слѣдуюѣимъ начиномъ (даље: Исказ Вићентија Брајковића); КБ 11/29, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ Кои є высочаишимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Кнѣза нашегъ Александра поставлѣнь надъ долуподписатимъ преступникомъ (Смиљком Станковићем, примедба У. С.).

<sup>660</sup> АС, КБ 21/15, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ на (sic!) долуподписатимъ (Тешом Чотрићем, проимедба У. С.); КБ 21/42, Изводъ Суђена у Политическомъ Преступленію Маринка Тршића изъ Мајора Окрь Шабачкогъ; Миленка Ивановића изъ Ресаве; Дамяна Степановића изъ Црне Баре Окрь. Шабачкогъ; Ђоке Петровића изъ Ясикове Окрь. Краинскогъ; Дамяна Милутиновића, Маринка Петровића, Матице Ушћанина и Глише Милосавлѣвића изъ Села Табановића Окрь. Шабачкогъ; Митра Божића изъ Шабца; Теше Стевановића изъ Лѣшнице, Макевиѣ Нинковића изъ Еловика, Якова Росића изъ Бадовинаца Окрь. Шабачкогъ; Бранка Радичића изъ Братачића Окрь. Валѣвскогъ.; Ёрея Николе Поповића, и капелана Матее Станића, Тодора Шестаровића, Ранка Црногъ, Јована Милошевића изъ Шабца, Петра Стояновића изъ Румениѣ, Петра Јовановића изъ Босне, и Николе Маштрафовића изъ Банова поля Окрь.

Преки суд водио је поступак за два дела која нису имала везе са Катанском буном: вербалне нападе на режим и скитничење.

Начелство Рудничког округа дошло је до сазнања да је Павле Мирковић<sup>661</sup> из Бруснице пред својим сусељанином Вујом Аксентијевићем и Павлом Срдановићем из Клатичева говорио да садашњи поредак не може да опстане, већ да ће бити окнежен или Вучић или Михајло Обреновић. Преком суду послат је и Арсеније Василијевић из Гривске, који је на Малу Госпојину у Тополи наводно говорио да ће Србија пасти под десетак и да ће приходе од ове омражене феудалне дажбине узимати Вучић. Миле Пушоњић, бећар из Сјенице, доспео је на Преки суд због тобожње изјаве да се Вучићу дозвољен повратак из Турске<sup>662</sup> због тога што се султану обавезао да ће у Србији поново бити уведен десетак и да ће се од народа у току предстојеће зиме покупити оружје.<sup>663</sup>

У тадашњим околностима наводне изјаве последње двојице биле су *crimen laesae maiestatis*. Нема никакве сумње да је увређени војвода био главни кривац за то што су Василијевић и Пушоњић одговарали пред Преким судом. До тог открића дошли смо прочитавши писмо ужичког окружног начелства Вучићу од 23. октобра, у којем пише

---

Шабачког (даље: Пресуда Маринку Тршићу и другима); КБ 26/9, Испытъ Надъ Богосавомъ Матићемъ изъ Лочеваца Округія Рудничкогъ, Кой ѣ бунтовне речи просипао предъ некими, учинѣнь прекимъ Судомъ учинѣнь (sic!) у Логору Кодъ Шабца 16. Октоврія 1844. годъ; КБ 25/30, Изводъ Суђеня у преступленію Живка Срдальца изъ Дреновца, Окрь. Шабачкогъ; Стевана Токалића изъ Белѣна, Окрь. Шабачкогъ; Радована Антонієвића изъ Вуконе, Окрь. Валѣвскогъ; Богосава Матића изъ Лочеваца, Окрь. Рудничкогъ; Ћире Ковачевића изъ Бруснице, Окрь. Рудничкогъ.; Станка Вићентијевића изъ Лознице; Илије Павловића изъ Приявора Окрь. Валѣвскогъ и Живка Тешића изъ Ушћа, Окрь. Валѣвскогъ (даље: Пресуда Живку Срдальцу и другима).; КБ 9/11, Испытъ Прекимъ Судомъ, надъ долеименованымъ кривцемъ (Луком Лимуновићем, примедба У. С.); КБ 9/13, Изводъ Суђеня у преступленію Луке Максимовића изъ Сипулѣ, Миће Тешића изъ Лепеновића, Миће Радовановића изъ Сипулѣ, Николе Павловића изъ Белотића, сви Округія Подринскогъ и Луке Лимуновића изъ Софіе (даље: Пресуда Луки Максимовићу и другима).

<sup>661</sup> Врло је вероватно да је реч о истом оном Павлу Мирковићу којег смо помињали у одељку о Чрезвичајном суду. Наиме, окривљени је на питање Преког суда је ли раније био кажњаван поред осталог одговорио да је 1839. био у затвору због политичког кривичног дела. Томе треба додати да и С. Јовановић као пример суровости уставобранитељске власти наводи поступање према неком Павлу Мирковићу, за којег каже да је прво након пада кнеза Милоша 1839. био послат Вучићу и пет месеци провео у тешком гвожђу, а 1844. био у обору и кажњен шибом девет пута 300 момака. Види С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*, Београд 1925, стр. 209; АС, КБ 36/4, Испытъ Павла Мирковића изъ Бруснице Округія Рудничкогъ (даље: Исказ Павла Мирковића).

<sup>662</sup> Вучић и Аврам Петронијевић били су принуђени да у августу 1843. напусте Србију јер је то био услов руске владе да пристане на поновни избор Александра Карађорђевића за српског кнеза. У Србију су се вратили средином августа 1844. Види Поповић, *Вучић*, стр. 159, 167.

<sup>663</sup> АС, КБ 36/9, Начелство Црногорског среза Начелству Рудничког округа, Брусница 11. X 1844; Начелство Рудничког округа Вучићу бр. 2985, Брусница 12. X 1844; КБ 36/20, Изводъ Суђеня у преступленію Павла Мирковића изъ Бруснице, Окрь. Рудничкогъ. (даље: Пресуда Павлу Мирковићу); АС, КБ 8/21, Исказ Арсенија Василијевића у Начелству Ужичког округа; 8/23, Исказ Арсенија Василијевића пред Преким судом; КБ 8/35, Исказ Милета Пушоњића у Начелству Ужичког округа; КБ 8/36, Исказ Милета Пушоњића пред Преким судом.



да се двојица проносилаца бунтовних гласова „превасходитељству” шаљу на његов захтев.<sup>664</sup>

Уколико војвода не умеша своје прсте, Преки суд није био вољан да прихвати вођење поступка против наводних проносилаца бунтовних гласова. Наиме, Начелство Београдског округа послало му је игумана манастира Рајиновца Вићентија Гавриловића и његовог слугу Антонија Јовановића. Преки суд вратио их је пошљаоцу с молбом да се предмет упути надлежном окружном суду.<sup>665</sup>

Илија Јаковљевић из Цикота, Цветко Којић из Главице и Бранко Радојичић из Братачића тумарали су без пасоша и тако одтумарали до Преког суда.<sup>666</sup>

Против аустријског поданика Карла Ковачевића Преки суд започео је кривични поступак, али га није довео до краја. Овог младог Загречанина, који је из Конака украо једну мушку антерију, једну паласку за барут, једну дрвену кашику два дупла сатљика, две чаше и једну књигу, српска власт предала је аустријској на даљи поступак. На тај корак влада се свакако одлучила да не би додатно заоштравала ионако затегнуте односе са моћнијим суседом. Органи монархије су, узгред буди речено, и после Јованове буне и Рајовићеве завере (јануар 1844) тражили да јој се предају њихови држављани окривљени за учешће у завери.<sup>667</sup>

Личне везе и политички обзири умногоме су одређивали ко ће доћи на Преки суд. То се кристално јасно види из примера који следе.

---

<sup>664</sup> АС, КБ 8/48, Начелство Ужичког округа Вучићу, Ужице 23. X 1844.

<sup>665</sup> АС, КБ 72/1, Начелство Београдског округа Преком суду бр. 5152, Београд 8. XI 1844; КБ 72/3, Преки суд Начелству Београдског округа бр. 171, Београд 10. XI 1844.

<sup>666</sup> АС, КБ 11/25, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ надъ долуподписатимъ. (Илијом Јаковљевићем и Цветком Којићем, примедба У. С.); КБ 11/46, Изводъ Суђеня у преступленію Міята Јанковића изъ Лѣшнице Окружія Шабачкогъ; Живоина Стояновића родомъ изъ Босне живећегъ сада у Шабцу; Миће Ђенића родомъ изъ Шабца; Косте Стояновића родомъ изъ Лесковца у Турској; Николе Станковића изъ Шабца; Ђуке Ђукића изъ Лѣшнице Окружія Шабачкогъ; Неше Марковића изъ Шабца; Ивана Јовчетића изъ Бадовинаца Окружія Шабачкогъ; Трифуна Јанѣговића изъ Турске живећегъ у Лѣшници; Јанка Јовановића изъ Лѣшнице Окружія Шабачкогъ; Петра Стевановића изъ Лѣшнице Окружія Шабачкогъ; Илије Јаковљевића изъ Цикота Окружія Подринскогъ, Цветка Којића изъ Главице Окружія Краинскогъ; Павла Миловановића изъ Еловика Окружія Шабачкогъ; Смилка Станковића изъ Лазарице Окружія Крушевачкогъ; Милована Богдановића изъ Драгоєвца Окружія Шабачкогъ, Јована Милићевића изъ Драгоєвца Окружія Шабачкогъ; Манойла Петровића изъ Дудовице Окружія Београдскогъ; Јована Митровића и Николе слуге изъ овогостранске Митровице; Димитрија Баничића изъ овогостранске Митровице; Павла Пурића изъ Пр'ова Окружія Шабачкогъ; и Аѣима Симића Свештеника изъ Добрића Окружія Шабачкогъ. (даље: Пресуда Мијату Јанковићу и другима); КБ 21/21, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ надъ долуподписатимъ. (Бранком Радојичићем, примедба У. С.); КБ 21/42, Пресуда Маринку Тршићу и другима.

<sup>667</sup> КБ 64/3, Испытъ Прекимы Судомъ Кои е высочайшимъ указомъ Нѣгове Княжеске Свѣтлости поставлѣнь, надъ долеименованымъ Кривцемъ (Карлом Ковачевићем, примедба У. С.) сочинѣный.; Ђ. Шурмин, *Документи о Србији 1842–1848, Споменик Српске краљевске академије* LXIX, други разред 54 (1929), стр. 43. АС, МИД-И 1839, ф. I, р. 78, Министарство иностраних дела Министарству правде бр. 209, Београд 20. V 1839; МИД-И 1844, ф. IV, р. 112, Министарство иностраних дела Земунској војној команди бр. 769, Београд 8. V 1844; Министарство иностраних дела Министарству унутрашњих дела бр. 948, Београд 5. VI 1844.

Иако су искази неких окривљених открили да је у припремању буне имала удела и Маца Цукић, судије Преког суда прво су питале Вучића да ли Цукићеву могу да је подвргну кривичном поступку. Разлог је, наравно, био јасан. Радило се о угледној жени, супрузи државног саветника, и то Вучићевог пријатеља. Да би такву личност извео пред себе, Преки суд морао је да има залеђину. Војвода је дао одобрење да се против Маце Цукић спроведе кривични поступак. Записник њеног исказа пред Преким судом пронашли смо у актима те установе.<sup>668</sup>

У исказима појединих окривљених помињало се да су Илија Новаковић и Стефан Стефановић Тенка примили новац ради учешћа у буну. Ни Новаковића ни Тенку, ипак, нисмо пронашли међу окривљенима пред Преким судом. Новаковић је био Вучићев човек, а Тенка државни саветник и уз то још изразити приврженик Русије. Ко би уопште могао да замисли да таква лица буду подвргнута Преком суду?<sup>669</sup>

М. Жујовић у својим Белешкама наводи како је Вучић хтео да пошаље Преком суду начелника Рудничког округа Николу Радојловића, али је овог осумњиченог наводно спасио кнез Александар својом интервенцијом код војводе. Да ли се све то заиста збило, не можемо да тврдимо, али је чињеница да је Радојловић по Вучићевом позиву ишао у Шабац. То се види из кнежевог писма Министарству унутрашњих дела од 25. новембра, којим прослеђује Радојловићеву пријаву да му је извесни Спаса Миловановић напаствовао жену док је, позван од војводе, био у „Малом Паризу“.<sup>670</sup>

Свакако свестан шта би му могао донети процес пред Преким судом, Мића Веселиновић Тркић молио је кнеза Александра да га изузме из надлежности ове установе и да поступак против њега буде спроведен пред редовним судом. Тркићева молба није услишена.<sup>671</sup>

Иван Мишић из Пиромана и Риста Митровић из Уба обратили су се Преком суду с молбом да реше трговачке рачуне са Пантелијом Ђуковићем и Косаном Ашковићем. Преки суд изашао им је у сусрет: 5. новембра писао је Начелству Ваљевског округа да му пошаље Ђуковићеве тевтере и наложи да Ашковићев брат Живко понесе Косанов

---

<sup>668</sup> Милићевић, *Поменик*, стр. 809; АС, КБ 28/33, Преки суд Вучићу бр. 118, Београд 25. X 1844; АС, КБ 28/21–26, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Госпоіомъ Мацомъ, супругомъ Г. Петра Лазаревића (даље: Исказ Маце Цукић).

<sup>669</sup> Милићевић, нав. дело, стр. 280, 286; Subošić, нав. дело, 97–98;

<sup>670</sup> *Белешке Младена Жујовића*, стр. 97; АС, МИД-В 1844, ф. IV, р. 111, Кнез Александар Министарству унутрашњих дела бр. 1559, Београд 25. XI 1844; Од Жујовића потиче и податак да прота Матеја није дозволио да Никола Ракић одговара пред Преким судом, због је колубарски начелник избегао гоњење. Из напред реченог може се видети да други део те тврдње није тачан, а да ли се прота Матеја заиста заузимао за Ракића нисмо успели да утврдимо.

<sup>671</sup> АС, КБ 65/34, Мића Веселиновић Тркић кнезу Александру, Нови Сад 15. XI 1844; КБ 65/45, Пресуда Јовици Милутиновићу и другима.

шлајпик, а Ћуковићев брат Марко Пантелијине тевтере. Рачуне би, дакле, изравнавали Иван Мишић, Риста Митровић, Живко Ашковић и Марко Ћуковић.<sup>672</sup>

Надлежност Преког суда била је знатно шира од његових еквивалената у законодавствима Аустрије, Баварске, Олденбурга и Грчке. У овим земљама преки суд могао је да суди само за дела која су била разлог његовог установљења.<sup>673</sup>

Одлучивање о томе против кога ће се пред Преким судом водити поступак, као што уосталом у таквим приликама бива, није било нимало праведно. Они који су иза себе имали личне везе или политичку залеђину избегли би кривично гоњење, таман да су били осумњичени и за најтежа кривична дела. Лица која те везе нису имала пред Преки суд доводило је и најбезопасније погрешно држање у време Катанске буне. Преком суду подвргавани су и осумњичени за кривична дела наводно извршена ван подручја захваћеног буном. Ни осумњичени за дело извршено пре буне, које с њом ни најмање није било повезано, нису били на сигурном ако политички чинилац одлучи да их упути Преком суду. У страховлади заведеној након угушења буне Преки суд висио је над Србијом попут Дамокловог мача.

### 3.3. Извођење доказа

Доказни поступак Преки суд није спроводио у пленарном саставу. Доказе о (не)кривици окривљених изводила су његова одељења. Њих су, ако је веровати Н. Христићу и Ј. Милинковићу Алавантићу, чинили један судија Преког суда и записничари. Милинковић Алавантић каже да су у саставу једног одељења били Михајло Лаловић као судија, а он и Тома Живановић, столоничелник Министарства унутрашњих дела као записничари. С тим казивањем коси се тврдња С. Обрадовића да је исказ давао пред двојицом судија, од којих је један био Лаловић. Такође, на записнику исказа Маце Цукић потписана су двојица судија – Ресавац и Дабић. Н. Христић оставио нам је податак да су „важније ствари”, извођење доказа у поступцима против значајнијих окривљених, водили Глиша Филиповић, Јован Ресавац и Марко Дабић.<sup>674</sup>

---

<sup>672</sup> АС, КБ 74/1, Преки суд Начелству Ваљевског округа бр. 198, Београд 5. XI 1844.

<sup>673</sup> *Gesetzbuch über Verbrechen*, р. 296 (art. 506); *Strafgesetzbuch für Baiern*, р. 369 (art. 449); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, р. 365 (art. 929); Von Maurer, op. cit., р. 527 (art. 609).

<sup>674</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 103; Јовичић, нав. дело, стр. 10; Христић, нав. дело, стр. 103; КБ 28/26, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Госпоіомъ Мацомъ, супругомъ Г. Петра Лазаревића.

Преки суд је у доказном поступку користио следећа доказна средства: исказе окривљених, суочења окривљених, исказе сведока, суочења окривљених и сведока, писане исправе и јемство представника власти окривљеног.

### 3.3.1.Искази окривљених

Вучић је наложио Преком суду да се најпре узму искази ухваћених катана и окривљених који су пре буне знали да ће она избити.<sup>675</sup> Тај налог само делимично је испоштован. Наиме, до 7. октобра исказе су давали махом катане и лознички чиновници који су им помагали или им изашли на дочек. Истина, за један број окривљених који су пре избијања буне имали сазнања да ће она бити подигнута не знамо када су предати Преком суду. Могуће је да се за њихову кривицу у тренутку када је Преки суд почео да ради још није сазнало, па нису ни могли да дају исказ. Али није нам јасно зашто тада није испитан Милош Богићевић, којег су неке катане означиле као саучесника бунтовника у Србији.<sup>676</sup>

У каснијем раду Преког суда не може да се разазна на основу чега је он одлучивао када ће који окривљени дати исказ. Изузетак од тога представља податак да су 23. октобра по други пут давали исказе неки од катана (Настас Логофет, Михајло Арсенијевић, Риста Јевтић), а дан касније по други пут су исказе дали они окривљени који су пред буну прелазили у Аустрију и тамо сазнали да ће она избити (Стојадин Миливојевић, Стојиљко Стојановић, Пантелија Ћуковић и Косан Ашковић).<sup>677</sup>

Иначе, окривљени су по правилу исказе давали само једанпут. Извори су нам казали да се од тога одступало у четири случаја: 1) када је требало прибавити доказе о кривици аустријских држављана осумњичених за учешће у припремању буне и помагању катанам; 2) ако Преки суд после првог исказа окривљеног дође до нових доказа о његовој кривици; 3) ако се у свом првом исказу окривљени не осврне на неку

---

<sup>675</sup> Ако је веровати Н. Христићу, војвода је утицао и на брзину спровођења поступака пред Преким судом. Пошто је истрага против Милоша Богићевића и Матије Симића одвећ дуго трајала, а војвода био нестрпљив да с Преким судом крене у Београд, неколико пута је пожуривао судије да окончају тај посао. Напоследку га је издало стрпљење и наредио је полазак у престоницу. Христић, нав. дело, стр. 104.

<sup>676</sup> АС, МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 27. X 1844; исказе катана види у КБ 4, а исказе лозничких чиновника у КБ 12, КБ 23, КБ 31, КБ 54–57 и КБ 59.

<sup>677</sup> КБ 4/159–172, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Ристе Јевтића и Илије Прокића од 23. X 1844; КБ 39/12–21, Испыть Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ долеименованымъ соучастницима у догодившемъ се бунту (Стојадином Миливојевићем, Стојиљком Стојановићем, Пантелијом Ћуковићем и Косаном Ашковићем, примедба У. С.).

чињеницу од значаја за своју или туђу кривицу; 4) када би Преки суд хтео да изврши притисак на окривљеног да призна кривицу; 5) у случају да окривљени има сазнања о кривици неког другог окривљеног; 6) уколико Преки суд не стигне да оконча извођење доказа против окривљеног у једном дану. Извесне реченице са записника исказа окривљених навеле су нас на помислимо како су они више пута излазили на Преки суд и у случају да сами затраже да допуне свој исказ.

У протестној ноти упућеној аустријском конзулату у Београду од 27. септембра српска влада указивала је на то да је новац за подизање буне дао кнез Милош, да је Константин Богдановић имао значајног удела у припремању катанског упада и да се после избијања Катанске буне могло приметити сумњиво држање неколицине аустријских држављана. Аустрија, међутим, није желела да предузима никакве кораке против својих поданика док не добије конкретне доказе о њиховој кривици.<sup>678</sup>

Стога је Петронијевић препоручио Вучићу да се испитивање окривљених врши што тачније, да би се видело како је кнез Милош дао новац за буну, а Богдановић тим новцем опремио бунтовничку војску. Министар иностраних дела био је мишљења да би нарочито требало испитати Стојадина Миливојевића и Илију Прокића.<sup>679</sup>

Тешко да је ико могао да поверује како је аустријска погранична стража у главо доба моћи пуком омашком пропустила у Србију цео брод и гомилу наоружаних људи.

---

<sup>678</sup> АСАНУ, ИИ ЗГЈ, И П/7, 34/141, француски превод протестне ноте српске владе аустријском конзулату од 27. IX 1844; Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић 1791–1852*, Београд 2012, стр. 200. У Аустрији је у вези са Катанском буном вођен кривични поступак против три групе лица. Првој припадају латов Штенгл, шесторица кордонских стражара и кормилар Стеван Трбојевић. У другу улазе осумњичени организатори буне у Аустрији: браћа Рајовић, Коста Богдановић, Коста Марковић, Димитрије Загла, Данило Медаковић и Јован Стојшић. Трећу групу чини пет помагача бунтовника у Руми (Димитрије Диша Димитријевић, Петар Лакић, Гаврило Рајковић, Гаврило Степанчевић и Јозеф Лудвиг). Божидар Рајовић и Димитрије Загла признали су учешће у припремању буне и осуђени су на две године затвора. Истрага против Косте Марковића и Данила Медаковића обустављена је услед недостатка доказа. Оптужби су ослобођени и Цветко Рајовић, Коста Богдановић, Диша Димитријевић и Петар Лакић. Штенгл је у истрази тврдио да са буном није имао никакве везе. Није нам пошло за руком да сазнамо како се завршила истрага против њега и стражара на кордону. Јован Стојшић казао је Карловачком магистрату, који је против њега водио истрагу, да је за Катанску буну сазнао из новина пошто се она догодила. Исход процеса против Стојшића нам је остао непознат. Не знамо ни какве су пресуде донете у поступцима против Рајковића, Степанчевића и Лудвига. Француски конзул обавестио је 30. јула 1846. свог министра иностраних послова да је кнез Александар молио бечки двор да помилује осуђене у вези са Катанском буном у својој земљи. Димитријевић, нав. дело, стр. 92, 100; Милићевић, *Историја*, стр. 309; АСАНУ, ИИ ЗГЈ, И IV, 36/202, Адолф Диран де Сент Андре (француски конзул) Франсои Гизоу (француском министру спољних послова), Београд 30. VII 1846; Преписка Косте Богдановића 9055/6, Данило Медаковић непознатом, Нови Сад 16. XII 1844; АС, МИД-И, деловодни протокол за 1844, бр. 1901; Историјски архив града Новог Сада, Магистрат слободног краљевског града Новог Сада (даље: НСМ) 3020/1845, Карловачки магистрат Новосадском магистрату бр. 633, Сремски Карловци 8. III 1845; НСМ 3026/1845, Новосадски магистрат Земунској војној команди бр. 113, Нови Сад 27. V 1845; ИАБ, ЗМ, кут. 242, стр. 363, Записник Судског одељења Земунског магистрата од 26. III 1845; ЗМ, кут. 245, стр. 1823, Записник Судског одељења Земунског магистрата од 8. X 1845; Hrvatski državni arhiv, Srijemska županija, Index actorum criminalium ab anno 1835 usque 1848, pod „Servia”, str. 233.

<sup>679</sup> Поповић, *Петронијевић*, стр. 200; Subošić, nav. дело, str. 122.

Међутим, кордонски стражари су се у истрази навели да су их катане силом приморале да их пусте у Србију. Због тога се Петроварадинска граничарска регимента 25. октобра обратила Вучићу, а аустријски конзулат дан касније Министарству иностраних дела, молећи да се истражи да ли су наводи стражара на кордону истинити.<sup>680</sup>

Осим окривљених поменутих у другом одељку овог потпоглавља, други исказ је ради прибирања што детаљнијих података о припремању буне дао и Сима Станисављевић.<sup>681</sup>

Бранећи се од оптужбе за садржину писма Атанасију Васићу, његов брат Ненад рекао је да је то писмо Стеван Станковић. Због тога је Станковић морао поново да даје исказ. Павле Мирковић у свом првом исказу навео је како је председнику рудничког окружног суда Милинку Ђорђевићу казао да му је у Београду пред крај августа бивши кварталник<sup>682</sup> Управе вароши Београда Стојко Митровић рекао да ће нови кнез бити или Вучић или Обреновић. Пошто је Ђорђевић тај навод оповргао, Мирковић је морао по други пут да изађе пред Преки суд. Пантелија Ђуковић казао је Преком суду да је након избијања Катанске буне Никола Ракић, на вест о бекству ваљевског окружног начелника Јеврема Гавриловића,<sup>683</sup> псовао веру влади наклоњеним чиновницима у Ваљевском округу и вајкао се што их није све похватио и оставио онеме који долази (Стојану Јовановићу). Из тог разлога се Ракић, премда је претходно већ дао исказ, поново изашао пред Преки суд.<sup>684</sup>

Када су први пут изашли пред Преки суд, Пера Поповић, Петар Бугарин и Сава Калпакција нису рекли ништа везано за своје понашање приликом узимања новца из касе шабачког окружног начелства. Када су поново изведени пред судије Преког суда, добили су много питања: јесу ли пред касом Начелства изражавали радост због доласка бунтовника, да ли су благајнику Топалђорђевићу говорили да мора да нађе кључ благајне Начелства и отвори је, јесу ли благајнику, који је када је Стојан Јовановић

---

<sup>680</sup> АС, КБ 48/80, Петроварадинска граничарска регимента Вучићу бр. 5911, Сремска Митровица 25. X 1844; МИД-И, деловодни протокол за 1844, бр. 1901.

<sup>681</sup> АС, Varia 2/14–19, Испытъ Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ надъ слѣдуюћимъ преступникомъ (даље: Други исказ Симе Станисављевића, примедба У. С.).

<sup>682</sup> Старешина београдског кварта.

<sup>683</sup> Извесни Живан Лазич из Белошевца јавио је Ракићу у Петници да је ваљевски начелник са четири момка побегао до неке механа удаљене четири, пет сати од Ваљева. Види АС, КБ 45/20, Испытъ Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Николомъ Петровићемъ, Писаромъ Среза Колубарскогъ Окр. Валѣвскогъ.

<sup>684</sup> АС, КБ 12/10, Други исказ Ненада Васића; КБ 12/21, Испытъ. Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Стеваномъ Станковићъ (sic!); КБ 36/3, Исказ Павла Мирковића; КБ 36/4–5, Други исказ Павла Мирковића; КБ 16/5, Други исказ Николе Ракића; КБ 16/30, Исказ Пантелије Ђуковића од 26. X 1844.

узимао новац из благајне рекао вођи бунтовника да мора да му да квиту, одвратили да ништа не сумња за квиту, него да да реверс за узету суму.<sup>685</sup>

Иначе, Вучко Топалђорђевић је још 3. октобра известио Начелство шабачког округа о понашању шабачких кметова приликом узимања новца из благајне Начелства.<sup>686</sup> Није могуће да је Преком суду све до пред крај октобра то није било познато. Склони смо да помислимо да судије Преког суда за Топалђорђевићев извештај знале много раније, али да су га свесно употребиле тек накнадно. Преки суд је вероватно проценио да тројица бивших шабачких кметова нису довољно чврсти, да ће после извесног времена проведеног у притвору поклекнути. Зато своја најубојитија оружја није хтео да искористи кад их је по први пут испитивао.

Процена да се протеклом времена повећавају изгледи за признање окривљеног вероватно је била разлог због којег је Преки суд касније изводио неке окривљене на поновна испитивања. Четврти и пети излазак Петра Бугарина пред Преки суд почели су тако што је од окривљеног затражено да призна дела која му се стављају на терет. Ђорђе Станковић, служитељ у Начелству Београдског округа, приликом свог првог појављивања пред Преким судом порицао је да је крајем августа 1844. шабачком кафецији Ненаду Деспотовићу говорио да ће у Србији избити буна. Стога је по други пут изведен пред Преки суд, који је поновио свој захтев да му окривљени каже шта је Деспотовићу говорио о буни.<sup>687</sup>

Настас Логофет, окривљени који је први дао исказ пред Преким судом, изведен је 30. септембра да каже да ли је бунтовнике пред поход у Руми посећивао неко из Србије. Логофет је на то питање одговорио да се Милош Богићевић састајао са Стојаном Јовановићем у Земуну. Када је Стојиљко Стојановић у свом исказу тврдио како га је пред буну Јовица Милутиновић звао у Аустрију, Логофет је поново испитан. Од њега је Преки суд сазнао да је Стојановић пред буну двапут одлазио у Нови Сад код обреновићеваца–емиграната и да је приликом другог одласка тражио да му дају 3000 дуката ради врбовања народа за прелазак на њихову страну. Верујући да би Нестор Симић из Мачванске Митровице могао да каже нешто више о понашању Стојадина

---

<sup>685</sup> АС 7/47, Други исказ Саве Калпакције; КБ 7/48–49 Трећи исказ Саве Калпакције; КБ 13/5–6; Други исказ Пере Поповића; КБ 13/10, Трећи исказ Пере Поповића; КБ 13/19–20, Трећи исказ Петра Бугарина.

<sup>686</sup> АС, КБ 13/39–40, Вучко Топалђорђевић Начелству Шабачког округа, Шабац 3. X 1844.

<sup>687</sup> АС, КБ 13/21, Четврти исказ Пере Бугарина; КБ 13/23, Пети исказ Пере Бугарина; КБ 13/27, Сочинњњ Прекиѡ Судомъ надъ Ђорђем Станковићемъ. (даље: Први исказ Ђорђа Стаковића); КБ 13/30, Други исказ Ђорђа Станковића.

Миливојевића након његовог преласка у Србију, Преки суд је 9. октобра Симића испитао по други пут.<sup>688</sup>

Када је први и други пут извео пред себе Милоша Богићевића, Преки суд није успео да доврши извођење доказа против окривљеног јер је у тренутку док је окривљени још давао исказ пала ноћ. Из тог разлога Преки суд морао је да настави посао наредног дана.<sup>689</sup>

У грађи Преког суда може се пронаћи белешка да је Пантелија Ђуковић „дошао сам” пред Преки суд и казао да му је Никола Ракић, након што га је Ђуковић обавестио да се Аустрији кују планови за буну, рекао како кнезу Михаилу за тај подухват не би требало више од четири човека, јер би му он за 24 сата довео 4000 људи. Формулација обележена знацима навода свакако не значи да се Ђуковић сам дошетао из притвора да би дао исказ, већ да је тражио да буде саслушан.<sup>690</sup>

Будући да је у свом исказу заборавио да наведе да је пио за здравље кнеза и проклињао онога који пође на владара, Милован Радовановић вратио се пред судије Преког суда и казао им да је то учинио.<sup>691</sup>

Илија Прокић „предстао” је 16. октобра Преком суду и рекао да је дајући први исказ (5. октобра) заборавио да наведе неке важне чињенице: да је Стојадин Миливојевић обилазио катане и разговарао с њима; да му је Божидар Рајовић пре буне казао да је Милош Богићевић дошао у Руму и да ће се вратити у Шабац да дочека бунтовнике; да је катане до аустријске савске обале допратио Стеван, механција из Дреновца, а на српској их дочекао Никола Клењанин; да му је Цветко Рајовић пре буне казао како се на њој ради три месеца и да неки људи прелазе из Београда у Земун да би примили заповест од Стојана Јовановића; како је од Стевана Ђосе чуо да је кнез Милош преко архимандрита Мелентија послао Стојану Јовановићу 70 талира за пут у Берлин код кнеза Михаила; и да је кнез Милош дао Стокици Спасићу 8000 дуката да би их пребацио у Србију кад тамо избије буна.<sup>692</sup> „Предстајање”, према нашем мишљењу, може да значи само једно: да је Прокић сам изразио жељу да говори, па је изведен пред Преки суд.

---

<sup>688</sup> АС, КБ 4/23, Други исказ Настаса Логофета; КБ 28/4–5, Трећи исказ Настаса Логофета; КБ 7/14–15, Други исказ Нестора Симића.

<sup>689</sup> АС, КБ 48/18, Први исказ Милоша Богићевића; КБ 48/37, Други исказ Милоша Богићевића. Према речима Милинковића Алавантића, Преки суд је дању спроводио доказни поступак, а ноћу доносио пресуде. Види Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 90.

<sup>690</sup> АС, КБ 16/30, Други исказ Пантелије Ђуковића од 24. X 1844.

<sup>691</sup> АС, КБ 8/15, Испытъ Учинѣнь Прекиѣ Судомъ надѣ Милованомъ Радовановићемъ изъ В. Села окръ. Београдскогъ. (даље: Исказ Милована Радовановића).

<sup>692</sup> АС, КБ 4/56–58, Други исказ Илије Прокића.



Исти закључак важи и за Мату Милановића, који је пред Преким судом „сам” исказао да је Божидар Рајовић 21. септембра рекао свом брату Цветку да је извесни Алекса Вељковић, који је требало да предводи бећаре у нападу бунтовника на Београд, тражио најмање 300 дуката за учешће у планираној акцији, али Коста Богдановић није желео да му пошаље тај новац.<sup>693</sup>

На појединим записницима исказа окривљених записано је да су окривљени пре него што би почели да говоре опоменути да говоре истину.<sup>694</sup> Чињеница да већи број записника исказа окривљених не садржи ту белешку спречава нас да кажемо да је изношење те опомене била редовна пракса Преког суда.

Ако је судити по записницима исказа окривљених, већина њих изјаснила се о оптужби у форми саслушања. На записницима исказа великог броја мање важних окривљених уопште ни нема постављених питања, већ се тамо налазе само њихове изјаве. Има много окривљених којима је, уколико поклонимо поверење записницима њихових исказа, само постављено питање због чега су притворени, а они онда испричали све што им је о томе познато. Као примере таквих случајева навешћемо записнике исказа ћехаје шабачке мензулане Стевана Ширгића, кириције Алимпија Радосављевића и ћурчије Максима Миловановића.<sup>695</sup>

На неким записницима исказа видимо да је од окривљених тражено да кажу све што знају о делу које им се ставља на терет. Тако је Преки суд поступио, на пример, узимајући исказ Матије Симића, Баје Лазаревића и Петра Златковића Бугарина. Милоша Богићевића пак Преки суд је прво почео да испитује, на шта је окривљени замолио да исприповеда своја сазнања у вези с доласком катана у Шабац. То му је дозвољено.<sup>696</sup>

Неке окривљене Преки суд је испитивао. Када је Ђорђе Јездимировић, упитан да ли зна због чега је пред Преким судом, одговорио да мисли да је пред судије изашао због доласка бунтовника у Лозницу, добио је питање да ли је ишао код неког од тих

---

<sup>693</sup> АС, КБ 4/107–108, Други исказ Мате Милановића.

<sup>694</sup> Види нпр. исказе катана у КБ 4, КБ 39/3, Први исказ Стојадина Миливојевића; КБ 45/3, Испытъ Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Николомъ Петровиѣмъ.

<sup>695</sup> Види већину записника исказа окривљених у КБ 5, КБ 6, КБ 11, КБ 14, КБ 21 и КБ 22; КБ 18/5, Испытъ Преким Судомъ, кои ѣ Указомъ Княжескимъ поставлѣн, надъ слѣдуюћимъ Кривцем (даље: Исказ Стевана Ширгића) сочинѣнь.; КБ 19/7, Испытъ Надъ долеименованымъ Кривцемъ, сочинѣнь Преким Судомъ Кои ѣ высочайшимъ Указомъ Княжескимъ поставлѣнъ (даље: Исказ Алимпија Радосављевића); КБ 37/3, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ надъ долуподписатимъ (Максимом Миловановиѣм, примедба У. С.).

<sup>696</sup> КБ 57/7, Испытъ Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ ниже следуюћимъ (Бајом Лазаревиѣм, примедба У. С.); КБ 41/3, Први исказ Матије Симића; Испытъ Надъ Петромъ Златковиѣмъ Бугариномъ, жителѣмъ Шабачкимъ учинѣнь прекимъ Судомъ у Логору Кодъ Шабца 15. Октоврѣя 1844. годъ.; КБ 48/3, Први исказ Милоша Богићевића.

бунтовника. Пошто је добио одговор на питање о општим подацима о окривљеном, Преки суд је питао Петра Јовановића ко му је у Аустрији рекао да свом брату Стојиљку пренесе да иде у Монархију. Утврдивши идентитет окривљеног, Преки суд поставио је ћурчији Илији Ковачевићу питање да ли је у време избијања буне од полицајца (Петра Зарића) тражио кључ од затвора да пусти извесног Јована Илића.<sup>697</sup>

Има окривљених који су исказе дали у мешовитој форми. После општег питања, Преки суд питао је Михајла Арсенијевића како се и где прикључио бунтовничкој дружини и како је она прешла у Србију. Крста Ристић је од Преког суда после утврђивања идентитета добио питање ко га је наговорио да са бунтовничком четом изврши упад у Србију, како су бунтовници у њу прешли и шта су после тога чинили. На питање Преког суда је ли му познато због чега је притворен, Сима Станисављевић одговорио је да се то догодило због тога што је пре буне говорио неке речи. Тада му је Преки суд казао да редом каже какве су то речи, од кога их је чуо и коме их је даље преносио.<sup>698</sup>

Преки суд понекад је окривљенима за исто кривично дело постављана потпуно иста питања. Јован Ацић, Бојан Трифуновић и Петар Степновић Гоља, који су се придружили катанам и праили их у бунтовничком походу, добили су питања да ли су пратили катане, ко им је заповедио да то учине, јесу ли на дан преласка бунтовника нешто украли и јесу ли тада испред Конака викали „Ура!” и пуцали из пушака.<sup>699</sup>

Петар Јовановић и Јован Штитарчевић питани су какав су налог 23. Септембра издали начелницима Рађевског и Јадранског среза, како су могли да дођу на идеју да пошаљу три човека да питају катане да ли у Лозницу долазе с налогом владе, кад су пре тога чули да су бунтовници у Шапцу убијали чиновнике<sup>700</sup>, ко је наредио да се обезбеди

---

<sup>697</sup> КБ 54/3, Испытъ Сочинѣнь Прекимыъ Судомъ надъ Павломъ Вельковиѣмъ (sic!). (даље: Исказ Ђорђа Јездимировића); КБ 22/17, Испытъ Надъ Иліомъ Ковачевиѣмъ жителѣмъ Митровачкимъ, кой ѣ бунтовне речи говорио, учинѣнь прекимыъ Судомъ у Логору Кодъ Шабца 16. Октоврїа 1844. годъ (Исказ Илије Ковачевића); КБ 28/13, Учинѣнь прекимыъ Судомъ надъ Петромъ Стояновиѣмъ жителѣмъ Београдскимъ.

<sup>698</sup> АС, КБ 4/10, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића; КБ 4/83, Исказ Крсте Ристића пред Преким судом; КБ 61/3, Први исказ Симе Станисављевића.

<sup>699</sup> АС, КБ 5/19, Исказ Јована Ацића; КБ 5/27, Испытъ Учинѣнь прекимыъ Судомъ надъ Бояномъ Тривуновиѣмъ жителѣмъ Шабачкимъ участвовавшимъ у побуну съ Катанамъ прешавшимъ изъ Цесарїе.; КБ 5/29, Испытъ Учинѣнь прекимыъ Судомъ надъ Петромъ Степановиѣмъ Гольомъ, жителѣмъ Шабачкимъ, участникомъ бунта.

<sup>700</sup> Јовановић и Штитарчевић испричали су Преком суду како су, пошто од Глише Благојевића није било ни трага, предложили Боји Катићу да се пред катане пошаљу тројица изасланика који би их питали да ли имају налог владе за долазак у Лозницу. АС, КБ 23/5–6, Исказ Петра Јовановића; КБ 23/15–16, Испытъ Сочинѣнь Прекимыъ Судомъ, кой ѣ высочайшимъ указомъ Свѣтлога Господара Княза нашегъ, одъ 25. Септъ. 844. вNo 1327 поставлѣнь. (даље: Исказ Јована Штитарчевића)

стан за Стојана Јовановића и да ли су соколском војводи (муселиму) писали да им изручи Глишу Благојевића.<sup>701</sup>

На другом испитивању Настас Логофет, Михајло Арсенијевић, Риста Јевтић и Илија Прокић добили су питања везана за молбу Петроварадинске регименте Вучићу: да ли су стражаре аустријског граничног кордона силом принудили да их пусте преко Саве или су их за то потплатили, је ли Јохан Штенгл применио силу на стражаре, јесу ли стража не месту њиховог преласка и оне смештене на другим положајима биле у договору да их пропусте у Србију и да ли је још неко у Руми, сем лица које су у исказима поменули, знао за њихов план да у Србији подигну буну.<sup>702</sup>

До свог циља – признања окривљеног, Преки суд покушавао је да дође предочавајући окривљенима доказе који их терете, навлачећи окривљене на танак лед, указујући на нелогичности у казивањима окривљених и противречности између појединих делова њихових изјава, постављајући капциозна питања, обећавајући лакши третман окривљеном ако да признање, односно тежи уколико га не буде дао, претећи суочењима и остављајући колебљивим окривљенима времена да се промисле, па их поново изводећи да дају исказ.

Најчешћа техника испитивања којом се Преки суд служио било је суочавање окривљених с доказима. Предочавање доказа окривљенима могло је да буде уопштено или конкретно.

Када је то чинио на први начин, Преки суд би то радио тако што је окривљенима наводио да има доказе да је он извршио неко кривично дело, али без навођења који су то докази. Пантелија Николић је Преком суду рекао како на свом путовању с катанама није украо ништа, већ само јахао на кобили извесног Станка Ђумрукције. Преки суд му је, међутим, рекао како је помоћу доказа утврђено да је украо коња Гаје Матића и позвао окривљеног да каже о томе шта има. Изведен пред Преки суд, Живко Тешић из Ушћа рекао је да не зна из ког разлога би могао да буде у притвору, сем због пуне сумње. На то му је Преки суд одговорио како је доказано да је он из Аустрије примио новац за подизање буне.<sup>703</sup> Пошто је Милош Богићевић на првом изласку пред Преки суд завршио своје казивање, судије су му казале да имају доказе да је знао за буну пре њеног избијања. Богићевићу је Преки суд и касније поручивао како има још

---

<sup>701</sup> АС, 23/9–10, Исказ Петра Јовановића; КБ 23/18–19, Исказ Јована Штитарчевића.

<sup>702</sup> АС, КБ 4/165, 169–170, 172–173, 175, 178, Искази Настас Логофета, Михајла Арсенијевића, Ристе Јевтића и Илије Прокића од 23. X 1844.

<sup>703</sup> Пантелија Ђуковић и Косан Ашковић казали су Преком суду да им је Панта Ковић рекао како ће се новац за организацију буне у Србији бити пребачен преко Живка Тешића и Стевана Токалића. Види АС КБ 16/29, Први исказ Пантелије Ђуковића од 24. X 1844; КБ 16/33, Исказ Косана Ашковића.

доказа да је он умешан у буну и пружио му прилику да призна радње за које се терети, да му и ти докази не би били предочени.<sup>704</sup>

Конкретно извођење доказа подразумевало је да се окривљеном предочи доказ који га терети. Благајник Петар Јовановић навео је у свом исказу да му је на вест да катане долазе у Лозницу Јован Штитарчевић дао неко писмо на потпис, али да он није знао да шта је у том писму писало. Саслушавши то казивање, Преки суд одговорио је окривљеном да Штитарчевић каже да је Јовановићу била позната садржина писма.<sup>705</sup> Пошто је Јеремија Мезић пред Преким судом изјавио да му се Павле Јовановић захвалио што га је прихватио, Преки суд му је одвратио да је од Јовановића чуо да то није истина. Преки суд рекао је Стевану Ђукићу да је прота Павловић казао како је да се он у скупу који је одлучивао о (не)пуштању Ђуке Стојићевића први заложиио да се шабачки начелник задржи у Богићевићевој кући.<sup>706</sup>

Грађа Преког суда показује да је он често предочавао доказе на следећи начин: најпре наведе радњу или радње за које се окривљени терети, па уколико он пориче извршење тих радњи, онда судије именују доказе који откривају да не говори истину.

Матија Симић порицао је да је 22. септембра наредио да се по Шапцу добошем разгласи да се више не слушају тројица среских начелника из Шабачког округа, него новоуспостављена власт. На порицање окривљеног Преки суд је реаговао тако што је казао окривљеном да је добошар Никола Стаменковић у свом исказу навео да је од Симића добио такав налог.<sup>707</sup>

Милошу Богићевићу предочено је да Преки суд располаже сазнањима како је он док су катане биле у Шапцу издао заповест да свако ко има коња пође даље с бунтовницима. Окривљени је то негирао, па му је Преки суд дао до знања да га за то терети Сима Јовановић из Шапца.<sup>708</sup>

Судије су Мацу Цукић избомардовале питањима везаним за радње које су јој стављене на терет – питали су је да ли је пре буне причала Стојиљку Стојановићу да је мајор Новаковић изразио жељу да ради за повратак кнеза Михаила и она га на то

---

<sup>704</sup> АС, КБ 17/3, Исказ Пантелије Николића; КБ 25/27, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ, Кои е высочайшимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Княза Нашегъ Александра Карађорђевића поставлѣнь, надъ долуподписатимъ. (даље: Исказ Живка Тешића); КБ 48/10, 16, Први исказ Милоша Богићевића; КБ 48/18, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>705</sup> Ради се о писму којим се Бојо Катић обавештава о доласку катана у Лозницу и позива да доведе народ на поклоњење „руском генералу” (Стојану Јовановићу). Види Катић, *Катане у Лозници*, стр. 416; КБ 23/9, Исказ Петра Јовановића.

<sup>706</sup> АС, КБ 23/9, Исказ Петра Јовановића; КБ 7/45, Исказ Стевана Ђукића; КБ 5/22, Исказ Јеремије Мезића.

<sup>707</sup> АС, КБ 41/11, Други исказ Матије Симића.

<sup>708</sup> КБ 48/24, Други исказ Милоша Богићевића.

подстицала, да ли је Новаковићу око Петровдана дала 100 дуката, је ли покушавала да прибави још новца од Антонија Радивојевића, да ли је Стојиљка Стојановића слала у Нови Сад по новац за подизање буне итд. Окривљена ништа од тога није признала. Из тог разлога Преки суд јој је напоменуо да је Стојиљко Стојановић све то испричао у свом исказу.<sup>709</sup>

Капциозних питања на записницима исказа окривљених има у изобиљу. Због тога смо принуђени да се ограничимо на помињање само неких од случајева у којима је Преки суд постављао питања која су имплицирала да је окривљени претходно признао нешто што је тек требало утврдити.

Изевши пред себе Јована Митровића из Мачванске Митровице, Преки суд питао га је како је превезао Алексу Целатовића из Аустрије у Србију, а да претходно није поставио питање окривљеном да ли је то учинио. Бећара из Црне Горе Стевана Богићевића<sup>710</sup> Преки суд је на почетку испитивања рекао да га Лука Мијаиловић из Ропочева оптужио да је у време поласка антибунтовничке војске из Београда тамо окупљеним људима говорио да Вучић не би могао да савлада бунтовнике ни да му је ујак Бог или Свети Петар и наговарао их да се предају бунтовницима, обећавајући им да ће ако тако поступе сви бити чиновници. Упознавши Богићевића с оптужбом, Преки суд му је упутио прекорно питање како је могао да говори такве ствари. На саслушању Стојиљка Стојановића Преки суд поставио је окривљеном питање ко га је пред буну слао у Аустрију и с ким се састајао (пре одласка у „Цесарију”).<sup>711</sup>

Знало је да се догоди да Преки суд покуша окривљеног да наведе на признање тако што му, пошто заврши казивање, каже да није казао истину и онда га позове да то учини. Овој варци Преки суд свакако је прибегавао када је постојала сумња да окривљени зна више него што је исказао, мада не бисмо смели да искључимо ни могућност да је то радио и уколико не поседује никаква сазнања о поступцима окривљеног. Судије су, нема сумње, мислиле да би овим блеферским поступком од окривљеног могле да извуку и неки податак о којем раније нису имале никаква сазнања.

Завршивши своју причу о припремама Катанске буне и њеном току, Настас Логофет суочио се с констатацијом Преког суда како се из његовог исказа види да су

---

<sup>709</sup> КБ 28/21–24, Исказ Маце Цукић.

<sup>710</sup> Упитан за опште податке, окривљени је навео да је по народности Србин. АС, КБ 26/14, Испытъ. Сочинѣнь Прекимыъ Судомъ надъ Стеваномъ Богићевићемъ. (даље: Исказ Стевана Богићевића).

<sup>711</sup> АС, КБ 11/37, Испытъ Надъ Јованомъ Митровићемъ жителѣмъ Митровачкимъ, кой ѣ Целатовића Алексу изъ Немачке овамо превезао, учинѣнь прекимыъ Судомъ 15. Октоврѣя 1844. годъ; КБ 26/14, Исказ Стевана Богићевића; КБ 28/5, Први исказ Стојиљка Стојановића.

бунтовници одраније били у договору да подигну буну, након чега је окривљени опоменут да каже истину. Када је Логофетов друг из бунтовничке чете Петар Митровић изјаснио о својој кривици, Преки суд оспорио је истинитост његовог казивања и затражио од окривљеног да каже „праву истину”. Кафеџија Јован Петровић навео је у свом исказу да је на дан избијања буне заједно с Нестором Ђоравим (Симићем) и пијавичарем Јованом Милићем поздравио тврдње Алексе Целатовића да је 80 катана ударило на Београд а 25 напало Шабац, да је кнез Александар погинуо и да је на престо дошао кнез Михаило. Преком суду, међутим, то није било довољно. Казао је Петровићу да се из његовог исказа види да није изнео све што је радио на дан доласка бунтовника у Шабац и захтевао од окривљеног да исприча све о томе.<sup>712</sup>

Примере указивања на нелогичности у исказу окривљеног можемо да видимо на записницима исказа Ристе Јевтића, Боје Катића и Милоша Богићевића.

Настас Логофет рекао је Преком суду да је Ивану Смиљковићу и њему Стојан Јовановић, када их је на десетак дана пред буну позвао да дођу у Руму, казао да ће прећи у Србију, где ће им народ приредити дочек. Преки суд га је после тога упитао зашто су онда са собом носили муницију и били опремљени за борбу.<sup>713</sup>

Пошто је саслушао исказ Боје Катића, Преки суд констатовао је да се из казивања окривљеног види да је он био у договору с бунтовницима. Када је Катић одговорио да није тако, Преки суд му је узвратио да његов излазак пред катане пре уласка бунтовника у Лозницу говори супротно.<sup>714</sup>

Преки суд упознао је Милоша Богићевића са својим сазнањима да је он пред буну одлазио у Земун, Руму и Сремску Митровицу на договоре о подизању буне. Богићевић је у одговору на то питање, између осталог, навео да га је у Земуну неки човек питао куда иде, па када му је он одговорио да се запутио у Сремску Митровицу код Димитрија Загле, незнацац му је дао једно писмо за тог митровачког трговца. Преком суду је та конструкција деловала као превелик сплет случајности, па је запитао Богићевића како је то могуће.<sup>715</sup>

Исувише невероватно звучало је и Богићевићево казивање да је то писмо заборавио да преда Загли кад се с њим састао, па га је после у Кленку дао неком старцу

---

<sup>712</sup> АС, КБ 4/9, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића; КБ 4/36, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ слѣдуюћимъ лицемъ. (даље: Исказ Петра Митровића); КБ 7/20, Исказ Јована Петровића.

<sup>713</sup> КБ 4/4–5, 7–8, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића.

<sup>714</sup> АС, КБ 23/26, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовниыма.

<sup>715</sup> АС, КБ 48/12, Први исказ Милоша Богићевића.

који му је рекао да иде за Сремску Митровицу. Стога је Преки суд утврдио да је превише случајно да Богићевић сметне с ума да да Загли писмо и буде толики срећник да налети на човека који иде баш тамо где њему треба.<sup>716</sup>

Поред тога, Богићевић је Преком суду рекао да је о буни обавестио руског конзула Данилевског јер се бојао да би бунтовници запленили писмо адресирано на Министарство (унутршњих дела). Та тврдња навела је Преки суд да пита окривљеног како се није бојао да писмо упућено руском конзулу не падне у руке бунтовника.<sup>717</sup>

Оштрим ушима судија Преког суда није промицала међусобна неподударност појединих делова исказа окривљених. Живко Срнаљац из Сандаља изјавио је пред Преким судом да му је Ђука Стојићевић док су га водили у Богићевићеву кућу наредио да иде на стражу. Окривљени је потом упитан кад је од шабачког начелника примио ту заповест, на шта је он одговорио да се то догодило у суботу (23. септембра). Чувши овај одговор, Преки суд је Срнаљцу скренуо пажњу да је малочас казао да му је шабачки начелник заповедио да стражари дан раније.<sup>718</sup>

Милош Богићевић је на првом појављивању пред Преким судом испричао како му је Стојан Јовановић дао писма којима се срески начелници из Шабачког округа позивају да с војском дођу у Шабац. Окривљени је, према својим наводима, та писма дао кафецији Ненаду Деспотовићу и Крсти Вујићу Клину да их однесу капетанима, али је одмах затим позвао двојицу курира и казао им да му врате пошиљке. На сопствену несрећу, Богићевић је у исказу датом свега дан касније изговорио да се не сећа колико је времена прошло од како је предао писмо Деспотовићу до тренутка кад му је одузео пошиљку. Преки суд ухватио се за ту противречност и пребацио окривљеном за извијање.<sup>719</sup>

На почетку записника исказа Стојиљка Стојановића сусрећемо се са тврдњом овог београдског терзије да га је пред буну у Аустрију звао Јовица Милутиновић. Касније је пак окривљени казао да га је у Нови Сад послала Маца Цукић. Преки суд није пречуо непоклапање у деловима Стојановићевог исказа и то је ставио до знања окривљеном.<sup>720</sup>

У раду Преког суда једнако су била заступљена зававања окривљених да их чека лакша судбина ако искажу признање и да ће их снаћи тешке последице ако оно изостане.

---

<sup>716</sup> АС, КБ 48/13, Први исказ Милоша Богићевића.

<sup>717</sup> АС, КБ 48/5, Први исказ Милоша Богићевић; КБ 48/37, Трећи исказ Милоша Богићевића.

<sup>718</sup> АС, КБ 25/3, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ надъ долуподписатимъ (Живком Срнаљцем, примедба У. С.).

<sup>719</sup> АС, КБ 48/8, Први исказ Милоша Богићевића; КБ 48/22–23, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>720</sup> АС, КБ 28/3, 5, 7, Први исказ Стојиљка Стојановића.

Започињући саслушање Гаје Трифуновића из Мачванског Прњавора, Преки суд напоменуо је окривљеном да ће му истинито казивање бити олакшица. Кад је Ђорђе Станковић по други пут изведен пред Преки суд ради давања исказа, позван је да, уколико жели да „олакша своју судбу” исприча шта је Ненаду Деспотовићу говорио за буну пре њеног избијања.<sup>721</sup>

Никола Јездимировић упозорен је да у свом исказу каже истину, јер му иначе прете лоше последице. Кад је први пут давао исказ Мићо Белчић из Тузле није желео да призна да је крао ствари из куће Илије Чворића док су катане биле у Лозници. Преки суд извео је Белчића други пут пред себе и казао му да подрински начелник и његови укућани сведоче да јесте учествовао у крађи за коју се оптужује, а потом је од окривљеног тражио да каже да ли је то истина и тако предупреди подвргавање „строгостима испита”. Приводећи крају саслушање Живка Тешића, Преки суд пружио је окривљеном последњу прилику да каже да је знао нешто о буни пре него шта је она избила, уз напомену да ће проћи горе ако буде ћутао.<sup>722</sup>

За Ивка Лазаревића дочуло се да је на дан преласка бунтовника у свом селу – Буковици, причао да је он још пре три дана знао да ће буна избити. Окривљени је упорно истицао да је невин. Преки суд му је у једном тренутку рекао да му је боље да призна кривицу, како би избегао суочење с извесним Павлом Станимировићем.<sup>723</sup>

Петар Бугарин истрајавао је у порицању да је присуствовао узимању новаца из касе шабачког начелства. Због тога је четврто извођење овог окривљеног пред Преки суд започело апелом те установе Петру Бугарину да призна дело за које се оптужује, да му Вучко Топалђорђевић не би у очи казао да је оптужба истинита.<sup>724</sup>

Преки суд поставио је бећару Димитрију Чивутперићу<sup>725</sup> питање коју песму посвећену кнезу Михаилу је певао када је пио овом бившем владару у здравље.<sup>726</sup>

---

<sup>721</sup> АС, КБ 27/9, Испыть учинѣнь прекимъ Судомъ надъ бунтовникомъ Гаіомъ Трифуновићемъ Црнымъ изъ Прњавора у Мачви. У Логору кодъ Мачве 12. Октоврја 1844. годъ; КБ 13/30, Други исказ Ђорђа Станковића.

КБ 33/3, Испыть. Сочинѣный Прекимъ Судомъ, Кой є высочайшимъ Указомъ Нѣгове Свѣтлости, подъ 25. Септемвра 844. год. вНо 1327. поставлѣнь.; КБ 5/53, Испыть Сочинѣнь Прекимъ Судомъ, кой є высочайшимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости поставлѣнь. (даље: Први исказ Миће Белчића); КБ 5/54, Други исказ Миће Белчића; КБ 25/27, Исказ Живка Тешића.

<sup>723</sup> АС, КБ 20/3, Испыть Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Ивкомъ Лазаревићемъ.

<sup>724</sup> АС, КБ 13/23, Пети исказ Пере Бугарина.

<sup>725</sup> У питању је Мита Петровић са којим смо се упознали у излагању о Чрезвичайном суду. Види АС, КБ 8/78, Испыть надъ Димитриемъ Чивут – Перићем. бга Октобра 1844. у Београду.

<sup>726</sup> Окривљени Милован Радовановић и Ђорђе Црноарић казали су на суочењу са Чивутперићем да је он певао неку песму која говори о повратку кнеза Михаила из Цариграда 1840. Можда би у питању могла да буде „Песма Народу Србском” Степана Милошевића, објављена у седмом броју *Новина србских* за 1840. Види АС, КБ 8/9, Исказ Димитрија Чивутперића; Продановић, *Историја*, стр. 133; *Додатак къ Србскимъ Новинама*, бр. 7, 17. II 1840, стр. 26.



Чивутперић је одговорио да нити је напијао здравицу кнезу Михаилу, нити певао било какву песму о њему. Тада му је Преки суд изложио могућност да буде суочен с лицима која ће му казати да његово казивање не одговара истини.<sup>727</sup>

Преки суд упорно је притискао Нестора Симића да призна како је тежио обарању власти и довођењу Обреновића на српски престо. Окривљени је порицао да је имао таква стремљења, али је на питања Преког суда из којих се јасно видело да је то порицање узаудно давао врло неубедљиве одговоре. Осећајући да би та мера могла да буде плодносна, Преки суд наредио је да се окривљени удаљи, а затим га за сат времена опет подвргнуо испитивању.<sup>728</sup>

Гаја Јовановић у почетку се држао приче да није крив за дела која му се стављају на терет. После извођења доказа који су говорили супротно, почео је да посустаје, и поћутавши неко време, замолио Преки суд да му остави неко време за промишљање. Преки суд, знајући да му је признање надамак руке, изашао је у сурет молби окривљеног.<sup>729</sup>

Мемоарска дела садрже редове у којима се говори да је Преки суд признања окривљених покушавао да изнуди тортуром. Ј. Милинковић Алавантић означио је облицу, одсечак дрвета намењен ложењу ватре у фурунама, као оруђе којим су се судије Преког суда користиле да приволе окривљене на признање. С. Обрадовићу чврсто се урезало у памћење појављивање пред Преки судом, за шта заслуге има судија који га је после испитивања оборио на земљу и хтео да га туче церићем јер није хтео да призна да је одраније знао за прелазак бунтовника и помагао им у бунтовничком подухвату. Батина је поштеђен на интервенцију судије Лаловића, који је нама непознатог колегу–насилника одговорио од таквог поступања према окривљеном.<sup>730</sup>

Ђ. Протић је у свом мемоару руском цару од 1854. навео да је „испитателна комисија” (Преки суд) тукла Стојадина Миливојевића топuzом. Много кредибилнији Ј. Милинковић Алантић, међутим, изричито тврди да Миливојевић није био подвргаван тортури.<sup>731</sup>

Списи Преког суда, разумљиво, нису ризница података о евентуалној употреби тортуре. Пружају нам само једну једину индикацију да је она коришћена – записник

---

<sup>727</sup> АС, КБ 8/8, Испытъ Учинѣнь Прекинь Судомъ надъ Димитріомъ ЧивутПерићемъ бив. Діурнистомъ при Управителству Вароши Београду. (даље: Исказ Димитрија Чивутперића).

<sup>728</sup> АС, КБ 7/13–14, Први исказ Нестора Симића.

<sup>729</sup> АС, КБ 8/29–32, Исказ Гаје Јовановића.

<sup>730</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 100; Јовичић, нав. дело, стр. 10.

<sup>731</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 103; *Мемоар Ђорђа Протића*, стр. 108;

исказа Милета Пушоњића. У том документу наводи се да окривљени, премда подвргнут „строгом испитивању судејском”, није рекао ништа ново у односу на исказ дат пред Начелством Ужичког округа.<sup>732</sup> Формулација под наводницима мирише на прибегавање тортури.

Под претпоставком да Ј. Милинковића Алавантића прихватимо као поуздан извор, можемо да кажемо да на садржину исказа окривљених није покушавао да утиче само Преки суд. То је, вели мемоариста, урадио и он сам. Када је отишао у обор код Степана Ацамовића, Милинковић Алавантић подучавао је свог пријатеља како да се изјасни поводом оптужби које ће му изнети Преки суд.<sup>733</sup>

Неки окривљени одбацили су оптужбе против себе тврдећи да их неко терети из мрзости. Други су признавали дела за која су оптужени, али су у своју одбрану истицали неке околности за које су веровали да су олакшавајуће – да су на вршење кривичног дела били приморани претњом, да су одустали од вршења кривичног дела у току његовог извршења, да су у току буне дејствовали у корист владе, да су отклонили последицу своје радње или смањеном урачунљивошћу. Било је и окривљених који су своју одбрану заснивали на исказима других окривљених.

У својој изјави пред Преким судом Арсеније Јовановић из Шида казао је да је у време буне питао Ивана Чаркића, којег су тад водили у притвор, види ли како човек може на правди да страда. Окривљени је сматрао да се Чаркић, одраније већ љут на њега, наљутио због тог питања и пријавио га властима. Јанко Јовановић из Лешнице изложио је Преком суду да је лажно окривљен да је псовао Ђуку Стојићевића и да је та оптужба настала из мрзости шабачког начелника спрам њега. Миле Пушоњић бранио се пред Преким судом да је оптужбу против њега исконструисао извесни Паун Карић из Лисица, којем дугује 60 пара.<sup>734</sup>

На записнику исказа Миће Белчића види се тврдња окривљеног да је морао да помаже Петру Лазаревићу када је крао ствари из куће Илије Чворића, јер је сваки пут када је хтео да се измакне Лазаревић потезао нож на њега. У својој одбрани пред Преким судом Никола Петровић Клењанин изнео је да је био приморан да прави друштво бунтовничкој чети на путу до Шапца, пошто му је неки „црномањаста катана” запретио да ће га пробости копљем као стршљена уколико почне да бежи. Матија

---

<sup>732</sup> АС, КБ 8/36, Исказ Милета Пушоњића пред Преким судом.

<sup>733</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 164.

<sup>734</sup> АС, КБ 5/7, Исказ Арсенија Јовановића; КБ 11/21, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ надъ долуподписатимъ; КБ 8/36, Исказ Милета Пушоњића пред Преким судом.

Симић правдао се да је у време избијања буне морао да иде у Конак, јер су петорица катана уперили пушку у његову кућу и претили да ће је запалити.<sup>735</sup>

Добровољни одустанак су у своју одбрану наводила лица која су се прикључила катанама у даљем походу, али су утекла из бунтовничке дружине пре него што је она побеђена. Станко Радовановић из Рађевине навео је у својој одбрани да је катане пратио до Лознице, где је Стојана Јовановића измолио да га пусти кући. Окривљени Јован Павловић из Шапца Преком суду казао је да се у Лешници искрао од бунтовника, а у Слеччевићу чак придружио војсци Ђуке Стојићевића која је кренула на катане. Изјашњавајући се о својој кривици, Јанчо Џангулић изјавио је да се, истина, придружио катанама, али да је од њих у Лозници побегао.<sup>736</sup>

Лознички постекспедитор Ђорђе Јездимировић признао је да је по доласку катана у његов град отишао да изрази добродошлицу катанском вођи. Међутим, свој грех ублажавао је чињеницама да је заједно са практикантом Подринског окружног начелства Пантом Миличанцем по одласку катана писао Глиши Благојевићу да се врати из Босне да иду у потеру за бунтовницима, те да су њих двојица, добивши негативан одговор од страшљивог помоћника Начелства, известили Министарство унутрашњих дела шта се у Лозници догодило. Јездимировићево казивање потврдио је и Миличанац.<sup>737</sup>

Изашавши по други пут пред Преки суд, Панта Поповић као олакшавајућу околност изнео је да је написавши четири указа Стојана Јовановића казао практиканту Суда вароши Београда Стевану Радојичићу да су катане бунтовници, после чега му се Радојичић на крсту и јеванђељу заклео да га неће издати. Поповић и Радојичић су, тврдио је први, још у време боравка бунтовника у Лозници хтели да јаве кнезу, Вучићу, министру правде Алекси Јанковићу и Илији Гарашанину шта се дешава у Лозници, али нису имали коње. Према Поповићевим речима, истог дана када су катане завладале Лозницом њих двојица су изражавали подршку актуелној власти напијајући здравице кнезу Александру и Вучићу. Да је заиста било тако, у свом исказу навео је и Радојичић.<sup>738</sup>

---

<sup>735</sup> АС, КБ 5/53, Први исказ Миће Белчића; КБ 5/54, Други исказ Миће Белчића; КБ 20/19, Исказ Николе Петровића Клењанина; КБ 41/3, Први исказ Матије Симића.

<sup>736</sup> АС, КБ 5/60, Исказ Станка Радовановића; КБ 15/3, Исказ Јована Павловића; КБ 35/3–4, Исказ Јанче Џангулића.

<sup>737</sup> АС, КБ 54/4, Исказ Ђорђа Јездимировића; КБ 56/3, Исказ Панте Миличанца.

<sup>738</sup> АС, КБ 59/7, Други исказ Панте Поповића; КБ 59/10, Испытъ Сочинѣнь Прекинь Судомъ надъ Стеваномъ Радоичићемъ.

У исказима двојице окривљених – Јована Папуле и Пауна Настића, можемо да видимо тврдње да су они чак покушали да пруже отпор катанама, али да нису имали одговарајућу подршку за то. Папула је нагласио како је са Иваном Чарком и Јованом Радовановићем хтео да пуца на катане, али је трочлану дружину захватила малодушност када су видели да уставобранитељска власт у Шапцу практично не постоји. Због тога су Чарка и Радовановић побегли, а Папула морао да пође с катанама. Пошто се у Шапцу проширио глас о доласку катана, Паун Настић је, како сам каже, предлагао Јовану Рекалићу да побију дружину Стојана Јовановића. Од шабачког општинара добио је дефетистички одговор да та идеја нема изгледа за успех, јер народ то не би хтео.<sup>739</sup>

Већина окривљених који су по доласку катана пељешили Конак листом су умањивали своју кривицу истицањем да су украдене ствари на заповест вратили.<sup>740</sup> Примерично ћемо навести неколико таквих случајева. Никола Стевановић, ковач из Штитара, признао је да је узео из Конака 10 гроша, једну завесу са гвозденом шипком, а од Цигана отео једне дечије ципеле, али је напоменуо да је све украдено сутрадан вратио. Црнобарац Иван Ивантић осиромашео је Конак за кошуљу, тацну и чашу за ракију, али је 23. септембра, каже, све то вратио. Приликом изјашњавања о својој кривици шездесеттворогодишњи Хаџи Тодор Јовановић навео је да је у коначко здање вратио супшислу, лонац, тигањ и тепсију, што је претходно одатле отуђио.<sup>741</sup>

За довођење неких лица пред Преки суд крив је био алкохол. Бар су тако у својим исказима, правдајући се од оптужби, навели Рајко Поповић из Глушаца, кафеџија Јован Петровић и Јаков Росић.

Први пут изведен да да исказ, Поповић је казао да не зна зашто је доведен пред Преки суд и зачикао власт да открије за које злодело је крив. После тога је установљено да је овај окривљени допао Преког суда јер је једне вечери на шабачкој пијаци уперо пушку на присталицу уставобранитеља Манојла Лазаревића. Када је Преки суд окривљеном изложио оптужбу, Поповић је одговорио да је она можда и истинита, али

---

<sup>739</sup> АС, КБ 15/13, Исказ Јована Папуле; КБ 50/5, Исказ Пауна Настића.

<sup>740</sup> У суботу, 23. септембра, у Шапцу је добошем обнародована заповест да сви који су нешто украли из конака врате украдене ствари. Како неко лице дође и донесе ствар, уписивано је на списак крадљиваца и тако Преки суд није морао да се мучи око утврђивања кривице тих окривљених. Види Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 88.

<sup>741</sup> АС, КБ 6/16, Исказ Николе Стевановића; КБ 14/4, Исказ Ивана Ивантића; КБ 22/3, Исказ Хаџи Тодора Јовановића.

да то не може засигурно да каже, пошто је у тренутку наводног извршења дела био пијан.<sup>742</sup>

На самом крају свог исказа Јован Милић изнео је на рачун Јована Петровића оптужбе да је на дан доласка бунтовника у Шабац пуцао на неког Ђоку Црног и псовао цариника Станоја Ђосића. Када је Петровић изашао пред Преки суд казао је како му је познато за шта је оптужен и да је могуће да је заиста извршио радње које му се стављају на терет, али да их се он не сећа пошто је тог дана био под јаким дејством алкохола.<sup>743</sup>

Јакову Росићу из Бадовинаца стављено је на терет да је у свом селу говорио да је одавно предвидео да ће избити буна и да је знао да уставобранитељски режим не може да опстане. Преки суд је од окривљеног затражио да каже зашто је то говорио и одакле је знао да ће власт да падне. Окривљени је одвратио да му није познато да је изговорио тако нешто, али и ако јесте, да је то можда учинио у пијанству.<sup>744</sup>

Преки суд притискао је Стевана Станковића да је у време док су катане биле у Лозници правећи илуминацију од свећа начинио слова „М” и „О” (иницијале кнежева Милоша и Михаила). Писар је казао Преком суду да му алиби за ту више пута поновљену оптужбу може пружити судија подринског окружног суда Максим Крстић. Међутим, времешни делилац правде забио је нож у леђа млађем колеги, тврдећи да је свеће послагао у облику слова „М”.<sup>745</sup>

Трифун Јањетовић из Турске Крајине је оптужбу против себе – да је неког затвореника са окривљеним Ђуком Ђукићем водио до куће Филипа пушкара, окарактерисао као лажну. Упутио је Преки суд да код Ђукића провери да ли је та квалификација тачна. Јањетовић је био боље среће од Станковића. Саокривљени је својим исказом отклонио сумњу с њега.<sup>746</sup>

Како би Милош Богићевић прошао са Матијом Симићем, на којег се позвао када је суочен са оптужбама да су Симић и он Нинку Матићу из Врањске у време буне за себе рекли да су начелници<sup>747</sup> и да је Матића послао да пренесе својим сусељанима да

---

<sup>742</sup> АС, КБ 5/61–62, Исказ Рајка Поповића.

<sup>743</sup> АС, КБ 7/18, Испытъ Сочинѣнь надъ Јованомъ Милићемъ; КБ 7/19, Исказ Јована Петровића

<sup>744</sup> АС, КБ 21/19, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ надъ долуподписатимъ (Јаковом Росићем, примедба У. С.).

<sup>745</sup> АС, КБ 31/6, Други исказ Стевана Станковића.

<sup>746</sup> АС, КБ 11/19, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ надъ долуподписатимъ (Трифуну Јањетовићем, примедба У. С.).

<sup>747</sup> Матића је, са задатком да провери ко је у Шапцу начелник, 22. септембра послао писар кленачке скеле Јован Дилберовић. Види АС, КБ 48/77, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ Кои е Высочайшимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Кнѣза Нашегъ Александра Карађорђевића одъ 25. 7вра т. год вNo 1327. поставлѣнь, надъ долуподписатимъ (даље: Исказ Нинка Матића).

заједно са кметом дођу у Шабац, нећемо никада сазнати. Преки суд прешао је преко Богићевићеве молбе да Матија Симић да исказ о томе.<sup>748</sup>

На неким записницима исказа окривљених примећује се белешка да је садржина тих докумената прочитана испитиваним лицима. Та забелешка појављује се на записницима исказа Симе Станисављевића и других исказа Стојадина Миливојевића, Стојиљка Стојановића, Пантелије Ђуковића и Косана Ашковића.<sup>749</sup> То никако не значи да је Преки суд само њима петорици прочитао исказе њихових казивања. И на свим другим записницима исказа примећују се или потпис или крст окривљеног, тако да је јасно да је окривљенима (бар на папиру) пружена могућност да провере веродостојност записника.

Када је реч о тој теми, треба напоменути да су окривљени Аксентије Стефановић, учитељ у манастиру Боговађа, променио казивање пошто је потписао записник свог саслушања. Овај Паштрићанин прво је тврдио да јеромонаху Гедону Јуришићу (истом оном против којег је и Чрезвичайни суд водио поступак) није казао да је од неких богослова чуо да је Вучић на некој прослави у Ади говорио осталој господи како нема друге до да доведу на престо кнеза Михаила, јер тако желе цареви. Притиснут доказима, признао је да је то говорио, додајући да је извор тог његовог сазнања био извесни Стеван Поповић из Кикојевца. Међутим, после потписивања записника окривљеног је вероватно обузела грижа савести због лажне оптужбе, па је повукао признање.<sup>750</sup>

Ненад Деспотовић је, за разлику од Стефановића, после давања другог исказа тражио да допуни своје казивање. Додатак у односу на већ дати исказ била је Деспотовићева тврдња да му је Ђорђе Станковић рекао да ће начелник Гургусовачког округа Гаврило Гаја Јеремић у тренутку кад плане буна пустити све затворенике злогласне гургусовачке куле.<sup>751</sup>

Вредно је помена и да се неки записници исказа окривљених по садржини уопште не подудару са подацима о исказима окривљених које смо добили из других извора. Ј. Милинковић Алавантић тврди да је Преки суд поставио Степану Ацамовићу: да ли је на дан избијања буне био с Милошем Богићевићем и склапао с њим неке договоре, да

<sup>748</sup> АС, КБ 48/35, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>749</sup> АС, КБ 39/15, 17, 19, 21, Искази Стојадина Миливојевића, Стојиљка Стојановића, Пантелије Ђуковића и Косана Ашковића од 24. X 1844; КБ 61/10, Први исказ Симе Станисављевића; *Varia* 2/19, Други исказ Симе Станисављевића.

<sup>750</sup> *Новине србске*, бр. 45, 14. X 1839, стр. 356; АС 16/11, Испыть Гедона Юришића Еромонаха Монастира Боговађе. (даље: Исказ Гедона Јуришића); АС, КБ 32/3–4, Испыть Учинѣнь прекимъ Судомъ надъ долеподписанымъ преступникомъ (Аксентијем Стефановићем, примедба У. С.).

<sup>751</sup> АС, КБ 44/4, Други исказ Ненада Деспотовића.

ли су му катане пре свог преласка у Србију, да ли је он њима слао писма у којима их је извештавао о припремама за буну у Србији и да ли је у својој кући частио бунтовнике и с њима пио у здравље Обреновића. Од поменутих оптужби Аџамовић је, према казивању свог пријатеља, признао само последњу.<sup>752</sup>

На записнику Аџамовићевог исказа, међутим, нема никаквих питања, нити се исказ окривљеног односи на горе наведено. Из тог записника добијамо податак да је овај Богатићанин испричао како је 22. септембра, чувши у својој улици повике кмета Паунковића да свако ко има пушку иде до Конака, пуцао у свом дворишту.<sup>753</sup>

Преки суд је од С. Обрадовића, према његовим сећањима, претећим тоном тражио да каже да је одраније знао за прелазак бунтовника у Србију. Записник исказа тадашњег писара Суда Шабачког округа то не потврђује.<sup>754</sup>

У пресуди изреченој Петру Стојановићу из Великог Трнова стоји да је његова кривица доказана, али да окривљеног донекле оправдава то што је кривично дело извршио у алкохолисаном стању. У записнику исказа овог окривљеног, међутим, нигде не пише да је Стојановић пијан одлазио у Миокус код Павла Тешиха, пренео му вест о победи катана у Шапцу и за то тражио муштулук.<sup>755</sup>

Од окривљених који су се за време деловања Преког суда налазили у Аустрији једино се за Алексу Анастасијевића условно може рећи да је Преком суду дао исказ. Са великом дозом вероватноће то би могло да се каже и за Стевана Рајића Ћосу. Остали су о оптужбама које су им стављене на терет општили с другим органима.

У писму Преком суду Алекса Анастасијевић најпре је нагласио да као аустријски држављанин не потпада под надлежност српских судова, али се ипак изјаснио о оптужби. Окривљени је за њу казао да долази из кухиње „трчилажа и чанколиза” српске владе, који су је измислили да би ушибарили неку награду. Поручио је Преком суду да оптужбе против њега пошаље надлежној аустријској власти уколико његова одбрана није била довољна да их побије.<sup>756</sup>

Прочитавши позив да у року од месец дана дође пред Преки суд ради изјашњавања о својој кривици<sup>757</sup>, Стеван Ћоса одлучио је да се тој установи обрати са безбедне

---

<sup>752</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 103–104.

<sup>753</sup> АС, КБ 5/9, Исказ Степана Аџамовића.

<sup>754</sup> Јовичић, нав. дело, стр. 10; АС, КБ 43/3, Испыть Стояна Обрадовића изъ Богатића Окружја Шабачкогъ (даље: Исказ Стојана Обрадовића).

<sup>755</sup> АС, КБ 21/35, Испыть Петра Стояновића родомъ изъ Руменліе у Турской.; КБ 21/41, Пресуда Маринку Тршићу и другима.

<sup>756</sup> АС, КБ 65/37, Алекса Анастасијевић Преком суду, Земун 15. XI 1844.

<sup>757</sup> Када су ухаћене катане за своје саучеснике означиле неке обреновићевске исељенике у Аустрији, наметнуло се питање како поступити с том групом окривљених за буну. С тим у вези 17. октобра је код

удаљености, писаним путем. Осмог новембра писао је судијама како би јако желео да се одазове њиховом позиву (у шта чисто сумњамо), али га у томе спречавају трговачки послови. Стога је молио да му се записници исказа катана који га терете доставе у Нови Сад, па ће се он Преком суду послати своју изјаву о тим оптужбама.<sup>758</sup>

У личном фонду Илије Гарашанина, под редним бројем 133, чува се непотписани и неадресирани документ у којем се детаљно говори о току припрема за Катанску буну. Извештавајући кнеза Александра како је, према ономе што је установљено истрагом Преког суда, изгледало припремање буне, Вучић цитира неке делове тог документа, који зове „изјасњеније Стевана Ћосе”. Према томе, анонимно писмо аутора с једва читљивим рукописом ван сваке сумње је потекло из пера окривљеног Рајића. Друго је питање да ли је било упућено непосредно Преком суду или је до њега доспело заобилазним путем.<sup>759</sup>

Маринко Видослављевић и Стеван Аврамовић молили су кнеза да их помилује, али не због учешћа у Катанској буни, него због тога што су, како кажу, по други пут погрешили отишавши безразложно у Аустрију.<sup>760</sup>

Хаџи Мија Адамовић се у писму Савету од 13. новембра Савету заклињао да му о Катанској буни баш ништа није било познато до њеног избијања. Окривљени је додао да ће се пред аустријским судом радо суочити с лажним сведоцима своје умешаности у буну, уколико такви постоје.<sup>761</sup>

Бивши артиљеријски потпоручник Милош Спасојевић насловио је свој одговор на оптужбу на српску владу. Истакао је да о бунтовницима нема никаквих сазнања. Изразио је спремност да се изјасни о доказима који га терете, али у Аустрији, а не у Србији, јер се из примера истражне комисије установљене после Рајовићеве буне види како се тамо прибављају докази.<sup>762</sup> Спасојевић је молио српску владу да га убудуће не проглашава бунтовником и не упоређује „с женама којекаквим”.<sup>763</sup>

---

кнеза одржан састанак, на којем је одлучено да се окривљенима који се налазе у Аустрији упути да у року од 30 дана дођу пред Преки суд и одговоре на оптужбе. Позиви окривљенима обзнањени су у *Новинама србским* и предати аустријском конзулату ради објављивања у његовој држави. Види Поповић, *Петронијевић*, стр. 200; АС, ПО 138/109, Петронијевић Вучићу, Београд 17. X 1844; МИД-И 1844, ф. V, р. 59, Министарство иностраних дела аустријском конзулату бр. 2016, Београд 6. XI 1844.

<sup>758</sup> АС, КБ 65/39, Стеван Ћоса Преком суду, Земун 8. XI 1844.

<sup>759</sup> АС, ИГ 133, Стеван Ћоса непознатом, без места и датума; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Вучић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844. Препис Ћосиног писма богатији од сачуваног дела оригинала за имена катана које су прешле у Србији налази се у КБ 39/24–25.

<sup>760</sup> АС, КБ 65/32, Маринко Видослављевић и Стеван Митровић (sic!) кнезу Александру, Велики Бечкерек 10. XI 1844.

<sup>761</sup> АС, КБ 65/27, Хаџи Мија Адамовић Савету, Нови Сад 13. XI 1844.

<sup>762</sup> Претходница ванредног суда формираног после Рајовићеве буне, истражна комисија у саставу Лазар Арсенијевић Баталака, Лазар Зубан и Милосав Здравковић Ресавац, изашла је на зао глас јер је према



Стеван Јеленић протествовао је поводом позива на Преки суд, тврдећи да је аустријски поданик. Аустријски конзулат је о томе 10. децембра обавестио Министарство иностраних дела.<sup>764</sup>

Искази окривљених били су врло значајно доказно средство пред Преким судом. Судије су помоћу њих дошле до готово сасвим заокружене слике о припремама за буну, њеном току и понашању народа по доласку катана у Шабац. Остала доказна средства требало је да попуне оно мало непознаница које искази окривљених нису расветлили.

### 3.3.2. Суочења окривљених

Суочења окривљених Преки суд је спроводио уколико сам нађе да је то потребно или на захтев окривљеног. На основу извора установили смо да је Преки суд одлуку о суочавању окривљених доносио уколико се њихови искази разилазе у вези с неком битном ствари.

Како је Матија Симић порицао да је заједно са Милошем Богићевићем 22. септембра наредио да се око Шапца постави стража око Шапца која би пазила да срески начелници не продру у варош, Преки суд намеравао је да на суочење са Симићем изведе Марка Ракића, који је добио наређење да поставља те страже. Но пре него што је Ракић доведен да се суочи са бунтовничким шабачким начелником, Преки суд га је питао да ли може Симићу у очи да каже да му је он издао заповест о постављању страже и да му је, заједно са Милошем Богићевићем, наложио да пошаље Луки Стојићевићу десет људи или да дође сам да се увери да је његов стриц жив и ступи у преговоре се око пуштања старијег Стојићевића на слободу.<sup>765</sup> Да ли је и у осталим случајевима окривљени пред намеравано суочење упитан може ли своје тврдње у очи да каже ономе с којим ће се суочити, није нам познато.

Преки суд није показивао једнаку дозу стрпљења према свим окривљенима. У неким случајевима прибегавао је суочењу окривљених већ након што би окривљени дао свој исказ. На неким испитима Преки суд је био мало стрпљивији – пошто би окривљени испричао шта има, Преки суд му је предочавао за које кривично дело се терети. Ако окривљени порекне његово извршење, довођен је други окривљени на

---

окривљенима нашироко подвргавала тортури да би изнудила признања. Види *Успомене и доживљаји*, стр. 87–88; Милићевић, *Историја*, стр. 278; *Мемоар Ђорђа Протића*, стр. 97–98, 139, 149, 151, 154, 157.

<sup>763</sup> АС, КБ 65/30–31, Милош Спасојевић српској влади, Нови Сад 13. XI 1844.

<sup>764</sup> АС, МИД-И, деловодни протокол за 1844, бр. 2167.

<sup>765</sup> АС, КБ 41/14, Други исказ Матије Симића.

суочење. Највише стрпљења Преки суд је показао на испитима на којима је окривљеног прво саслушао, потом изнео да му се неко кривично дело ставља на терет, па предочио који доказ поткрепљује оптужбу, па тек уколико окривљени и тада истраје у порицању био би суочен са другим окривљеним.

Стеван Дубајић из Босне у свом исказу је рекао да је Преког суда допао због тога што га је извесни Иван Будимир лажно оптужио да је из Конака узео један ватрал. Дубајић је кривицу за то дело пребацивао на лице које га је потказало, тврдећи да је потказивач тај ватрал вратио у коначко здање, што значи да је претходно морао и да га узме. Пошто је Дубајић завршио давање исказа, извршено је суочење између њега и Будимира.<sup>766</sup>

У првом исказу пред Преким судом Пантелија Ђуковић навео је да је после упада катана отишао у Миокус и јавио Павлу Тешићу да су Никола Нинић и Марко Лазаревић убијени. Када је то учинио, Тешић му је, наводно, рекао „хвала Богу, одавно наше сунце више и не грије”. Према исказу окривљеног Тешића тај догађај одиграо се мало другачије: Ђуковић је 22. септембра дошао код њега уз повике „Срећно! Срећно!”. Када га је Тешић упитао зашто то виче, Ђуковић је одговорио да то чини зато што су Нинић и Лазаревић погинули. Чим је утврђена разногласност њихових исказа, Тешић и Ђуковић изведени су на суочење.<sup>767</sup>

Милован Радовановић из обреновићевског Великог села тврдио је како на седељци са Димитријем Чивутперићем није питао последњег где је кнез Александар, па на Чивутперићев одговор да ће ускоро доћи из Брестовачке Бање, узвратио „јест мој к... доћи ће ти он већ преко границе”.<sup>768</sup> Порекао је и да је Чивутперићу говорио да се ради на буни, да то сви Великосељани знају и сви горљиво желе Обреновиће. Окривљени Радовановић признао је да је на једној вечери на питање Чивутперића да ли је и кмет Петар Лазаревић њихов одговорио да јесте, али се правдао да тиме није мислио да каже како је Лазаревић обреновићевац, већ Србин. Како је Читутперић у свом исказу о свему наведеном говорио другачије, Преки суд је спровео суочење двојице окривљених.<sup>769</sup>

Николи Ракићу Преки суд је приликом другог испитивања казао да се се терети да је дознавши да се војска проте Матеје Ненадовића на Буковици потукла с катанама

---

<sup>766</sup> АС, КБ 6/7–8, Исказ Стевана Дубајића.

<sup>767</sup> АС, КБ 7/37–38, Испытъ Надъ Павломъ Тешићемъ изъ Миокуса Округія Шабачкогъ, участникомъ новодогодивше се побуне, учинѣнь прекимъ Судомъ 15. Октоврія 1844. год у Логору код Шабца.

<sup>768</sup> Кнез Александар отпутовао је у Брестовачку бању 22. јула, а у Београд се вратио 12. септембра. Види *Србске новине*, бр. 59, 22. VII 1844, стр. 233; исти лист, бр. 74, 13. IX 1844, стр. 293.

<sup>769</sup> АС, КБ 8/4–6, Исказ Димитрија Чивутперића; КБ 8/11–13, Исказ Милована Радовановића.

позивао своје војнике да дезертирају.<sup>770</sup> Ракић је одабацио ту тврдњу, па је Илија Павловић Прњаворац изведен како би се с њим суочио.<sup>771</sup>

Јован Станковић је у свом исказу пред Преким судом рекао да му је Милија Ђурђевић, када је дошао на стражу код Малог Дубоког да види је ли Арса Неимаровић ухваћен, дао два цванцика рекавши како његов Богићевић сад „кока” по Шапцу. Ђурђевић је, међутим, негирао да се то догодило. Због тога је суочен са окривљеним Станковићем.<sup>772</sup>

Преки суд упозорио је окривљеног Живка Тешића да му је познато да је он из Аустрије примио новац за подизање буне и затражио од њега да каже ко му је дао тај новац. Тешић је рекао како није примио никаква новчана средства у поменуто сврху. Стога је Преки суд ради суочења довео Пателију Ђуковића и Косана Ашковића.<sup>773</sup>

Како је изгледао најдужи пут до суочења са другим окривљенима, видећемо на примерима поступака против Нестора Симића, Матије Симића и Милоша Богићевића.

Нестор Симић у свом исказу није казао ни реч о неким радњама за које је Преком суду дошло до знања: да је на кленачкој скели говорио Алекси Целатовићу како је са још некима у Мачвасној Митровици везао писара царине Станоја Ћосића и одузео му касу и да је псовао кнеза Александра и још нека лица. На питања Преког суда је ли извршио та дела, Симић је дао одричан одговор. Преки суд је на то реаговао тако што је окривљеном предочио да је те оптужбе на његов рачун изнео Јован Дилберовић. Симић је упркос томе остао постојан у истицању своје невиности. То је нагнало Преки суд да га суочи са Дилберовићем.<sup>774</sup>

Дајући исказ Матија Симић није поменуо да је пред одлазак катана из Шапца наредио да се добошем позове 20 коњаника да се придруже бунтовничкој чети. Стога му је Преки суд казао како се терети и за то дело. Симић није признао да је наредио добовање, па му је Преки суд казао да га је за тај чин у свом исказу окривио Михајло

---

<sup>770</sup> Ракић је, немајући куд, поступио по налогу начелника Ваљевског округа да скупља војску за борбу против катана. Међутим, колубарски начелник је у време избијања буне очигледно намерно одуговлачио спровођење сваке мере која би била уперена против бунтовника. Јасно је да је тиме хтео својим обреновићевцима да да потребно време да загосподаре Ваљевом. Перуничкић, *Град Ваљево*, стр. 584; Драшковић, нав. дело, стр. 108; АС, КБ 45/15–17, Први исказ Николе Петровића.

<sup>771</sup> АС, КБ 16/7–8, Други исказ Николе Ракића.

<sup>772</sup> АС, КБ 24/10, Испытъ Учинѣнь Прекимъ Судомъ, Кои е высочайшимъ Нѣгове Свѣтлости Господара и Кнзя нашегъ Александра одъ 25 7вра Но 1327. Поставлѣнь, надъ долуподписатимъ Преступникомъ (Милијом Ђурђевићем, примедба У. С.); КБ 24/12, Исказ Јована Станковића.

<sup>773</sup> АС, КБ 25/27, Исказ Живка Тешића.

<sup>774</sup> АС, КБ 7/11, Први исказ Нестора Симића.

Арсенијевић. Пошто катанског шабачког окружног начелника ни то није навело на шризнање, морао је да се суочи с Арсенијевићем.<sup>775</sup>

У свом првом појављивању пред Преким судом Милош Богићевић није признао да је знао за буну пре него што је она избила. Преки суд му је скренуо пажњу да има сазнања да је он једном човеку још прве недеље Петровданског поста<sup>776</sup> причао да су се кнежеви Милош и Михаило договорили да пређу у Србију и да је том лицу поручио да даље преноси ту вест. Окривљени је Преком суду одговорио да тај податак није истинит. Реакција Преког суда била је откривање идентитета лица од којег се то сазнало, пароха из Ступнице Алимпија Поповића. Богићевић, истини за вољу, јесте признао да је са Поповићем водио разговоре, али је тврдио да су они били другачије садржине. Тада је Преки суд одлучио да спроведе суочење двојице окривљених.<sup>777</sup>

Суочења окривљених одвијала су се тако да окривљени који је неку оптужбу изрекао у непосредном обраћању ономе на чији рачун је оптужба изречена каже за шта га терети. Приликом обављања суочења Преки суд се у неким случајевима држао пасивно, а понекад играо актвнију улогу.

Прву опцију одликује то што би Преки суд препустио окривљеном који терети да без прекида искаже све за шта криви другог окривљеног. За овај вид суочења Преки суд се одлучивао уколико је оно било спроведено само ради једне оптужбе. Тако је, рецимо, Стојиљка Стојановића пустио да Стевану Михаиловићу каже у очи да му је на пет, шест дана пре Катанске буне испричао да је Аустрији чуо да се међу обреновићевским исељеништвом у Аустрији говори да ће они са знањем цара и царским катанама прећи у Србију.<sup>778</sup>

Ако је суочење било спроведено поводом више оптужби, Преки суд га је усмеравао говорећи окривљеном–тужиоцу шта треба да каже окривљеном–туженом. Пошто је Милош Богићевић рекао да је све своје потезе након одласка бунтовника вукао у договору са бившим шабачким кметовима, шабачким владиком, протом Павловићем и Ђуком Стојићевићем, Преки суд је довео Стевана Ђукића да посведочи да није било тако.<sup>779</sup>

Извевши Ђукића на суочење с Богићевићем, Преки суд је од окривљеног–тужиоца затражио да каже бунтовничком управнику Шапца ко је први рекао да се Ђука

---

<sup>775</sup> АС, КБ 41/3–10, Први исказ Матије Симића.

<sup>776</sup> Овај пост у православној цркви траје од Недеље свих светих (прве недеље после Духова) до 28. јуна.

<sup>777</sup> АС, КБ 48/14–15, Први исказ Милоша Богићевића.

<sup>778</sup> АС, КБ 28/17, Испытъ Учинѣнь прекимъ Судомъ надъ Стеваномъ Михаиловићемъ жителѣмъ Београдскимъ.

<sup>779</sup> АС, КБ 48/6, Први исказ Милоша Богићевића; КБ 48/39, Трећи исказ Милоша Богићевића.

Стојићевић 22. септембра не сме пустити из притвора и како је то лице образложило свој став. Тада је Ђукић Богићевићу у очи казао да је он Стојићевићу, када је начелник тражио да изађе из његове куће, рекао да га не смеју пустити док не добију вести из Београда. Богићевић је оспорио Ђукићево казивање. После тога Преки суд је наложио Ђукићу да каже Богићевићу да ли је он саветовања са осталим лицима окупљеним у његовој кући могао да нареди да се Стојићевић ослободи. Окривљени–тужилац рекао је окривљеном–туженом да је Стојићевића могао да пусти већ када је извучен из Конака. Богићевић ни то није признао.<sup>780</sup>

Дешавало се да један окривљени изнесе неку тврдњу у вези с којом други окривљени, који би о њој могао да пружи неке податке, још није испитан. Тада би други окривљени најпре био изведен да се изјасни о наводу саокривљеног, па уколико његово казивање побија тај навод, уследило би суочење.

Трговац Спасоје Шкулић испричао је Преком суду да је сељацима на путу из Шапца ка Јеленчи говорио да му је Ивко, Лазарев син из Буковице, рекао како је знао да ће катане прећи у Србију још кад му се отац вратио из Аустрије. Саокривљени Ивко Лазаревић да се изјасни о Шкулићевој оптужби. Пошто је у исказу навео да она не одговара истини, суочен је са Шкулићем.<sup>781</sup>

Посумњавши да Стојиљко Стојановић крије своје право деловање у Аустрији пред буну, Преки суд је позвао Настаса Логофета за којег је мислио да располаже подацима о кривици београдског терзије. Процена Преког суда показала се исправном. Некадашњи цигански харачлија снабдео је Преки суд драгоценим подацима да је Стојиљковић у два наврата долазио у Нови Сад и састајао се с његовим друштвом, Јовицом Милутиновићем и Стојаном Јовановићем и тражио од Јовице Милутиновића 3000 дуката да би људе по Србији врбовао за Обреновиће. Пошто је Логофет дао исказ, обављено је његово суочење са Стојиљковићем.<sup>782</sup>

Двојица окривљених – Милош Богићевић и Ненад Деспотовић, сами су тражили суочења са некима од окривљених који су их теретили. И Богићевић и Деспотовић су то учинили пошто им је Преки суд обелоданио имена окривљених који их оптужују за нека кривична дела.

После неуспешног суочавања Ђукића и Богићевића, Преки суд рекао је последњем да и Сава Калпакција тврди да је он могао да пусти Ђуку Стојићевића а да за то не пита

---

<sup>780</sup> АС КБ 48/39–40, Трећи исказ Милоша Богићевића.

<sup>781</sup> АС, КБ 5/58–59, Исказ Спасоја Шкулића.

<sup>782</sup> АС, КБ 28/4–5, Први исказ Стојиљка Стојановића.

старе кметове. Богићевић је на то узвратио захтевом да се суочи са Калпакцијом. На почетку свог трећег појављивања пред Преким судом Деспотовић је упитан да ли је вест коју је чуо од Ђорђа Станковића – да се у Србији спрема буна, поделио са још неким. Окривљени је на то питање одговорио како је гласове о будућој буни пренео само Косану Ашковићу. Насупрот томе, овај бањански трговац тврдио је да је Деспотовић вест у питању раширио на још шест места. Пошто му је указано на размимоилажење између њихових исказа, Деспотовић је замолио за суочење с Ашковићем.<sup>783</sup>

Суочења су имала три исхода: останак обојице окривљених при првобитним исказима, промену исказа окривљеног–туженог и промену исказа окривљеног–тужиоца. У доњем тексту егземпларно ћемо навести случајеве у којима се суочење завршавало имало други и трећи крај.

Марко Ракић у свом исказу није навео да је Јосипу Бојићу, Петру Пантелићу и Авраму Крстићу рекао да иду до Џиминих јабука и Чолиног грмљака и тамо пуцају на одбегле Вучићевце ако их нађу. Због тога су њих тројица изведени на суочење са Ракићем. Чувши њихово казивање, окривљени–тужени, потпуно га је признао.<sup>784</sup>

Писар Начелства Смедеревског округа Тодор Вукомановић није признавао ништа од онога што му је Преки суд стављао на терет: да је пре Усековања<sup>785</sup> био на ручку са Николом Ракићем, Пантелијом Ђуковићем и Гедеоном Јуришићем, где се наздрављало за срећан пут кнежева Милоша и Михаила, да је неколико дана после тога на другом ручку, на којем се говорило како ће се кнез Михаило вратити у Србију и поново владати, и да је он сам често изражавао незадовољство уставобранитељским режимом и прижељкивао повратак Обреновића. Због тога је Вукомановић суочен са Пантелијом Ђуковићем и Гедеоном Јуришићем, после чијег казивања је мало поћутао, а онда признао све што му је било стављено на терет.<sup>786</sup>

У исказу Радована Антонијевића из Вуконе стајало је да је овај окривљени 23. септембра кренуо са Стеваном Токалићем у Шабац по ћерамиду и да су на том путу наишли на сељака који им је рекао да не иду даље, јер Хаџи Трифун Смиљанић хвата све који хоће да иду у „Мали Париз”. Окривљени је додао да је тада предлагао свом сапутнику да оду да се јаве среском начелнику, док је Токалић хтео да иде до Шапца

---

<sup>783</sup> АС, КБ 48/40, Трећи исказ Милоша Богићевића; КБ 44/8, Трећи исказ Ненада Деспотовића.

<sup>784</sup> АС, КБ 42/4, Исказ Марка Ракића.

<sup>785</sup> Усековање главе Светог Јована Крститеља, празник који православна црква обележава 29. августа по јулијанском календару.

<sup>786</sup> КБ 16/14–15, Испитъ Тодора Вукомановића писара Началничества Окрь. Смедеревскогъ.

заобилазним путем. Проблем за Антонијевића било је то што је Токалић Преком суду казао да је он био тај који је изнео предлог да се иде код Смиљанића, а његов пратилац почео да бежи. Антонијевић је на суочењу признао да је Токалић рекао истину.<sup>787</sup>

На питање Преког суда да ли је 22. септембра у Конаку пуцао и викао „Ура!”, Петар Налбантић је одговорио одрично. Тада је ради суочења позван Риста Јевтић. Окривљени–тужилац рекао је да није чуо Налбантића да виче „Ура!”, него је извео закључак да је он то радио јер су то 22. септембра викали сви који су били са катанама и имали отворена уста.<sup>788</sup>

Преки суд теретио је Милоша Богићевића да је када је Стојан Јовановић држао говор испред Конака рекао окупљеним људима да слушају царску заповест коју бунтовнички вођа изговара и поштују га као намесника Обреновића. Из Богићевићевих уста изашло је порицање те оптужбе. Стога је на суочење изведен Михајло Арсенијевић, који је, за разлику од свог првог исказа, казао како је Богићевић рекао народу да слуша, да су катане поштени људи и њихова браћа.<sup>789</sup>

Ненад Деспотовић тврдио је да му је писмо којим Стојан Јовановић позива среске начелнике из Шабачког округа да дођу у Шабац предао Вучко Топалђорђевић. Али Преки суд се присетио да му је Матија Симић у свом првом исказу рекао да је он дао Деспотовићу то писмо. Из тог разлога спроведено је суочење Деспотовића и Симића, након којег је бунтовнички окружни начелник признао да је могуће како је окривљени –тужени писмо добио од неког другог, али да га је он свакако имао у рукама.<sup>790</sup>

На суочењима окривљених могле су се видети врло занимљиве сцене. Пантелија Ћуковић оптужио је Николу Ракића да је после избијања буне у Петници рекао како неће да код окружног начелника, јер власт бије „њихову” браћу троструким камцијама и затвара их у Гургусовачку кулу. Ракић је одвратио да о Гургусовцу тада није рекао ни реч. Ћуковић је био доведен ради суочења и када је заустио „браћу” Ракић га је прекинуо рекавши како зна шта хоће да каже – да је под „браћом” подразумевао гургусовачке сужње. Тиме је нехотично одао да заточенике злогласног затвора на истоку Србије ипак јесте спомињао, што Преком суду није промакло.<sup>791</sup>

<sup>787</sup> АС, КБ 25/7–8, Исказ Радована Антонијевића; КБ 25/5, Испыть Стевана Токалића изъ села Белѣна Окружја Шабачкогъ.

<sup>788</sup> АС, КБ 15/6, Исказ Петра Налбантића.

<sup>789</sup> АС, КБ 48/17–18, Први исказ Милоша Богићевића.

<sup>790</sup> АС, КБ 41/5, Други исказ Матије Симића; КБ 44/3, Испыть Учинѣнь прекимъ Судомъ, надъ Ненадомъ Деспотовићемъ жителѣмъ Шабачкимъ политическимъ преступникомъ.; КБ 44/5, Други исказ Ненада Деспотовића.

<sup>791</sup> АС, КБ 16/22, Испыть Сочинѣнь Прекимъ Судомъ надъ Пантелиомъ Ћуковићемъ (даље: Исказ Пантелије Ћуковића од 16. X 1844); АС, КБ 16/6, Други исказ Николе Ракића.

Стојиљко Стојановић је на суочењу казао Маци Цукић да му је она испричала да је мајор Новаковић долазио од ње да тражи 3000 дуката да подигне буну, да је убеђивала окривљеног–тужиоца да иде у Аустрију по новац за ту сврху и како је он вративши се у Србију упознао окривљену–оптужену о припремама за „бунт”. Окривљена је сваки час упадала у реч Стојановићу, псовала га и вређала, вичући како ништа што је навео није истина. Цукићка се тако понашала и приликом суочења с Антонијем Радивојевићем, који ју је теретио да га је послала да од Милоша Богићевића узме 3000 дуката потребних мајору Новаковићу.<sup>792</sup>

У поступку пред Преким судом суочења окривљених били су доказно средство од малог значаја. Супротстављањем окривљених Преки суд није добио малтене ниједно важније сазнање о буни. Циљ који је Преки суд хтео да постигне извођењем ове врсте доказа – да наведе окривљене да признају своју кривицу, није био испуњен. Већина окривљених непоколебљиво се држала свог првог казивања чак и када би им други окривљени у очи саопштавали да оно не одговара истини. Да ли се то десило зато што су оптужбе против већине окривљених биле измишљотина или зато што су окривљени–тужени били патолошки лажови, тешко је установити.

### 3.3.3. Искази сведока

Грађа Преког суда казује нам да су пред овом установом сведоци давали исказ у три случаја: 1) уколико окривљени у свом исказу помене лице које има сазнања о његовим радњама у време наводног извршења кривичног дела; 2) ако Преки суд на други начин сазна да неко лице има податке од значаја за истрагу против окривљеног; 3) у случају да сам окривљени затражи да сведок дâ исказ.

Казанција Тривко Јанковић казао је Преком суду да му је Ђока Ђуро рекао да отвори капију куће Николе Нинића, јер су катане с неколико Шапчана дошле до ње и хоће да је разлупају. Пошто је Јанковић саслушан, Преки суд је довео Ђоку Ђуру ради давања исказа. Јован Павловић је у свом исказу изложио да се, умакавши катанам у Слеччевићу, прикључио војсци Ђуке Стојићевића која је пошла на бој са бунтовницима. Преки суд питао је шабачког начелника да ли је Павловићево казивање истинито. На првом изласку пред Преки суд Пантелија Ђуковић открио је да је путујући након избијања буне из Шапца у Ваљево свратио у Бањане, где је одвраћао

---

<sup>792</sup> АС, КБ 28/24–25, Исказ Маце Цукић.



Милана Савића из Вуконе од антиобреновићевских говора, упозоравајући га да се не зна како ће се новонастала ситуација завршити. Поводом Ђуковићевић навода Савић је дао исказ.<sup>793</sup>

Није нам познато одакле је Преки суд знао да су Панта Романовић, Степан Тодоровић и Павле Мутавцић имали нека сазнања о кривици слуге Јована Милошевића, тек поменута тројица саслушана су у својству сведока. Преком суду однекуд је дошло до знања да Нинко Матић и Јован Гаврић из Штитара поседују сазнања о кривици Милоша Богићевића, па су њих двојица доведени да би дали исказе. Знајући да је Васа Грујевић, бројач у Министарству финансија, присуствовао вађењу новца из благајне шабачког начелства, Преки суд га је позвао да сведочи.<sup>794</sup>

У списима Преког суда нигде изричито не пише да је неки сведок дао исказ на захтевање окривљеног. Упоређивањем питања после којих су окривљени тражили извођење тог доказног средства и онога што је Преки суд касније питао сведоке, пронашли смо свега двојицу сведока за које би се с великим степеном извесности могло рећи да су дали исказе јер је то окривљени тражио. У питању су Јован Станишић (Капицић) и Кузман Лазаревић, сведоци у поступку против Милоша Богићевића.

Преки суд сумњичио је овог окривљеног да је с Алексом Целатовићем, који је код њега дошао 23. септембра, водио поверљиве разговоре политичке природе. Покушавајући да од себе отклони сумњу, Богићевић је предложио Преком суду да испита Лазаревића и Станишића. Њих двојица су пред Преким судом дали исказе. На записницима тих изјава налази се питање да ли је Целатовић 23. септембра дошао код Богићевића и разговарао с њим.<sup>795</sup>

Да Преки суд ни најмање није био склон да удовољава молбама окривљених да се саслушају сведоци који би поткрепили њихове исказе, показују акти процеса против Николе Петровића Клењанина, Милоша Богићевића и Гаје Јовановића.

Преки суд је ставио Богићевићу до знања да из његовог држања након доласка бунтовника произлази да је радио у њихову корист, јер је био у могућности да сузбије катане, а то није учинио. Окривљени се није сложио с том констатацијом и тражио је да

---

<sup>793</sup> АС, КБ 5/12, Исказ Тривка Јанковића; КБ 15/3, Исказ Јована Павловића; КБ 16/22, Исказ Пантелије Ђуковића од 16. X 1844.

<sup>794</sup> АС, КБ 21/31, Исказ Степана Тодоровића, Панте Романовића и Павла Мутавцића; КБ 48/63–64, Испытъ Надъ Јованомъ Гаврићемъ жителъмъ Штитарскимъ Окр. Шабачкогъ.; КБ 48/77–78, Исказ Нинка Матића.

<sup>795</sup> АС, КБ 48/36, Други исказ Милоша Богићевића; КБ 48/94, Испытъ. Сочинѣнъ надъ слѣдуюћимъ лицама (Јованом Станишићем, Кузманом Лазаревићем и Луком Стојићевићем, примедба У. С.).

се, између осталих, Тркић<sup>796</sup>, прота Јован Павловић и владика Сава Николајевић упитају да ли Преки суд има право. Међу лицима која су сведочила у истрази против Богићевића наићи ћемо на Тркића и Павловића, али питања која им је Преки суд постављао немају везе са околностима о којима је Богићевић желео да се они саслушају. Поводом оптужбе Стевана Ђукића да је Богићевић могао сам да донесе одлуку о пуштању Ђуке Стојићевића из кућног притвора, бунтовнички управник Шапца молио је Преки суд да се шабачки начелник пита да ли је било тако. Старији Стојићевић двапут је испитиван, али на записнику његовог исказа нема питања које је Богићевић предложио.

Ако ова два случаја можда и остављају трачак дилеме да су сведоци дали исказе на захтев окривљеног, материјал истраге против Гаје Јовановића не даје ни најмањи разлог за такву помисао. Гаја Јовановић оповргавао је оптужбу да је Мирка Недељковића опомињао да се не изражава ружно о вођи бунтовника, тврдећи да то може да посведочи Алекса Марић из Робаја. Марић, међутим, није позван да да исказ.<sup>797</sup>

Занимљив случај непозивања сведока одбране уочили смо у актима истраге против Николе Петровића Клењанина. Чињеницу да се у моменту када су катане прешле у Србију обрео баш на месту њиховог преласка Петровић је правдао тиме што је ишао у Дреновац по вересију. Преки суд питао је окривљеног ко би његов исказ могао да потврди. Петровић је одговорио да то могу да учине његов газда Петар Бугарин и газдин момак Павле. Преки суд испитао је само Петра Бугарина.<sup>798</sup> Много читалаца би, нема дилеме, са чуђењем пропратило редове у којима пише да је Преки суд више поверења имао у исказ окривљеног него у казивање сведока. Нас то, међутим, нимало није изненадило. Друштвени статус окривљеног био је много виши од онога који је имао потенцијални сведок. Зато је Бугариново казивање Преки суд а priori сматрао за веродостојније.

Једном од сведока – Ђуки Стојићевићу, пре давања исказа била су ограничена слободе кретања и општења. Шабачки начелник доведен је у Вучићев логор, где је био под стражом. Сведоку је било забрањено да се и са ким састаје. Мемоари Н. Христића упућују на одговор зашто је старији Стојићевић имао овакав третман. Деловођа Преког

---

<sup>796</sup> Шабачки трговац Јован Тркић врло вероватно би остао потпуни анонимац да велика ископина у коју су после Вучићеве буне бацане присталице обореног кнеза Михаила по њему није названа „Тркићева рупа”. Та „част” Тркићу је указана јер је први убачен у рупу која ће касније понети његово име. Види Поповић, *Вучић*, стр. 150.

<sup>797</sup> АС, КБ 8/31, Исказ Гаје Јовановића.

<sup>798</sup> АС, КБ 20/19–20, Исказ Николе Петровића Клењанина.

суда сећао се да је Вучић био срдит на Стојићевића због немарног обављања дужности. Та срџба нашла је израза у држању Стојићевића у неизвесности у којем ће својству „предстати” Преком суду.<sup>799</sup>

Не смемо да не изнесемо податак да су пред Преким судом сведочила два лица која су претходно била осуђивана. Шапчанину Филипу Милутиновићу је 1832. „због неке девојке” ударено 50 батина. С друге стране, Ивко Пантелић из Дреновца 1841. био је кажњен јер је закрчио пут неким комадом земље који је претходно откупио. Као сведок у поступку против Арсенија Ивановића појавило се лице чији исказ против окривљеног није требало узимати здраво за готово. Реч је о Ивану Чаркићу, који је признао да је од пре Катанске буне био у завади са окривљеним против којег је сведочио. У нападу на уставобранитеље који се налази под одредницом *Видинлије и Цариградлије* у његовом *Политичном речнику*, В. Јовановић изнео је тврдњу да се Преки суд користио лажним сведоцима. Аутор, међутим, ниједном од тих сведока не помиње име.<sup>800</sup>

Пред Преким судом појављивале су се две врсте сведока – обични сведоци и сведоци–оштећени. Као примере за другу групу издвојићемо Јована Рекалића, Луку Стојићевића и Косту Жвакића. Рекалић је доведен да сведочи у истрази против Петра Пантелића, Аврама Крстића и Јосипа Бојића, окривљених да су пуцали на овог шабачког кмета. Луку Стојићевића видели смо у својству сведока у поступку против Зворничанина Саве Томића, који је био окривљен да је украо једног коња. Трећи сведок – оштећени дао је исказ у поступку вођеном против Стевана Ширгића, за којег је навео да му је узео један штуч (кратку пушку) и пиштољ његовог слуге.<sup>801</sup>

Сви сведоци дали су исказ усмено, изузимајући председника рудничког окружног суда Милинка Ђорђевића. Он се, на захтев Преког суда, у писаној форми изјаснио о наводу Павла Мирковића да га је обавестио о казивању Стојка Митровића.<sup>802</sup> Разлог због којег је у погледу Ђорђевића направљен изузетак у односу на остале сведоке намеће се сам по себи. Сведок је живео далеко од Шапца и Преки суд није желео да његова служба трпи због дугог одсуства ради давања исказа.

У неким случајевима сведоцима су пре давања исказа постављана питања која су представљала претходну проверу поузданости њиховог казивања. Иван Чаркић је пре

---

<sup>799</sup> Шабачки начелник је, према Христићевим сећањима, због војводине љутње био у страху да не дође под Преки суд. Христић, нав. дело, стр. 100.

<sup>800</sup> В. Јовановић, *Политични речник*, Београд 1870, стр. 505; АС, КБ 48/70, Исказ Филипа Милутиновића; КБ 4/72, Исказ Ивка Пантелића; КБ 5/13, Исказ Ивана Чаркића.

<sup>801</sup> АС, КБ 5/13, Исказ Јована Рекалића; КБ 5/14, Исказ Луке Стојићевића КБ 18/5, Исказ Стевана Ширгића.

<sup>802</sup> АС, КБ 36/18, Милинко Ђорђевић Преком суду, Брусница 31. X 1844.

него што је отпочео са казивањем упитан да ли је род окривљеном или је у непријатељству с њим. Увод у исказе Проке Бајића, Филипа Милутиновића и Ивка Пантелића био је дужи. Њих тројицу Преки суд је питао да ли су у сродству са окривљеним (Милошем Богвићем), да ли су с њим у нарочито пријатељским или непријатељским односима, је ли их неко потплатио или инструисао какав исказ да дају и очекују ли награду или корист због сведочења или се боје да ће од њега имати штете.<sup>803</sup>

Ово је место на којем треба да укажемо на одредбе расписа Министарства правде по имену *О законјој сили сведочанства (доказателства) у догађајима кривичним* (даље: Распис о доказима)<sup>804</sup> о исказу сведока. Распис о доказима узаконио је да то доказно средство може да буде валидно између осталог ако није плод мита или награде и уколико на страни сведока не постоји нека околност која рађа сумњу у његову непристрасност.<sup>805</sup> Убеђени смо да је Преки суд поступајући на горе наведени начин пошао од слова Расписа о доказима. Поштовање законом предвиђених формалности у вођењу кривичног поступка чини Преки суд бољим од његових парњака у Аустрији, Баварској, Олденбургу и Грчкој, који су те обавезе били ослобођени.<sup>806</sup>

Насупрот томе, одредбу према којој сведок пре свог исказа мора да положи заклетву Преки суд у великој већини случајева није поштовао. За само једног сведока – Теодосија Бошковића, који је дао исказ у поступку против Вићентија Брајковића, забележено је да се на своје казивање заклео. Прока Бајић, Филип Милутиновић и Ивко Пантелић опоменути су пред почетак исказа да ће на своје изјаве морати да се закуну, а

---

<sup>803</sup> АС, КБ 5/13, Исказ Ивана Чаркића; КБ 48/68, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Проком Баићемъ изъ Шабца. (даље: Исказ Проке Бајића); КБ 48/70, Исказ Филипа Милутиновића; КБ 48/72, Исказ Ивка Пантелића.

<sup>804</sup> Тај пропис, издат 11. фебруара 1842, прописао је услове за валидност доказних средстава и њихову доказну снагу. Постоје два аргумента да се Преки суд приликом извођења доказа руководио правилима тог правног акта. Један је белешка о суочењу Николе Ракића и Пантелије Ћуковића спроведеном 26. октобра, у којој пише да се три Ћуковићеве оптужбе изнете на Ракићев рачун нису доказане, јер су двојица окривљених били сами када се спорни догађај одиграо. Распис о доказима је, наиме, за пуноважност исказа саокривљених тражио да најмање двојица саучесника посведоче о кривици свог друга у злочину. Други доказ је наизглед неважан, недатирани запис на који смо набасали у актима поступка против писара Николе Петровића. Тај текст одаје намеру судија да суоче окривљеног Радована Ђака са калуђером (Гедеоном Јуришићем), Ћуком (Пантелијом Ћуковићем) и Ракићем (Николом), премда већ има довољно доказа да се њих тројица осуде. У тренутку настанка забелешке поменути тројица већ су признали дела за која су били оптужени, а њихова признања подударала су се са резултатима истраге. Баш тај услов за валидност овог доказног средства захтевао је Распис о доказима. Види Петровић, *Речник*, стр. 419–426; АС, КБ 45/13, Запис о плану вођења истраге против Радована Ђака; КБ 16/11–12, Исказ Гедеоно Јуришића; сви искази Пантелије Ћуковића у КБ 16; КБ 16/5, Испытъ Николе Ракића Мајора и Началника Среза Колубарскогъ Окружја Валѣвскогъ.; КБ 16/7, Други исказ Николе Ракића.

<sup>805</sup> Петровић, *Речник*, стр. 420–421.

<sup>806</sup> *Gesetzbuch über Verbrechen*, p. 291 (art. 501); *Strafgesetzbuch für Baiern*, p. 370 (art. 449); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, p. 366 (art. 929); Von Maurer, op. cit., p. 609 (art. 527).

на крају казивања упитани да ли своје речи могу да потврде заклетвом. Међутим, самог заклињања – бар тако кажу записници њихових исказа – није било.<sup>807</sup>

Преки суд је неке сведоке (Проку Бајића, Филипа Милутиновића, Ивка Пантелића, Вучка Топалђорђевића и Васу Грујевића) упозорио да у исказу говоре истину.<sup>808</sup>

Сведоци су исказе давали и у облику испита и у облику саслушања. Узимајући исказ Вука Васића, земљорадника из Лешнице, Преки суд је одмах након утврђивања идентитета сведоку поставио конкретно, капциозно питање – кад му је Теша Чотрић дао кесу са дукатима?<sup>809</sup> Вучку Топалђорђевићу Преки суд постављао је питање по питање: ко је од бивших шабачких кметова честитао Стојану Јовановићу на доласку у Србију, који је од њих приликом вађења новца из касе Начелства изјавио да је свеједно је ли Богићевић ту или није<sup>810</sup>, а ко је сведоку казао да се не брине за квиту, него да да бунтовничком вођи реверс. Утврдивши опште податке о сведоку, Преки суд је питао Николу Стаменковића какве је налоге 22. и 23. септембра издавао и ко му је заповедио да их издаје.<sup>811</sup>

У форми саслушања исказе су дали двојица начелника из породице Стојићевић и Васа Грујевић. Старијем и млађем Стојићевићу Преки суд је на почетку исказа рекао да испричају све што знају о буни. Од Грујевића је затражено да изнесе своја сазнања о одношењу новца из благајне шабачког начелства.<sup>812</sup>

Преки суд није се ограничавао на постављање питања која се односе на чулна опажања сведока. Од сведока се понекад тражило да изнесу своје мишљење о чињеницама у вези с којима се испитују. Прота Павловић питан је да ли би Ђука Стојићевић могао да оде у народ да су га пустили одмах након што се предао или му је била потребна пратња. Исти сведок добио је и питање да ли су окупљени у

---

<sup>807</sup> АС, КБ 18/10, Исказ Вићентија Брајковића; КБ 48/68, Исказ Проке Бајића; КБ 48/70, Исказ Филипа Милутиновића; КБ 48/72, Исказ Ивка Пантелића.

<sup>808</sup> АС, КБ 48/68, Исказ Проке Бајића; КБ 48/70, Исказ Филипа Милутиновића; КБ 48/72, Исказ Ивка Пантелића; КБ 13/38, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Вучкомъ Топалђорђевићемъ.; КБ 13/42, Испытъ. Сочинѣнь прекимы Судомъ надъ Васомъ Груевићемъ (даље: Исказ Васа Грујевића).

<sup>809</sup> Та кеса била је намењена Илији Чворићу, да би оставио Чотрића у животу. Окривљени ју је дао Васићу (Чворићевом пандуру) у Буковици, у гунгули насталој бежањем људи који су се прикључили катанам. Види АС, КБ 13/14, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ Кои е Указомъ Нѣгове Свѣтлости Гоподара Кнѣза Нашегъ Александра поставлѣнь, надъ Преступникомъ (Тешом Чотрићем, примедба У. С.); КБ 13/48, Испытъ Вука Васића изъ села Добрића Окружѣя Подринскогъ (даље: Исказ Вука Васића)

<sup>810</sup> У писаној изјави Начелству Шабачког округа Топалђорђевић је навео да је приликом узимања новца из касе Начелства рекао да би требало позвати Милоша Богићевића, јер је био присутан када је благајна запечаћена. Стари кметови су на то казали да се прахњење благајне може обавити и без присуства Богићевића. Види АС, КБ 13/40, Вучко Топалђорђевић Начелству Шабачког округа, Шабац 3. X 1844.

<sup>811</sup> АС, КБ 48/59, Испытъ. Надъ Николомъ Стаменковићемъ добошаремъ Шабачкимъ.; КБ 13/48, Исказ Вука Васића; КБ 13/38, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Вучкомъ Топалђорђевићемъ.

<sup>812</sup> АС, КБ 48/96, Исказ Луке Стојићевића; КБ 48/99, Први исказ Ђуке Стојићевића; КБ 13/42, Исказ Васа Грујевића.

Богићевићевој кући могли током ноћи 22. септембра да пусте окружног начелника, кад то већ преко дана нису могли да учине. Јована Станишића Преки суд је питао да ли је Ђука Стојићевић 22. септембра могао проћи кроз народ да је Милош Богићевић инсистирао на његовом пуштању. Шабачки начелник је у свом исказу морао да одговори на питање Преког суда је ли био у могућности да сузбије бунтовницима наклоњене скитнице да је одмах пошто се предао био пуштен на слободу.<sup>813</sup>

Неки окривљени испитивани су тако да се може рећи да их је танка линија делила од својства окривљеног. Од ражалованог поручника Ђорђа Цинцаревића<sup>814</sup>, за којег је право чудо да није заглавио међу сужњима у обору<sup>815</sup>, Преки суд је тражио да изјасни да ли је наредио да се поставе страже испред Конака да Ђука Стојићевић не би побегао.<sup>816</sup>

Преки суд био је оштар и према двојници Јована – Тркића и Павловића, што с обзиром на њихова обреновићевска политичка уверења није никакво изненађење. Преки суд прво је питао Тркића да ли је Ђука Стојићевић тражио од скупа окупљеног у Богићевићевој кући да га пусти да иде да скупља војску за бој са бунтовницима. Пошто је сведок одговорио потврдно, уследило је питање зашто онда начелниковом захтеву није удовољено. На крају испитивања Преки суд је поставио Тркићу питање из ког разлога достојанственици окупљени у Богићевићевој кући (међу којима је био и сведок) нису под окриљем ноћи пустили окружног начелника на слободу.<sup>817</sup>

Од Јована Павловића Преки суд је желео да чује да ли је истина да је Богићевић предлагао да се Ђука Стојићевић ослободи ако његов синовац да таоце. Добивши од сведока потврдан одговор, Преки суд је питао проту шта је Богићевића навело на такав поступак. Пошто је Павловић одговорио да не зна, Преки суд му је узвратио да има сазнања како је баш он пре него што је Богићевићевог говора ућуткивао окупљену масу

---

<sup>813</sup> АС, КБ 48/87, Исказ проте Јована Павловића; КБ 48/93, Исказ Јована Станишића; КБ 48/102, Први исказ Ђуке Стојићевића.

<sup>814</sup> Сведок је био најстарији син знаменитог војводе из Првог српског устанка Цинцар Јанка Поповића. То смо установили на основу неколико података. У општим подацима о сведоку може се прочитати да је рођен у Хотину, а то је место где је Цинцар Јанко живео после пропасти Првог српског устанка. Сведок се потписао на записнику свог исказа као „Ђорђе Ц. (Цинцар, примедба У. С.) Јанковић”, а најстарији Цинцар Јанков потомак звао се исто тако. Напослетку, познато је да се након повратка из емиграције Цинцар Јанкова породица настанила у Шапцу. Види А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*, Београд 2006, стр. 262; АС, КБ 5/77, Испытъ учинѣнь 12. Октоврїа 1844. годъ у Логору кодъ Шабца (даље: Исказ Ђорђа Цинцаревића).

<sup>815</sup> Више катана (Михајло Арсенијевић, Филип Војиновић, Иван Смиљковић и др.) за Цинцаревића су рекли да је после убистава Николе Нинића и Марка Лазаревића наоружан похитао у Конак. Види АС, КБ 4/13, 18–19, 21, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића.

<sup>816</sup> АС, КБ 5/77, Исказ Ђорђа Цинцаревића.

<sup>817</sup> АС, КБ 48/84, Исказ Јована Тркића.

и поручио јој да саслуша шта су се договорили у вези са Стојићевићевим ослобађањем.<sup>818</sup>

Из неких питања постављених Ђуки Стојићевићу као да извире прекор шабачком начелнику за неисправно понашање у време побуне. Преки суд питао је старијег Стојићевића да ли је 22. септембра отишао у кућу Николе Нинића и како је до тамо смео да прође. Када је сведок на то питање одговорио да је после изласка из Конака тражио од новопостављене власти да иде до куће мртвог колеге да га види, Преки суд боцнуо га је питањем како онда на исти тај начин није изашао ван Шапца, у народ. Мора да се Стојићевић 18. октобра, када је други пут давао исказ, уплашио да ће му се статус у поступку променити из сведока у окривљеног. Преки суд му је, наиме, тада рекао да иако сазнања да он није отишао до Нинићеве куће из Конака, већ из дома Милоша Богићевића, што је сведок потврдио.<sup>819</sup> Излишно је разбијати главу питањем ко је главни осумњичени за пик Преког суда на Ђуку Стојићевића.

Завршавајући узимање исказа Проке Бајића, Филипа Милутиновића, Ивка Пантелића и Вучка Топалђорђевића, Преки суд питао је сведоке да ли би могли окривљенима које терете могли у очи да саопште своје оптужбе, ако за то буде постојала нужда.<sup>820</sup>

Сведоцима су, као и окривљенима, читани записници њихових исказа. Никола Стаменковић се након давања исказа присетио да је заборавио да каже како му је 22. септембра Матија Симић наложио да обнародује да се више не слушају Лука Стојићевић, Хаци Трифун Смиљанић и Јован Мостић него нова власт. Стога је тим наводом допунио своје првобитно казивање.<sup>821</sup>

Успомене Ј. Милинковића Алавантића на Катанску буну код писца ових редова побудиле су подозрење да у списима Преког суда нису поменути сви сведоци који су дали исказ пред судијама. Због чега смо подозриви? У Милинковићевој *Књижевној крађи* наводи се да је творац тог дела сведочио у поступку против Степана Ацамовића. Међутим, у записнику исказа тог окривљеног није забележено да је његов пријатељ сведочио.<sup>822</sup>

На први поглед може су уочити да угледници имају значајан удео у укупном броју испитаних сведока. Није потребан посебан труд да се докучи зашто је тако.

---

<sup>818</sup> АС, КБ 48/87, Исказ проте Јована Павловића.

<sup>819</sup> АС, КБ 48/102–103, Први исказ Ђуке Стојићевића; КБ 48/105, Други исказ Ђуке Стојићевића.

<sup>820</sup> АС, КБ 48/70, Исказ Проке Бајића; КБ 4/71, Исказ Филипа Милутиновића; КБ 48/73, Исказ Ивка Пантелића.

<sup>821</sup> АС, КБ 48/60–61, Исказ Николе Стаменковића.

<sup>822</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 104; АС, КБ 6/9, Исказ Степана Ацамовића.

Достојанственици су најважнији актери догађаја попут онога који је изродио Преки суд, било да га сузбијају било да су њиме погођени. Наравно, не треба занемарити ни уверење да реч човека од угледа има велику тежину.

У поступку пред Преким судом сведоци су били доказ са оним што се у жаргону физике назива великим коефицијентом корисног дејства. Испитано их је мало, а важних података које су дали има много. Разлози за то чуче у чињеницама да бунтовници по природи ствари своја дела нису крили и да се покушај власти лептировог животног века коју су поставили да обезбеди покриће за своје поступке завршио тако што је обезбедила Преком суду потребне сведоке свог (не)чињења.

### 3.3.4. Суочења окривљених и сведока

Да би се обезбедило присуство сведока потребних Преком суду ради суочењима са окривљенима, Вучић је наложио шабачком окружном начелству да не издаје пасоше тим сведоцима.<sup>823</sup> Из тога се да закључити да је власт желела да ово доказно средство у потпуности искористи и да је од њега много очекивала.

Суочење окривљених и сведока спровођено је из истог разлога као и суочења окривљених. Међутим, у актима Преког суда приметили смо два случаја која привлаче посебну пажњу.

Приликом једног суочења окривљени и сведок заменили су улоге. То суочење спроведено је не да би се окривљени натерао да призна кривицу, него да би се на то приморао сведок (!). Ђорђе Цинцаревић порекао је оптужбу да је наредио постављање страже око Богићевићеве куће. Преки суд је покушао његово порицање да обори суочењем сведока са Михајлом Арсенијевићем, од кога је добио податак о тој Цинцаревићевој радњи.<sup>824</sup>

Други необичан случај уочили смо у поступку против Димитрија Чивутперића. У списима процеса приотив некадашњег писара крагујевачке артиљерије наилазимо на случај суочења сведока са окривљеним, али не оним који је тад испитиван, већ против другог окривљеног, претходно суоченог са Чивутперићем. Ђорђе Црномарић, папуцијски калфа, изнео је на Чивутперићев рачун оптужбу да је по приспећу вести о доласку катана у Шабац у кафани викао да Београд није ништа и да би га он сам

---

<sup>823</sup> АС, НОШ 1844, ф. X, р. 1301, Вучић Начелству Шабачког округа, логор код Шапца 7. X 1844.

<sup>824</sup> АС, КБ 4/13, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића; КБ 5/77, Исказ Ђорђа Цинцаревића.



освојио кад би га претходно запалио са четири стране. На суочењу са Чивутперићем Црномарић је поновио своје казивање. Чини се да му Преки суд ипак није превише веровао, јер је довео извесног Милића Милошевића и власника кафане у којој се догађај наводно збио, Марка Милентића, и суочио их са Црномарићем.<sup>825</sup>

Увертире у суочења окривљених и сведока биле су исте оне које су представљале увод у суочења окривљених.

Када је Рајко Поповић изазвао Преки суд да установи његову кривицу, ради сведочења је позван Михајло Лазаревић. Сведок–оштећени казао је Преком суду да се на шабачкој пијаци посвађао са окривљеним, који је на њега потегао пушку и говорио како је њихово (уставобранитељско) време прошло. Након тога извршено је суочење Поповића и Лазаревића.<sup>826</sup>

Божа Кузмановић рекао је Преком суду како је пандуру среског начелника, који је дошао да му пренесе позив да купи војску, казао да нити зна где ће, нити има куд. Преки суд у том тренутку није знао шта је о догађају вели пандур Никола Јовановић, па га је позвао да сведочи. Јовановић је оптужио скупљенског кмета да је, обавештен о начелниковом налогу, узвикуно да капетан има пандура, па нека купи и шаље војску. За Јовановићев исказ Кузмановић је рекао да је неистинит. Неподударност исказа мотивисала је Преки суд да спроведе суочење између окривљеног и сведока.<sup>827</sup>

Од окривљеног Павла Јовановића, познатог под надимком Шећер, Преки суд је желео да чује зашто се на дан избијања буне свађао са извесним Игњатом Лекићем. Јовановић је као разлог свађе навео Лекићеву реченицу да је у Београду све мирно и да је Вучић здрав, на коју му је он одвратио да ћути и гледа свој посао. Окривљени је одмах суочен са Лекићем, чија је верзија спротог догађаја била другачија: да му је Јовановић после горње реченице претио.<sup>828</sup>

Петар Симић, момак Шапчанина Митра Јуришића, испричао је Преком суду како га је газда послао да иде са катанама у даљи поход, како он не би морао да прати бунтовнике. Јуришић је затим суочен са својим слугом.<sup>829</sup>

Андрија Ширгић је на питање Преког суда ко га је по избијању буне поставио за цариника одговорио да су то учинили митровачки општинари – Петар Кудуз, Петар

---

<sup>825</sup> АС, КБ 8/9–10, Исказ Димитрија Чивутперића.

<sup>826</sup> АС, КБ 5/61–62, Исказ Рајка Поповића.

<sup>827</sup> АС, КБ 20/5–6, Исказ Боже Кузмановића.

<sup>828</sup> АС, КБ 7/44, Испытъ. Сочинѣнь Надъ долеименованымъ Кривцемъ (Павлом Јовановићем Шећером, примедба У. С.), Кой ѣ высочайшимъ Указомъ Княжескимъ поставлѣнь.

<sup>829</sup> АС, КБ 22/14, Испытъ Учинѣнь Прекимы Долуподписатимъ (даље: Исказ Петра Симића).

Милановић Ђоко Чарукџија и остали. Представници митровачке општине су одмах после тога доведени на суочење с окривљеним.<sup>830</sup>

Стевану Ширгићу током испита је предочено да Преки суд има податак да је он из куће Косте Жвакића однео његове пушке. Ширгић је порекао да је уопште ушао у Жвакићеву кућу, а камоли крао оружје. Због порицања окривљеног Преки суд је извршио суочење Ширгића и Жвакића.<sup>831</sup>

Када је Ђорђе Евгенијевић са исказом, Преки суд га је упитао да ли је са Крстом Вујићем Клином и још неким неименованим момком отишао на скелу у Кленку и тамо од особља тражио да добро држе стражу да неки вучићевац не умакне. На то питање Преки суд је добио одричан одговор. Тада је уз окривљеног Јована Дилберовића са Евгенијевићем суочен шабачки трговац Гаврило Матић.<sup>832</sup>

Земљорадник из Прова Павле Пурић рекао је начелнику Посавског среза Хаџи Трифуну Смиљанићу да је Павле Тешић у време буне казао да пренесе Вуји Шевићу, Петру Јовићу и Марку Рајковићу да дођу код Тешића под оружјем. Међутим, пред Преки судом Пурић је испричао да му је Тешић на питање да ли да јави свом кмету за избијање буне, а он му одговорио да поступи како жели. Преки суд уочио је ту противречност и питао Пурића које од његова два казивања је истинито. Уследио је одговор окривљеног да је меродаван исказ који је дао Преком суду. То је подстакло Преки суд да спроведе суочење између Пурића и Смиљанића.<sup>833</sup>

На почетку трећег испитивања Преки суд је дао прилику Петру Бугарину да призна шта је радио док је вађен новац из касе шабачког начелства. Окривљеног тај позив није пољуљао. Тада је Преки суд започео палбу по Бугарину, наводећи да се од Васе Грујевића сазнало да је окривљени био присутан приликом узимања новца из благајне Начелства, све док од тамо није извађено 500 дуката. Пошто Бугарина ни то није сломило, извршено је суочење између окривљеног и Грујевића.<sup>834</sup>

Када је трећи пут пред себе извео пред себе Перу Поповића, Преки суд му је прво казао да постоје сазнања да су Петар Бугарин и он Вучку Топалђорђевићу, који је предложио да се Милош Богићевић позове да присуствује узимању новца из шабачког начелства, рекли да Богићевићево присуство није неопходно. Затим је Поповићу

---

<sup>830</sup> АС, КБ 39/22, Испытъ Учинѣнь прекимыъ Судомъ надъ политическимъ Кривцемъ Андреомъ Ширгићемъ жителѣмъ Митровачкѣй, у Логору кодъ Шабца 15. Октоврѣя 1844.

<sup>831</sup> АС, КБ 18/5, Исказ Стевана Ширгића.

<sup>832</sup> АС, КБ 52/4–5, Исказ Ђорђа Евгенијевића.

<sup>833</sup> АС, КБ 11/42, Испытъ Надъ Павломъ Пурићемъ участникомъ новодогодивше се побуне, изъ села Пр'ова Окружѣя Шабачкогъ држанъ у Логору Кодъ Шабца 15. Октоврѣя 1844. годъ.

<sup>834</sup> АС, КБ 13/21–22, Трећи исказ Петра Бугарина.

предочено да Преки суд располаже податком да је он храбрио Топалђорђевића да изда Стојану Јовановићу квиту на узети новац. Окривљени је одбацио обе оптужбе. Потом је уследило суочење Поповића и Топалђорђевића.<sup>835</sup>

Преки суд је Милошу Богићевићу казао како га терети да је 22. септембра послао Јована Гаврића из Штитара да поручи његовом среском начелнику да с неколико кметова дође у Шабац. Богићевић тај навод није признао. Његово порицање изазвало је суочење са Гаврићем.<sup>836</sup>

Суочење окривљених и сведока имало је исте форме као и суочења окривљених. У погледу одређивања Преког суда за један од два начина извођења доказног средства о којем говоримо важи оно што је речено у одељку о суочењима окривљених. Од обиља доказа који то потврђују поменућемо само неке.

Нинко Матић оптужио је Милоша Богићевића за само једно дело, па није било нужно да Преки суд прекида сведока док окривљеном у очи саопштава оптужбу.<sup>837</sup>

Радњи за којих је Вучко Топалђорђевић оптуживао Милоша Богићевића, Перу Поповића и Петра Бугарина било је много, па је Преки суд за време суочења сведока са тројицом окривљених био активан. Овај облик суочења разликовао се од суочења окривљених спровођених на исти начин по малом, али битном детаљу. Нека питања била су формулисана тако да су сведоцима сугерисала одговоре.

На рачун Милоша Богићевића Топалђорђевић изрекао је оптужбе да је на подстицај Стојана Јовановића позвао старе кметове да присуствују отварању благајне Начелства и да му је Стојан Јовановић дао 950 дуката извађених из касе. Богићевић је оповргавао оба навода. Због тога је Преки суд решио да доведе Топлађорђевића на суочење са окривљеним. Учинивши то, Преки суд питао је постекспедитора када је Стојан Јовановић питао Милоша Богићевића где су му кметови. Пошто је Топалђорђевић окривљеном у очи рекао да је послао људе по Петра Бугарина, Перу Поповића и Саву Калпагцију, Преки суд позвао је сведока да каже Богићевићу да ли му је Стојан Јовановић рекао нешто за неких 950 дуката и где се то догодило.<sup>838</sup>

Пера Поповић порицао је све што му је у вези са пражњењем благајне шабачког начелства стављано на терет. Преки суд проценио је да ће делотворан лек против порицања окривљеног бити суочење са Топалђорђевићем. Довевши постекспедитора, Преки суд му је најпре наложио да гледајући окривљеног у очи каже ко је и како од

---

<sup>835</sup> АС, КБ 13/9–12, Трећи исказ Пере Поповића.

<sup>836</sup> АС, КБ 48/29–30, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>837</sup> КБ 48/35, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>838</sup> АС, КБ 48/19, 21–22, Други исказ Милоша Богићевића.

сведока тражио кључеве благајне када је бунтовнички вођа хтео да узме новац који је тамо стајао.<sup>839</sup> Затим је од Топалђорђевића затражено да саопшти Пери Поповићу ко је постекспедитора слао до куће Николе Нинића по кључ благајне.<sup>840</sup> Наредни захтев био је да Топалђорђевић изложи окривљеном ко је постекспедитору помагао да извади новац из касе.<sup>841</sup> Напослетку, сведок је требало да предочи окривљеном како се понашао када је Топалђорђевић изнео предлог да се позове Богићевић и шта је рекао за издавање реверса и признанице.<sup>842</sup>

Одбрана Петра Бугарина од оптужби које су се односиле на узимање новца из благајне Начелства била је иста као и Поповића. Исто понашање окривљених проузроковало је исту последицу. Преки суд је прво захтевао од Топалђорђевића да Петру Бугарину предочи како је приликом доласка у благајну Начелства честитао Стоајну Јовановићу на доласку у Србију. Потом је сведоку наложено да каже окривљеном како је реаговао када је Топалђорђевић казао да кључеви од благајне нису код њега. Уследио је налог сведоку да каже Бугарину шта му је у вези с кључем рекао када је постекспедитор по други пут дошао да отвара касу.<sup>843</sup>

Спровођењем суочења између окривљених и сведока Преки суд је понекад успевао да оствари жељени циљ, а понекад није. Но занимљиво је да ниједан сведок приликом суочења није одступио од свог исказа.

Подврнут саслушању, Ранко Новаковић Црни признао је да је отишао у кућу Андрије Нешића да узме његовог коња, али је у своју одбрану истицао да је за то добио заповест од Ђорђа Цинцаревића. Суочење, не пише са ким, имало је за последицу да

---

<sup>839</sup> Топалђорђевић је у свом извештају шабачком начелству навео да га је Богићевић по доласку катана звао да отвори благајну начелства, али се он правдао да кључеви од касе нису код њега. Пера Поповић и Петар Бугарин су му тада казали да као бивши благајник мора да зна где су кључеви. АС, КБ 13/39, Вучко Топалђорђевић Начелству Шабачког округа, Шабац 3. X 1844.

<sup>840</sup> У постекспедиторовом извештају шабачком начелству наводи се да је он на питање изложено у прошлој напомени одговорио да се кључеви налази у кући покојног Николе Нинића. Одатле је донет један кључ, али се испоставило да он не одговара брави на каси. Видевши то, бивши шабачки кметови, међу којима је најгласнији био Пера Поповић, викали су Топалђорђевићу да кључеве од касе нађе где год зна и уме. *Ibidem*.

<sup>841</sup> Постекспедитор је у горњем документу обавестио Начелство да је Пера Поповић вадио из благајне кесе с новцем. АС, КБ 13/40, исти извештај.

<sup>842</sup> АС, КБ 13/10–12, Трећи исказ Пера Поповића.

<sup>843</sup> Недуго после првог безуспешног покушаја отварања касе, Топалђорђевић је други пут доведен да је отвори. Постекспедитор је изјавио да то не може да уради између осталог зато што нема кључ. На то су му букачи Поповић и Бугарин поставили питање где су кључеви. АС, КБ 13/39, Вучко Топалђорђевић Начелству Шабачког округа, Шабац 3. X 1844.

Новаковић измени своје казивање. Признао је да га није Цинцаревић послао по Марковићевог коња.<sup>844</sup>

Алимпије Радосављевић је у својој одбрани признао да је пратећи катане до сат времена иза Шапца јахао на коњу Јована Радовашчанина, тврдећи да је то превозно средство добио од самог Радовашчанина. Суочење са сведоком–оштећеним било је прави потез Преког суда. Окривљени је признао да је силом отео коња из Радовашчанинове куће.<sup>845</sup>

Када га је Преки суд питао да ли је 22. септембра од полицајца Петра Зарића тражио кључ од затвора да би пустио Јована Илића, Илија Ковачевић одговорио је потврдно. Окривљени је додао да му је Зарић тада рекао да од њега не прима наређења. Однегде знајући да се Зарићева верзија догађаја разликује, Преки суд донео је одлуку да се изврши суочење Ковачевића и Зарића. На том суочењу Зарић је оптужио Ковачевића да је претио да ће обити затвор ако не добије кључ. Ковачевић је повукао првобитни исказ, потврђујући полицајчево казивање.<sup>846</sup>

Довођење Михајла Арсенијевића није помогло да се Ђорђе Цинцаревић стави на оптуженичку клупу. Напротив, од исказа је одступио Арсенијевић. На суочењу је рекао како је неки од катана препоручио Цинцаревићу да се постави стража ради спречавања евентуалног бекства Ђуке Стојићевића.<sup>847</sup>

Суочење Ђорђа Црномарића и Милића Милошевића довело је до тога да окривљени одустане од тврдње да је Чивутперић спомињао паљење Београда пред сведоком Милошевићем.<sup>848</sup>

Као окривљене који су се непоколебљиво држали својих исказа можемо да наведемо Саву Калпагцију, Богосава Матића и Милоша Богићевића.

Преки суд избомбардовао је Калпагцију радњама које му се стављају на терет –да је заједно са осталим шабачким кметовима викао на Вучка Топалђорђевића да како год зна нађе кључ благајне и отвори је, да се заједно с осталим кметовима договорио да се каса Начелства запечати док њен кључ не буде пронађен, да је био међу онима који су викали Топалђорђевићу како не мора да се зове Богићевић и подстицали га да изда признаницу Стојану Јовановићу итд. Окривљени је све те оптужбе побијао. Да би га

---

<sup>844</sup> АС, КБ 21/29, Испытъ Надъ участникомъ новодогодивше се побуне у Шабцу, Ранком Новаковићемъ иначе Црнымъ, жителѣмъ Шабачкимъ, учинѣнъ прекимы Судомъ у Логору кодъ Шапца 14. Октоврѣя 1844. годъ.

<sup>845</sup> АС, КБ 19/7, Исказ Алимпија Радосављевића.

<sup>846</sup> АС, КБ 22/17, Исказ Илије Ковачевића.

<sup>847</sup> АС, КБ 5/77, Исказ Ђорђа Цинцаревића.

<sup>848</sup> АС, КБ 8/9, Исказ Димитрија Чивутперића.

приволео на признање, Преки суд извео је Васу Грујевића на суочење. Та мера није произвела жељено дејство.<sup>849</sup>

Богосав Матић је на свом појављивању пред Преким судом казао како је својим сусељанима Остоји Максимовићу и Петру Матићу пренео да је у Сремчици чуо да су Милош, Јован и Јеврем Обреновић прешли у Србију. Извештај Начелства Рудничког округа Вучићу говорио је другачије. У њему се могло видети да је Богосав Матић двојици поменутих Лочевчана рекао да су Милош, Јован и Јеврем с војском прешао у Шабац, а бивши кнез Михаило у Смедерево. Како је извор тог податка био Остоја Максимовић, тај сведок суочен је са окривљеним. Суочење није донело очекивани резултат.<sup>850</sup>

Другог дана испитивања Преки суд је Милошу Богићевићу предочио да се терети да је 23. септембра заповедио Николи Стаменковићу да добује како ће „начелник” Матија Симић проћи округом и да га нико не дира. Богићевић је одлучно одбацио ту оптужбу. Преки суд пробао је да извуче признање окривљеног опаском да је за његово наређење сазнао од самог Стаменковића. Будући да ни та напомена није била од помоћи, добошар је позван да Богићевићу у очи каже за шта га терети. Окривљени се, ипак, није дао поколебати.<sup>851</sup>

Судије су са великом пажњом пратиле понашање окривљених и сведока у време суочења. Илустрацију за то представља забелешка од три реда на записнику исказа трговца Станка Вићентијевића. У њој је наведено како се током суочења са окривљеним на лицу сведока Јована Секулића и Живана Вучетића могла приметити промена на лицу, на основу чега се може закључити да је његово казивање лажно.<sup>852</sup>

Преки суд је у начелу направио добар одабир сведока за суочења са окривљенима. Очи у очи са окривљенима излазила су лица уверена у истинитост онога што говоре. То доказује чињеница да ниједан сведок на суочењима није одступио од свог казивања. Упркос томе, суочења окривљених и сведока дала су скромне резултате. Уз помоћ њих

---

<sup>849</sup> АС, КБ 7/48–50, Трећи исказ Саве Калпагије.

<sup>850</sup> АС, КБ 25/9, Испытъ Надъ Богосавомъ Матићемъ изъ Лочеваца Округія Рудничкогъ, Кой ѣ бунтовне речи просипао предъ некими, учинѣнь прекимъ Судомъ учинѣнь у Логору Кодъ Шабца 16. Октоврїя 1844. годъ; 25/13, Начелство Рудничког округа Вучићу, Брусница 6. X 1844.

<sup>851</sup> АС, КБ 48/28, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>852</sup> Секулић је оптужио Вићентијевића да му је отео коња, претио пиштољем и псовао 100 крстова, док га је Вучетић теретио да је говорио да је у време буне говорио да је дошао чича (вероватно кнез Милош) и да је кожа Илије Чворића добар материјал за опанке. АС, КБ 25/22, Испытъ Сочинѣный Прекимъ Судомъ, Кой ѣ высочайшимъ Указомъ Нѣгове Свѣтлости Милостивѣйшегъ Господара Княза нашегъ Александра одъ 25. Септемвра 1844. год. вNo 1327 поставлѣнь.

Преки суд дошао је само до признања небитних окривљених. Оне важније суочења нису пољуљала.

### 3.3.5. Исправе

У истрагама вођеним пред Преким судом употребљаване су и јавне и приватне исправе. Од јавних су најчешће коришћени записници исказа окривљених и дописи државних органа. Међу приватним исправа у употреби су најчешће била писма. У питању су углавном била или писма Стојана Јовановића упућена разним лицима или писма која су од разних лица стизала њему.

Петру Јовановићу и Јовану Штитарчевићу Преки суд је читао допис подринског окружног начелства којим се Бојо Катић позива да дође на дочек Стојану Јовановићу. На трећем испиту Милоша Богићевића искоришћен је записник исказа Димитрија Загле пред судом Петроварадинске граничарске регименте. Када је извео пред себе Арсенија Василијевића и Милета Пушоњића, Преки суд им је прочитао записнике исказа које су о предмету истраге дали у ужичком окружном начелству.<sup>853</sup>

Током истраге против Стевана Станковића и Ђорђа Јездимировића као доказ је изведено писмо Живка Цвијића и Николе Јездимировића Стојану Јовановићу.<sup>854</sup> У истрази против Матије Симића и Милоша Богићевића као докази су послужила писма која је Стојана Јовановић послао двојници окривљених из Лешнице, односно Лознице. У првом вођа бунтовника обавештава своју двојицу шабачких поузданика о дочеку који му је приређен у Лешници и даје им упутство да воде помирљиву политику према уставобранитељима из „Малог Париза”. Друго писмо, датирано на 23. септембар, садржи опис доласка бунтовника у Лозницу и поруку новоуспостављеној власти у Шапцу да убије Ђуку Стојићевића уколико се не преда.<sup>855</sup>

Анализа извора показује нам да су исправе извођене као доказно средство у следећим случајевима: 1) уколико окривљени одбија да призна извршење неке радње која му се ставља на терет; 2) када је било потребно освежити сећање окривљеног на садржину исправе; 3) ради провере веродостојности исказа окривљеног; 4) да би се

<sup>853</sup> АС, КБ 21/9, Исказ Петра Јовановића; КБ 21/18, Исказ Јована Штитарчевића; КБ 48/38, Трећи исказ Милоша Богићевића; КБ 8/23, Исказ Арсенија Василијевића; КБ 8/36, Исказ Милета Пушоњића.

<sup>854</sup> Ђорђе Јездимировић преписивао је писмо Цвијића и свог презимењака за Стојана Јовановића. Види АС, КБ 54/3–4, Исказ Ђорђа Јездимировића.

<sup>855</sup> Милићевић, *Историја*, стр. 292; АС, КБ 31/4, Исказ Стевана Станковића; КБ 54/3–4, Исказ Ђорђа Јездимировића; АС, КБ 41/14–15, Први исказ Матије Симића; КБ 48/31, Други исказ Милоша Богићевића; КБ 48/65, Стојан Јовановић „господи” бр. 9, Лозница 23. IX 1844; КБ 48/48, Четврти исказ Милоша Богићевића; КБ 48/111, Стојан Јовановић „високопочитајемој господи”, Београд 22. IX 1844.

утврдило остаје ли окривљени при исказу датом у преткривичном поступку; 5) како би се потврдио идентитет исправе; 6) уколико сведок затражи да се исправа прочита.

Исправе су као средство против порицања окривљеног коришћене у поступцима против Милоша Богићевића и Матије Симића.

У току другог испитивања Милоша Богићевића Преки суд напао је окривљеног тврдњом да је своје потезе у време буне сигурно повлачио у договору са Стојаном Јовановићем, јер се у писму вође бунтовника препоручује новој власти у Шапцу да затвори путеве ка Београду, убије Ђуку Стојићевића, ступи у везу са пограничним властима и јави предводнику катана да ли је стигла нека вест из Београда. Богићевић је порекао да је такво писмо уопште добио. Порицање је побудило Преки суд да окривљеном прочита Јовановићеву пошиљку.<sup>856</sup>

Преки суд упознао је Милоша Богићевића са својим сазнањима да је он пред буну у башти Димитрија Загле у Сремској Митровици гледао сандуке у којима је била упакована опрема за буну. Богићевић је патетично узвратио да не тражи никакву милост за себе ако се испостави да је било тако. Преки суд је одговорио напоменом да је сам Загла то рекао пред судом Петроварадинске регименте. Када ни то није помогло, Преки суд је прочитао и превео окривљеном део исказа митровачког трговца у којем је садржана оптужба против Богићевића.<sup>857</sup>

Матију Симића Преки суд је питао да ли се сећа писма које је Стојан Јовановић из Лознице послао новим шабачким властодршцима. Окривљени је одговорио да му није познато да је Јовановић послао било какво писмо изузев оног из Лешнице. Преки суд му је на то одвратио читањем Јовановићевог писма упућеног из Лознице.<sup>858</sup>

Упитан какав налог су Јован Штитарчевић и он издали 23. септембра, Петар Јовановић одговорио је да се не сећа. Након тога Преки суд му је прочитао писмо којим се Бојо Катић позива на поклоњење Стојану Јовановићу. Испитујући Матију Симића, Преки суд саопштио је окривљеном свој закључак да се из писма Стојана Јовановића из Лешнице види како су се Богићевић и Симић по избијању буне све радили у договору са бунтовничким вођом. Симић је порекао постојање било каквих договора са предводником катана, напомињући да је писмо о којем је реч само видео у рукама Милоша Богићевића. Потом је прочитано Јовановићево писмо из Лешнице, а од окривљеног затражено да каже да ли је то писмо које су Богићевић и он добили од

---

<sup>856</sup> АС, КБ 48/31, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>857</sup> АС, КБ 48/38, Трећи исказ Милоша Богићевића.

<sup>858</sup> АС, КБ 41/15, Први исказ Матије Симића.



предводника бунтовничке чете. Милош Богићевић је, с друге стране, казао Преком суду да није запамтио шта је писало у писму Стојана Јовановића из Лешнице. Како би га на то подсетио, Преки суд му је прочитао Јовановићеву пошилику.<sup>859</sup>

Дамјан Милутиновић из Табановића је пред Преким судом изјавио да је заједно са својим суселанима на заповест бившег кмета Живана Илића везивао Танасија Вираоновиха и да је тај поступак одобрио и табановићки кмет Макевеја Станић. Преки суд, изгледа, није превише веровао окривљеном. Записник његовог исказа прочитао је Јовану Мостићу, који је потврдио Милутиновићеве речи, додавши да је кмет Станић био под стражом док је Вираонових везиван.<sup>860</sup>

На крају записника исказа Ђорђа Јездимировића може се уочити забелешка да је тврдња окривљеног како је заједно са Пантом Миличанцем писао Глиши Благојевићу и Министарству унутрашњих дела истинита, што доказују акти означени под а) и б). Та слова свакако означавају документе поменуте у исказу окривљеног, које је Преки суд саслушавши његову одбрану консултовао да би утврдио говори ли он истину.<sup>861</sup>

Сврха читања записника исказа Арсенија Василијевића и Милета Пушоњића пред Начелством ужичког округа била је да се види хоће ли двојица окривљених у истрази остати при тврдњама изнетим у исказима које су дали у полицији. Василијевић је изменио казивање, а Пушоњић није.<sup>862</sup>

Јован Штитарчевић је, насупротив Петра Јовановића, знао шта је садржало писмо подринског окружног начелства од 23. септембра, па му је Преки суд прочитао тај документ само да потврди његов идентитет. Стевану Станковићу и Ђорђу Јездимировићу, који су признали састављање, тј. преписивање молбе Николе Јездимировића и Живка Цвијића Стојану Јовановићу, читана је та представка да би се Преки суд потпуно уверио да има у рукама прави документ. Преки суд у свом притежању је имао и документ за који је био убеђен да је писмо Ненада Васића брату Атанасију, па је адресанту кад је испитиван прочитао то писмо.<sup>863</sup>

---

<sup>859</sup> АС, КБ 23/9, Исказ Петра Јовановића; КБ 41/14, Први исказ Матије Симића; КБ 48/48, Четврти исказ Милоша Богићевића.

<sup>860</sup> АС, КБ 21/11, Испытъ Надъ Дамяномъ Милутиновићемъ участникомъ новодогодившегъ се немира, изъ села Табановића Среза Мачванскогъ, учинѣнь прекимъ Судомъ 16. Октоврѣя 1844. у Логору кодъ Шабца.

<sup>861</sup> АС, КБ 54/4, Исказ Ђорђа Јездимировића.

<sup>862</sup> АС, КБ 8/23, Исказ Арсенија Василијевића; КБ 8/35, Исказ Милета Пушоњића.

<sup>863</sup> АС, КБ 23/18, Исказ Јована Штитарчевића; КБ 54/3–4, Исказ Ђорђа Јездимировића; КБ 31/4, Исказ Стевана Станковића; КБ 12/10, Други исказ Ненада Васића.

Преки суд питао је Вучка Топалђорђевића да ли се сећа извештаја који је поднео шабачком окружном начелству. Сведок је одговорио потврдно, али је ипак затражио да му се тај документ прочита.<sup>864</sup>

Честа употреба исправа у доказном поступку била је одраз тога што је по природи ствари за време буне и после ње перо често умакано у мастило. Бунтовници и њихови помагачи расписали су се да би што брже организовали власт. Када је бунтовничка дружина доживела неславан крај, победници су трошили хартију на подношење извештаја о бунтовничком походу и испитивање сумњивих лица. Међутим, од исправа Преки суд није имао никакве користи. Помоћу њих није добио ниједан податак о којем претходно није имао бар нека сазнања.

### **3.3.6. Јемства представника власти за окривљене**

Ово доказно средство у процесима пред Преким судом појављивало се у два облика. Први би могао да се назове чистим јемством. Такав назив смо му дали јер се улога јемаца састојала искључиво у томе да гарантују за морална својства и исправно политичко држање окривљеног. Други вид јемства имао је и обележја сведочења, пошто се представници власти нису изјашњавали само о каквоћи и политичким убеђењима окривљеног лица, већ су износили и своја сазнања о делима за која се оно терети.

Чисто јемство Преки суд је искористио као доказ у поступку против Лазе Митровића Белог и Јеремије Мирјанића из Белотића. Шабачки општинари Јован Станишић, Симо Јовановић, Гаврило Матић, Павле Струнђелић и Ранко Милићевић гарантовали су Преком суду да су окривљеног увек одликовали честитост и поштење и да је вазда био истакнути приврженик уставобранитеља. Податак о ваљаном политичком држању Јеремије Мирјанића, који је на дан буне гостима кафана у Бадовинцима и Клењу делио дукате да наздрављају Обреновићима, Преком суду су пружили белотићи кметови и срески начелник.<sup>865</sup>

Димитрије Баничић, чаругџија из Мачванске Митровице, изјавио је у присуству представника своје општине да је 22. септембра са Јованом Милићем и Нестором

---

<sup>864</sup> АС, КБ 13/38, Исказ Вучка Топалђорђевића.

<sup>865</sup> АС, КБ 20/12, Исказ Лазе Митровића; КБ 7/31, Испытъ Ёремиѣ Мирянића изъ Белотића Окружја Шабачкогъ.

Симићем ишао у Салаш<sup>866</sup> да тражи кмета свог села Николу Обретковића и да том приликом није учинио ништа због чега би дошао на суд. Петорица општинара Мачванске Митровице – Петар Симић, Ђока Симовљевић, Петар Милановић, Панто Вукојевић и Јован Јовановић окарактерисали су Банићевићево потврдили су Банићевићево казивање као истинито, додајући да су окривљеног одувек красили част, поштење и доброта.<sup>867</sup>

У изворима не постоји ниједан путоказ према мотивима судија да јемство представника власти изведу као доказ. Види се само да се Преки суд служио овим преживелим делићем средњег века у нововековном праву у поцтупцима против мање значајних окривљених, којима су на терет стављане лакше оптужбе. Та чињеница довољно је упориште за тврдњу да јемство представника власти није дало иоле значајан допринос да Преки суд дође до неопходних сазнања.

#### 4. РАЗЛОЗИ ЗА ПРЕКИД ИСТРАГЕ ПРОТИВ НЕКИХ ОКРИВЉЕНИХ

После спроведног доказног поступка обустављена је истрага против двоје окривљених. Стојку Митровићу и Маци Цукић.

Истрага против Стојка Митровића завршила се ослобађањем окривљеног из чисто правног разлога. Окривљеном је пошло за руком да побије оптужбу коју му је на врат натоварио Павле Мирковић. Пошто је Митровић негирао да је Мирковићу говорио о постављању Михајла Обреновића и Вучића за кнеза, што су својим исказима поткрепили сведоци Живко Николић и Мијаљко Јовановић. За Преки суд казивање двојице сведока било је довољан доказ невиности окривљеног.<sup>868</sup> На дванаестом листу предмета поступка против Павла Мирковића налази се очигледно антидатирани запис да је Стојко Митровић као невин пуштен.<sup>869</sup>

---

<sup>866</sup> Највероватније Салаш Ноћајски, село до Мачванске Митровице.

<sup>867</sup> АС, КБ 11/39–40, Испитъ Надъ Димитриѣмъ Баничиѣмъ жителѣмъ Митровачкимъ, учинѣнъ прекимъ Судомъ у Логору Кодъ Шабца 15. Октоврѣя 844.

<sup>868</sup> АС, КБ 36/4, Исказ Павла Мирковића; КБ 36/5, Други исказ Павла Мирковића. У Распису о доказима било је прописано да су за осуђујућу пресуду, уз одређене изузетке, потребни сагласни искази два сведока. Преки суд је ту одредбу аналогно применио на доказивање невиности. Петровић, *Речник*, стр. 421.

<sup>869</sup> Белешка носи датум 4. октобар, који никако не може бити дан прекида истраге, јер је Митровић исказ дао тек 24. октобра. Врло је велика вероватноћа да је аутор записа вратио Митровићево ослобађање један месец уназад; 4. новембра извршено је друго суочење између Мирковића и Митровића. АС, КБ 36/4–5, Други исказ Павла Мирковића; КБ 36/12, Запис о прекиду истраге против Стојка Митровића.

Разлог за обустављање истраге против Цукићке обавијен је велом тајне. У списима Преког суда нема ниједног јединог слова о њеном ослобађању. Због тога можемо само да нагађамо шта је Преки суд навело на такву одлуку. Једно је сигурно: прекид истраге против двадесетдеветогодишње супруге Петра Лазаревића Цукића није наступио због убеђености Преког суда у невиност окривљене. Да је тако потврде су образложења пресуда Стојиљку Стојановићу и Антонију Радивојевићу, у којима се помињу бунтовна дела Цукићке.<sup>870</sup> Врло је лако могуће да је поступак против Цукићке вођен само да би се окривљена заплашила и да је истрага прекинута на интервенцију истог оног фактора који је одобрио њено споровођење.<sup>871</sup>

У изворима је забележено једно безуспешно заузимање представника нижег нивоа власти за окривљеног. Симо Петронијевић, Ђоко Паунковић, Милисав Радосављевић, Јован Рекалић и извесни Аврам (чије је презиме у извору нечитко написано) обавестили су Преки суд да Павле Миловановић за време буне није ништа лоше урадио и молили да се против њега прекине истрага. Пресуда изречена Павлу Миловановићу доказ је да Преки суд молбу општинара није уважио.<sup>872</sup>

## 5. ДОНОШЕЊЕ ПРЕСУДЕ, ВРСТЕ ПРЕСУДА И ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНИ

### 5.1. Доношење пресуда

На поступак доношења пресуда светло бацају саме пресуде Преког суда, али и казивања савременика. Количина података о већању судија добијена од тих извора врло је далеко од задовољавајуће. На нашу срећу, образложења пресуда садрже и неке елементе који нам омогућавају да баратамо претпоставкама.

Из образложења пресуда види се да је пресуђивању претходило разматрање аката поступка, најчешће записника исказа окривљених.

На пресудама Преког суда често ћемо видети прецртане олакшавајуће или отежавајуће околности. У пресуди изреченој Јовану Мостићу Преки суд је окривљеном

---

<sup>870</sup> АС, КБ 28/28, Пресуда Стојиљку Стојановићу и другима.

<sup>871</sup> Аргумент више за изнету претпоставку је податак да Цукићи то није био први пут да делује против уставобранитељског режима. Пред крај 1842. откривено је да је она помагала свом брату око припремања антиуставобранитељске завере, због чега је кнез Александар тражио да се против ње спроведе истрага. Види Милићевић, *Obrenovićevske zavere*, str. 66.

<sup>872</sup> АС, ПО 129/57, Симо Петронијевић, Ђоко Паунковић, Милисав Радосављевић, Јован Рекалић и Аврам Преком суду, Шабац 12. X 1844.

као олакшице навео да је доказ како је савесно испуњавао дужност чињеница да је послао Ђоку Обретковића да пази на брод за који се веровало да ће превести у Србију коње кнеза Милоша и да није знао да ће катане проћи кроз његов срез, те да у том тренутку није био у могућности да им се супротстави. Међутим, у коначној верзији пресуде те две олакшавајуће околности су прецртане.<sup>873</sup>

На исти начин Преки суд је поступио у поступку против Јанче Џангулића. Овом окривљеном најпре је као олакшавајућа околност признато то што је после доласка бунтовника у својој кући скривао Пају Струнцилића, за којим су се катане дале у потрагу, да би се касније судије одлучиле да се тај Џангулићев поступак не нађе у пресуди окривљеном.<sup>874</sup>

На записнику пресуде Алекси Стефановићу из Чајетине прво је стајало да је осуђени отишао да јави катанам да их у Лозници неће дочекати оружани отпор зато што је као слуга Боје Катића желео да се покаже верним и услужним према свом газди. У коначној верзији пресуде преко те чињенице превучене су три линије.<sup>875</sup>

Из пресуде Сими Станисављевићу, с друге стране, изостала је отежавајућа околност која је на њој прво била наведена: да кривицу окривљеног увеличава то што су договори о подизању буне у које се укључио спроведени у дело.<sup>876</sup> Није немогуће да је Преки суд ту околност избацио из пресуде јер је желео да буде доследан. У неким раније изреченим пресудама за исто кривично дело окривљенима као чињеница да је буна избила не наводи се као отежавајућа околност за осуђеног, па према томе није могло да буде тако ни у Станисављевићевом случају.<sup>877</sup>

Чињеница да се на пресудама налазе прецртане олакшавајуће и отежавајуће околности, према нашем мишљењу, сведоче да се Преки суд током већања о својим одлукама двоумио да ли да нешто узме за олакшицу, односно отежицу окривљенима.

---

<sup>873</sup> АС, КБ 38/11–12, Изводь Суђеня у изступленію Г. Јована Мостића, Подпоручика и Началника Среза Мачванскогь, Окр. Шабачкогь.

<sup>874</sup> АС, КБ 35/6, Изводь Суђеня у Изступленію Јанче Џангулића изь Шабца.

<sup>875</sup> АС, КБ 58/5, Изводь Суђеня у преступленію Алексе Стефановића изь Чајетине, Окружїя Ужичкогь, служившегь у Лозници.

<sup>876</sup> АС, КБ 61/26, Изводь Суђеня у преступленію Савве Станисављевића изь Коньске, Окрь. Смедеревскогь.

<sup>877</sup> АС, КБ 16/36–37, Изводь Суђеня у преступленію Г. Николе Ракића, Мајора и Началника Среза Колубарскогь, Гедеона Јуришића еромонаха и Намѣстника Монастира Боговађе; Тодора Вукомановића, Писара Началничества Окрь. Смедеревскогь, Пантелие Ђуковића изь Табановића и Косана Ашковића изь Баняна, окрь. Валѣвскогь.; КБ 44/11, Изводь Суђеня у преступленію Ненада Деспотовића, родомь изь села Лађевца, окрь. Рудничкогь, но живившегь у Шабцу. (даље: Пресуда Ненаду Деспотовићу); 28/28–29, Изводь Суђеня у преступленію Стоилька Стояновића родомь изь Ниша, Петра Стояновића; Јована Стояновића; Стевана Михаиловића и Николе Танасковића, изь Београда.

Захваљујући Н. Христићу сазнали смо за два случаја сучељавања мишљења судија о казнама које ће се изрећи окривљенима. Приликом одлучивања о томе како ће се казнити Стојиљко Стојановић и Сима Станисављевић Јован Ресавац, Михаило Лаловић и Живан Маринковић залагали су се за смртну казну, а Глигорије Филиповић и Марко Дабић за доживотну робију.<sup>878</sup> Не желећи да пресуда буде донета прегласавњем, Преки суд молио је Вучића да преломи. Војвода се одлучио за блажу казну.<sup>879</sup>

Било је покушаја да се утиче на брзину доношења пресуда и њихове садржине.

С. Обрадовић записао је у својој аутобиографији да је сазнавши да се планира премештање Преког суда у Београд молио Николу Христића да се њему пресуди док судије не крену из Шапца. Христић се у почетку нећкао, али га је Обрадовићево преклињање у њему пробудило самилост, па се заложио за молбу окривљеног.<sup>880</sup>

Покушајима да се утиче на садржине пресуда дејствовало се у два смера – да се за окривљене избори блажа казна и да буду најстроже кажњени. Циљ чинилаца који су се петљали у поступке против Милоша Богићевића и Матије Симића био је блаже кажњавање двојице окривљених. Да Богићевић не буде кажњен смрћу залагали су се и домаћи и страни фактори. У земљи је за Богићевића, што лично што преко посредника (свог зета Пајка Илића<sup>881</sup>), радила његова жена Цана. Она се за помоћ у остварењу тог циља обратила Николи Христићу. Све што је деловођа Преког суда могао да учини било је да пролонгира истрагу намерним састављањем опширних записника.<sup>882</sup>

Алекса Митровић и Никола Рашевић, житељи Лешнице, код својих сусељана били су на злом гласу. Пошто су их катане дошавши у Шабац пустили из затвора, извршили

---

<sup>878</sup> Двоумљењу није било места. Стојиљковић од обреновићевске емиграције није добио тражени новац, тако да је његово дело остало у покушају. Исто важи и за Симу Станисављевића. Овом окривљеном је око два месеца пред буну обреновићевац Стокица Спасић казао да бившем судији смедеревског окружног суда Сими Радојковићу пренесе да заврбује 200–300 људи за буну и држи их у приправности до даље поруке кнеза Милоша. Станисављевић је са Спасићевом поруком упознао Радојковићеву браћу Милоја и Ранка, али тај чин остао је без икаквих последица. Члан 6 *Закона о бунтовницима* био је јасан: смрћу ће се казнити само онај који успе у подстрекавању других лица на буну. Види КБ 28/5, Први исказ Стојиљка Стојановића; АС, ЧС 61/3–4, 7–8, Први исказ Симе Станисављевића; *Зборник закона* II, стр. 273.

<sup>879</sup> Христић, нав. дело, стр. 105. Ово је право место да поменемо да су тадашњи кривични законици Баварске и Олденбурга предвиђали да преки суд пресуде доноси квалификованом већином од четири гласа. *Strafgesetzbuch für Baiern*, р. 371 (art. 453); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, р. 367 (art. 933).

<sup>880</sup> Јовичић, нав. дело, стр. 10.

<sup>881</sup> Овај шабачки судија је после убиства Николе Нинића и Марка Лазаревића побегао у један ормар, где је све време заливао сува уста водом из флаше. Катански упад толико је преплашио Илића да је по завршетку метежа „памећу фалио”. Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 44; Богојевић, нав. дело, стр. 179.

<sup>882</sup> Христић, нав. дело, стр. 103–104. Дуго трајање истраге упало је у очи енглеском конзулу у Србији Томасу Гренијеу Фонбланку, који је јавио својој влади да је ислеђење развучено с циљем да се окривљени наведе на признање. Види АС, Микрофилмотека – Серија Велика Британија С/ГБ 4, ФО 78/565, л. 288, Фонбланк Роберту Пилу (министру спољних послова), Београд 9. XI 1844.

су бројна недела у Новом Селу и Лешници. Тиме су до максимума појачали мржњу Лешничана против себе, па је председник лешничког примирителног суда Петар Трифуновић у име своје општине молио кнеза, владу и све старешине да се Митровићу и Рашевићу никако не опрости живот, јер су од рођења лоши, неваљали и опасни људи.<sup>883</sup>

Што се спољних чинилаца тиче, за поштеду Богићевићевог живота залагале су се Русија и Аустрија, државе које су биле у лошим односима са режимом у Србији, а благонаклоне према обреновићевцима. Две велике силе су се за окривљеног заузимале преко својих конзула у Београду. Дипломатски представник северног суседа Фердинанд Мајехофер нудио је српској влади чак и да Богићевића упути на издржавање казне у Мункач, аустријску казнионицу за политичке затворенике, уколико у Србији не постоји затвор довољног степена обезбеђења.<sup>884</sup>

На понуду је дат одлучан негативан одговор увијен у дипломатску форму. Петронијевић је, наиме, казао Мајерхоферу да у случају да је кнез о том питању већ донео одлуку, српска влада не оставља готово никакву могућност свог обраћања Порти ради спровођења радњи потребних да би се извршила пресуда изречена султановом поданику коју вазална држава не може да изврши на одговарајући начин. Но чак и када српска влада не би била у могућности да изврши пресуду, српски министар спољних послова сигурно не би тражио помоћ ни од једне стране државе.<sup>885</sup>

Указом о формирању Преког суда било је предвиђено да ће ова установа „зликотцима” које јој Вучић преда судити у року од 24 часа. Указ се, дакле, не изјашњава децидирано у односу на шта се двадесетчетворочасовни рок мери, али логичко тумачење довело нас је надомак закључка да је то тренутак предаје осумњиченог Преком суду. Тако одређен моменат од којег тече рок за доношење пресуде Преког суда био је оригинално решење српских власти. Према аустријском *Закону о злочинима и тешким полицијским преступима* преки суд је изрицао пресуде 24 часа после хватања окривљеног. У баварском, олденбуршком и грчком кривичном законодавству било је прописано да преки суд доноси пресуду 24 часа након саслушања окривљеног. Оригиналност у погледу рачунања рока свакако је плод жеље

---

<sup>883</sup> АС, КБ 34/7, Петар Трифуновић кнезу, влади и старешинама, логор код Шапца 18. X 1844.

<sup>884</sup> АС, Микрофилмотека – Серија Велика Британија С/ГБ 4, ФО 78/565, л. 288, Фонбланк Пилу, Београд 9. XI 1844; АСАНУ, ЗГЈ, И IV, 36/148, Диран де Сент Андре Франсоа Гизоу (министру спољних послова Француске), Београд 15. XI 1844. Д. Страњаковић тврди да је руски конзул покушавао да се избори за блаже кажњавање још неких окривљених. Страњаковић, *Гарашанин*, стр. 125–126.

<sup>885</sup> АС, Микрофилмотека – Серија Велика Британија С/ГБ 4, ФО 78/565, л. 288, Фонбланк Пилу, Београд 9. XI 1844.

да Вучић буде битан чинилац у кривичном поступку против окривљених пред Преким судом.<sup>886</sup>

Помоћу извора које смо прегледали не може да се утврди када је којег окривљеног војвода предао Преком суду. Пошто тренуци од којих је рачунан рок за изрицање пресуде нису познати, не може се сасвим прецизно установити у којој мери је Преки суд испоштовао горе наведену одредбу указа о свом формирању. Приближан оријентир о томе може се добити уколико упоредимо датуме давања исказа окривљених и датуме доношења пресуда. Из овако добијене слике може да произађе само закључак који је повољнији за Преки суд, јер је врло лако могуће да он окривљене није испшотовао одмах пошто их војвода пошаље.

Ограда према овако утврђеним датумима мора да се постави и зато што је поузданост датације неких пресуда дискутабилна. Стојан Обрадовић у својим сећањима на Преки суд каже да је пресуда у поступку против њега донета пред одлазак те установе из Шапца, а на самој пресуди пише да је изречена 30. октобра.<sup>887</sup>

Постоји извештај број пресуда које су донете у року од 24 часа након што је окривљени дао исказ пред Преким судом. Иван Смиљковић и Филип Војиновић изјаснили су се о кривици 28. септембра, а истог дана Преки суд је донео пресуду у поступку њих. Пресуда Илији Митровићу из Козарице, Петру Бркићу из Босне, Алекси Поповићу из Шапца, Мијалку Теодоровићу из Ниша, Живану Јовановићу из Азбуковице и Сретену Бошковићу из Крупња, који су по доласку катана у Шабач пуцали из пушака и викали „Ура!”, донета је 10. октобра, а сви они су дали исказе пред Преким судом дан раније. У процесу вођеном против Филимона Поповића, јеромонаха Троноше, окривљени је дао исказ 13. октобра, када је донета и пресуда.<sup>888</sup>

Размак између давања исказа и доношења пресуде често је био много дужи од једног дана. Заједничка одлика свих поступака у којима се то догодило јесте да су

---

<sup>886</sup> Vukićević, nav. delo, str. 115; *Gesetzbuch über Verbrechen*, p. 296 (art. 506); *Strafgesetzbuch für Baiern*, p. 366 (art. 442); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, p. 451 (art. 923); Von Maurer, op. cit., p. 605 (art. 512).

<sup>887</sup> Јовичић, нав. дело, стр. 10; КБ 43/5, Изводь Суђеня у изступленію Стояна Обрадовића, Писара Суда Окрь. Шабачкогь (Пресуда Сојану Обрадовићу).

<sup>888</sup> АС, КБ 4/17–23, Искази Настаса Логофета, Михајла Арсенијевића, Филипа Војновића и Ивана Смиљковића; КБ 4/121, Изводь Суђеня у преступленію Филипа Воиновића изь Београда, и Ивана Смиљковића изь Јагодине; КБ 5/5–6, 8, 11, Искази Илије Митровића, Петра Бркића, Алексе Поповића, Мијалка Теодоровића, Живана Јовановића и Сретена Бошковића; КБ 5/87, Изводь Суђеня у преступленію Иліе Митровића изь Козарице окрь. Шабачкогь; Петра Бркића изь Босне; Алексе Поповића изь Шабца; Міялка Теодорвића изь Ниша; Живана Јовановића изь Азбуковице окрь. Подрь; Сретена Бошковића изь Крупня; КБ 51/3, Испыть Учинѣнь прекимъ Судомъ Кои е Указомъ Нѣгове Свѣтлости поставлѣнь надь Долуподписатимъ, Кои буде призвать и Слѣдуоѣимъ начиномъ Испитанъ (даље: Исказ Филимона Поповића); КБ 51/5, Изводь Суђеня у преступленію Филимона Поповића Ермонахъ Монастира Троноше, окрь. Подрь (даље: Пресуда Филимону Поповићу).



вођени против окривљених за тежа кривична дела. Међутим, у погледу битног обележја – броја исказа који је окривљени пре доношења пресуде дао, ти процеси могу да се поделе у две групе. Прву чине они кривични поступци у којима је окривљени до пресуде само једном изашао пред Преки суд. У другој се налазе они поступци у којима је окривљени више пута извођен да даје исказ.

Катане Јован Петровић и Стојан Танацковић дали су исказе 3, тј. 7, а пресуду су у (не)извесности ишчекивали до 21. октобра. У поступку против Марка Ракића окривљени је дао исказ 10. октобра, а пресуда је донета осамнаест дана касније. Антоније Радивојевић испитан је 25. октобра, а поступак против њега окончан је доношењем пресуде 7. новембра.<sup>889</sup> У актима ова четири поступка нисмо успели да пронађемо ниједан наговештај због чега су окривљени тако дуго чекали на пресуду. Између ових процеса не постоји никакав заједнички именилац који би указао на разлог одуговлачења са доношењем пресуде. Једино уверљиво објашњење за толико отезање јесте чист немар Преког суда.

Стојадину Миливојевићу, који је исказе дао 9. и 24. октобра, пресуда је изречена шест дана после другог појављивања пред Преким судом. У истрази против Матије Симића – окривљени се о оптужбама изјашњавао 10. и 25. октобра, а Преки суд изрекао је бунтовничком шабачком окружном начелнику пресуду 28. октобра. Стојиљко Стојановић пред Преким судом се појавио 13. и 24. октобра, а пресуда овом окривљеном изречена је 7. новембра.<sup>890</sup>

Из ова три примера видимо да је Преки суд одуговлачио са пресуђивањем или у поступцима против окривљених који нису признали извршење дела или пак окривљених из чијих уста признање јесте изашло, али су по други пут изведени пред Преки суд да би открили још понеки детаљ о припремању буне. Та својства окривљених избацила су на површину циљеве због којих је Преки суд одлагао

---

<sup>889</sup> АС, КБ 4/48, Испыть Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовницыма (Јованом Петровићем, примедба У. С.); КБ 4/116, Испыть Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ (Стојаном Танацковићем, примедба У. С.); КБ 4/142, Пресуда Јовану Петровићу, Стојану Танцковића и Мати Милановићу; КБ 42/3, Исказ Марка Ракића; КБ 42/12, Изводъ Суђеня у преступленію Марка Ракића изъ Мраовске, окръ. Шабачкогъ и Савве Симића бећара изъ Босне; КБ 46/3, Исказ Антонија Радивојевића; КБ 46/7, Изводъ суђеня у преступленію Антонія Радивоѣвића родомъ из Параћина, окръ. Ћупрійскогъ но служивши на добрама бившегъ Князя Міяила Обреновића у Београду.

<sup>890</sup> АС, КБ 39/3, Први исказ Стојадина Миливојевића; КБ 39/12, Искази Стојадина Миливојевића, Стојиљка Стојановића, Пантелије Ћуковића и Косана Ашковића од 24. X 1844; КБ 39/28, Пресуда Стојадину Миливојевићу; КБ 41/3, Први исказ Матије Симића; КБ 41/11, Други исказ Матије Симића; КБ 41/27, Изводъ Суђеня у преступленію Матије Симића, Мајора, изъ Шабца (даље: Пресуда Матији Симићу); КБ 28/3, Први исказ Стојиљка Стојановића; КБ 39/12, 15, Искази Стојадина Миливојевића, Стојиљка Стојановића, Пантелије Ћуковића и Косана Ашковића од 24. X 1844; КБ 28/29, Пресуда Стојиљку Стојановићу и другима.

изрицање пресуде: добијање признања, односно нових података о организацији Катанске буне.

Преки суд је чешће пробијао рок од 24 часа за доношење пресуде него што га је поштовао. Стога се може рећи да се Преки суд није у потпуности одликовао једном од особених разлика које га одвајају од редовних судова – максималном брзином поступка. Није водио поступак од почетка до краја без икаквог прекида, што је била једна од главних особина установе преког суда у немачким земљама.<sup>891</sup> Нешто друго се, с обзиром на превасходни циљ кривичних поступака вођених против главних окривљених, али и чињеницу да је институт преког суда у Србији био у повојима, није могло ни очекивати.

У члану 28 УОС било је предвиђено да пресуда мора да садржи име извршиоца, кривично дело које је он извршио, доказе који поткрепљују кривицу извршиоца и изречену казну.<sup>892</sup> Велика већина пресуда Преког суда задовољава захтеве овог прописа. Има, ипак, и оних које представљају огрешења о УОС. У неким пресудама изостао је извршилац, у неким нема образложења, а из неких се не види какво кривично дело је окривљени извршио, неке су такве да се не разазнаје одлука Преког суда о кривици лица којима суди (!), а из једне се не види сасвим јасно каква казна је изречена окривљеном.

Образложење пресуде једној групи окривљених не садржи ни слово о Ђоки Милинковићу, који је у наслову те пресуде наведен као једно од лица којима се пресуђује. У диспозитиву пресуде, међутим, Милинковићу се изриче казна од 25 батина! Збуњеном читаоцу биће потребно доста времена да установи како је могуће да неко ко се уопште не спомиње у тексту пресуде том истом пресудом буде кажњен. Кључ за ту мистерију пронаћи ће у записнику Милинковићевог исказа пред Преким судом. Тамо пише како је Милинковић катанама куповао ликер. Та радња је у образложењу пресуде грешком ампутирана саокривљеном Глиши Танасићу.<sup>893</sup>

---

<sup>891</sup> *Gesetzbuch über Verbrechen*, p. 296 (art. 506); *Strafgesetzbuch für Baiern*, p. 369 (art. 449); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, p. 454 (art. 929).

<sup>892</sup> *Зборник закона II*, стр. 187.

<sup>893</sup> АС, КБ 5/95, Извод суђеня у преступленію Арсена Ивановича изъ Шабца, Савве Томића изъ Зворника, Трифка Јанковића изъ Шабца; Аксентије Јовановића изъ Ликодра Окрь. Подринскъ. Миће Бѣлчића бећара Босне (sic!); Райка Поповића, изъ Глушаца Окрь. Шабачкогъ; Милинка Трајковића, изъ Скопля у Турској; Марка Настића изъ Орида; Радована Груића, изъ Шабца; Глише Танасића изъ Шабца; Ђоке Милинковића изъ Шабца; Ђоке Милинковића изъ Шабца; Лазара Петровића изъ Глушаца, Окрь. Шабачкогъ; Филипа Јанковића изъ Богатића, окрь. Шабачкъ; Дамяна Стефановића изъ Турске; Стефана Исаиловића изъ Ядра; Ефрема Поповића, изъ Враньске, Окрь. Шабачкогъ (даље: Пресуда Арсенију Ивановичу и другима); КБ 5/49, Исказ Ђоке Милинковића.

У пресуди Стевану Богићевићу наводи се само да је доказана склност осуђеног ка бунтовању, али су изостали докази којима се она поткрепљује.<sup>894</sup>

Преки суд у једну тачку своје пресуде потрпао је образложења кривице Аћима Симића, Неше Марковића, Трифуна Јањетовића, Јанка Јовановића, Петра Стевановића, Илије Јаковљевића, Павла Миловановића, Смиљка Станковића, Милована Богдановића, Јована Милићевића, Димитрија Баничића и Павла Пурића. У тој тачки констатује се да су неки од окривљених у време буне којегде лутали, а неки проносили бунтовне гласове, но не помиње се који од њих спадају у прву, а који у другу групу.<sup>895</sup>

Из образложења пресуде великој групи двадесет једном окривљеном из предмета заведеног под сигнатуром КБ 21 само за тројицу окривљених – Петра Јовановића из Босне, Петра Стојановића и Јована Милошевића може да се наслути да су проглашени кривим. За осталу осамнаесторицу само је написано да је део њих крив, а део невин, али није поменуто ко спада међу прве, а ко међу друге.<sup>896</sup>

Глиша Благојевић и Баја Лазаревић пресудом Преког суда кажњени су лишењем звања. У изреци пресуде стајало је да Лазаревић уколико се касније покаже достојан тога може да буде поново примљен у државну службу за пет година. За Благојевића се, међутим, не каже да ли ће и када моћи опет да буде државни службеник, тако да на читаоцу остаје да нагађа да ли је лишење звања било трајно или привремено.<sup>897</sup> Закони логике говоре у прилог друге опције. Да је оставио могућност Благојевићевог враћања у службу, Преки суд би, као у случају његовог колеге, то изричито навео.

Окривљени обухваћени овим пресудама нису били битније личности, нити су им изречене строге казне. Због тога сматрамо да офрље састављене пресуде нису проистекле из жеље судија да науде окривљенима. Разлози за немарност у сачињавању пресуда су, уверени смо, много безазленији. Један је одсуство концентрације, а други уштеда папира и времена. Писари Преког суда су због обима посла морали да брзају исписујући гломазне пресуде, па не треба да чуди што им се поткрала понека грешка. Осим тога, небитних окривљених било је много и записивачи пресуда изгубили би много драгоценог времена кад би о кривици сваког појединачно правили опширне белешке. Стога су одлучили да их што више скрате, на чему им у тадашњим околностима не би замерио нико, а данас можда покоји претерани формалиста.

---

<sup>894</sup> *Живети у Београду* II, стр. 205.

<sup>895</sup> АС, КБ 11/46, Пресуда Мијату Јанковићу и другима.

<sup>896</sup> АС, КБ 21/42, Пресуда Маринку Тршићу.

<sup>897</sup> АС, КБ 57/9–10, Пресуда Глиши Благојевићу.

## 5.2. Врсте пресуда

Пресуде Преког суда могу се поделити по два критеријума – броја лица који је њима обухваћен и садржине диспозитива пресуде. Према првом критеријуму, пресуде Преког суда поделили смо на појединачне и колективне. У погледу садржине својих изрека, пресуде Преког суда деле се на осуђујуће, ослобађајуће донете услед недостатка доказа и сасвим ослобађајуће. Ове три врсте пресуда у кривичном поступку биле су узакоњене у Распису о доказима.<sup>898</sup>

Појединачне пресуде биле су оне којима је изречена одлука о кривици само једног лица. Примери таквих пресуда су оне изречене Петку Јездићу, Милошу Богићевићу и Аксентију Стефановићу.<sup>899</sup>

Колективних пресуда је у пракси Преког суда било много више него појединачних. Изрицане су у три случаја: 1) објективног конекситета (пресудама су били обухваћени извршиоци истог кривичног дела); 2) мешовитог конекситета (истовремено је изрицана пресуда за више кривичних дела између којих је постојала веза); 3) када Преки суд одлучи да групи окривљених између којих не постоји никаква повезаност изрекне једну пресуду.

Колективним пресудама изрицаним због објективног конекситета могли су да буду обухваћени или сви или само неки саизвршиоци истог кривичног дела. Првој подврсти колективних пресуда биле би пресуда изречена Петру Јовановићу, Јовану Штитарчевићу и Боји Катићу, пресуда Глиши Благојевићу и Баји Лазаревићу, као и она коју је Преки суд изрекао Живку Цвијићу и Николи Јездимировићу.<sup>900</sup>

Друга подгрупа много је бројнија од прве. Такве колективне пресуде сусрећемо у поступцима против катана, лозничких чиновника који су упарађени дочекали Стојана Јовановића и лицима која су у време буне краља по Шапцу. Рецимо, једном пресудом

---

<sup>898</sup> Петровић, *Речник*, стр. 426–427.

<sup>899</sup> АС, 62/5, Изводь Суђеня у преступленію Петка Ездића изь Слатине Окрь. Подринскогь; Димитријевић, нав. дело, стр. 75–83; КБ 32/5, Изводь Суђеня у престуленію Аксентія Стефановића изь Паштрића, Окрь. Валѣвскогь, и учителя при Монастиру Боговађи.

<sup>900</sup> АС, КБ 23/29–32, Изводь Суђеня у преступленію Петра Јовановића, Казначея, Јована Штитарчевића, Писара Началничества окрь. Подринскогь, и Боє Катића Писара Среза Јадранскогь, истогь Округія. (даље: Пресуда Петру Јовановићу, Јовану Штитарчевићу и Боји Катићу); КБ 57/9–10, Изводь Суђеня у престуленію Глише Благојевића, Подпоручика и Помоћника Началничества окрь. Подринскогь и у исто време и Началника Среза Јадранскогь, и Бає Лазаревића, Члена Суда истогь Округія.; КБ 33/8–9, Изводь Суђеня у престуленію Николе Ездимировића и Живка Цвијића изь Лознице.

обухваћени су Настас Логофет, Михајло Арсенијевић, Илија Прокић и Риста Јевтић. Једна пресуда изречена је и Ненаду Васићу и Максиму Крстићу, односно Панти Миличанцу и Миловану Пантелићу, тј. Панти Поповићу и Стевану Радојичићу. Преки суд је истом пресудом донео одлуку о кривици Мијата Николића, Обрада Ђорђевића, Живка Трифуновића, Ивана Ивантића, Радивоја Радовановића, Филипа Митровића, Меје Бећировића, Милана Божића, Симе Ћирића, Марка Симића и Луке Илића, окривљених за крађе у Конаку и кућама у Шапцу.<sup>901</sup>

Колективна пресуда донета због мешовитог конекситета изречена је Ненаду и Атанасију Васићу, Аћиму Моловићу и Ристи Симићу, тј. Стојиљку, Петру и Јовану Стојановићу, Николи Танасковићу и Стевану Михаиловићу.<sup>902</sup>

Преки суд неретко је одлучивао да изрекне једну пресуду насумично одабраним окривљенима између којих није постојала никаква веза. Тако је, на пример, једном пресудом одлучено је о кривици Живана Илића, који је по налогу Милоша Богићевића постављао страже у Табановићу и наредио везивање Танасија Вираоновића, Алимпија Радосављевића, Симе Ширгића, окривљеног за пристајање уз катане и помагање власти које су оне успоставиле, и Јована Дилберовића, којем је на терет стављено да је после преласка Алексе Џелатовића у Србију примио овог бунтовника у својој канцеларији и разговарао с њим. Једна пресуда изречена је и Живку Срдњацу, Стевану Токалићу, Радовану Антонијевићу, Богосаву Матићу, Пантелији Јовановићу Солујићу<sup>903</sup>, Ћири Ковачевићу<sup>904</sup>, Станку Вићентијевићу и Живку Тешићу. Истом пресудом Преки суд је

---

<sup>901</sup> АС, КБ 4/147–148, Пресуда Настасу Логофету и другима; КБ 12/23, Пресуда Максиму Крстићу и Ненаду Васићу; КБ 56/5, Пресуда Панти Миличанцу и Миловану Пантелићу; КБ 59/11, Пресуда Панти Поповићу и Стевану Радојичићу; КБ 14/7–9, Изводь Суђена у преступленію Міята Николића, изь Шабца; Обрада Ђорђевића, изь Миличинице, Окрь. Ваљвскогь; Живка Трифуновића, изь Банова Поля, Окрь. Шабачкогь; Ивана Ивантића Црне Баре, Окрь. Шабь.; Радивоја Радовановића изь Богатића, Окрь. Шабь.; Филипа Митровића, изь Воћняка, Окрь. Подь; Меѣ Бећировића, - Цыганина, изь Шабца; Милана Божића, изь Лознице, Окрь. Подрь.; Марка Симића, изь Клупци, Окрь. Подрь.; и Луке Илића, изь Лѣшнице, Окрь. Шабачкогь (даље: Пресуда Мијату Николићу и другима).

<sup>902</sup> АС, КБ 12/29–31, Пресуда Ненаду Васићу и другима; КБ 28/28–30, Пресуда Стојиљку Стојановићу и другима.

<sup>903</sup> Бершићанин Солујић изјавио је пред Преким судом да је од Мише Гузоњића из Доње Горевнице за буну у Шапцу, после чега је стражи среског начелника која је дошла у његово село да није добро што су катане побијене ако су стварно царски људи. АС, КБ 25/16, Испытъ Пантелиѣ Солуића изь Бершића Окружја Рудничкогь.

<sup>904</sup> Окривљени Ковачевић је у Брусници казао Миловану Нешковићу и његовом рођаку Василију како му је извесна Сока из Аустрије рекла да ће кнез Михаило доћи у Србију и да је у Босни постављен аустријски конзул, што значи да је ова покрајина дошла под Немце, а то ће се десити и Србији. АС, КБ 25/18, Испытъ Ћири Ковачевића изь Бруснице Окружја Рудничкогь.

донео и одлуку о судбини Пере Поповића, Петра Бугарина, Теше Чотрића, Ђорђа Станковића, Мијалка Димитријевића<sup>905</sup> и Милована Стаменића<sup>906 907</sup>.

Распис о доказима регулисао је колико је и каквих доказа нужно за доношење осуђујуће пресуде. Те његове одредбе Преки суд је само делимично поштовао. Да бисмо доказали да је тако, даћемо неколико примера из којих ће се видети квантитет и квалитет доказа на којима је Преки суд засновао своје осуђујуће пресуде.

Арсеније Василијевић је у преткривичном поступку у Начелству Ужичког округа после суочења са Стеваном Кулашевићем, Иваном Стевановићем и Сретеном Јовановићем признао да је њима тројици по свом повратку из Тополе рекао да је у земљи „нешто ослабило” и да му се чини да ће земља пасти под десетак. Пред Преким судом окривљени је променио исказ, рекавши да је Кулашевићу, Стевановићу и Јовановићу казао да је у Тополи од сељака чуо како је судска власт у Србији ослабила, а да ће земља пасти под десетак, који ће убирати Вучић. Преки суд је доносећи пресуду Василијевићу пошао од исказа који је окривљени дао пред њим. Тиме је задовољена одредба Расписа о доказима да окривљени дело које му се ставља на терет призна пред судом.<sup>908</sup>

Окривљени су признања давали, као што је прописала тачка 4 одељка Расписа о доказима посвећеном признању, у непрекинутом казивању. Међутим, Преки суд се често није држао много важније одредбе Расписа о доказима према којој признање мора да изгледа тако да не оставља никакве недоумице око тога да ли је окривљени признао дело или не.<sup>909</sup> Наићи ћемо на образложења пресуда у којима је неодређено казивање окривљеног претворено у признање, а постоје и образложења где је наведено да је окривљени признао дело које у исказу није ни поменуо!

<sup>905</sup> Овај окривљени је 22. септембра био на стражи пред кућом Милоша Богићевића. КБ 13/34, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ надъ Міялькомъ Димитрієвићемъ, жителѣмъ Шабачкимъ.

<sup>906</sup> Стаменић је у исказу пред Преким судом навео да су га на двадесетак дана пре буне Пантелија Ђуковић, Косан Ашковић и Димитрије Загла питали да ли зна да ће кнез Михајло прећи у Србији. КБ 13/36, Испытъ Милована Стаменића изъ Стублыне Окружія Валѣвскогъ.

<sup>907</sup> АС, КБ 19/13–14, Изводъ Суђеня У преступленію Живана Илића изъ Табановића Окрь. Шабачк. Алимпія Радосавлѣвића и Симе Ширгића изъ Шабца, и Јована Дилберовића Практиканта Ђумрука Шабачкогъ. (даље: Пресуда Живану Илићу, Алимпију Радосављевићу и Сими Ширгићу); КБ 25/30–31, Пресуда Живку Срнадаљцу и другима; КБ 13/50–52, Изводъ Суђеня у преступленію Пере Поповића изъ Шабца; Теше Чотрића, изъ Лѣшнице Окрь. Подринскогъ; Петра Златковића изъ Шабца; Ђорђа Станковића, родомъ изъ Мишковца у Срему; Ђоке Ђаковића – Миловановића Ђехае Мензулане Брусничке, Міялька Димитрієвића изъ Шабца и Милована Стаменића изъ Стублыне Окрь. Валѣвскогъ (даље: Пресуда Пери Поповићу и другима).

<sup>908</sup> АС, КБ 8/24–25, Исказ Арсенија Василијевића у Начелству Ужичког округа; КБ 8/25, Исказ Арсенија Василијевића пред Преким судом; Петровић, *Речник*, стр. 419–420.

<sup>909</sup> Петровић, *Речник*, стр. 420.

Образлажући пресуду изречену Милошу Богићевићу, Преки суд је навео да је окривљени признао како је заповедио Сими Јовановићу, Гаји Трифуновићу и Живојину Радовановићу да катане лепо и часно испрате из Шапца. Ако пак погледамо записник Богићевићевог другог исказа, видећемо да је окривљени рекао само како је могуће да је то учинио. Исто тако, Преки суд је Богићевићеву реченицу да је можда наложио Јовану Гаврићу да пренесе свом кмету да дође у Шабац у својој пресуди окарактерисао као признање окривљеног.<sup>910</sup>

Образложење пресуде Шапчанину Луки Живановићу садржи тврдњу да је он признао да је пошавши да начелнику Поцерског среза Трифуну Смиљанићу пренесе поруку бунтовничког вође да дође у Шабац успут говорио сељацима да су Обреновићи прешли у Београд и наговарао их да досадашњим старешинама откажу послушност. Окривљени Живановић, каже његов исказ, признао је само да је заједно са Ненадом Деспотовићем, Војином Ненадовићем и још некима ишао да обавести Смиљанића шта му је Стојан Јовановић поручио.<sup>911</sup>

Осуђујућа пресуда изречена Ђурђу Танкосићу из Бадовинаца образложена је признањем окривљеног да је заједно са још неким лицима начелнику Луки Стојићевићу украо коња, три качице сира, осам, девет цакова, пушку, мали ћилим, вола и шест свиња. Поглед на исказ окривљеног открива да је он признао само крађу једног вола.<sup>912</sup>

У трећој тачки образложења пресуде коју је Преки суд изрекао Пери Поповићу стоји да је окривљени признао да је након доласка бунтовника у Шабац ишао у тамошњи примирителни суд и тражио да се каса те установе запечати. О томе догађају окривљени је у свом исказу рекао да је заједно са Савом Калпагцијом и једним катаном ишао у шабачки примирителни суд, где су од председника те установе тражили да им изда рачуне. Пошто их нису добили, неименовани бунтовник заповедио је да се благајна примирителног суда запечати, после чега је Поповић восак и печат однео Милошу Богићевићу.<sup>913</sup>

---

<sup>910</sup> АС, КБ 48/25, 30–31, Други исказ Милоша Богићевића.

<sup>911</sup> АС, КБ 5/68, Исказ Луке Живановића; КБ 5/109, Изводь Суђеня у преступленію Спасоя Шкулића, родомь изь Требиня; Ивана Поповића, родомь изь Мачве, Окрь. Шабачкогь; Живана Маринковића, родомь изь Маюра Шабачкогь; Янка Живковића, родомь изь Белотића, Окрь. Подринскогь; Павла Станимировића, родомь изь Шеварица, Окрь. Шабачкогь, Луке Живановића родомь изь Шабца; и Милована Стефановића изь Шабца (даље: Пресуда Спасоју Шкулићу и другима).

<sup>912</sup> АС, КБ 20/7, Исказ Ђурђа Танкосића; КБ 20/27, Пресуда Ивку Лазаревићу и другима.

<sup>913</sup> АС, КБ 13/4–5, Први исказ Пере Поповића; КБ 13/50, Пресуда Пери Поповићу и другима.

Доносећи пресуде којима се окривљени проглашава кривим на основу исказа саокривљених Преки суд нашироко је одступао од Расписа о доказима. У одељку III овог прописа било је предвиђено да окривљени може да буде проглашен кривим за неко кривично дело на основу најмање два сагласна казивања саокривљених да је он то дело извршио. Преки суд није поштовао захтеве ни у погледу квантитета, ни оне који су се односиле на квалитет овог доказног средства.

Када је у питању број исказа саокривљених потребан за осуду, Преки суд се на два начина оглушавао о Распис о доказима. За неке окривљене доказано је да су извршили кривичних дела која су им стављена на терет са мање исказа саокривљених него што је Распис о доказима тражио. Један окривљени пак није проглашен кривим за једну од радњи за коју је оптужен иако је довољан број саокривљених сведочио да ју је извршио.

У образложењу пресуде Петку Јездићу наводи се да је доказано да је окривљени говорио како ће Ђуки Стојићевићу одсећи главу. Записник Јездићевог исказа открио нам је да је овву оптужбу на рачун окривљеног изнео само један саокривљени – Панта Поповић. Још једно дело стављено Јездићу на терет – да је псовао Илију Чворића, било је доказано казивањем једног саокривљеног. У питању је био Стеван Радојичић. Један од аргумената за осуђујућу пресуду Николи Ракићу било је то што је наводно преко Пантелије Ђуковића одвраћао борце антибунтовничке војске из Ваљевског округа од борбе са катанама. За то дело Ракића је оптужио само Пантелија Ђуковић.<sup>914</sup>

За Матију Симића Сима Јовановић и Гаја Трифуновић су казали да им је наложио да прате катане у даљем походу, али у образложењу осуђујуће пресуде бунтовничком шабачком начелнику нигде не налазимо констатацију да је он извршио то дело.<sup>915</sup>

Између исказа саокривљених који су послужили да се донесе осуђујућа пресуда понекад је постојало разногласје.

Осуђујућа пресуда Стевану Станковићу садржи податак да је окривљени у време доласка бунтовника у Лозници од свећа направио слово „М”. За прављење илуминације

---

<sup>914</sup> КБ 62/3–4, Исказ Петка Јездића; КБ 62/5, Пресуда Петку Јездићу; 16/23, Први исказ Пантелије Ђуковића; КБ 16/36, Пресуда Николи Ракићу и другима. Иначе, у поступцима вођеним у одсуству против окривљених који су били у Аустрији извршење кривичних дела често је доказивано исказом једног саокривљеног. Примере из тих процеса нисмо наводили јер је члан 16 Закона о бунтовницима прописао да ће се уколико окривљени приликом доношења пресуде буде у одсуству сматрати да је он признао доказе изведене против њега. Види АС, КБ 65/45–46, Пресуда Јовици Милутиновићу и другима; КБ 65/51–52, Пресуда Панти Ковићу и Стевану Јеленићу.

<sup>915</sup> АС, КБ 41/12–13, Други исказ Матије Симића; КБ 41/25–27, Пресуда Матији Симићу.



писара су, истина, теретила двојица саокривљених – Стеван Радојичић и Максим Крстић. Уколико се баци поглед на писарев исказ, видеће се да су искази двојице саокривљених били разногласни. Док је Радојичић тврдио да је Станковић правио „М” и „О”, Крстић је рекао да је окривљени сачинио само прво од та два слова.<sup>916</sup>

Пресуда којом је Гаврило Стојадиновић проглашен кривим заснива се, између осталог, на казивању саокривљених Јована Станковића, Живана Живковића и Ранка Илића да им је окривљени заповедио да вежу и њему дотерају Арсу Неимаровића јер је вучићевац. Сва тројица јесу рекли да им је Стојадиновић издао ту заповест, али само је Живковић у исказу пред Преким судом споменуо да Неимаровића треба везати зато што је Вучићев присталица.<sup>917</sup>

У поступку против Стојадиновића приметили смо још једно одступање у односу на одредбе Расписа о доказима. Тај пропис налагао је да се пре доношења осуђујуће пресуде на основу исказа саокривљених мора обавити њихово суочење са окривљеним. Преки суд тога се по правилу држао, али Станковић, Живковић и Илић нису били суочени са Стојадиновићем.<sup>918</sup>

Признање у којем окривљени означи некога као свог друга у злочину протезало се и на означено лице. Упитан какво су писмо Штитарчевић и он у време буне послали соколском војводи (муселиму), Јовановић је одговорио да се не сећа. Помоћника Штитарчевића памћење је боље служило, па је судијама Преког суда испричао да су Јовановић и он од соколског војводе писаним путем затражили да им изручи одбеглог Глишу Благојевића. У образложењу пресуде њима двојици Штитарчевићевим признањем био је обухваћен и Јовановић, тако да је констатовано да су њих двојица тражили изручење влади приврженог Благојевића. Петар Пантелић навео је да је са Аврамом Крстићем и Јосипом Бојићем пуцао на вучићевце када их је Марко Ракић послао да то учине. Мада ни Крстић ни Бојић нису рекли да је последњи том приликом

---

<sup>916</sup> АС, КБ 31/6–7, Други исказ Стевана Станковића; КБ 31/9, Пресуда Стевану Станковићу.

<sup>917</sup> АС, КБ 24/11–13, Исказ Јована Станковића; КБ 24/15–16, Исказ Живана Живковића; КБ 24/17–18, Исказ Ранка Илића; КБ 24/25, Изводь Суђеня у преступленію Гавриила Стоядиновића Пароха изъ Звезда, Миліе Ђурђевића изъ Дебрица; Јована Станковића; Живана Живковића, Ранка Илића, Стевана Филиповића, Николе Ђуричића и Петра Димитријевића, ови изъ Яловика, но сви Окружія Шабачкогъ (даље: Пресуда Гаврилу Стојадиновићу и другима).

<sup>918</sup> Петровић, *Речник*, стр. 422; КБ 24/3–5, Исказ Гаврила Стојадиновића.

отварао ватру, у осуђујућој пресуди тројници Ракићевих патролција и он је обухваћен Пантелићевим признањем.<sup>919</sup>

Распис о доказима, истини за вољу, није помињао да ли се признање у којем окривљени означи некога као свог саизвршиоца може протегнути на означено лице, али такав поступак свакако показује да је положај окривљеног у кривичним поступцима пред Преким судом био врло неповољан.<sup>920</sup>

Одредбе Расписа о доказима о броју и својствима сведока потребних за осуду делимично су поштоване.

Казивањем двојице сведока – Степана Тодоровића и Васе Илића за Јеврема Поповића из Врањске је доказано да је после убиства Марка Лазаревића погинулог судију назвао доњошорским<sup>921</sup> начелником. Да је Сима Ширгић 23. септембра у Конаку говорио тамо окупљеним лицима да је Милошу Богићевићу из Београда јављено да је уставобранитељска власт и у престоници оборена, посведочили су Никола Стаменковић, Вујица Белић и Јосип Ивановић. Њихове исказе Преки суд искористио је као доказе за пресуду којом је Ширгић проглашен кривим. За Преки суд су искази Васе Грујевића и Вучка Топалђорђевића били довољан доказ да се Пера Поповић трудио да се пронађе кључ шабачке благајне.<sup>922</sup>

Супротно Распису о доказима Преки суд је нека лица прогласио кривим за нека кривична дела иако их је за њихово извршење оптужио само један сведок. У образложењу пресуде шеснаесторици окривљених заведене под сигнатуром КБ 5/94–96 између осталог пише да исказ Ђоке Ђуре потврђује да је Трифко Јанковић био међу лицима која су хтела да разлупају капију тада већ убијеног Николе Нинића. Казивање Васе Грујовића да је Пера Поповић слагао новац извађен из благајне шабачког начелства у гомиле, премда није било још сведока који би поткрепили ту тврдњу.<sup>923</sup>

---

<sup>919</sup> АС, КБ 23/10, Исказ Петра Јовановића; КБ 23/18, Исказ Јована Штитарчевића; КБ 23/30, Пресуда Петру Јовановићу, Јовану Штитарчевићу и Боји Катићу; КБ 5/10–11, Исказ Петра Пантелића; КБ 5/18, Испытъ Учинѣнь Прекимы Судомъ надъ долуподписатимъ претупникомъ.; КБ 5/33, Испытъ Учинѣнь прекимы Судомъ Кои е Высочайшимъ Указомъ Нѣгове Свѣтлости поставлѣнь надъ долуподписатимъ.

<sup>920</sup> Петровић, *Речник*, стр. 419–427.

<sup>921</sup> Доњи шор био је шабачка улица која је водила ка истоку, у низводном току Саве. Borivoje Ž. Milojević, *La ville de Sabac et ses environs, Comptes rendus du Congrès international de géographie Amsterdam 1938*, Leiden 1938, p. 182.

<sup>922</sup> АС, КБ 5/95, Пресуда Арсенију Ивановићу и другима; КБ 19/13, Пресуда Живану Илићу, Алимпију Радосављевићу и Сими Ширгићу; КБ 13/50, Пресуда Пери Поповићу и другима.

<sup>923</sup> АС, КБ 5/94, Пресуда Арсенију Ивановићу и другима; КБ 13/50, Пресуда Пери Поповићу и другима.

Приликом доношења пресуде Станку Вићентијевићу Преки суд одбацио је сведочења Јована Секулића и Живана Вучетића, што је било у складу са Расписом о доказима.<sup>924</sup>

У највећем броју случајева не може да се разлучи да ли је нека пресуда ослобађајућа донета услед недостатка доказа или сасвим ослобађајућа. На пресудама којима су окривљени ослобађани оптужби често се налази формулација да кривица окривљеног није доказана или да се није могла „обистинити”.<sup>925</sup> На први поглед ствар је јасна. Реч је пресуди којом се окривљени ослобађа услед недостатка доказа. Но у образложењу пресуда Филимону Поповићу и Сави Калпагцији стајало је прво да се никако није могло доказати да су они криви, а затим да одређене чињенице доказују њихову невиност.<sup>926</sup>

На свега једној пресуди експлицитно је наведено да је ослобађајућа пресуда донета услед недостатка доказа. У питању је пресуда изречена Хаџи Мији Адамовићу, Алекси Кујунџићу и Стевану Ћоси.<sup>927</sup> На основу изнетог у образложењу те пресуде намеће се утисак да се Преки суд приликом њеног доношења руководио Расписом о доказима.

У том правном акту било је прописано да се ослобађајућа пресуда услед недостатка доказа доноси ако истрага покаже да постоји извештај о степену сумње да је окривљени извршио кривично дело за које се оптужује, али за то нема довољно доказа. У исказима Радована Пантелића, Крсте Ристића, Петра Митровића и Илије Прокића могу се пронаћи тврдње да се у време припрема за буну говорило како ће поменути тројица ударити на Смедрево у исто време кад катане изврше упад у Шабац. Те тврдње ипак нису пружале довољан материјал за осуду, јер су сазнања четворице катана потицала од оног што су чули од других. Тачка 1а) одељка III Расписа о доказима

---

<sup>924</sup> АС, КБ 25/30, Пресуда Живку Срдњаљцу и другима; Петровић, *Речник*, стр. 422.

<sup>925</sup> КБ 5/110, Пресуда Спасоју Шкулићу и другима; КБ 15/15, Изводь Суђеня у преступленію Јована Павловића, Петра Налбанџића, Васе Ђурђевића изъ Шабца, Николе Клидеса изъ Београда и Јована Поповића – Папуле родомъ изъ Лѣшнице (даље: Пресуда Јовану Павловићу и другима); КБ 24/27, Пресуда Гаврилу Стојадиновићу и другима; КБ 40/9, Пресуда Дамјану Јосићу и Срећку Тадићу.

<sup>926</sup> На свом изласку пред Преки суд окривљени је испричао да је, пошто су катане дошле у Лозницу, био с бунтовницима на вечери. Том приликом од њих је чуо да су Обреновићи и мноштво царских људи прешли у Србију. Узнемирен тим казивањем, јеромонах је после обеда отишао кући. Калпагџија је у свом трећем исказу рекао да је непознати катана тражио од Стеве Каменчића, писара примирителног суда у Шапцу, да му изда рачуне те установе. Писар је на то одвратио да у шабачком примирителном суду нема новца. Капагџија је потврдио његову тврдњу, додавши да су расходи ове установе били већи од прихода. Преки суд заузео је став да тај поступак окривљеног ослобађа кривичне одговорности. КБ 51/3–4, Исказ Филимона Поповића; КБ 51/5, Пресуда Филимону Поповићу; КБ 7/51, Трећи исказ Саве Калпагџије; КБ 7/59, Изводь Суђеня у преступленію Савве Аксентића - Калпакџије изъ Шабца.

<sup>927</sup> АС, КБ 65/55, Пресуда Хаџи Мији Адамовићу и другима.

налагала је, међутим, да исказ саокривљеног може да се призна као валидан доказ једино уколико он изнесе своја непосредна сазнања.<sup>928</sup>

На основу садржаја пресуда за које са сигурношћу може да се каже да су сасвим ослобађајуће закључује се да је ову врсту пресуда Преки суд изрицао ако утврди да окривљени није извршио кривично дело или уколико установи да га је извршио, али постоји неки основ искључења кажњивости или већи број олакшавајућих околности.

Окривљени Мита Румбић из Ниша, Степан Аџаковић, Живко Мојсиловић из Шапца, Милован Симић из Котешнице и Радован Вилотијевић из Осечине ослобођени су јер није постојала ниједна оптужба против њих.<sup>929</sup> Не можемо да се уздржимо да не поставимо питање како су онда уопште дошли под Преки суд? Ово је најбоља илустрација колико се у атмосфери виског напона после пораза катана пазило о сразмерности одмазде и правичном кривичном гоњењу.

Сима Ћирић из Добрића ослобођен је због тога што су сведоци Јован Радовановић и Јован Станишић казали да су му арбија и гуњ из Конака током харања ове установе случајно дошли у руке.<sup>930</sup>

У образложењу пресуде Стевану Радојичићу стоји да је невиност овог окривљеног доказана, али се не наводи чиме. Када се прочита исказ овог окривљеног, стиче се утисак да је проглашен невиним из истог разлога као шесторка поменута у претходна два пасусу.<sup>931</sup>

Основи искључења кажњивости били су крајња нужда, заповест власти и добровољни одустанак уз каснији рад на сузбијању буне.

Као крајњу нужду могли бисмо да окарактеришемо околности под којима је Петар Налбантић узео коња Андрије Нешића. Наиме, окривљени је у својој одбрани рекао да му је на дан побуне Ђорђе Цинцаревић наложио Налбантићу да узме Нешићевог коња и

---

<sup>928</sup> АС, КБ 4/34, Исказ Петра Митровића; КБ 4/39, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ, поставлѣннымъ Указомъ Свѣтлого Господара Князя нашегъ Александра, одъ 25. Септъ. 844. вНо 1327.; КБ 4/54–55, Испытъ Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ бунтовникомъ слѣдуюћимъ.; КБ 4/83, Исказ Крсте Ристића пред Прекимы судомъ; Испытъ 65/55, Пресуда Хаци Мији Аџаковићу и другима; Петровић, *Речник*, стр. 421, 423.

<sup>929</sup> АС, КБ 5/78, Изводъ Суђеня у преступленію Мите Румбића изъ Ниша; Степана Аџаковића, изъ Богатића у Окрь. Шабачкь.; Живка Мойсиловића изъ Шапца; Милована Симића изъ Котешнице, Окрь. Валѣвскогъ, и Радована Вилотијевића, изъ Осечине, Окрь. Валѣвскогъ.

<sup>930</sup> АС, КБ 14/5–6, Исказ Симе Ћирића; КБ 14/8, Пресуда Мијату Николићу и другима.

<sup>931</sup> АС, КБ 59/9–10, Испытъ. Сочинѣнь Прекимы Судомъ надъ Стеваномъ Радојичеми; КБ 59/11, Пресуда Панти Повићу и Стевану Радојичићу.

тима спречи да га се дочепа неки покварењак. После краћег убеђивања Налбантић је на то пристао.<sup>932</sup>

Мада је признао да је после бекства Арсе Неимаровића из руку тројице Стојадиновићевих ловаца ишао да каже кмету Власанице да ухвати бегунца, Преки суд изрекао је Николи Ђуричићу ослобађајућу пресуду, пошто му је јаловички кмет Ранко Мацаревић наложио да изврши дело.<sup>933</sup> Интересантно је да се из нама незнатих разлога Ђуричићев налогодавац није нашао пред Преки судом.

Јован Павловић је, наводи Преки суд у образложењу своје пресуде овом окривљеном, проглашен невиним јер је утекао од катана и прешао у војску Ђуке Стојићевића. Из истог разлога оптужбе је ослобођен Лазо Митровић<sup>934</sup>

У пресуди Стојану Обрадовићу наводи се да је окривљени признао како је писао писма која му је вођа бунтовника диктирао.<sup>935</sup> Међутим, према мишљењу судија, окривљеном су у прилог ишле три олакшавајуће околности: чињеница да је кривично дело извршио из страха, да након његовог извршења није предузео никакве радње у корист бунтовника и да није прихватио звање секретара шабачког окружног начелства на које га је Стојан Јовановић поставио.<sup>936</sup>

Ниједно од доказних средстава која је Преки суд користио да поткрепи своје пресуде није коришћено ни близу слова Расписа о доказима. Судије су испоштовале неважније одредбе тог прописа, док су се о суштинске грубо огрешавале. Кривица Преког суда утолико је већа што је таквим поступцима прибегавао и тамо где је улог био врло велики, у случајевима када би окривљеном претила смртна казна. Накарадна тумачења доказа на штету окривљених, која формално нису противречила закону, али јесу правичности и здравом разуму потрла су и оно мало поступања Преког суда у складу са Расписом о доказима. Због свега тога без икаквог устручавања се усуђујемо да пресуђивање Преког суда назовемо фарсом.

---

<sup>932</sup> АС, КБ 15/15, Пресуда Јовану Павловићу и другима; Петровић, *Речник*, стр. 421.

<sup>933</sup> АС, КБ 24/26–27, Пресуда Гаврилу Стојадиновићу и другима.

<sup>934</sup> АС, КБ 15/15, Пресуда Јовану Павловићу и другима.

<sup>935</sup> Стојан Обрадовић је по наредби предводника бунтовне дружине написао писмо којим се срески начелници из Шабачког округа позивају да са извесним бројем људи дођу у Шабац. АС, КБ 43/3, Исказ Стојана Обрадовића; КБ 43/11, Стојан Јовановић среским начелницима Шабачког округа бр. 1, Шабац 23. IX 1844.

<sup>936</sup> Квалификација последње олакшавајуће околности није одговарала чињеничном стању. У Обрадовићевом исказу не пише да он није прихватио постављење за секретара Начелства, већ да је хтео да се сакрије како не би морао да обавља ту службу. АС, КБ 43/3, Исказ Стојана Обрадовића; КБ 43/5, Пресуда Стојану Обрадовићу.

### 5.3. Одмеравање казни

Приликом изрицања казни Преки суд водио је рачуна о облику виности. Тај закључак потврђују бројни примери.

Матија Поповић из Брадића, који се као учесник катанаског похода обрео стицајем околности – брадићки кмет повео је окривљеног и неке своје сусељане у Лозницу, где их је тобоже звао срески начелник. Уместо капетана, тамо су их дочекали бунтовници, са којима је Брадић ишао док нису побеђени. Окривљени је кажњен трогодишњим робијом.<sup>937</sup>

Четворица земљорадника – Лука Максимовић и Мића Радовановић из Сипуље, Мића Тешић из Липеновића и Никола Павловић из Белотића пратили су катане од Лознице до места пораза. Међутим, у табору бунтовника нашли су се под врло сличним околностима као Брадић. Они су 23. септембра на заповест својих кметова отишли у Лозницу, где су катанама дошли као поручени да појачају њихове редове. Преки суд је Максимовићу, Радовановићу, Тешићу и Павловићу изрекао казну од 50 батина.<sup>938</sup>

Шта би петорицу окривљених из претходна два пасуса снашло да су кривично дело извршили са умишљајем, видимо из пресуда Кости Јовановићу, Теши Чотрићу и Живану Антонијевићу, умишљајним извршиоцима истог кривичног дела. Били би лишени слободе на 10 година уз конфискацију имања и прогонство у унутрашњост Србије.<sup>939</sup>

У образложењу пресуде Јовану Митровићу и слуги Николи каже се да њих двојица јесу превезли Алексу Целатовића из Аустрије у Србију, али да није доказано да су то учинили са умишљајем. Стога је Преки суд окривљенима изрекао формално осуђујућу, а фактички ослобађајућу пресуду. Митровић и слуга Никола кажњени су, наиме, лишењем слободе у трајању дотадведеног притвора.<sup>940</sup> Како би прошли да су за Целатовићеве намере знали, можемо само да претпостављамо. Ако је за ситну услугу као што је куповање ликера за катане Преки суд изрицао батинање, сигурно би помагаче бунтовника да пређу у Србију сигурно снашла много тежа казна.

<sup>937</sup> АС, КБ 27/18, Пресуда Живану Антонијевићу и другима; *Зборник закона I*, стр. 186.

<sup>938</sup> АС, КБ 9/13, Пресуда Луки Максимовићу и другима.

<sup>939</sup> АС, КБ 6/40, Изводь Суђеня у преступленію Андриѣ Стефановића, изъ Валѣва; Павла Рогѣића, изъ Босне; Ивана Ђорђевића изъ Красаве Окрь. Подринскогь; Паѣ Дамяновића изъ Шабца; и Косте Јовановића изъ Босне; КБ 27/18, Пресуда Живану Антонијевићу и другима; КБ 13/51–52, Пресуда Пери Поповићу и другима

<sup>940</sup> АС, КБ 11/46, Пресуда Мијату Јанковићу и другима.

Преки суд уважавао је многе околности као олакшавајуће. По учесталости се истичу младост извршиоца кривичног дела, сила, отклањање последица злочина, стварна заблуда, повођење за надређеним у служби и дотадашња приврженост власти.

Многим извршиоцима чињеница да су млади помогла да избегну казне која су за исто дело изречене старијим окривљенима.

Милану Василићу, осамнаестогодишњем пратиоцу катана од Шапца до Буковице, преки суд изрекао је казне једногодишње робије, 30 удараца на почетку и на крају издржавања казне лишења слободe<sup>941</sup> и конфискације имања.<sup>942</sup>

Риста Ивановић, стар између 18 и 20 година, из Конака је у време када је он харан украо фиџан, јастук, тепсију и некакво стакло за сирће. С обзиром на то да је био млад, кажњен је са 30 удараца штаповима. Колико је окривљени имао среће што је према мерилима Преког суда био недозрео, показује поређење са казном изреченом старијим хараоцима Конака. Они су били осуђивани на двогодишњу робију, батинање у два маха, конфискацију имања и прогонство у унутрашњост земље (уколико су рођени у Србији) или протеривање у постојбину (ако им је место рођења било у иностранству).<sup>943</sup>

---

<sup>941</sup> Иначе, малолетници су у Србији док није донет први кривични законик (1860) телесно кажњавани прутовима. Од малолетника којима је судио Преки суд ту повслатицу је само Лука Мишковић из Рађевине. Поставља се питање зашто је Преки суд био према малолетницима строжи него редовни судови? Можда је тиме мислио да поправи грешке у родитељском васпитању? Или је имао намеру да голобрадим јуношама у корену сасече крила, да се као старији не би разуларили? М. Grubač, *Telesna kazna u Srbiji od Prvog srpskog ustanka (1804) do njenog ukidanja (1873)*, Beograd 2004, str. 37; КБ 5/101, Изводь Суђеня у преступленію Ђоке Крстића изь Шабца; Луке Мишковића изь Рађевине; Станка Радовановића изь Рађевине; Томе Здравковића изь Шабца; Міяила Теодоровића – Ђоше – изь Шабца; Митра Максимовића, бећара изь Босне; Јована Боянића изь Шабца; Теше Ђурића изь Глушаца, Окрь. Шабачкогь; Јована Теодоровића изь Шабца; из Шабца (sic!); Велђка Симеоновића изь Београда; Стевана Величковића изь Ягодине; Петра Николића изь Шабца; Иліе Матића изь Красаве; и Стевана Гавриловића изь Тузле (даље: Пресуда Ђоки Крстићу и другима).

<sup>942</sup> АС, КБ 5/106, Пресуда Васи Трифуновићу Белом и другима.

<sup>943</sup> АС, КБ 18/11, Изводь Суђеня у преступленію Милисава Міяиловића, родомь изь Кука, Окрь. Београдскогь; Стевана Ширгића, родомь изь Шабца, Ристе Ивановића, родомь Коцеля, Окрь. Рудничкогь и Вићентія Брајковића, родомь изь Мрђеновца, Окрь. Шабачкогь.; КБ 6/30–31, Изводь Суђеня у преступленію Дамяна Максимовића бећара изь Босне, Тривка Пушкаровића изь Босне, Николе Вуковића изь Босне Павла Јовановића, бећара изь Босне; Ефрема Поповића, изь Лопатнѣ, Окрь. Валђвскогь; Панте Максимовића, бећара изь Црне Баре, Окрь. Шабачкогь; Уроша Голубовића, бећара изь Крагуевца; Петра Бировлѣвића бећара изь Мајора, Окрь. Шабачкогь; Наче Ђорђевића бећара изь Београда, Ранка Спасоевића – Гливогь – изь Завлака, Окрь. Подринь, Ивана Будимировића, бећара изь Турске; Живка Вукашиновића изь Богатића, Окрь. Шабачкогь; Стојана Симића изь Босне; Марка Симића изь Босне, Јосифа Ђорђевића бећара изь Турске, Јована Петровића, бећара изь Босне; Јосифа Николића бећара изь Цариграда; Савве Митровића, бећара изь Босне; Ђорђа Ристића изь Трнаве; Луке Марјановића изь Босне; Мирка Васића, бећарь изь Мойковића; Панте Станоевића, бећара изь Новогь Села окрь. Шабачкогь; Алексе Малишевића – Лабала – изь Босне; Николе Стевановића изь Штитара, Окрь. Шабачкогь; Живка Крмановића – Брадонића – изь Босне; Пае Бекулића изь Босне; Милоша Немаца бећара изь Шабца; Јована Петровића, бећара изь Босне; Велимира Живковића изь Мишара, Окрь. Шабачкогь; Иліе Алексића – Цефера – бећара изь Босне; Новака Груића изь Кленя, Окрь. Шабачкогь; Міяила Марковића, изь Шабца;

Ђорђа Црномарића, који је у тренутку извршења кривичног дела непријављивања бунтовничких договора имао 23 године, Преки суд је осудио на шибу шест пута кроз тристо момака. Да је био старији, за то кривично дело отишао би на доживотну робију попут, на пример, Николе Ракића, Пантелије Ђуковића и Ненада Деспотовића.<sup>944</sup>

Неким младићима који су пали под Преки суд младост није узета као олакшавајућа околност. Њима су изречене исте казне као старијим друговима у злочину. Примери таквих младих злочинаца су лопови Дамјан Максимовић и Илија Лукић, обојица из Босне, и Мејо Бећировић Циганин из Шапца. Максимовић и Бећировић крали су из Конака кад је он пелешен, док је Лукић са Ђурађем и Пајицом Танкосићем, Луком Гајићем и Максимом Миловановићем крао по кући Луке Стојићевића. Тројица крадљиваца осуђени су на исте казне као и пунолетни саизвршиоци тих дела – Максимовић и Бећировић на две године робије, батинање, конфискацију имовине и прогонство, а Лукић на 80 удараца штапом<sup>945</sup>, прогонство и накнаду штете Луки Стојићевићу у износу који оштећени пред судом докаже.<sup>946</sup>

Старину од преко 70 година Михајла Теодоровића Ђошу катане су поселе на коња и приморале да иде с њима до Лознице. Ту силу, коју се због старости окривљеног без дилеме може означити као апсолутна, Преки суд је узео у обзир приликом изрицања пресуде, па је осудио окривљеног на тромесечну робију без гвожђа. Иначе, окривљени који су пратили катане од Шапца до Лознице кажњавани су петогодишњом робијом,

---

Ивана Гаића, бећара из Босне; и Ђоке Танића бећара из Босне. (даље: Пресуда Дамјану Максимовићу и осталима); КБ 14/7–9, Пресуда Мијату Николићу и другима.

<sup>944</sup> АС, КБ 16/37, Пресуда Николи Ракићу и другима; КБ 44/11, Пресуда Ненаду Деспотовићу; КБ 8/42, 44, Изводь Суђеня у преступленію Димитрія Петровића Чивут – Перића – родомь изь Смедерева; Милована Радовановића, родомь изь Београда; Ђорђа Црномарића, родомь изь Београда; Арсенија Василіевића, родомь из Гривске, Окружія Ужичкогь; Радована Стефановића – Ђака – родомь изь Придворице Окръ. Валѣвскогь; Гае Јовановића Кмета Санковачког родомь изь Радобића, Окръ. Валѣвскогь, и Мила Пушоньића, бећара изь Босне (даље: Пресуда Димитрију Чивутперићу).

<sup>945</sup> Законски максимум телесне казне био је 100 удараца штапом (чл. 22 УОС). Међутим, УОС није дозвољавао да се окривљени у истом наврату казни са више од 50 штапова. Преки суд превидео је тај пропис, тако да се поред горе наведених крадљиваца може пронаћи још осуђених на број удараца који пробија законску границу. Види *Зборник закона* I, стр. 186; КБ 5/84, Изводь Суђеня у Преступленію Остоје Томмића изь Орашца, Окръ. Валѣвскогь.; Благоја Томића изь Босне; и Живоина Гашића изь Миовина, Окръ. Шабачкь. (Пресуда Остоји Томићу и другима); КБ 25/31, Пресуда Живку Срдальцу и другима; 8/44, Пресуда Димитрију Чивутперићу и другима.

<sup>946</sup> КБ 6/3, Исказ Дамјана Максимовића; КБ 6/30–31, Пресуда Дамјану Максимовићу и осталима; КБ 14/5, Исказ Меје Бећировића Циганина; 14/8–9, Пресуда Мијату Николићу и другима; КБ 20/7, Испыть. Сочинѣнь надь Иліомь Лукићемь.; КБ 20/28, Пресуда Ивку Лазаревићу и другима. КБ 37/5, Изводь Суђеня у преступленію Максима Миловановића Ђурчије изь Шапца.



двокатним батинањем, конфискацијом имовине и прогонством са трајном забраном насељавања у близини границе.<sup>947</sup>

Можда је силом на пут са катанама био принуђен и Сава Томић из Зворника. Овај окривљени је Преком суду казао да је морао да води катане до куће Луке Стојићевића, одакле су бунтовници узели једног коња и „нагнали” га да на тој животињи иде с бунтовничком дружином у даљи поход. Преки суд уважио је Томићево казивање. У образложењу пресуде која је изречена окривљеном стоји да је он био приморан да се прикључи катанама. Кажњен је са благих 50 штапова.<sup>948</sup>

Марко Настић и Матија Симић настојали су да отклоне последице својих кривичних дела. Први окривљени је то учинио у потпуности. Пушку коју је отео од Петра Ристића вратио је власнику. То је разлог због којег му је изречена казна од 50 удараца штапом. Симић је након васпостављања уставобранитељске власти у Шапцу својим деловањем у корист владе у одређеној мери умањио своју кривицу. У образложењу пресуде Симићу није наведено које је то радње окривљени предузео „на ползу Правитељства”, али се може претпоставити да је то његова наредба грађанству од 23. септембра да се украдене ствари врате у Конак.<sup>949</sup>

Стварна заблуда призната је за олакшавајућу околност двојници окривљених који су пред избијање буне имали неке податке да ће се она догодити – Јовану Мостићу и Антонију Радивојевићу. Као околности које релативизују Мостићев немар у вршењу службе, поред осталог наведене су чињенице да он пре буне није поседовао довољно чврста сазнања о припремама за подизање „ребелије” и да није поуздано знао када ће брод о којем га је Ћосић обавестио прећи у Србију.<sup>950</sup>

Благу казну изречену Радивојевићу (двогодишњу робију у лаком гвожђу и прогонство у место рођења) образложена је на крајње гротескни начин. Образложење Преког суда како окривљени на основу тога што је Маца Цукић од њега тражила да оде код Милоша Богићевића по 3000 дуката да се подигне буна и казивања Стојиљка Стојановића да ће бити подигнута буна, није могао да зна како се припрема бунтовање (!) представља изругивање здравом разуму.<sup>951</sup> Ако је овако нешто било могуће, срећа је

---

<sup>947</sup> АС, КБ 63/5–6, Пресуда Илији Сарићу; КБ 5/63, Исказ Михајла Теодоровића Ђоше; КБ 5/101, Пресуда Ђоки Крстићу и другима; КБ 5/105–106, Пресуда Васи Трифуновићу Белом и другима; КБ 10/11–12, Пресуда Божину Ђорђевићу и другима.

<sup>948</sup> АС, КБ 5/8, Исказ Саве Томића; КБ 5/94–95, Пресуда Арсенију Ивановићу и другима.

<sup>949</sup> АС, КБ 5/95, Пресуда Арсенију Ивановићу и другима; КБ 41/10, Први исказ Матије Симића; КБ 41/27, Пресуда Матији Симићу. Када је Ђука Стојићевић после свог ослобађања кренуо из Шапца, овластио је Симића да врши дужност начелника за време његовог одсуства. Види Милићевић, *Историја*, стр. 301.

<sup>950</sup> АС, КБ 38/11, Пресуда Јовану Мостићу.

<sup>951</sup> АС, КБ 46/7, Пресуда Антонију Радивојевићу.

што се пред Преким судом није доказивало да је црно бело или да се Сунце окреће око Земље. Вапијуће је очигледно да је Преки суд желео да спаси Радивојевића од доживотне робије запрећене учесницима бунтовничких договора. Међутим, разлози који су га на то навели остали су ван нашег видокруга.

Преки суд прогласио је Панту Поповића и његовог имењака Миличанца кривим за одлазак на добродошлицу катанама, али је навео да кривицу двојице окривљених ублажава то што су пошли за примером других чиновника. Узгред буди речено, Преки суд оштетио је Миличанца. Ђорђу Јездимировићу је као олакшавајуће околности признао писма која је са Миличанцем сачинио, али другом коаутору није.<sup>952</sup>

Лојалност уставобранитељском режиму умањила је степен кривице Глише Благојевића, Баје Лазаревића и Јеремије Мирјанића. Трећем окривљеном изречена је казна од 30 батина. Колико га је раније исправно политичко држање спасило од горе судбине сведочи податак да су за политички безазленије поступке изрицане строже казне. Рецимо, Јеврем Поповић, Лука Лимуновић и Богосав Матић кажњени су са 50 батина.<sup>953</sup>

Не можемо са сигурношћу да кажемо шта је Преки суд сматрао отежавајућим околностима. Из пресуда се сазнаје да је за околности које појачавају кривицу окривљеног Преки суд узимао лака кривична дела извршена у стицају са тежим злочинима.

Нестор Симић проглашен је кривим за читав низ кривичних дела – клицање Обреновићима, превоз Алексе Целатовића од Шапца до Мачванске Митровице и одобравање лажне вести да је кнез Александар убијен. Као шлаг на торти његову кривицу зачинила је искрена реченица из исказа који је дао Преком суду: да је њему свеједно ко је на власти.<sup>954</sup>

Димитрију Чивутперићу, за којег је утврђено да је учествовао у скалапању бунтовничких договора, као отежавајуће околности узете су три чињенице. Прву представља то што је неком хаџији Николи написао молбу адресирану на кнеза

---

<sup>952</sup> АС, КБ 54/9, Пресуда Ђорђу Јездимировићу; КБ 56/5, Пресуда Панту Миличанцу и Миловану Пантелићу; 59/11, Пресуда Панту Поповићу и Стевану Радојичићу.

<sup>953</sup> АС, КБ 5/96, Пресуда Арсенију Ивановићу и другима; КБ 9/13, Пресуда Луки Максимовићу и другима; КБ 7/57–58, Изводъ Суђеня у преступленію Јована Илића или Милића, Јована Петровића, Николе Субасаћа изъ овостранске Митровице; Алексе Исайловића, Косте Стефановића Брасинца и Міяила Христовића изъ Шабца; Ереміе Мирянића изъ села Белотића, Пантелија Симића изъ Мраовске, Павла Тешића изъ Миокуса Окружія Шабачкогъ; Димитрія Мраовића изъ Цесаріе; Савве Ружичића изъ Босне Марка Остоића изъ Коимирича Окружія Подринскогъ, и Павла Јованов. – Шећера. (даље: Пресуда Јовану Илићу и другима); КБ 25/31, Пресуда Живку Срдальцу и другима.

<sup>954</sup> АС, КБ 7/63–64, Пресуда Нестору Симићу и другима.

Милоша, која је садржала увреде на рачун уставобранитељске власти.<sup>955</sup> Друга отежавајућа околност била је певање песама посвећених кнезу Михаилу по кафанама. Према мишљењу судија, Чивутперићеву кривицу чинило је тежом и то што није обавестио надлежне органе да је Илија Здравковић након избијања буне претио онима који би се дрзнули да им се супротставе.<sup>956</sup>

Преки суд је по спроведеном доказном поступку установио да је Илија Ивановић био један од организатора буне у Аустрији. Судије су сматрале да је Ивановићева кривица утолико тежа што је у писму Савету од 21. новембра увредио српску власт. То је као отежица узето и Животи Смиљићу, за којег се истрагом показало да је био упознат са припремањем буне.<sup>957</sup> Властодршце је, нема сумње, заболело што су окривљени врло аргументовано оспоравао уставност и законитост Преког суда.

Постоје индиције да су као отежавајуће околности третиране и лош карактер окривљеног и ранија осуђиваност.

Јован Манојловић Берба из Београда је због праћења катана до Лознице и саучесништва у крађи коња покојног Николе Нинића осуђен на десет година робије, прогонство у унутрашњост и конфискацију имовине. Ако саберемо трајања казни изрицаних за дела која је Манојловић извршио, добијамо број седам. Пошто пресуда Преког суда не пружа објашњење због чега је окривљени тако строго кажњен, били смо приморани да разлоге за то потражимо у другим изворима. Један од њих, писмо Начелства Шабачког округа Вучићу од 9. октобра, нуди нам могући одговор на постављено питање. Шаљући војводи Манојловића, чије хватање му је задало много мука, Начелство је описало овог шабачког берберина као сплеткара и лажова којем нема равног.<sup>958</sup>

Окривљеном Павлу Мирковићу је за горе споменуто казивање изречена шиба од девет пута 300 момака. Колико је Преки суд био оштар према Мирковићу показује паралела са казнама изреченим другим окривљенима који су проносили политички непожељне гласове. Богосаву Матићу и Пантелији Солујићу Преки суд је изрекао казну

---

<sup>955</sup> У тој молби писало је да хаџија Никола не може да опстане под овом владом и да од ње трпи неправде, да га она прогони и малтретира. АС, КБ 8/5, Исказ Димитрија Чивутперића.

<sup>956</sup> АС, КБ 8/41–42, Пресуда Димитрију Чивутперићу и другима.

<sup>957</sup> АС, КБ 65/23–24, Живота Смиљић Савету, Нови Сад 14. XI 1844; 65/19–20, Илија Ивановић Савету, Нови Сад 21. XI 1844; КБ 65/47, Пресуда Јовици Милутиновићу и другима; КБ 65/58, Пресуда Мићи Веселиновићу Тркићу и другима.

<sup>958</sup> У том акту било је написано, па прецртано да је Јован Манојловић одраније познат као бунтовник и противник власти. АС, НОШ 1844, ф. X, р. 1301, л. 153–154, Начелство Шабачког округа бр. 3991, Шабац 9. X 1844; КБ 50/7–8, Изводь Суђеня у преступленію Јована Манойловића – Бербе – изь Београда, и Пауна Настића, изь Шабца.

од 50, а Арсенију Василијевићу од 70 батина. Може бити да је одређеног утицаја на драконску казну за Мирковића имала околност да је окривљени раније двапут осуђиван. Међутим, у образложењу пресуде овом Брусничанину то не пише.<sup>959</sup>

Доказ да је и те како могуће да су строгом кажњавању Манојловића и Мирковића допринеле поменуте две отежавајуће околности представља појава којој смо дали име „скривене олакшавајуће околности”. Реч је о чињеницама за које се засигурно може казати да су ублажавале кривице окривљених, али нису биле наведене у образложењима пресуда Преког суда.<sup>960</sup>

На моменат нас је запањило што је Петар Симић, младић од осамнаест година који је са катанама ишао од Шапца до Лознице кажњен са свега 40 удараца штапом. Када смо преврнули неколико листова и вратили се на записник његовог исказа, ствар нам је постала јасна. Међу општим напоменама о окривљеном било је наведено и његово старосно доба, које нам је све разјаснило.<sup>961</sup>

Поредећи казне изречене Ђурађу Видаковићу и Остоји Томићу, запитали смо се како је могуће да је први за викање „Ура!” пред Конаком требало да претрпи 30, а други 60 удараца штаповима. Ради отклањања сумње да је кривац за то арбитрерност Преког суда, погледали смо опште податке о окривљенима. Видаковић је био двадесетогодишњак, док је Томић имао 45 година.<sup>962</sup>

У образложењу пресуде Теши Лазићу не помиње се никаква олакшавајућа околност. Стога смо се изненадили спазивши да је за крађу два јастука, два мала копорана и једну фирангу из Конака осуђен на 50 удараца штапом. Изненађење је спласнуло када смо на записнику његовог исказа пред Преким судом видели да је у тренутку извршења кривичног дела имао између 18 и 20 година.<sup>963</sup>

Из два разлога је тешко с апсолутном тачношћу установити да ли су казне зависиле од друштвеног статуса осуђених. Окривљени различитог положаја у друштву готово

---

<sup>959</sup> АС, КБ 25/31, Пресуда Живку Срдњаљцу и другима; КБ 8/44, Пресуда Димитрију Чивутперићу и другима; КБ 36/4, Исказ Павла Мирковића; КБ 36/20, Пресуда Павлу Мирковићу.

<sup>960</sup> Распис о доказима је, иначе, прописивао да у пресудама морају да буду записане све олакшавајуће и отежавајуће околности. Петровић, *Речник*, стр. 427.

<sup>961</sup> АС, КБ 22/13, Испытъ Учинѣнь Прекинь Судомъ надъ Долуподписатимъ (Петром Симићем, примедба У. С.) 22/23, Изводъ Суђеня у преступленію Х. Тодора Јовановића изъ Рватске, у Шабцу обитавајућегъ, Пауна Дрезгића и Степана Яшића изъ Дубля Окрь Шабачкогъ, Јована Пантелића изъ Ниша, Теше Лазића изъ Босне, Јована Міятовића изъ Требиня у Ерцеговини, Николе Глишића изъ Одина Села Окрь Шабачкогъ, Петра Симића изъ Босне, Ђурђа Видаковића изъ Рађевине, Илиѣ Ковачевића изъ Овостранске Митровице, и Марка Еремића изъ Брезовице Окрь. Подринскогъ. (даље: Пресуда Хаџи Тодору Јовановићу и другима).

<sup>962</sup> АС, КБ 5/7, Исказ Остоје Томића; КБ 5/84, Пресуда Остоји Томићу и другима; КБ 22/15, Испытъ Учинѣнь Прекинь Судомъ надъ долуподписатимъ (Ђурађем Видаковићем, примедба У. С.); КБ 22/23, Пресуда Хаџи Тодору Јовановићу и другима.

<sup>963</sup> АС, КБ 22/7, Исказ Теше Лазића; КБ 22/23, Пресуда Хаџи Тодору Јовановићу и другима.

без изузетка нису одговарали за исту врсту кривичних дела, што поређење између казни чини тешким. Сем тога, између благе казне и високог положаја у друштву не мора да постоји директна узрочно–последична веза. Друштвени положај немогуће је изоловати од других чинилаца који утичу на кажњавање, тако да се не може тврдити да је баш он одлучујуће допринео да неко буде блаже или строже кажњен.

Без обзира на ове тешкоће, извори ипак нуде довољно аргумената за тврдњу да су окривљени угледници приликом одмеравања казни боље пролазили. У то су нас убедиле три чињенице.

Прва је то што Преки суд поштујући 26 УОС угледницима није изрицао телесне казне.<sup>964</sup> Власт није желела да их обешчисти срамотном казном чак ни у ванредним приликама, чак ни када су били оптужени за тешка кривична дела. Та околност је илустрација како се у једној историјској епохи гледало на лица високог друштвеног статуса.

У тадашњем кривичном праву Србије није било узакоњено начело легалитета. Због тога је било могуће да Преки суд одређену радњу третира као кривично дело ако је изврши лице нижег друштвеног статуса, а да је не сматра за злочин уколико је њен извршилац угледник.

У пресудама Петру Пантелићу, Авраму Крстићу, Јосипу Бојићу и Мијаљку Димитријевићу стражарење у корист бунтовничке власти је поменуто као кривично дело. На записнику исказа Ђорђа Евгенијевића приметили смо тврдњу окривљеног да је по наређењу Милоша Богићевића био на стражи код шабачке пиваре. Образложење пресуде изречене Евгенијевићу не садржи тај податак. Михајло Христовић из Купинова, 1842. разрешен дужности судије шабачког округа, у истрази је навео да је по наређењу Матије Симића 22. септембра увече чувао стражу пред Конаком. Међутим, Христовићу је казна изречена само за то што је на дан избијања буне делио савете Милошу Богићевићу и Матији Симићу.<sup>965</sup>

Крунски доказ да су угледници блаже кажњавани смештен је у актима поступка против Алимпија Поповића. Парох Ступнице, који је испратио катане до краја њиховог

---

<sup>964</sup> *Зборник закона* I, стр. 187; АС, КБ 41/28, Пресуда Матији Симићу; 7/65, Пресуда Нестору Симићу и другима; КБ 13/51–52, Пресуда Пери Поповићу и другима.

<sup>965</sup> АС, КБ 5/105–106, Пресуда Васи Трифновићу Белом и другима; КБ 13/51–52, Пресуда Пери Поповићу и другима; 52/4, Исказ Ђорђа Евгенијевића; 52/7–8, Изводь Суђеня у преступленію Ђоке Евгеніевића, пензионіраногъ Члена Суда Окрь. Шабачкогъ.; КБ 7/29, Испытъ учинѣнь прекимы Судомъ Кои е височаишимъ указомъ Нѣгове Свѣтлости поставлѣнь надъ долуподписатимъ (Михајлом Христовићем, примедба У. С.); КБ 7/57–58, Пресуда Јовану Илићу и другима.

путешствија, кажњен је рашчињењем<sup>966</sup> и двогодишњом робијом у лакој гвожђу. Ни у исказу ни у пресуди Поповићу нема ничега што би могло да се подведе под олакшавајућу околност. Штавише, окривљени је Преки суд упознао са чињеницом да је већ био подвргнут казни за једно политичко кривично дело.<sup>967</sup>

Преки суд је у два случаја изрекао казну која прекорачује законски максимум те врсте санкције. Војина Ненадовића и Гају Јовановића осудио је, између осталог, на 150 удараца штапом, који је требало да буду извршени из три пута: на почетку, у средини и приликом завршетка издржавања трогодишње робије у лакој гвожђу.<sup>968</sup>

Процес против Косана Ашковића окончан је доношењем пресуде којом је окривљени за непријављивање бунтовничких договора кажњен десетогодишњом робијом и конфискацијом имања. Тај поступак Преког суда био је противзаконит, јер је *Закон о бунтовницима* за то дело прописивао доживотну робију.<sup>969</sup>

Непостојање начела законитости у ондашњем српском кривичном законодавству омогућило је Преком суду неограничену слободу у избору казни. Он је ту слободу у великој мери користио. Изрицао је казне које кривично законодавство, додуше, јесте познавало, али нису биле забрањене за дела за која их је Преки суд изрицао. Осим тога, у пресудама Преког суда има и казни које тадашњим прописима нису биле предвиђене.

Државне службенике Преки суд је својим пресудама користио казнама из *Уредбе о чиновницима* – укором, премештајем и привременим лишењем плате. Ђорђе Јездимировић кажњен је најстрожим укором за излазак у параду пред Стојана Јовановића. Ту казну *Уредба о чиновницима* наменила је за чиновнике који изврше лакши облик следећих дисциплинских престапа: непоштовање субординације, одавање службене тајне, немарност у обављању посла и неморалан живот. Због виšekратних одлазака код Стојана Јовановића његов презимењак Сава зарадио је премештај у други округ и лишење плате на три месеца. Никола Петровић је, такође, према слову пресуде Преког суда због непријављивање бунтовника требало да буде премештен у други

---

<sup>966</sup> У шали бисмо Преки суд могли да назовемо судским панданом византијских царева. Поред световних изрицао је и чисто духовне санкције. Гаврилу Берићу је за разношење пробунтовничких тврдњи као казна изречена једногодишња епитимија. АС, КБ 47/5, Пресуда Гаврилу Берићу.

<sup>967</sup> Поповић је, како је сам тврдио, по налогу Милоша Богићевића три месеца пре буне ширио глас да су се бивши кнежеви Милош и Михаило састали у Берлину и договорили се да пређу у Србију. То му је донело тромесечну епитимију у манастиру Боговађи. Као што видимо, та мера није била довољна да га одврати од ћоравог посла. Мора да се радило о чврстој и истрајној линости. АС, КБ 49/3, Испыть Учинънь Прекимы Судомъ, надъ Алимпиомъ Поповићемъ Парохоомъ Ступничкимъ изъ Окрь Подринскогъ збогъ тога што њ онъ, придруживши се Чети Бунтовной подъ Предводителствомъ Стояна Јовановића бившой, съ нѣом до оногъ мѣста ишао, одакле су већ Силомъ Оружја повраћени били.

<sup>968</sup> *Живети у Београду* II, стр. 205; КБ 8/44, Пресуда Димитрију Чивутперићу и другима.

<sup>969</sup> АС, КБ 16/37, Пресуда Николи Ракићу и другима; *Зборник закона* II, стр. 273.

округ и беспалтно обавља службу два месеца. Те две казне могле су се према *Уредби о чиновницима* изрећи за теже облике повреде субординације, одавања службене тајне и вођења неморалног живота.<sup>970</sup>

Уколико би били проглашени за криве, окривљенима против којих је поступак вођен у одсуству изрицане су казне стављања ван закона и привремене или трајне забране повратка у земљу. Ове казне Преки суд није пронашао у тадашњим кривичноправним прописима. Да се окривљени у одсуству тако казне закључено је на састанку кнеза и главешина од 17. октобра.<sup>971</sup>

Стављени су ван закона окривљени који су боравили у Аустрији за које је истрага утврдила да су били организатори Катанске буне – Јовица Милутиновић, Стокица Спасић, Живко Јевтић Бркић, Стеван Аврамовић, Маринко Видосављевић, Илија Ивановић, Панта Ковић, Стеван Јеленић и Алекса Анастасијевић. У пресудама овој седморици стоји да се осуђују на смрт, али наређени начин извршења казне демантује да се ради о смртној казни. Изреке пресуда кажу да ће се смртна казна извршити тако што осуђене од тренутка ступања на тло Србије може да убије сваки Србин и житељ Кнежевине Србије уопште. Ова примитивна казна, којом се осуђена лица уподобљавају дивљачи за одстрел, у изрекама пресуда Спасићу, Ковићу и Јеленићу допуњена је бизарношћу која подсећа на боцкање вуду лутака. Наиме, према пресудама овој тројници требало је подићи три точка (на које су набијана лица над којима је извршена смртна казна) и на њих написати имена „Стокица Спасић”, „Панта Ковић” и „Стеван Јеленић” (!).<sup>972</sup>

Стављање осуђених ван закона свакако је било производ фрустрације власти што не може да се докопа својих љутих противника. Немогавши да их укроти, влада је одлучила да да одушка свом бесу тиме што ће они на папиру бити драконски кажњени. Не треба искључити могућност да су властодршци рачунали са психолошким дејством казне. Без обзира на то што су осуђени били на безбедном, ван домашаја српских власти, нико није толико неустрашив да га таква пресуда бар мало не уздрма.

Трајно је забрањен повратак у земљу окривљенима који су знали за припремање буне, лицима која су покушала да се прикључе бунтовницима, енергичним пропагандистима Обреновића и онима који су тешко увредили српску власт.

---

<sup>970</sup> *Зборник закона* II, стр. 169–172; КБ 54/9, Пресуда Ђорђу Јездимировићу; КБ 55/6, Изводъ Суђења у преступленію Савве Јовановића, Лѣкара Окрь. Подринскогъ.; КБ 45/27, Пресуда писару Николи Петровићу.

<sup>971</sup> АС, КБ 138/109, Петронијевић Вучићу, Београд 17. X 1844.

<sup>972</sup> Мирковић, нав. дело, стр. 76.

Преки суд био је убеђен да је Смиљић знао да се ради на припремању буне. Као чврст аргумент за то судије су истакле што је окривљени по Новом Саду најављивао да ће доћи у Србију, бити старешина и судити неким лицима. За архимандрита Мелентија истрага је показала да је од ћерке кнеза Милоша Савке чуо да ће у Србији бити буна све док њен отац буде имао макар једну пару.<sup>973</sup>

Пејића и Петаковића Алекса Анастасијевић је 24. септембра упутио у Србију као појачање катанама. Њих двојица стигли су у Бољевце, где су остали до 26. септембра, калкулишући с преласком док не виде како ће проћи главнина бунтовничке војске. Пошто су сазнали за неславан крај те војске, отишли су натраг у Земун.<sup>974</sup>

За Тодора из Смедерева истрагом је установљено да је у Панчеву дочекивао људе из Кнежевине који пређу границу, говорио им о скором повратку Обреновића у Србију, а те гласове потурао је и у отацбину.<sup>975</sup>

У образложењу пресуде Милошу Спасојевићу судије су нагласиле да нема доказа како је он био уплетен у припремање буне. Међутим, Преки суд окривљеном није опростио жесток одговор на оптужбу. Спасојевићеве изразе из писма српској влади судије су оквалификовале као безочно вређање тадашње власти, из које се могло извести да бивши поручник прижељкује њену пропаст.<sup>976</sup> Од Спасојевићеве зле судбе нема боље потврде исправности народне изреке да је ћутање злато.

Зависно од тежине извршеног кривичног дела, привремена забрана повратка трајала је две или пет година. Танасије Љочић, од Преког суда означен за курира бунтовног обреновићевског исељеништва, није смео да ступи на тло Србије. Смиљана Огњановић Бећирка, према резонувању судија учестали клеветник власти у Србији, није могла да се врати у постојбину у следећих пет година.<sup>977</sup>

Ваља напоменути да Преки суд није изрицао санкције само лицима која прогласи кривима. Оне су изрицане и окривљенима чија кривица није доказана, али које Преки суд процени као сумњиве и интриганте. Над Ђорђем Станковићем сенка сумње лебдела је због исказа Ненада Деспотовића и чињенице да је одраније био на злом гласу као смутљивац. Преки суд га је стога својом пресудом казнио лишењем накнаде коју је примао на име служења у Начелству Београдског округа и прогонством у унутрашњост. Чиме је пак Миле Пушоњић на себе навукао подозрење Преког суда у пресуди овом

---

<sup>973</sup> АС, КБ 65/55–56, Пресуда Хаџи Мији Адамовићу и другима; 65/58–59, Пресуда Мићи Веселиновићу Тркићу и другима.

<sup>974</sup> АС, КБ 65/57–59, Пресуда Мићи Веселиновићу Тркићу и другима.

<sup>975</sup> АС, КБ 65/58–59, иста пресуда.

<sup>976</sup> АС, КБ 65/48–49, Пресуда Јовици Милутиновићу и другима.

<sup>977</sup> АС, КБ 65/57–59, Пресуда Мићи Веселиновићу Тркићу и другима.



окривљеном није наведено. Помиње се само да је он скитница и склон ширењу дезинформација политичке природе и да му се као таквом изриче казна прогонства у Босну (Пушовић је рођен у Сјеници).<sup>978</sup>

Апсурд по којем ће Преки суд заузети сам врх међу домаћим и бити добра конкуренција неким страним установама које су биле накараде од судова представља феномен који смо назвали „постхумно кажњавање”. Преки суд је 1. новембра изрекао казну конфискације имовине Марку Лазаревићу Маркезану и Тодору Миновићу Мандарцији, пратиоцима катана који су изгубили живот у борби с антибунтовничком војском.<sup>979</sup> Ако су власти очајнички требала средства за поуну државне касе, могла је до њих да дође на други начин и тако избегне да Преки суд будућим нараштајима остави као један од најцрњих показатеља своје владавине.

Сагласно *Закону о бунтовницима* организаторима буне, катанама, њиховим главним помагачима, подстрекачима на „бунт” и окривљенима који су се након прикључења бунтовничкој чети упустили у крађе Преки суд је изрекао смртне казне. Поједине од њих имале су обележје симболичног талиона. Стрељање Боје Катића, Филимона Гргуревића и Гаврила Стојадиновића требало је обавити на местима где су извршили најтежа од својих кривичних дела. Катић је имао да буде стрељан на месту где се састао са Јовановићевом четом и предао јој Лозницу, Гргуревић на Гњили код Корените (јер је тамо бунтовницима читао молитву у којој се кнез Михаило помињао као владар Србије), а Стојадиновић код Црвене Механе, где је после избијања буне стражарио и спречавао размену вести између представника законите власти.<sup>980</sup>

Преки суд је својим пресудама очувао разлике између лица различитих друштвених статуса и после њихове смрти. Осуђени чији је положај у друштву био нижи након извршења смртне казне натицани су на точак и, генералне превенције ради, као страшила постављани на прометним локалитетима. Лешеве осуђених који су рођени у Србији према пресудама Преког суда требало је поставити близу места њиховог рођења. Примери за то су Јован Јовчетић и Стојан Танацковић и Настас Логофет.<sup>981</sup> За осуђене на смрт рођене у иностранству пресуде су предвиђале да буду натакнути на точак или у близини места где им је Преки суд судио или на некој насумично одабраној локацији где је проток људи велик. То потврђују пресуде Петру Лазаревићу, Танасију

---

<sup>978</sup> АС, КБ 13/27, Први исказ Ђорђа Станковића; КБ 13/52, Пресуда Пери Поповићу и другима; КБ 8/44, Пресуда Димитрију Чивутперићу и другима.

<sup>979</sup> АС, КБ 71/4, Решење Преког суда од 1. XI 1844, бр. 136.

<sup>980</sup> Живојиновић, нав. дело, стр. 89; Мирковић, нав. дело, стр. 76–78.

<sup>981</sup> Мирковић, нав. дело, стр. 77–79.

Нешићу и катани Јовану Петровићу.<sup>982</sup> Тела угледника су након стрељања одмах закопавана.<sup>983</sup>

Преки суд био је суров. Међутим, његова суровост није превазилазила ону која је била прописана за преке судове страних земаља. У Баварској, Олденбургу и Грчкој преки суд је за свако кривично дело из своје надлежности могао да изрекне једино смртну казну. Аустријски преки судови били су овлашћени да поред смртне казне изричу доживотну робију, али само лицима која нису имала значајног удела у буни, и то тек пошто су главни кривци кажњени.<sup>984</sup>

Кривични поступак против Ненада Васића је обновљен. То је учињено зато што је Преки суд након изрицања пресуде Васићу за одлазак на дочек Стојану Јовановићу сазнао за писмо лозничког судије свом брату.<sup>985</sup> У поновољеном поступку Васић је проглашен кривим и блага казна изречена у првом процесу (лишење звања) замењена је много строжом – десетогодишњом робијом у лаком гвожђу и конфискацијом имовине.<sup>986</sup>

Извори које смо имали у рукама помињу свега један покушај да се пресуда Преког суда преиначи. Када је Боји Катићу изречена смртна казна, интервенисао је Вучић, за којег Н. Христић вели да је гајио велико поштовање према породици осуђеног. Војвода је задржао извршење пресуде и код судија испитао могућност да писар буде блаже кажњен. Преки суд на то није хтео да пристане, објаснивши Вучићу да Катићево дело тежи злочин од радњи његових саучесника Штитарчевића и Јовановића, па не би било правично да се они стрељају а писару живот буде поштеђен. Судије су се, међутим, досетиле на који начин би Вучић могао да постигне свој циљ. Предочиле су војводи да то што је добио неограничену пуномоћ значи да може и да помилује осуђене. Не желећи да узурпира кнежева овлашћења, Вучић је тешка срца наредио да се пресуда изречена Катићу изврши.<sup>987</sup>

---

<sup>982</sup> Мирковић, нав. дело, стр. 76–77, 79.

<sup>983</sup> Димитријевић, нав. дело, стр. 83; Живојиновић, нав. дело, стр. 89; Мирковић, нав. дело, стр. 77.

<sup>984</sup> *Gesetzbuch über Verbrechen*, pp. 297–298 (art. 508); *Strafgesetzbuch für Baiern*, p. 369 (art. 448); *Strafgesetzbuch für Oldenburg*, p. 453 (art. 928); Von Maurer, op. cit., p. 605 (art. 512).

<sup>985</sup> УОС је у члану 18 предвиђало могућност понављања поступка, али само за кривично дело за које се окривљеном већ судило. Поступак је могао да буде поновљен ако је окривљени ослобођен услед недостатка доказа, па накнадно буду откривени нови докази. *Зборник закона I*, стр. 186.

<sup>986</sup> Јевтић, нав. дело, стр. 70; КБ 12/23, Пресуда Ненаду Васићу и Максиму Крстићу; КБ 12/27, Преки суд Министарству правде, бр. 22, 7. X 1844; КБ 12/29, Пресуда Ненаду Васићу и другима.

<sup>987</sup> Христић, нав. дело, стр. 99; ИГ 167/10, Вучић Чворићу, Петловача 3. X 1844.

## 6. ЕПИЛОГ

Кнежевску канцеларију су још у време рада Преког суда запљуснуле бројне молбе за помиловање осуђених. Као молиоци најчешће се појављују мајске осуђених. Мајка Стојиљка Стојановића необичног имена (Велика) у два маха је молила владоца да укаже милост њеном сину. Јеца, супруга Данила Живановића, молила је да се помилује њен глвонеме син Милош Даниловић, којем је крађа из Конака донела двогодишњу робију у лаком гвожђу, двократним батинањем, прогонством у унтрашњост са трајном забраном насељавања у близини границе и конфискацијом имања. Станица Ранковић, мајка Васе Трифуновића Белог, обратила се кнезу са молбом за помиловање свог сина. Бојана Јовановић молила је владоца за милост према њеном сину Јовану Бојанићу, који је због одласка са катанама до Слеччевића и крађе коња био кажњен са пет година робије у лаком гвожђу, батинањем у два маха, конфискацијом имања и прогонством у унтрашњост.<sup>988</sup>

Од поменутих молби кнез је удовољио само оној коју је поднела Јеца Живановић, због телесног недостатка њеног сина. Осим тога, кнез је до краја 1844. помиловао Илију Прокића. Помиловању су кумовале раније заслуге породице окривљеног. Побуђен повратком Миће Веселиновића Тркића у Србију ради издржавања тромесечног затвора, владар је ослободио шабачког трговца од казне.<sup>989</sup>

Почетком следеће године покренута је политичка акција чији је циљ био да се помилују лица која је Преки суд осудио. Покретач те акције био је руски конзул, а извршилац потпредседник Савета Стефан Стефановић Тенка. Овај русофил у Савету је предложио помиловање осуђених. Кнез тај предлог није подржао не из суштинског, него из начелног разлога. Он је и сам, свакако да би себе приказао као милостивог

---

<sup>988</sup> АС, КБ 5/99–100, Пресуда Ђоки Крстићу и другима; КБ 6/17, Исказ Милоша Немца; КБ 6/30–31, Пресуда Дамјану Максимовићу; Пресуда МИД-В 1844, ф. IV, р. 36, Велика и Стамена Стојиљковић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844; МИД-В 1844, ф. IV, р. 94, Велика Стојановић кнезу Александру, Београд 31. X 1844; МИД-В 1844, ф. IV, р. 169, Јеца Живановић кнезу Александру, Београд 22. XI 1844; МИД-В 1844, ф. IV, р. 144, Станица Ранковић кнезу Александру, Београд 26. XI 1844; МИД-В 1844, ф. IV, р. 134, Бојана Јовановић кнезу Александру, Београд 30. XI 1844.

<sup>989</sup> Милинковић Алавантић, нав. дело, стр. 54–55, 64, 105; АС, МИД-В 1844, ф. IV, р. 155, Кнез Александар Министарству правде бр. 1656, Београд 15. XII 1844; МИД-В 1844, ф. V, р. 69, Кнез Александар Министарству правде бр. 1706, Београд 22. XII 1844.

владара, хтео да обрадује осуђене помиловањем, али није желео да изгледа као да је то учинио на интервенцију стране државе.<sup>990</sup>

Прво помиловање којим је захваћен већи број осуђених кнез је дао 10. маја 1845. Њиме су 23 неважна осуђена ослобођена даљег издржавања казне. Кнежевом одлуком од 20. маја помиловани су Никола Ракић, Косан Ашковић и Никола Ђириловић. Због доброг владања кнез је 17. јуна 1846. помиловао 25 осуђених. Двадесет један ослобођен је даљег издржавања казне, док су осталој петорици казне ублажене. Једном од њих доживотна робија преиначена је у четворогодишњу, а тројици у шестогодишњу.<sup>991</sup> Приликом изрицања казни повољније су третирани угледници. Код давања помиловања боље су, с друге стране, пролазили осуђени нижег друштвеног статуса.

У *Србским новинама* за наредних неколико година не налазимо објаве о помиловањима осуђених које је Преки суд осудио. Дата помиловања су, према томе, само делом поништила ефекте рада Преког суда. Непомиловани су остали да служе као подсетник и опомена потенцијалним бунтовницима.

## VII ЗАКЉУЧАК

Иако су Јованову буну на беспрекоран начин сузбили, противници кнеза Милоша дуго нису били начисто како да судски уобличе тековину свог тријумфа. Достигнути степен друштвеног развоја био је такав да погубљење бунтовника без суђења не би прошло без снажне осуде. Будући без јаког упоришта у народу, Милошеви противници нису смели себи да дозволе такав потез. Уосталом, сами су нападали Милоша за безакоње, па су морали да докажу како они тој појави не теже. Дакле, јасно је било да се кнежев метод обрачуна са бунтовницима не сме применити.

Јованова буна била је хетерогена по структури лица која су у њој узела учешћа, а уз то још територијално распршена. Немајући искуства са судским решавањем таквих ситуација, власт је губила време формирајући истражне комисије надлежне за поједине

---

<sup>990</sup> Страњаковић, *Влада уставобранитеља*, стр. 90; К. В. Никифоров, *Србија в средине XIX в. Начало деятельности по объединению сербских земель*, Москва 1995, стр. 60.

<sup>991</sup> *Србске новине*, бр. 46, 9. VI 1845, стр. 181; исти лист, бр. 37, 10. V 1846, стр. 145; исти лист, бр. 50, 25. VI 1846.

групе окривљених. Дуго јој је требало да дође на идеју о обједињавању истраге, а касније и суђења свим окривљенима. Зато су процеси против окривљених за Јованову буну трајали дугих пет месеци.

Само пет година после Јованове буне власт је имала искуство са установом Преког суда. Зато није било конфузије у погледу тога како истрага треба да изгледа. Требало је да буде што краћа. Међутим, ни Преки суд не може да се похвали претераном брзином. Радио је читава три месеца, што је предуго за ту установу. Ако му се трећи месец због чекања на евенутално појављивање окривљених из одсуства може опростити, претходни свакако не може. Разлога за опроштај нема тим пре што догађај поводом којег је установљен више одавно није био у току и што је одуговлачење са расформирањем Преког суда било мотивисано изнуривањем окривљених ради добијања признања и Вучићевом жељом да утоли глад за осветом.

Чињеница да је надлежност Чрезвичајног суда била одређена, а Преког суда није, лако је објашњива. Политичке околности у којима је деловао Чрезвичајни суд нису биле сувише наклоњене његовим оснивачима. Они јесу имали ветар у леђа од страних сила, али добар део старешина и народа био је уз кнеза Милоша. Зато су кнежеви противници били принуђени да поступају обазриво. Морали су да ограниче надлежност Чрезвичајног суда, јер би гоњење већег број лица проузроковало жестоку реакцију кнежевих присталица. У време Катанске буне разлога за политичке обзире није било. Снага обреновићеваца у Србији била је мала и нису били спремни на акцију. Осим тога, Катанска буна била је окидач за многа и разноврсна кривична дела. Да би се разбукнули криминалитет сузбио, надлежност Преког суда морала је да буде што шира.

Јасно је, исто тако, зашто је Чрезвичајни суд водио више парница него Преки суд. Чрезвичајни суд је из разлога наведеног у претходном пасусу морао што више да подражава редовне судове. Преки суд, насупротив томе, такође због онога што је о њему на истом месту речено, на себе није морао да навуче маску.

Пред Преки суд изведено је више лица него пред Чрезвичајни суд. Два су разлога за то. Први је то што је у Катанску буну и кривична дела која је она произвела било уплетено више лица него у Јованову буну. Други разлог чучи у поступку који је претходио доласку пред судове. С обзиром на карактер лица које је обавило „предистрагу” и начин на који је оно то чинило, није се могло очекивати ништа друго до да Преког суда допадне малтене свако ко буде потказан да је имао удела у Катанској

буни или нередима насталим као њена последица. Са Чрезвичајним судом ствари стоје другачије. Док не буде подвргнуто Чрезвичајном суду, лице осумњичено за кривично дело из његове надлежности морало је да прође истрагу једне, а понекад и више истражних комисија. То је колико-толико смањило број лица која су се касније нашаа пред Чрезвичајним судом.

И окривљени пред Чрезвичајним судом и лица који су чекали суђење пред Преким судом трпели су муке због лоших услова притвора. Ипак, притворски режим није био једнак. О притвореницима којима је суђено за учешће у Јовановој буни водило се више рачуна. Није ни чудо што је тако, када знамо коме је после Катанске буне запало да одлучује о третману притворених.

У обе истраге коришћена су иста доказна средства. То је разумљиво, јер степен развоја кривичног поступка у Србији за пет година које су делиле рад Чрезвичајног и Преког суда није битно одмакао. Два суда изводила су доказе на исти начин. Да подсетимо, Чрезвичајни суд био је састављен из судија окружних судова, а Преки суд махом од лица других занимања. Из тог податка проистиче јачим аргументима већ потврђени закључак да у Србији оног доба у погледу обучености за обављање судијског посла није било никакве разлике између судија и оних који то нису.

Не може се рећи који је од судова према окривљенима у доказном поступку био коректнији. Преки суд често је игнорисао је Распис о доказима, али по том параметру не може да се изврши поређење са Чрезвичајним судом, јер он због непостојања прописа о извођењу доказа није имао шта да прекрши. Питање како би се понашао да јесте спада у домен алтернативне историје, па се њиме нећемо бавити.

Бројем окривљених пуштених на слободу, с друге стране, можемо да се позабавимо, пошто је то критеријум на основу којег поступци вођени поводом Јованове и Катанске буне могу да се упореде. У том погледу истражне комисије претходнице Чрезвичајног суда биле су боље него Преки суд. Ако је за утеху петорици судија Преког суда, милосрђе комесара није било одраз њихове филантропије. За окривљене за учешће у Јовановој буни било је више заузимања него интервенција у корист оних који су пет година касније подвргнути Преком суду.

Преки суд признавао је окривљенима више олакшавајућих околности него Чрезвичајни суд. Тај податак може да се објасни некада врло популарном

марксистичком изреком да квантитет даје квалитет, али и њеном инверзијом коју смо за ову прилику сковали – квалитет даје квантитет. Пошто је број окривљених против којих је Преки суд водио поступак био већи, логично је што је и олакшавајућих околности било више. Олакшавајућих околности морало је да буде много и због шароликости у структури извршилаца кривичних дела из надлежности Преког суда и побуда из којих су они чинили злочине.

Строгост изречених казни параметар је у којем Преки суд има неславни примат. Деловање Чрезвичајног суда пада у време када су његовим оснивачима биле преко потребне нове присталице. Кнежеви противници били су свесни да би строгим кажњавањем окривљених само ојачали њихову љубав према кнезу. Дајући помиловања окривљенима антимилошевска странка чувала је изгледе да их преобрати на своју страну.

Катанска буна избила је после низа покушаја обреновићеваца да поврате власт себи миле династије, с тим да је од свих покушаја обреновићевске реакције била организационо најозбиљнији и по размерама највећи подухват. Власт је према својим непријатељима показивала гестове добре воље. Пошто је Катанска буна била дефинитиван знак да обреновићевци не прихватају пружену им руку, уставобранитељи су увидели да је бесмислено да их штеде. Сада их је требало једном за свагда научити памети и одвратити и од саме помисли да покушају да свргну режим. Судимо да су виновници кривичних дела извршених након избијања буне оштро кажњавани због тога што су општи хаос проузрокован буном искористили за криминал.

Најзад, епизоди рада Чрезвичајног и Преког суда битно су другачији. Променом политичке климе у Србији збрисани су и последњи остаци деловања Чрезвичајног суда. Када је у питању Преки суд, то се није догодило. Није ни могло. Власт се задуго није мењала, а ни њен најопаснији противник.

Упоређивањем Чрезвичајног и Преког суда желели смо да сугеришемо која се од те две установа у свом раду више наругала праву и правичности. Нимало не сумњајући да су наши читаоци до таквог закључка већ дошли, ми кажемо да је то учинио Преки суд.

Једина груба повреда права која може да се доведе у везу са Чрезвичајним судом је његово неуставно формирање. Ни тај чин не иде на душу Чрезвичајном суду, већ његовим оснивачима. Гледана очима времена у којем је настала, ова установа није

урадила ништа страшно. Пет година млађи ванредни суд тиме не може да се похвали. Оно што се грбо родило време не само што није исправило, него је још погрбило. Преки суд кршио је законе, најгрубље вређао здрав разум, грохотом исмевао правичност. Због тога је постао и заувек остао неуклоњива љага на имену уставобранитељског режима.



## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

### I ИЗВОРИ

#### а) Архивска грађа

*Архив Србије*

Varia

Државни савет

Илија Гарашанин

Књажевска канцеларија

Књажевско-српска агенција у Букурешту

Микрофилмотека – Серија Велика Британија

Министарство иностраних дела – Внутрено одељење

Министарство иностраних дела – Инострано одељење

Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење

Начелство Округа шабачког

Поклони и откупи

Преки суд за учеснике у Катанској буни

Стојан Новаковић

Суд Округа београдског

Суд Округа крагујевачког

Чрезвичайна комисија

Чрезвичайни суд над бунтовницима

*Архив српске академије наука и уметности у Београду*

Заоставштина Драгослава Страњакловића

Мемоари Косте Магазиновића

Преписка Косте Богдановића

Преписка Стевана Книћанина

Грађа Историјског института:

Заоставштина Јована Ристића

Заоставштина Косте Николајевића

Заоставштина Матије Бана

Исписи – Заоставштина Гргура Јакшића

Исписи – Заоставштина Радослава Марковића

*Рукописно одељење Народне библиотеке Србије*

Архива Милана Ђ. Милићевића

*Историјски архив Београда*

Земунски магистрат

*Историјски архив града Новог Сада*

Магистрат слободног краљевског града Новог Сада

*Међуопштински историјски архив Шабач*

Суд Округа шабачког

*Hrvatski državni arhiv*

Srijemska županija

## **б) Штампа**

*Allgemeine Zeitung*

*Новине србске*

*Сборникъ законâ и уредбâ и уредбены' указâ, изданы' у Књажеству Србскомъ*

*Србске народне новине*

*Vereinigte Ofner Pester Zeitung*

## **в) Објављени извори**

Boué Ami, *La Turquie d'Europe ou observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les moeurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements diverses, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire* IV, Paris 1840;

Bystrzonowsky Ludwig de, *Sur la Serbie, dans ses rapports européens avec la question d'Orient*, Paris 1845;

*Gedrängte Uebersicht der Ereignisse in Serbien von 1839 bis 1844: Von einem Augezeugen*, Leipzig 1845;

*Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Policey-Uebertretungen.*, Wien 1803;

Quitmann Ernst Anton, *Reisebriefe aus Ungarn, dem Banat, Siebenbürgen, den Donaufürstenthümern, der Europäischen Türkei und Griechenland*, Stuttgart 1850;

*Strafgesetzbuch für die Herzoglich-Oldenburgischen Lande von 1814.*, Oldenburg 1837;

*Strafgesetzbuch für die Königreich Baiern.*, München 1813;

Thouvenel Édouard, *La Hongrie et la Valachie (Souvenirs de voyage et notices historiques)*, Paris 1840;

Ћankovitch, Grouitch, *Les Slaves du Sud ou le peuple serbe avec les Croates et les Bulgares*, Paris 1853;

*Белешке Младена Жујовића државног саветника*, Београд 1902;

Гавриловић Обрад, *Ваљевски окружни суд 1815–1865. године*, Београд 1973;

Исти, *Ђупријски окружни суд 1815–1865.*, Београд 1991;

Гроздановић Ђорђе, *Животоописаніе нѢгове светлости Милоша Т. Обреновића, КнѢза србскогъ II*, Земун 1860;

*Дѣловодный протоколъ одъ 1812. Маія 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића, вр'овног вожда и господара народа србскогъ* (приредио Исидор Стојановић), Београд 1848;

Димитријевић Јован, *Катанска буна у Шапцу, 22. септембра 1844. год.*, Нови Сад 1886;

*Дневник Игњата Васића проте лозничког*, Шабац 1889;

Живановић Тома, *Кривични (казнени) законик и Законик о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије*, Београд 1925;

Исти, *Кривични (казнени) законик. Законик о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије*, Београд 1925;

*Живети у Београду I: 1837–1841* (приредили Мирослав Јовановић, Предраг Марковић, Мирослав Перишић, Дубравка Стојановић, Милан Ристовић), Београд 2003;

*Живети у Београду 1842– 1850: документа Управе града Београда II*, Београд 2004 (приредили Мирослав Јовановић, Предраг Марковић, Мирослав Перишић, Дубравка Стојановић, Милан Ристовић);

*Законикъ грађанскій за Княжество Србско.*, Београд 1844;

*Законникъ о судейскомъ поступку у парницама грађанскимъ за Княжество Сербію.*, Београд 1853;

Јанковић Паун Баћа, *Мемоари и стихотворенија* (приредио Драган Бискуповић), Београд 1998;

Јовановић Владимир, *Успомене* (приредио Василије Крестић), Београд 1988;

Јовичић Драгољуб И., *Катанска буна према мемоарима Стојана Обрадовића који су предати државној архиви, Политика*, бр. 11279 од 25. X 1939, стр. 10;

*Критически изповисовано осветленѢ найновиѢ приключенѢ СербѢ с юридическо публичне стране*, Пешта 1841;

Куниберт Бартоломео, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850* (превео Миленко Р. Веснић), Београд 1901;

Лазаревић Лука, *Катанска буна. Једна пресуда.*, *Записи* I/3 (1927), стр. 163–167;

Љушић Радош, *Непозната биографија Томе Вучића Перишића од Симе Милутиновића*, у: *Зборник радова са научног скупа „Сима Милутиновић Сарајлија – књижевна дело и културноисторијска улога“ одржаног 15. и 16. октобра 1991. године поводом двестогодишњице песниковог рођења*, Београд 1993, стр. 393–411;

Исти, *Сећања Алексе Симића на кнеза Милоша*, Крагујевац 1997;

Маринковић Димитрије, *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића 1846–1869* (приредио Драгослав Страњаковић), Београд 1939;

*Мемоари Стефана Стевче Михаиловића: у два дела: од 1813 до 1842 и од 1858 до 1867* (приредио Живан Живановић), Београд 1928;

Милинковић Алавантић Јован, *Књижевна крађа: Катанска буна у Шапцу 22. септембра 1844. године*, Нови Сад 1889;

Милићевић Милан Ђ., *Кнез Милош прича о себи*, Београд 2001;

Исти, *Кнез Милош у причама*, Београд 1891;

Исти, *Карађорђе у говору и у твору*, Београд 2002;

Исти, *Успомене 1831–1855* (приредио Божидар Ковачевић) Београд 1952;

Милојевић Милош С., *Песме и обичаи укупног народа српског*, Београд 1869;

Николић Атанасије, *Биографија верно својом руком написана*, Београд 2002;

Огњановић Жарко И., *Јован Хаџић о свом раду у Србији, Гласник Историског друштва у Новом Саду* год. IX, св. 26 (1936), стр. 433–436;

Пејтон Ендрју Арчибалд, *Србија најмлађи члан европске породице или боравак у Београду и путовања по планинама и шумама унутрашњости 1843. и 1844. године* (са енглеског превео Бранко Момчиловић), Нови Сад 1996;

Перовић Радослав, *Први српски устанак: акта и писма на српском језику I: 1804–1808*, Београд 1977;

Перуничичић Бранко, *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964;

Исти, *Град Ваљево и његово управно подручје 1815–1915*, Ваљево 1973;

Исти, *Чачак и Горњи Милановац 1815–1865*, Чачак 1968;

Поповић Љубодраг, *Шематизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Београд 1999;

Поповић Радомир Ј., *Исповест Стефана Стефановића Тенке, Мешовита грађа XXI* (2003), стр. 21–40;

Исти, *Мемоар Ђорђа Протића из 1854. године, Мешовита грађа XXIV* (2005), стр. 75–162;

*Преписка Илије Гарашанина 1839–1849* (приредио Гргур Јакшић), Београд 1950;

*Протоколъ писама проте Матије о ратованю край Дрине* (приредио Љубомир П. Ненадовић), Београд 1861;

Рашид-беј, *Рашид-беја историја чудноватих догађаја у Београду и Србији*, Београд 2010;

Рихтер Вилхелм, *Прилике у Србији под кнезом Милошем до његове абдикације 1839. године: приказ најновијих догађаја, карактеристика српског народа и топографска скица кнежевине* (превео Душан Николић), Крагујевац 1984;

*Рудничка нахија 1816–1839: документа Књажевске канцеларије* (приредили Радош Љушић и Ана Самарцић), Горњи Милановац 1995;

Савић Велибор Берко, *Карађорђе – документи II*, Горњи Милановац 1988;

Исти, *Прота Матеја Ненадовић – акта и писма*, Горњи Милановац 1984;

Симић Ђорђе С., *По Швајцарској: путничка писма из год. 1863, Србадија I/8* (1881);

*Смѣсице (Прилози за Историју Србску.)*, Голубица V (1844), стр. 337–343;

*Уставъ Княжества Сербіе. Изданъ и заклетвомъ потврђенъ о Сретенской скупштини*, Крагујевац 1835.

Хацић Јован, *Прилогъ за повѣстницу. Извѣстие Апелл. Суда о побунѣ войника' у Крагуевцу 1839.*, *Огледало србско I/1* (1864), стр. 22–28;

Исти, *Спомени из моега дневника, Огледало србско* I/10 (1864), стр. 289–297;

Христић Никола, *Мемоари 1840–1862*, Београд 2006.

## II ЛИТЕРАТУРА

### а) Монографије и књижевна дела

Battis Ulrich, Gusy Christoph, *Einführung in das Staatsrecht*, Berlin–Boston 2011;

Bauer Anton, *Lerbuch des Strafprocesses*, Göttingen 1835;

Carré Louis Julien, *Les lois de la procédure civile*, Bruxelles 1833;

Caspar Helmut, *Vom Taler zum Euro: die Berliner, ihr Geld und ihre Münze*, Berlin 2006;

Denisart Jean Baptiste, *Collection de décisions nouvelles et de notions relatives a la jurisprudence actuelle*, Paris 1771;

Favard de Langlade Guillaume Jean, *Répertoire de la nouvelle législation civile, commerciale et administrative*, Paris 1823;

Grubač Momčilo, *Krivično procesno pravo*, Beograd 2006;

Isti, *Telesna kazna u Srbiji od Prvog srpskog ustanka (1804) do njenog ukidanja (1873)*, Beograd 2004;

Guzina Ružica, *Opština u Kneževini i Kraljevini Srbiji I: 1804–1839*, Beograd 1966;

Hefter August Wilhelm, *Lehrbuch des gemeinen deutschen Criminalrechts mit Rücksicht auf die nicht exclusiven Landesrechte*, Halle 1840;

Henrion de Pansey Pierre Paul Nicolas, *De l'autorité judiciaire en France, suivie de le compétence des juges de paix*, Bruxelles 1830;

Jaffré Yves Frédéric, *Les tribunaux d'exception 1940–1962*, Paris 1962;

Janković Dragoslav, *Srpska država Prvog ustanka*, Beograd 1984;

Kleinfeller Georg, *Cognitio* in: *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, VII Halbband, Stuttgart 1900;

Klüber Johann Ludwig, *Oeffentliches Recht des teutschen Bundes und der Bundesstaaten*, Frankfurt am Main 1817;

Maurer Georg Ludwig von., *Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskampfe bis zum 31. Juli 1834*. III, Heidelberg 1835;

- Mojović Nikola, *Sudski postupak u rimskom pravu*, Banja Luka 2008;
- Mousset Jean, *La Serbie et son église: 1830–1904*, Paris 1938;
- Müller Wilhelm, *Lehrbuch des teutschen gemeinen Criminalprocesses, mit besonderer Berücksichtigung der teutschen Particularrechte*, Braunschweig 1837;
- Neuhold Johann Nepomuk, *Practische Einleitung zum allgemeinen in allen k.k.österreichischen Erblanden, im Königreich Hungarn und den damit vereinten Provinzen bestehenden Verfahren in Rechtsachen I*, Grätz 1787;
- Nippel Franz Xaver, *Erläuterung der allgemeinen Gerichts-Ordnung vom 1. Mai 1781 II*, Wien 1847;
- Oesterley dem Jüngeren Georg Heinrich, *Handbuch des bürgerlichen und peinlichen Processes für das Königreich Hannover I*, Göttingen 1819;
- Ogorelica Nikola, *Kazneno procesualno pravo s osobitim obzirom na judikaturu kralj. Stola sedmorice i kasacionoga suda bečkoga*, Zagreb 1899;
- Pavlowitch Stewan K., *Anglo-Russian Rivalry in Serbia 1837–1839: the Mission of Colonel Hodges*, Paris 1961;
- Perrot F. J., *Verfassung, Zuständigkeit und Verfahren der Gerichte der preuß. Rheinprovinzen in bürgerlichen Rechtsachen I*, Trier 1842;
- Pfennig Gero, Neumann Manfred J., *Verfassung von Berlin*, Berlin – New York 2000;
- Robert Cyprien, *Les Slaves de Turquie: Serbes, Monténégrins, Bosniaques, Albanais et Bulgares. Leur Ressources, leur tendances et leur progrès politiques I*, Paris 1844;
- Schade Peter, *Grundgesetz mit Kommentierung*, s. l., 2012.
- Simović Miodrag N., *Krivično procesno pravo*, Banjaluka 2007;
- Stefanović Jovan, *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno II*, Zagreb 1956;
- Thomine-Desmazures Pierre-Jacques, *Commentaire sur le Code de procédure civile I*, Bruxelles 1838;
- Tirol Demeter P., *Historische Uibersicht Serbiens unserer Zeit*, Neusatz 1851;
- Vasiljević Tihomir, *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Beograd 1981;



Wesseln Josef, *Füger's gerichtlichen Verfahren in Streitsachen in österr. allgem. Gerichts- und Konkursordnung vom 1. Mai 1781*. I, Wien 1846;

Wiesand Georg Stephan, *Juristisches Hand=Buch*, Hildburghausen 1762;

Арсенијевић Баталака Лазар, *Живот и прикљученија Карађорђа* (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2004;

Исти, *Историја српског устанка I*, Београд 1898;

Бакић Драгољуб Н., *Пет векова Крагујевца: чланци и успомене, преводи и преписка*, Крагујевац 1972;

Богдановић Константин, *Исторія србскогъ устава*, Нови Сад 1861;

Вучковић Војислав Ј., *Српска криза у Источном питању 1842–1843*, Београд 1957;

Гавриловић Андра, *Знаменити Срби XIX века*, Београд 2006;

Гавриловић Михаило, *Из нове српске историје*, Београд 1926;

Исти, *Милош Обреновић II*, Београд 1909;

Глишић Милован, *Глава шећера и друге приповетке*, Београд 1988;

Драшковић Радован, *Ваљево у прошлости: прилози за завичајну историју*, Ваљево 1987;

Ђорђевић Ђорђе С., *Још нека о Сими Милутиновићу*, 1894;

Ђорђевић Мирослав Р., *Србија у Устанку 1804–1813*, Београд 1979;

Живановић Живан, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века IV*, Београд 1925;

Живковић Новак, *Ужички немири (1828–1838)*, Титово Ужице 1979;

Живојиновић Слободан, *Манастир Троноша*, Београд 1969;

Жутић Никола, *160 година владавине права: Врховни суд Србије: 1846–2006*, Београд 2006;

Ивић Алекса, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1926;

Илић Алекса, *Петар Јовановић, митрополит београдски, његов живот и рад*, Београд 1911;

Јанковић Зорица, *Цару на диван*, Београд 2008.

Јанковић Иван, *На белом хлебу: смртна казна у Србији 1804–2002.*, Београд 2012;

Јовановић Слободан, *Влада Александра Обреновића II*, Београд 1931;

Исти, *Друга влада Милоша и Михаила Обреновића*, Београд 1933;

Исти, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*, Београд 1925;

Карацић Стефановић Вук, *Историјски списи II*, Београд 1969;

Исти, *Историјски списи*, Београд 1987;

Исти, *Скупљени историјски и етнографски списи. Књ. I, Грађа за српску историју новијега времена и животи најзнатнијих поглавица*, Београд 1898;

*Криминалистика у Србији (Ковчежић за историју) 1793–1914* (приредио Живојин Л. Алексић), Београд 1996;

Љушић Радош, *Атанаско Михаиловић: црногорски кнез, судија и депутат*, Горњи Милановац 2000;

Исти, *Историја српске државности II: Србија и Црна Гора – нововековне српске државе*, Нови Сад 2001;

Исти, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 2004;

Исти, *Политичке струје у Кнежевини Србији у време првог намесништва (1839–1840) са посебним освртом на прилике у Ваљеву (сепарат)*, Ваљево 1982;

Исти, *Прво намесништво (1839–1840)*, Београд [1995];

Исти, *Србија 19. века II*, Београд 1998;

Марковић Божић В., *Расправе из кривичног поступка*, Београд 1914;

Исти, *О доказима у кривичном поступку*, Београд 1921;

Марковић Радослав, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд 1957;

Исти, *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд 1938;

Медаковић Данило, *Повѣстница народа србског од најстариј времена до године 1850* IV, Нови Сад 1852;

Милићевић Милан Ђ., *Кнежевина Србија*, Београд 1876;

Исти, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888;

Мирковић Зоран, *Смртна казна и казна трчања кроз шибе у Србији 1804–1860*, Београд 2013;

Мојашевић Миљан, *Јужнословенске теме у Котином листу „Allgemeine Zeitung” по дописима Вилхелма Хопеа (1831–1844): везе немачко-српске Вукове и Вуковог доба*, Београд 2001;

Ненадовић Коста Н., *Живот и дела великог Кара-Ђорђа Петровића, Врховног Војводе, Ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака I–II*, Беч 1883–1884;

Никифоров Константин В., *Србија в середине XIX в. Начало деятельности по объединению сербских земель*, Москва 1995;

Никић Федор, *Локална управа Србије у XIX веку: област, округ, срез*, Београд 1927;

Николић Милен М., *Лицеум Књажевства србског у Крагујевцу*, Крагујевац 1988;

Новаковић Стојан, *Уставно питање и закони Карађорђева времена: студија о постанку и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907;

Нушић Бранислав, *Сумњиво лице*, Нови Сад 1997;

Папазоглу Димитрије, *Кривично право и правосуђе у Србији 1804–1813*, Београд 1954;

Петровић Мита, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842. I*, Београд 1897;

Петровић Михаило С., *Београд пре сто година*, Београд 1930;

Попов Нил Александрович, *Србија и Русија од Кочине крајине. I–IV*, Београд 1870;

Поповић Васиљ, *Метернихова политика на Блиском истоку*, Београд 1931;

Поповић Радомир Ј., *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003;

Исти, *Аврам Петронијевић 1791–1852*, Београд 2012;

- Продановић Јаша, *Историја политичких странака и струја у Србији*, Београд 1947;
- Исти, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд [1936];
- Радовановић Војислав С., *Шабачка Посавина и Поцерина: антропогеографска испитивања*, Нови Сад 1994;
- Радовић Димитрије, *Теорија казненог поступка. С погледом на Законик о поступку судском у крив. делима за Књажество Србију, од 10. априла 1865.*, Београд 1870;
- Рајичић Михаило Р., *Црвена варошица: хорника вароши Лешнице до 1904. године*, Лозница 1980;
- Ранке Леополд, *Србија и Турска у XIX веку* (превео Стојан Новаковић), Београд 1892;
- Ранковић Светолик, *Горски цар; Сеоска учитељица*, Пирот 2012;
- Ристић Милован, *Младен Миловановић*, Београд 1962;
- Стојанчевић Владимир, *Милош Обреновић и његово доба*, Београд 1966;
- Страњаковић Драгослав, *Влада уставобранитеља 1842–1853: унутрашња и спољашња политика*, Београд 1932;
- Исти, *Вучићева буна 1842 г.*, Београд 1936;
- Исти, *Илија Гарашанин*, Крагујевац 2005;
- Исти, *Кнегиња Љубица*, Београд 1939;
- Subošić Milica, *Obrenovićevska emigracija i nemiri u Srbiji (1842–1844)*, magistarski rad odbranjen na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1980. godine;
- Филиповић Станоје Р., *Подринске војводе* (сепарат), Шабац 1968;
- Цветић, *Милош Велики: комад с песмом и свирком у пет чинова и двадесет пет слика*, Београд 1901;
- Цвијић Јован, *Аутобиографија и други списи* (приредио Владимир Стојанчевић), Београд 1965;
- Шаркић Срђан, Поповић Драгољуб, Николић Драган, *Историја српског правосуђа (XII – XX век)*, Београд 1997;

Шипка Милан, *Зашто се каже?*, Нови Сад 2007.

## б) Чланци и расправе

Grotefend Georg Friedrich, *Solche wir uns Deutsche oder Teutsche nennen?*, *Abhandlung des frankfurtischen Gelehrtenvereins für deutsche Sprache.*, II (1818), pp. 3–140;

Harenberg, Br., *Von den ersten Thalern in Deutschland.*, *Braunschweigische Anzeigen*, Stuck 6, 21. I 1756, col. 90–93;

Horvat Rudolf, *Varaždin koncem XVI vijeka*, *Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* XIII (1911), str. 247–248;

Jaramaz Reskušić Ivana, *Osnovna obilježja kaznenog postupka u sustavu cognitio extra ordinem*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* XLIII/3–4 (2006), str. 439–470;

Kandić Ljubica, *Prilog proučavanju ustavnog razvitka Srbije 1835–1842*, *Arhiv za pravne i društvene nauke* LX/1–2 (1960), 126–137;

Ista, *Ustav od 1835 godine i njegov značaj za dalji razvoj ustavnosti u Srbiji*, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, god. XLVII, knj. XVI novog (III) kola, br. 1–2 (1960), str. 137–146;

Kleinschrod Gallus Aloys, *Ueber das Standrecht als criminalrechtliche Verfahren.*, *Neues Archiv des Criminalrechts* IX/1 (1826), pp. 270–296;

Marković Radoslav, *Poslednji dani kneza Miloša u Kragujevcu 1839 g.*, *Дом и школа* I/5 (1938–1939), стр. 16–19;

Milićević Jovan, *Obrenovićevske zavere na početku ustavobraniteljskog režima 1842–43 godine*, *Историјски гласник* 1 (1956), стр. 64–76;

Milojević Borivoje Ž., *La ville de Šabac et ses environs*, *Comptes rendus du Congrès international de géographie Amsterdam 1938*, Leiden 1938, p. 181–183;

Mittermaier Carl Anton Joseph, *Die Gesetzgebungen über Belagerungstand, Kriegsrecht, Standrecht, und Suspension der Gesetze über persönliche Freiheit*, *Archiv des Criminalrechts*, erstes Stück (1849), pp. 29–73;

Pavlowich Stewan K., *British Diplomacy and the Serbian Constituion of 1838*, *The Slavonic and East European Review* XXXVIII/90 (1959), pp. 146–169;

Petrić Branko, *Neka pitanja razvoja pravosuđa u Prvom srpskom ustanku*, u: *Zbornik radova o sudstvu i zakonitosti u Prvom srpskom ustanku*, Beograd 1979, str. 37–50;

Petrić Vera, *Razvitak pravosuđa u Srbiji 1815–1839. godine*, *Arhiv za pravne i društvene nauke* god. LII, knj. XXVII novog (III) kola, br. 1–2 (1966), str. 81–94;

Schneider Konrad, *Hatten die Reichmünzreforme eine Chance? Ein Rückblick aus dem 18. Jahrhundert*, *Harz-Zeitschrift* LXI (2010), p. 112–124;

Stojančević Vladimir, *Jedno pismo Avrama Petronijevića knezu Milošu pred donošenje Ustava 1838. godine*, *Arhivski almanah* II-III (1960), str. 320–325;

Vukićević Spomenka, *Građa Prekog suda osnovanog za vođenje sudskog postupka protiv učesnika u Katanskoj buni*, *Arhivski almanah* 2–3 (1960), str. 115–118;

Zuglia Srećko, *Ustav i izvanredni sudovi*, *Slovenski pravnik* XXXIX/7–8 (1925), str. 162–175;

Аврамовић Сима, *Сретењски устав – 175 година после*, *Анали Правног факултета у Београду* LVIII/1 (2010), стр. 36–65;

Андрић Љубисав, *О Јовану Павловићу – писцу и зачетнику књижевног живота у Шапцу на почетку XIX века*, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* XXXII/2 (1985), стр. 443–472;

Богојевић Славко, *Правосуђе у Подрињу у XIX веку*, у: *Право, правда и правосуђе у Подрињу*, Шабац 2000, стр. 43–200;

Боди Александар Д., *Министарска одговорност под Уставом од 1869.*, *Архив за правне и друштвене науке* XI/1 (1911), стр. 64–67;

Вукићевић Миленко, *Катанска буна*, *Време* бр. 292, 12. X 1922, стр. 3;

Гавриловић Даница, *Београдски магистрат у време Првог устанка*, *Годишњак града Београда* XIX (1972), стр. 5–33;

Гашић Г. Ј., *Катанска буна 1844. год*, *Шабачки гласник* бр. 1, 7. I 1929, *Божјићи* додатак за 1928. г. по старом;

ДѢлањѢ околѢ постанка устава србскогѢ, њѢгов постанакѢ, и отуда проистекавише невольѢ), *Словенка* I/3 (1860), 224–230; I/4, стр. 313–320; I/5, стр. 408–418;

- Ђорђевић Димитрије, *Милован Миловановић*, Београд 1962;
- Ивић Алекса, *Абдикација кнеза Милоша Обреновића (13. јуна 1839.)*, *Политика*, бр. 6381, 29. I 1926;
- Исти, *Борба кнеза Михаила против Томе Вучића Перишића од 1840. до 1842.*, *Српски књижевни гласник* књ. XI, св. 2 (1924), стр. 105–119;
- Исти, *Израда законика за Кнежевину Србију (Од 1829–1843)*, *Архив за правне и друштвене науке* год. XI, књ. III, бр. 3 (1921), стр. 177–197.
- Исти, *Катанска буна 1844. године*, год. IV, књ. 14 (1923), стр. 213–221;
- Илић Предраг Г., *Средоточна војна команда у Крагујевцу 1835–1839. године*, у: *Крагујевац престоница Србије 1818–1841, зборник радова са научног скупа одржаног 20. септембра 2006. године у Крагујевцу*, Крагујевац 2006, стр. 113–132;
- Јанковић Драгослав, *Предисторија Сретењског устава и неке напомене у вези с њим*, у: *150 година од доношења Сретењског устава: реферати и дискусија са Научног скупа одржаног у Крагујевцу 7. маја 1985. године*, Крагујевац 1985, стр. 9–20;
- Јевтић Милан, *Споменици из времена Катанске буне у Подрињу, Уствари IV/17 (1961)*, стр. 66–78;
- Јовановић Алекса, *Пекетина буна, Коло I/8 (1901)*, стр. 472–485;
- Исти, *Судови и власти Кћорђева доба*, *Архив за правне и друштвене науке* V/1 (1908), стр. 6–15;
- Јовановић Добривоје, *Јованова буна у Јагодинском округу, Корени I (2003)*, стр. 31–41;
- Кандић Љубица, *Делатност скупштина за време прве владе Милоша Обреновића*, АПФ IX/1–3 (1961), 55–68;
- Лазаревић Лука, *Катанска буна: катане у Лозници, Воља* год. II, књ. II, бр. 6 (1927), стр. 415–418;
- Исти, *Мало полумоћија, Нови живот* књ. XXVII, св. 2 (1926), стр. 57–59;
- Љушић Радош, *Законодавни рад првог намесништва (1839–1840)*, *Историјски гласник* 1–2 (1981), стр. 107–125;

Исти, *Народне скупштине у Србији за време првог намесништва 1839–1840. године*, *Зборник за историју Матице српске* 22 (1980), стр. 17–47;

Исти, *О раду комисије за тумачење Устава из 1838. године*, *Историјски часопис* XXVII (1980), стр. 125–139;

Исти, *Питање династије у време Првог намесништва 1839 – 1840. године*, *Зборник Историјског музеја Србије* XIX (1982), стр. 113–145;

Мијатовић Чедомиљ, *Кнез Милош и пуковник Хоџес*, *Споменик Српске краљевске академије* XVII (1892), стр. 41–116;

Милићевић Јован, *Историја Катанске буне (Србија 1844 г.)*, *Зборник Филозофског факултета* V–1 (1960), стр. 269–312;

Исти, *Милан Обреновић II*, *Зборник за друштвене науке Матице српске* 50 (1968), стр. 150–159;

Исти, *Народне скупштине у Србији 1839–1843. године*, *Зборник филозофског факултета* IV–1 (1957);

Милосављевић Оливера, *Хајдучија у чачанском округу средином 19. века*, *Зборник радова народног музеја* XXXIX (2009), стр. 117–148;

Милосављевић Петар, *Влада уставобранитеља*, у: *Историја Београда II*, Београд 1974, стр. 116–143;

Исти, *Политички живот у Јадру до 1914*, у: *Јадар у прошлости*, Нови Сад 1985, стр. 253–280;

Исти, *Шабац од 1835. до 1914*, у: *Шабац у прошлости II*, Шабац 1980, стр. 163–246;

Милутиновић Светлана, *Буна у Мачви*, *Museum – Годишњак народног музеја у Шапцу* III (2000), стр. 57–82;

Николић Драган, *Законодавство против хајдучије у Кнежевини Србији IV* (1995), стр. 75–80;

Исти, *Начин и околности доношења српских устава*, *Анали Правног факултета у Београду* XXXVII/4 (1989), стр. 397–398;



Павловић Љубомир, *Где су страдале „Катане” 1844. год.?*, *Шабачки гласник*, бр. 6, 31. I 1929;

Исти, *Из живота града Шапца*, *Гласник Географског друштва* IX (1923), стр. 56–66;

Исти, *Колубара и Подгорина*, *Српски етнографски зборник* VIII (1907), стр. 345–1088;

Поповић Мирослав М., *Ванредни судови и политичка суђења у Кнежевини Србији 1838–1869. године*, *Наш траг* XII/1–2 (2015), стр. 362–377;

Исти, *Организација судства у Кнежевини Србији 1838–1846.*, *Српске студије* I/1 (2010), стр. 157–176;

Исти, *Организација судства у Првом српском устанку*, *Митолошки зборник* XXVII (2012), стр. 219–237;

Исти, *Организација судства у Србији 1815–1838*, *Расински анали* X (2012), стр. 41–48;

Поповић Радомир Ј., *Борба за Крагујевац: значај Крагујевца у политичким борбама у Србији 1839–1848*, у: *Крагујевац престоница Србије 1818–1841*, зборник радова са научног скупа одржаног 20. септембра 2006. године у Крагујевцу, Крагујевац 2006, стр. 13–25;

Исти, *Политичке борбе уставобранитељског доба у мемоарима савременика*, у: *Перо и повест (српско друштво у сећањима)*, Београд 1999, стр. 67–80;

Пређа Огњен, *О почецима рада уставне депутације у Цариграду 1838. године*, *Историјски часопис* XXI (1974), стр. 113–123;

Ранђеловић Небојша, *Доношење Сретењског устава: Околности, људи, догађаји*, *Пешчаник* VIII (2010), стр. 23–30;

Ристић Милован, *Илија Marković – sovjetnik, veliki knez, sudija i ober-knez Šabačke nahije*, *Историјски гласник* 2 (1956), стр. 37–43;

Ристић Милован, *Михаило – Миљко Радоњић: Први министар иностраних дела у обновљеној Србији*, *Историјски гласник* 1–2 (1954), стр. 239–251;

Станковић Урош, *Истрага Чрезвичајне комисије против Симе Милутиновића Сарајлије, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду XLVIII/1 (2014), стр. 251–262;*

Исти, *Разлози честог формирања ванредних судова у Србији 1839–1844.*, у: Зборник радова „Владавина права и правна држава у региону“, међународни научни скуп одржан 26. октобра 2013. год. на Палама, Источно Сарајево 2014, стр. 830–844;

Стојановић В., *Краљ Петар као дете у Подрињу 1859. године, Време бр. 2347, 7. VII 1928;*

Страњаковић Драгослав, *Стогодишњица абдикације кнеза Милоша, Политика бр. 11181, 19. VII 1839;*

Исти, *Кнез Милош напушта Србију и прилази Великој Британији, Српски књижевни гласник нова серија L/3 (1937), стр. 220–226;*

Троицки Сергије, *Обавезни или факултативни грађански брак, Летопис Матице српске, година С, књига 307, свеска 1–2 (1926), стр. 84–93;*

Урошевић Миливоје, *Борбе Милошевих присталица и противника од 1839. до 1844. године у рудничко-чачанском крају, Зборник радова Народног музеја у Чачку VII (1976), стр. 93–129;*

Шурмин Ђуро, *Документи о Србији 1842–1848, Споменик Српске краљевске академије LXIX, други разред 54 (1929), стр. 17–82.*

## **в) Енциклопедије и речници**

Adelung Johann Christoph, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart I, Wien 1808;*

Bauer Carl Ludwig, *Deutsch=Lateinisches Lexicon, Breslau 1814;*

Berger Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadelphia 1991;*

Courtin Eustache Pierre Marc Antoine, *Encyclopédie moderne, ou dictionnaire abrégé des sciences, des lettres et des arts XXIX, Paris 1830;*

Heyse Johann Christian August, *Handwörterbuch der deutschen Sprache, Magdeburg 1842;*

Hoffmann Wilhelm, *Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache*, Leipzig 1857;

*Merriam Webster's Collegiate Dictionary*, s.l., 2004;

*Österreich Lexikon I*, Wien-München (1966);

*Pravni leksikon*, Beograd 1970;

*Webster's New World Law Dictionary*, Hoboken 2006;

Јовановић Владимир, *Политични речник*, Београд 1870.

Јовановић Стојан, *Француска граматика или достаточна упућенъ француски език и без помоћу учителя учити... и научити I*, Беч 1844;

Петровић Ђорђе, *Рѣчникъ закона', уредба', уредбены прописа' и пр. и пр. изданы у Княжеству Србији одъ 1827. до половине 1854. год.*, Београд 1856.

#### г) Литература са интернета

[http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/bsb00009133\\_2\\_1\\_1097](http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/bsb00009133_2_1_1097) (приступљено 20. I 2015);

[http://data.bnf.fr/12307786/tribunaux\\_d\\_exception/](http://data.bnf.fr/12307786/tribunaux_d_exception/) (приступљено 18. VII 2014);

<http://lawmos.ru/dict/44/95/> (приступљено 24. VI 2014);

[http://pravo-slovo.com/entsiklopedicheskiy-slovar-ekonomiki\\_i\\_prava/page/chrezvychaynij-sud.16871/](http://pravo-slovo.com/entsiklopedicheskiy-slovar-ekonomiki_i_prava/page/chrezvychaynij-sud.16871/) (приступљено 24. VI 2014);

<http://www.mosadvokat.org/chrezvychaynij-sud> (приступљено 24. VI 2014);

<http://www.reppa.de/lex.asp?ordner=k&link=Konventionst.htm> (приступљено 5. II 2015).